

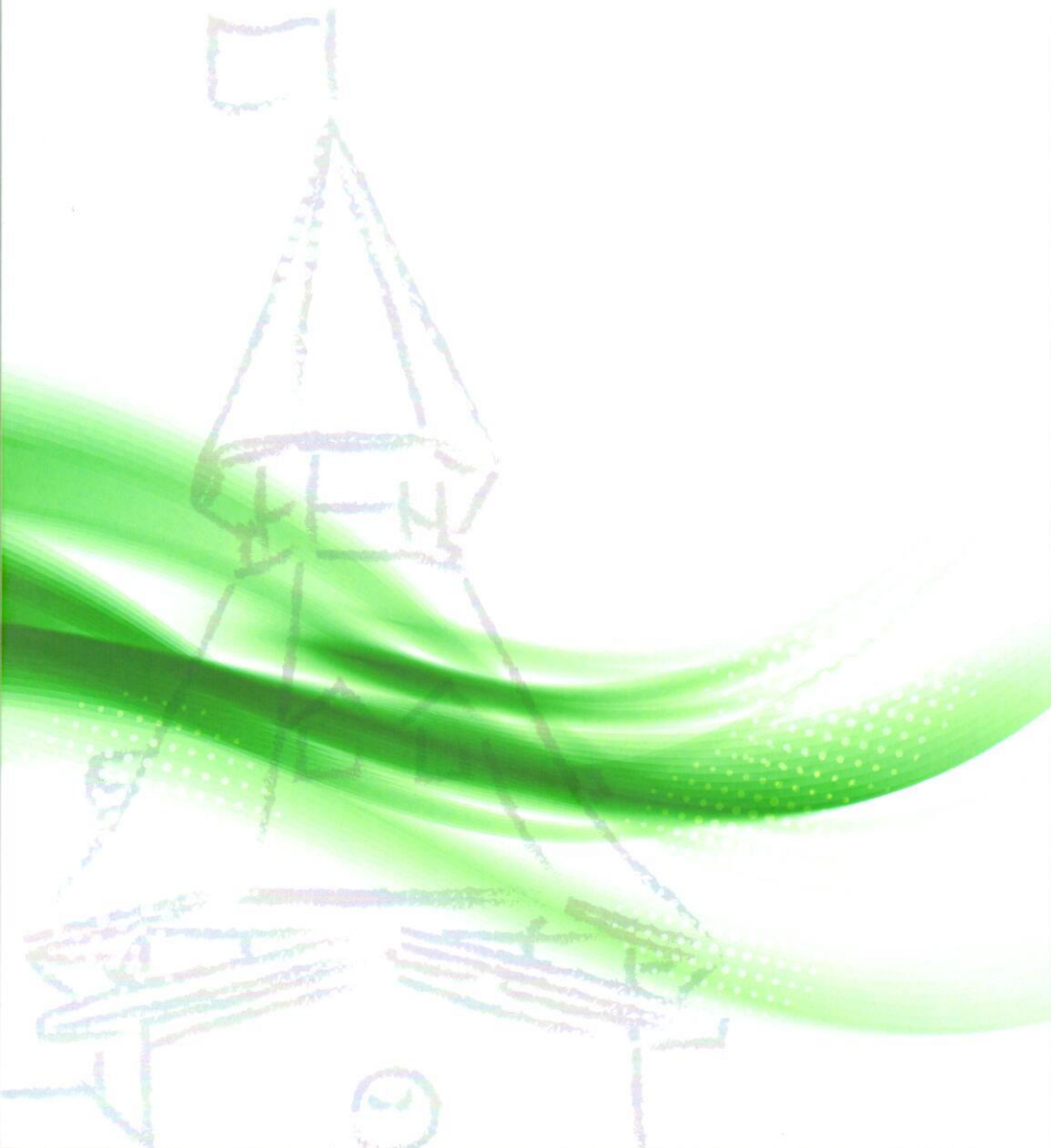

วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ Journal of Social Work

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ | Faculty of Social Administration Thammasat University

ปีที่ 24 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2559 | Vol.24 No.1 January - June 2016

ISSN 0857 - 3166

วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปีที่ 24 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2559

ISSN 0857-3166

วัตถุประสงค์

วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์เป็นวารสารทางวิชาการของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางด้านสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์ ตลอดจนวิทยาการทางการบริหารสังคม ซึ่งเป็นการส่งเสริมองค์ความรู้ในแนวสหศาสตร์ ด้านสังคมสงเคราะห์ สวัสดิการแรงงาน การพัฒนาชุมชน การศึกษา สังคมสงเคราะห์คลินิก และการบริหารงานยุติธรรม นอกจากนี้ยังเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับคณาจารย์ นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงานทางด้านสังคมสงเคราะห์และด้านที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งนักศึกษาเสนอผลงานทางวิชาการ อันจะนำไปสู่ความก้าวหน้าในศาสตร์ด้านนี้มากขึ้น

กำหนดการออกวารสาร ออกปีละ 2 เล่ม เดือนมกราคม-มิถุนายน และเดือนกรกฎาคม-ธันวาคม

ที่ปรึกษาวารสาร

คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พวงงาม)
ศาสตราจารย์ยุพา วงศ์ไชย
ศาสตราจารย์ศศิพัฒน์ ยอดเพชร
ศาสตราจารย์ ดร.สุรพล ปธานวนิช
ศาสตราจารย์ระพีพรรณ คำหอม
รองศาสตราจารย์อภัยญา เวชัชชัย
รองศาสตราจารย์ ดร.นฤมล นิราทร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์อัญมณี บุรณกานนท์

บรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.กิตติพัฒน์ นนทปัทมะคุลย์	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ ดร.มาตี ลิมสกุล	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ ดร.วิไลภรณ์ โคตรบึงแก	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ ดร.จิรพรรณ นฤภัทร	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสรี วรพงษ์	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
Dr.David Engstrom	Department of Social Work, San Diego State University
Dr.Bala Raju Nikku	School of Social Sciences, Universiti Sains Malaysia
ดร.อังคณา บุญสิทธิ์	กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม

ฝ่ายจัดการและประสานงาน

นายณัฐพล จันทรเหล็ก	นางสาวสุวรี ปิ่นเจริญ
ว่าที่ ร้อยตรีอิทธิวัตร เกาศรี	นางสาวอรอนงค์ บุษราคัม

บทบรรณาธิการ

ท่ามกลางความเชี่ยวชาญของกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากทุกสารทิศทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ จำเป็นที่วิศวกรทางสังคมจะต้องเตรียมตนเอง เตรียมชุมชน สังคม เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวด้วย “ยาสติชีวนะ” และ “เซรุ่มแห่งปัญญา” จากองค์ความรู้เชิงสหศาสตร์ที่เราได้อยู่เข้าเผชิญหน้า เพื่อแก้ไขปัญหาสังคมเหล่านั้น

ในวารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ฉบับนี้ มีบทความที่ได้รับการกลั่นกรองจากระบบ Peer Review 8 บทความ ด้วยกัน โดยเป็นบทความที่วิเคราะห์ปัญหาหลากหลายมิติพร้อมทั้งเสนอแนวทางแก้ไขและทางออกไว้ ทั้งในเชิงกลุ่ม ได้แก่ 1.การวิจัยประเมินผลการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชน 2.การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเปรียบเทียบ 3.พฤติกรรมมารการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และผลกระทบจากการดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติ : กรณีศึกษาตลาดไท อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 4.การวิเคราะห์เปรียบเทียบเรื่องการมีอายุยืนยาวในผู้สูงอายุ กรณีศึกษาประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น 5.การศึกษาแนวทางพัฒนากฎหมายสำหรับคนไร้ที่พึ่งและพระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 ในเชิงพื้นที่ มีบทความเรื่อง 6.การสร้างความรู้จากโรงเรียนชายแดนในสังคมพหุวัฒนธรรม 7.การศึกษาเพื่อชีวิตและชุมชน : บทเรียนจากพื้นที่และข้อเสนอเชิงนโยบายและในเชิงประเด็น ได้แก่ 8.เครือข่ายทุนทางสังคมกับปัจจัยความไว้วางใจ

นับว่าบทความดังกล่าวมีความน่าสนใจ ทันต่อยุคสมัย สามารถสะท้อนภาพปรากฏการณ์ทางสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี หากท่านผู้อ่านมีข้อคำถามหรือข้อเสนอแนะอื่นใด กรุณาส่งคำถาม คำแนะนำหรือข้อวิจารณ์ไปยังกองบรรณาธิการได้ตลอดเวลา พวกเราพร้อมต้อนรับด้วยความยินดีเสมอ

รองศาสตราจารย์ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์

E-mail : sakchai_tu@hotmail.com

ความคิดเห็นในบทความและงานเขียนซึ่งตีพิมพ์ในวารสารฉบับนี้ เป็นความคิดเห็นส่วนบุคคลของผู้เขียนแต่ละท่านโดยอิสระ กองบรรณาธิการไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป หากท่านใดประสงค์จะนำบทความหรืองานเขียนในวารสารเล่มนี้ไปตีพิมพ์เผยแพร่ จะต้องได้รับอนุญาตจากผู้เขียนตามกฎหมายว่าด้วยลิขสิทธิ์

วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์เป็นวารสารที่ผ่านการรับรองคุณภาพโดย TCI จัดอยู่ในกลุ่มที่ 1 (นับตั้งแต่ 1 มกราคม 2558 จนถึง 31 ธันวาคม 2562) และอยู่ในประกาศของ สมศ. และ สกอ.

สำนักงาน

กองบรรณาธิการวารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กทม. 10200 โทร. 0-2696-5512 โทรสาร 0-2986-8323

สารบัญ

หน้า

□ บทบรรณาธิการ

การศึกษาแนวทางพัฒนากฎหมายสำหรับคนไร้ที่พึ่ง และพระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	1
การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเปรียบเทียบ ฐิตียา เพชรมณี คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	17
เครือข่ายทุนทางสังคมกับปัจจัยความไว้วางใจ จิรพรรณ นฤภัทร คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	47
การสร้างความรู้จากโรงเรียนชายแดนในสังคมพหุวัฒนธรรม ธัญยา รุจิเลิธิยทรัพย์ และคณะ สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	72
การวิจัยประเมินผลการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชน ชานนท์ โกมลมาลย์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	105
พฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และผลกระทบจากการดื่ม แอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติ : กรณีศึกษา ตลาดไท อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี เบญจมาศ เป็นบุญ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล	135

การวิเคราะห์เปรียบเทียบเรื่องการมีอายุยืนยาวในผู้สูงอายุ กรณีศึกษาประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น ณัฐพัชร สโรบล และคณะ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	153
การศึกษาเพื่อชีวิตและชุมชน : บทเรียนจากพื้นที่และข้อเสนอเชิงนโยบาย พรใจ ลีทองอิน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	180
☐ บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review) "Drug Courts: A New Approach to Treatment and Rehabilitation" รองศาสตราจารย์ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	202
☐ การเสนอบทความ - หลักเกณฑ์การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์ - ขั้นตอนการส่งบทความ - แบบฟอร์มเสนอบทความ - วิธีเขียนบทความ	210
☐ ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความในวารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์	218
☐ ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความภายนอกสถาบัน	219

การศึกษาแนวทางพัฒนากฎหมายสำหรับคนไร้ที่พึ่ง และพระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557¹

รองศาสตราจารย์ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์²

Associate Professor Sakchai Lertpanichpun³

บทคัดย่อ

บทความนี้จะนำเสนอโครงการศึกษาแนวทางพัฒนากฎหมายสำหรับคนไร้ที่พึ่งอันมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1.เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความจำเป็นในการบัญญัติกฎหมายสำหรับคุ้มครองดูแลคนไร้ที่พึ่ง โดยมุ่งศึกษาสภาพและความสำคัญของปัญหาคนไร้ที่พึ่ง การบังคับใช้ อุปสรรคในการดำเนินการตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการศึกษากฎหมายต่างประเทศเปรียบเทียบ ตลอดจนแนวคิดข้อเสนอของผู้เกี่ยวข้อง และ 2.เพื่อให้ได้ข้อเสนอเชิงนโยบายนำไปสู่การวางโครงสร้างกลไกของกฎหมาย โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบ่งวิธีการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Research) และการศึกษาภาคสนาม (Field Research) ซึ่งการศึกษาชิ้นนี้เป็นการริเริ่มจากกองนิติการ สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เมื่อ พ.ศ.2550 และได้มอบหมายให้คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ดำเนินการวิจัย จากการศึกษาได้ข้อค้นพบคือสรุปคำจำกัดความของคำว่า “คนไร้ที่พึ่ง” มีการตอบวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ อีกทั้งมีข้อเสนอแนะทั้งทางด้านมาตรการทางนโยบายและการบริหารที่มุ่งเน้นศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของคนไร้ที่พึ่ง ด้านมาตรการทางกฎหมายควรสร้างกลไกในการทำงานที่เป็นไปได้ รวมทั้งได้เสนอแนวทางการร่างกฎหมายคนไร้ที่

¹ บทความนี้พัฒนามาจากงานวิจัย “โครงการศึกษาแนวทางพัฒนากฎหมายสำหรับคนไร้ที่พึ่ง” คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เสนอต่อกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2550

² อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

³ Lecture at Faculty of Social Administration, Thammasat University, Thailand

E-mail : sakchai_tu@hotmail.com

พึงไว้ ต่อมาได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ. 2557 นับว่ามีความสอดคล้องกับงานวิจัยดังกล่าว แต่กระนั้นก็มีข้อแตกต่างบางประการ เช่น คำจำกัดความของ “คนไร้ที่พึ่ง” และการเข้าสู่สถานคุ้มครองของคนไร้ที่พึ่ง อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ กระบวนการคุ้มครองต่างๆ ยังสามารถดำเนินไปได้โดยไม่มีปัญหา เพียงแต่ควรมีการทบทวนปรับปรุงต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ : การพัฒนากฎหมาย, การคุ้มครอง, คนไร้ที่พึ่ง

Abstract

This article aims to present the Study of Legal Development Guidelines for the Deprived People (The Destitute). The objectives of the study are twofold: First, to study the problems and the needs for legislative protection for the deprived people and examine the legal enforcement and obstacles in the implementation of the relevant legislation including international law in term of comparative study. Second, to generate law draft and policy recommendations concerning the deprived people. The study uses Qualitative Research Method through documentary research and field research. It was initiated by the Legal Division, Ministry of Social Development and Human Security in 2550 B.E., and assigned the task of the research to Social Administration Faculty, Thammasat University. The study has finalized the definition of the word. “The Deprived People(The Destitute).” The objectives of the research are achieved. Moreover, in an aspect of the administrative and policy measures, focused on human dignity and to meet the basic needs of the deprived people, are suggested. In an aspect of the legislative measures, a possible legal mechanism should be created, including a draft law for the Deprived People is proposed. Currently, the government has enacted “Laws for the Deprived People Protection”

since 2557 B.E. that is likely consistent with the research. However, there are some differences, for example, the definition and how to access to the shelters of the deprived people. In practice, nevertheless, the process of protection can continue without obstacles. Meanwhile, the Law should be revised and improved in the future.

Keywords : Legal Development, Protection, Deprived People

บทนำ

พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ. 2557 มีผลบังคับใช้ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2557 ถือว่าเป็นนวัตกรรมทางกฎหมาย ที่มีเจตนารมณ์ในการดูแลกลุ่มบุคคลเปราะบางทางสังคม เป็นการช่วยส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไร้ที่พึ่ง เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตคนไร้ที่พึ่ง ซึ่งถูกละเลยมาเป็นเวลานาน อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการประกาศใช้กฎหมายดังกล่าว ได้ปรากฏข้อวิพากษ์วิจารณ์บางประการในบางบทบัญญัติ เช่น ในมาตรา 3 คำว่า “คนไร้ที่พึ่ง” หมายถึงใครบ้าง ในมาตรา 22 มีมาตรการเชิงบังคับให้คนไร้ที่พึ่งต้องเลือกว่าจะเข้าสถานคุ้มครองฯ หรือจะถูกดำเนินคดีตามกฎหมาย⁴ เช่น คนเร่ร่อน ที่กระทำความผิดกฎหมายรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ.2535⁵ ต้องเลือกว่าจะต้องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมโดยถูกเปรียบเทียบปรับหรือจะเข้าสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งเป็นการทดแทน ทำให้นักวิชาการบางท่านเป็นห่วงว่าอาจเป็นการบังคับคนไร้ที่พึ่งมากเกินไปจนควร บทความนี้จึงพยายามจะตอบคำถามอันเป็นข้อห่วงใยข้างต้น เนื่องจากประเด็นดังกล่าวผู้เขียนเคยทำวิจัยไว้เมื่อปี พ.ศ.2550 เพื่อหาแนวทางในการร่างกฎหมายสำหรับคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง

⁴ มาตรา 22 “ในกรณีที่บุคคลใดถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดเกี่ยวกับการพักอาศัยในที่สาธารณะตามกฎหมายหรือข้อบัญญัติท้องถิ่น หากเจ้าหน้าที่เห็นว่าบุคคลดังกล่าวมีลักษณะเป็นคนไร้ที่พึ่ง ให้เจ้าหน้าที่ส่งตัวคนไร้ที่พึ่งนั้นไปยังสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง...ทั้งนี้โดยความยินยอมของคนไร้ที่พึ่งซึ่งการควบคุมตัวคนไร้ที่พึ่งซึ่งกระทำความผิดกฎหมาย....”

⁵ มาตรา 37 ห้ามมิให้ผู้ใดยืมเงินหรือยืมบนบรรพาสารณะหรือยืมเงินในที่สาธารณะ

เนื้อหาโดยสังเขปจากการศึกษาวิจัย

ในการวิจัยตามโครงการศึกษาแนวทางพัฒนากฎหมายสำหรับคนไร้ที่พึ่ง เป็นโครงการที่ริเริ่มขึ้นโดยกองนิติการ สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มอบหมายให้คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดำเนินการ วัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความจำเป็นในการบัญญัติกฎหมายสำหรับคุ้มครองดูแลคนไร้ที่พึ่ง โดยมุ่งศึกษาสภาพและความสำคัญของปัญหาคนไร้ที่พึ่ง การบังคับใช้ อุปสรรคในการดำเนินการตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการศึกษากฎหมายต่างประเทศเปรียบเทียบ ตลอดจนแนวคิดและข้อเสนอของผู้เกี่ยวข้อง และ 2. เพื่อให้ได้ข้อเสนอเชิงนโยบายนำไปสู่การวางโครงสร้างกลไกของกฎหมาย โดยมีผลที่คาดว่าจะได้รับ คือ ได้ข้อเสนอเชิงนโยบายสำหรับเป็นแนวทางการพัฒนากฎหมายเพื่อการคุ้มครองดูแลคนไร้ที่พึ่งตามนโยบายของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาสังคม

การทบทวนวรรณกรรมคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการทบทวนเอกสารวิชาการต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางการศึกษา ตามลำดับดังนี้ คือ แนวคิดการคุ้มครองผู้ด้อยโอกาสและคนไร้ที่พึ่งในสังคม ความหมายและขอบเขตของคำว่า “คนไร้ที่พึ่ง” การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งในต่างประเทศ การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งในประเทศไทย โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบ่งวิธีการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Research) และการศึกษาภาคสนาม (Field Research) ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบกลุ่มเน้น (Focused Group Interview) โดยสัมภาษณ์เจาะลึก (Depth interviews) บุคลากรที่เกี่ยวข้อง และดำเนินการสัมภาษณ์รายบุคคลในกลุ่มผู้บริหารระดับสูงและกลุ่มคนไร้ที่พึ่ง

สำหรับประชากรในการศึกษา ได้แก่ ผู้บริหารกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์และหน่วยงานที่ทำหน้าที่การช่วยเหลือคนไร้ที่พึ่ง และคนไร้ที่พึ่งผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก รวมทั้งการจัดการประชุมกลุ่มย่อย 2 ครั้ง และการประชุมระดมความคิดเห็น 1 ครั้ง ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรม การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย

และการประชุมระดมความคิดเห็น ทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลสำหรับใช้เป็นแนวทางการพัฒนา กฎหมายสำหรับคนไร้ที่พึ่ง ดังนี้

1. ข้อมูลกฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือและคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง
พบว่า กฎหมายที่เกี่ยวข้องปัจจุบัน มีทั้งเป็นกฎหมายลักษณะการปฏิบัติงานสวัสดิการ แบบทั่วไปที่เข้ามาเสริม แต่มิได้มีวิธีปฏิบัติอย่างเด่นชัด เช่น พระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ.2546 หรือเป็นกฎหมายเฉพาะกลุ่มบางกลุ่ม เช่น พระราชบัญญัติ คุ้มครองเด็ก พระราชบัญญัติผู้สูงอายุพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ เป็นต้น และยังมีกฎหมายที่ล้าสมัยอยู่ระหว่างการปรับปรุง เช่น พระราชบัญญัติควบคุมขอทาน พ.ศ.2484 ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าไม่ได้รับการเอาใจใส่เท่าที่ควรจากฝ่ายนิติบัญญัติ นอกจากนี้ ยังพบว่า กฎหมายปัจจุบันยังไม่ครอบคลุมถึงกลุ่มคนไร้ที่พึ่ง เช่น คนเร่ร่อน คนไร้บ้าน เป็นต้น

2. ข้อมูลกฎหมายในต่างประเทศเกี่ยวกับคนไร้ที่พึ่ง พบว่า กฎหมายที่กล่าว โดยตรงในต่างประเทศ เช่น ประเทศอังกฤษ, สหรัฐอเมริกา, สวีเดน และอินเดีย นั้น ยังไม่ ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน แต่จะแฝงมาในรูปของกฎหมายเฉพาะกลุ่ม เช่น กฎหมายคน เร่ร่อนขอทาน (Vagrancy Law), กฎหมายสำหรับคนไร้บ้าน (Law for Homelessness) โดยมีวิวัฒนาการเริ่มจากความต้องการในการควบคุม (เน้นการลงโทษ) การสงเคราะห์ ช่วยเหลือ และกลายเป็น “หุ้นส่วน (Partner)” ทางสังคมดังเช่นที่ปรากฏในอยู่ปัจจุบัน (Human Resources and Social Development Canada, p. 1-3)

3. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการระดมความคิดเห็น
3.1 ผู้บริหารกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
มองว่า “คนไร้ที่พึ่ง” คือ บุคคลที่ประสบกับปัญหาขาดความมั่นคงในชีวิตทั้งทางด้าน เศรษฐกิจและสังคม ปราศจากทรัพย์สินสิ่งของ หรือไม่มีรายได้เพียงพอสำหรับการยังชีพ ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง เร่ร่อน ไม่มีอาชีพ รวมถึงบุคคลที่มีปัญหาด้านสุขภาวะทางจิต โดยบุคคลดังกล่าวไม่สามารถพึ่งพาตนเองหรือผู้อื่นได้

3.2 ผู้บริหารกระทรวงยุติธรรม มองว่าควรส่งเสริมให้สังคมและผู้มี หน้าที่ในการออกกฎหมายเห็นความสำคัญในแง่ของความเท่าเทียมและความเป็นธรรม

ทางสังคม (Social Justice) และเน้นการประสานความร่วมมือระหว่างกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์และกระทรวงยุติธรรมและหน่วยงานอื่นๆ เช่น อบต. อบจ. และผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อสนับสนุนให้เกิดการบูรณาการร่วมกัน

3.3 คนไร้ที่พึ่ง มีความเห็นว่า การส่งตัวเข้าสถานสงเคราะห์ ไม่ตรงกับความต้องการของคนไร้ที่พึ่ง เป็นการลิดรอนสิทธิมากกว่าการพิทักษ์สิทธิ บริการจากสถานสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่งที่รัฐจัดให้ ไม่สามารถตอบสนองและแก้ไขสภาพปัญหาได้อย่างตรงจุด การให้บริการของสถานสงเคราะห์มีกฎระเบียบมากมายที่กลายเป็นข้อจำกัดในการเข้าไปรับบริการของกลุ่มคนไร้ที่พึ่ง นอกจากนี้ยังพบว่า คนไร้ที่พึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่ไม่มีกฎหมายรับรองสถานภาพ เช่น บัตรประจำตัวประชาชน ทะเบียนบ้าน เป็นผลให้ไม่สามารถเข้ารับบริการทางสังคมจากภาครัฐได้ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ทำให้ทราบถึงลักษณะของสถานสงเคราะห์ในมุมมองของคนไร้ที่พึ่ง เช่น สถานสงเคราะห์มีห้องพักที่เล็กอึดอัด ก่อให้เกิดความรู้สึกที่ “ไม่น่าอยู่” ไม่เป็นอิสระ เดินทางไม่สะดวก รัฐน่าจะจัดบ้านพักชั่วคราวที่มีสภาพแวดล้อมที่ดี บางคนต้องการมีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง

3.4 การประชุมระดมความคิดเห็น เห็นร่วมกันว่าควรมีการพัฒนากฎหมายเพื่อให้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการแก้ไขและจัดการปัญหาให้กับกลุ่มคนไร้ที่พึ่ง ผ่านขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การให้ความช่วยเหลือฟื้นฟู และการบรรเทาความเดือดร้อน, การป้องกันแก้ไขก่อนการเปลี่ยนผ่านสู่ภาวะ “ไร้ที่พึ่ง” และการพัฒนาส่งเสริมเพื่อนำกลับคืนสู่สังคมได้อย่างมั่นคง

4. สภาพปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการ พบว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ เช่น การมองว่าคนไร้ที่พึ่ง คือ “ตัวปัญหา” การขาดความพร้อมในการบริหารจัดการของภาครัฐ และการขาดกฎหมายรองรับอย่างชัดเจน เป็นต้น

5. ทิศทางและเนื้อหาสาระในการพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับคนไร้ที่พึ่ง ควรมีการบัญญัติกฎหมายที่เป็นไปในลักษณะของกฎหมายสวัสดิการที่เน้นไปในการคุ้มครองสิทธิคนไร้ที่พึ่งผ่านการจัดบริการเชิงทางเลือกที่มีความชัดเจนโดยครอบคลุมในทุกมิติที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์

สรุปผลการศึกษา

จากผลศึกษาข้อมูลในภาพรวม การให้คำจำกัดความสำหรับกลุ่มคนไร้ที่พึ่งนั้น ไม่ควรกำหนดไว้อย่างตายตัวและเฉพาะเจาะจงจนเกินไปนัก เพื่อสร้างโอกาสให้แก่คนที่ไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการเฉพาะกลุ่มซึ่งมีกฎหมายคุ้มครองอยู่แล้วเช่น เด็ก ผู้สูงอายุ คนพิการ แต่กระนั้น คนกลุ่มหลักที่จะกฎหมายใหม่ควรก้าวเข้าไปคุ้มครองโดยเร่งด่วน ได้แก่ คนเร่ร่อน คนไร้บ้าน และรวมถึงคนขอทาน หากกฎหมายควบคุมการขอทานยังไม่ได้รับการปรับปรุงแก้ไข โดยจะเห็นว่าแนวการพัฒนากฎหมายคนไร้ที่พึ่งอาจนำไปใช้ปิดช่องว่างทางกฎหมายที่เกิดขึ้นกับกลุ่มคนที่ไม่มียกกฎหมายใดก้าวเข้าไปคุ้มครองช่วยเหลือ ซึ่งเป็นไปตามที่ ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐได้เคยศึกษาวิจัยพบว่า สวัสดิการสังคมของไทยเป็นเพียงสวัสดิการขั้นต่ำเฉพาะกลุ่มและครอบคลุมไม่ทั่วถึงทุกกลุ่มที่ต้องการความช่วยเหลือ ในแง่สัมฤทธิ์ผลแล้วอาจกล่าวได้ว่าศักยภาพของรัฐในการช่วยเหลือประชาชนผู้ด้อยโอกาสยังที่ได้ในขอบเขตจำกัด ยังมีประชาชนผู้ด้อยโอกาสอีกมากมายที่ไม่ได้รับการช่วยเหลือ (อภิญา เวชชัย และกิติพัฒน์ นนทบุรีมธุลย์, 2546, น.231)

ในการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความจำเป็นในการบัญญัติกฎหมายสำหรับคุ้มครองดูแลคนไร้ที่พึ่ง

พบว่า จากมิติทางประวัติศาสตร์จะเห็นว่า พัฒนาการของการช่วยเหลือคนไร้ที่พึ่งของไทยก็ไม่ต่างจากต่างประเทศที่เริ่มแรกจะมุ่งเน้นไปที่การกวาดล้าง ปราบปราม เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง แต่ด้วยพื้นฐานความเมตตาคุณธรรมของมนุษย์จึงได้นำการสงเคราะห์เข้าช่วยจนเจือคนไร้ที่พึ่งเพื่อประกอบให้สังคมอยู่กันไปได้ เมื่อแนวคิดด้านสิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีแห่งการเป็นมนุษย์ วิถีแห่งเสรีภาพแพร่ขยายไปทั่วโลก องค์การของรัฐจึงได้หันกลับมาคำนึงถึงการคุ้มครองสิทธิของคนจนมากขึ้น บางประเทศก้าวล่วงไปถึงแนวคิดการเป็นหุ้นส่วนทางสังคมระหว่างคนมั่งมีกับคนยากจน

สำหรับประเทศไทย วิธีปฏิบัติต่อคนไร้ที่พึ่ง แต่เดิมาก็ค่อนข้างไปในทางใช้การปราบปรามเช่นกัน แต่ปัจจุบันเราเริ่มมองเห็นความเปลี่ยนแปลงในเชิงความคิดโน้มมาทางด้านการคุ้มครองสิทธิของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนมากขึ้น แต่ดูเหมือนว่าหน่วยงานของเอกชน ทำงานเชิงรุกได้มากกว่าหน่วยงานของรัฐ เช่น มูลนิธิ ATD ประเทศ

ไทย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะลักษณะองค์กรเอกชนที่ทำหน้าที่เฉพาะด้าน มีเจ้าหน้าที่ที่มีทักษะและมีเงินทุนคล่องตัว ผู้เขียนจึงหวังจะเห็นความเปลี่ยนแปลงในเชิงรุกเกิดขึ้นโดยอาศัยกลไกทั้งหลายที่มีอยู่ ทั้งทางด้านการบริหารจัดการและด้านกฎหมายซึ่งแต่เดิมยังไม่มีกฎหมายเป็นกิจจะลักษณะ

นอกจากนี้ในการบริหารจัดการองค์กรจะพบว่าบทบาทของท้องถิ่นกำลังเข้ามามีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือคนไร้ที่พึ่ง เนื่องจากเป็นด่านแรกในการเผชิญหน้ากับคนที่มีปัญหาในชุมชน ตัวอย่างที่ดี สมควรนำมาเป็นกรณีศึกษาได้แก่ **โครงการช่วยเหลือผู้ยากไร้ ผู้พิการ และคนเร่ร่อนในเขตเทศบาลเมืองนราธิวาส**⁶ ซึ่งมีความเป็นอยู่อดคัดัดสนในด้านปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต รวมถึงผู้พิการที่ด้อยโอกาสทางสังคมไม่ได้รับการบริการจากภาครัฐและการดูแลเอาใจใส่จากบุคคลรอบข้างหรือหน่วยงานต่างๆ เท่าที่ควร เพื่อให้องค์กรเทศบาลมีบทบาทและส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ ตลอดจนให้การช่วยเหลือกลุ่มคนซึ่งได้รับความเดือดร้อน การจัดตั้ง**บ้านกึ่งวิถีที่วัดป่าบึงวังยาว จังหวัดมหาสารคาม** เพื่อช่วยเหลือให้ที่พักอาศัยแก่ผู้พ้นโทษที่ได้รับการปล่อยตัวจากเรือนจำ โดยสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดมหาสารคามเป็นผู้ประสานงานกับวัดและทางจังหวัด หรือการจัดตั้ง**บ้านกึ่งวิถีที่จังหวัดกำแพงเพชร** โดยอาสาสมัครคุมประพฤติเป็นผู้บริจาคที่ดินให้ (กรมคุมประพฤติ, กระทรวงยุติธรรม, 2549, น.20, 92) ซึ่งจำเป็นต้องมีกฎหมายเป็นเครื่องนำทาง

ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงต้องมีการหาแนวทางพัฒนากฎหมายสำหรับคนไร้ที่พึ่ง ในฐานะเป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนา โดยมุ่งหมายเพื่อตอบคำถามว่า จะสามารถใช้กฎหมายในการแก้ไขปัญหาทางสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของคนไร้ที่พึ่งได้อย่างไร และเมื่อมองกฎหมายในฐานะที่เป็นเครื่องมือหนึ่งในกระบวนการพัฒนา จึงอาจจะไม่เป็นการกล่าวเกินไบนัก หากจะถือว่ากฎหมายเปรียบเสมือนได้กับทรัพยากรและทุนทางสังคมที่มีผลสำคัญต่อกระบวนการแก้ไขปัญหาและพัฒนา ควรจะต้องพัฒนากฎหมายให้เหมาะสมกับบริบทของไทย อาจมิใช่กฎหมายที่เป็นทางการเท่านั้น แต่กฎจารีต วิถีวัฒนธรรมแห่งการมีน้ำใจที่ไม่ใช่กฎหมายก็ เป็นสิ่งที่พึงพิจารณา เช่นกัน

⁶ สมาคมสันนิบาตเทศบาลแห่งประเทศไทย (www.nmt.or.th/modules/project/index.php?mode=detail1&id=663)

ในการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อให้ได้แนวทางการพัฒนากฎหมายสำหรับการคุ้มครองดูแลคนไร้ที่พึ่ง ผู้เขียนได้เสนอแนวทางการพัฒนาร่างกฎหมายสำหรับการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ดังนี้

1. บทบัญญัติในหมวดที่ 1 บททั่วไป ว่าด้วยเรื่องการกำหนดนิยามศัพท์และความหมายของ “คนไร้ที่พึ่ง” และ “บ้านแรกรับ” “บ้านพักสงเคราะห์” “ศูนย์ช่วยเหลือคนไร้ที่พึ่ง”
2. บทบัญญัติในหมวดที่ 2 ว่าด้วยองค์ประกอบและหน้าที่คณะกรรมการคุ้มครองและช่วยเหลือคนไร้ที่พึ่ง
3. บทบัญญัติในหมวดที่ 3 ว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิ และวิธีปฏิบัติต่อคนไร้ที่พึ่งในบ้านแรกรับ บ้านพักสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่ง และศูนย์ช่วยเหลือคนไร้ที่พึ่ง
4. บทบัญญัติในหมวดที่ 4 ว่าด้วยหน่วยงานที่รับผิดชอบ การประสานงาน เครือข่ายและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมต่อสังคม
5. บทบัญญัติในหมวดที่ 5 ว่าด้วยหน้าที่ของรัฐและเจ้าหน้าที่
6. บทบัญญัติในหมวดที่ 6 ว่าด้วยอำนาจของเจ้าหน้าที่
7. บทบัญญัติในหมวดที่ 7 ว่าด้วยการจัดตั้งและการบริหารกองทุนคนไร้ที่พึ่ง
8. บทบัญญัติในหมวดที่ 8 อำนาจการตรวจสอบการปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ และการรายงานบัญชี
9. บทบัญญัติในหมวดที่ 9 ว่าด้วยการกำหนดโทษเจ้าหน้าที่ไม่ปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพและเปิดเผยข้อมูลส่วนตัวของคนไร้ที่พึ่ง

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาวิจัย

สามารถแยกประเด็นพิจารณาได้ดังนี้

1. **ด้านมาตรการทางนโยบายและการบริหาร** เพื่อนำไปสู่การวางโครงสร้างกลไกของกฎหมาย

1.1 นโยบายการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ควรคำนึงถึง

1.1.1 การเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสิทธิมนุษยชน (*Rights - Based Approach*) คือ การเปลี่ยนแปลงลักษณะการดำเนินงานแบบ “การส่งตัว” มาเป็นการดำเนินการให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือโดยมีสัมพันธภาพที่ดีเป็นพื้นฐาน

1.1.2 การตอบสนองความจำเป็นพื้นฐาน (*Need-Based Approach*) คือการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการให้ความช่วยเหลือจากการเน้น “เงิน” เป็นตัวตั้งมาเป็นการตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานผ่านความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชน

1.1.3 ความหลากหลายของแบบแผนการดำเนินชีวิต (*Understanding their diversity of social lives*) คือ กระบวนการให้ความช่วยเหลือที่หลากหลาย ไม่มีสูตรสังเคราะห์ตายตัว ขึ้นอยู่กับความแตกต่างเฉพาะบุคคล (*Individual*)

1.1.4 ความเข้มแข็งของบุคคล ครอบครัว และชุมชน (*Strengths-Based Approach*) คือการดำเนินการที่ไม่ได้ “แยก” คนไร้ที่พึ่ง และปัญหาออกจากชุมชน แต่เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับคนไร้ที่พึ่งและสังครอบตัวให้มีความเข้มแข็งอย่างเป็นองค์รวม

1.2 นโยบายการรณรงค์การทำความเข้าใจกับสาธารณชน คือ การมุ่งเปลี่ยนผ่านและผลักดันปัญหาคนไร้ที่พึ่งจากระดับปัจเจกบุคคล (*Privacy*) ไปสู่ประเด็นระดับสาธารณะ (*Public*)

1.3 นโยบายการปฏิรูประบบการบริหารจัดการสถานสงเคราะห์ คือ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการสถานสงเคราะห์จาก “ปิดล้อม” ไปสู่รูปแบบการ “เปิดโล่ง” และเปลี่ยนจากสถานที่ให้ “การสงเคราะห์” มาเป็น “บ้าน” ที่อบอุ่นและเปิดกว้างอยู่เสมอ

1.4 นโยบายการไม่จับกุมคนไร้ที่พึ่งแต่ทว่าเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตด้วยความสมัครใจ คือ การเปลี่ยนลักษณะการดำเนินงานที่เน้นที่ “ประโยชน์ในการพัฒนา” คนไร้ที่พึ่งมากกว่า “ประโยชน์ของภาครัฐ”

1.5 นโยบายในการจัดตั้งกองทุน รัฐควรคำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชนในส่วนของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การกระจายความเป็นธรรมและการรักษาความสงบสุขของสังคมเชิงป้องกัน จึงควรให้ความสำคัญในการจัดตั้งกองทุนช่วยเหลือคนไร้ที่พึ่ง เพื่อให้การ

แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่จำเป็นเร่งด่วนสำหรับคนกลุ่มนี้ดำเนินไปได้อย่างคล่องตัวกระจายไปยังพื้นที่ต่างๆ ในท้องถิ่นทั่วประเทศ

2. ด้านมาตรการทางกฎหมาย ผ่านการพิจารณาบทบัญญัติเป็นส่วนๆ ดังนี้

2.1 กฎหมายที่บัญญัติขึ้นใหม่ ควรปราศจากการจำกัดด้วย เพศ อายุ เชื้อชาติ สัญชาติ สภาวะทางร่างกายและจิต คือ การทำหน้าที่ของกฎหมายที่เป็นตัวกลางระหว่างกฎหมายส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ.2546 กับกฎหมายเฉพาะกลุ่มเป้าหมายต่างๆ เพื่อสร้างกลไกที่เชื่อมโยงกฎหมายเหล่านั้นอย่างมีบูรณาการ

2.2 ควรสร้างกลไกในการทำงานที่เป็นไปได้และเปิดช่องว่างทางกฎหมายซึ่งมีได้ มีไว้ในกฎหมายอื่นที่มีอยู่ในปัจจุบัน คือ การมุ่งที่ประโยชน์ในการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งเป็นหลัก

2.3 คำนึงถึงหลักเกณฑ์การตรวจสอบความจำเป็นในการตรากฎหมาย ได้แก่

2.3.1 เหตุผลและความจำเป็นในการเสนอร่างกฎหมายคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ตามที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 (มาตรา 80)⁷ ว่ารัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านสังคม ในการจัดสวัสดิการให้แก่ผู้ยากไร้และผู้อยู่ในสภาวะยากลำบาก ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและพึ่งพาตนเองได้ เป็นการเสริมสร้างความเสมอภาค (Equality) ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) และความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice) อีกทั้งยังบ่งบอกถึงความเมตตา กรุณา เอื้ออาทรซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของสังคมไทย อีกทั้งยังเป็นกฎหมายเชิงป้องกันสังคม (Social Protection) ที่จะช่วยป้องกันมิให้บุคคลเหล่านั้นกลายเป็นกลุ่มเสี่ยงที่อาจสร้างปัญหาสังคมอื่นๆ เพิ่มขึ้นอีก หรืออาจตกเป็นเหยื่อก็ได้เช่นกันโดยผู้ศึกษาได้ร่างแนวการทำคำชี้แจงหลักเกณฑ์การตรวจสอบความจำเป็นในการตรากฎหมายสำหรับสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาไว้แล้วโดยละเอียดในงานวิจัย เช่น วัตถุประสงค์และเป้าหมายของภารกิจในกฎหมายเพื่อคนไร้ที่พึ่ง เพื่อคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิ์ (Advocacy) ของคนไร้ที่พึ่งซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายในการตรากฎหมายฉบับนี้ เนื่องจากคนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนด้อยโอกาสไร้ที่พึ่งทางสังคม หรืออีกนัย

⁷ ในขณะที่ยังมีรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ยังมิได้ถูกยกเลิก

หนึ่งได้แก่ กลุ่มคนด้อยโอกาสในด้านทรัพย์สิน ด้านอำนาจ ด้านโอกาส และด้านศักดิ์ศรี ไม่สามารถที่จะปกป้องตนเองรวมทั้งสิทธิที่ตนเองควรได้รับ

ดังนั้น กฎหมายที่จะตราขึ้นมาใหม่นี้จึงเข้ามาช่วยอุดช่องว่างทางสังคมที่ระบบสวัสดิการรัฐเข้าไปไม่ถึง เพื่อการกระจายความเป็นธรรม เพื่อใช้ช่องทางในการออกกฎหมายให้เป็นแรงผลักดันและมีส่วนในการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศ รวมทั้งเข้ามาแก้ไขปัญหาค่าสำคัญของประชาชนและสังคม ผ่านกระบวนการเสริมสร้างความเสมอภาคในการเข้าถึงโอกาสให้แก่คนไร้ที่พึ่ง เพื่อให้บริการทางเลือก ซึ่งถือได้ว่าเป็นหนึ่งใน “หน้าที่” ที่รัฐจะต้องจัดให้กับประชาชนในสังคมโดยปราศจากการแบ่งแยก เพื่อสร้างกลไกในการช่วยเหลือคนไร้ที่พึ่งอย่างเป็นระบบ เพื่อให้บริการที่ดีมีมาตรฐาน ตามความจำเป็นเร่งด่วนแก่คนไร้ที่พึ่ง เช่น คนเร่ร่อน คนไร้บ้าน คนขอทานและ เพื่อช่วยให้กลุ่มคนไร้ที่พึ่งสามารถดำเนินชีวิตได้ดังเช่นคนปกติทั่วไปในสังคม

ข้อสังเกตบางประการในพระราชบัญญัติคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557

จากผลการวิจัยเมื่อเปรียบเทียบกับกฎหมายที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 นับว่ามีความสอดคล้องกัน พอสมควร แต่กระนั้นผู้เขียนมีข้อสังเกตบางประการในข้อคำถามของนักวิชาการบางท่านดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น

ประเด็นแรก มีข้อคำถามเกี่ยวกับ คำจำกัดความ “คนไร้ที่พึ่ง” ในพระราชบัญญัติคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 มาตรา 3 วรรคแรก ว่าจะมีความหมายกว้างเกินไป โดยบัญญัติว่า หมายถึง “บุคคลซึ่งไร้ที่อยู่อาศัยและไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ และให้รวมถึงบุคคลที่อยู่ในสภาวะยากลำบากและไม่อาจพึ่งพาบุคคลอื่นได้ ทั้งนี้ตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด” ซึ่งในงานวิจัยจะให้คำจำกัดความว่าเป็น “บุคคลที่ประสบกับปัญหาขาดความมั่นคงในชีวิตทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ปราศจากทรัพย์สินของ หรือไม่มีรายได้เพียงพอสำหรับการยังชีพ รวมถึงบุคคลที่มีปัญหาด้านสุขภาพทางจิต โดยไม่สามารถพึ่งพาตนเองหรือผู้อื่นได้ จนนำไปสู่ผลกระทบต่อการดำรงชีวิตได้อย่างสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ซึ่งเป็นการให้ความหมายแบบกลางๆ มากที่สุด

ในส่วนคำจำกัดความในกฎหมายใหม่ มีข้อดี ในแง่ของการเปิดกว้างให้ คณะกรรมการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งสามารถประกาศกำหนดกลุ่มเป้าหมายอื่นๆ ตามความต้องการที่คณะกรรมการฯ อย่างไรก็ตาม มีข้อพึงระวังคือ คณะกรรมการก็สามารถตัด กลุ่มที่ควรคุ้มครองสงเคราะห์ออกไปก็ได้

การให้ความหมายคำว่า “คนไร้ที่พึ่ง” จึงมีความสำคัญมาก เนื่องจากจะมีผลต่อการกำหนดกลุ่มเป้าหมายและการให้บริการกลุ่มต่างๆอย่างถูกต้องและตรงตามความต้องการจำเป็น (Needs) ของกลุ่มเป้าหมายนั้น เนื่องจากในงานวิจัยข้างต้นจะมุ่งที่การหาแนวทางบัญญัติและใช้กฎหมายเพื่อปิดช่องว่างอันอาจเกิดขึ้นจากกฎหมายอื่นๆ เช่น หากมีกลุ่มบุคคลที่ไม่สามารถใช้กฎหมายเฉพาะอื่นใด ก็สามารถใช้กฎหมายฉบับนี้ได้ ยกตัวอย่าง บุคคลดังกล่าวไม่ได้รับประโยชน์จากกฎหมายคุ้มครองเด็ก คนพิการ ผู้สูงอายุ เป็นต้น สามารถใช้กฎหมายนี้ช่วยดูแล เพราะแต่ละกลุ่มมีปัญหาต่างกันและอาจต้องการ การปฏิบัติที่ต่างกัน เช่น กลุ่มคนไร้บ้าน กลุ่มคนเรื้อรัง กลุ่มผู้พันโทษ เป็นต้น

ในประเด็นที่สอง คือ การมีมาตรการเชิงบังคับให้ผู้กระทำผิดตามกฎหมาย เกี่ยวกับการพักอาศัยในที่สาธารณะ เช่น พรบ.รักษาความสะอาดฯ ซึ่งมีโทษปรับไม่เกิน 500 บาท (หากไม่มีค่าปรับ อาจถูกกักขังหรือทำงานบริการสังคมแทนค่าปรับ) แต่ถ้า ยินยอมเข้าและปฏิบัติตามเงื่อนไขของสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งก็ไม่ต้องถูกดำเนินคดี ซึ่ง กรณีนี้ท่านอาจารย์บุญเลิศ วิเศษปรีชา (2557) มีข้อห่วงใยว่า น่าจะเป็นการบังคับเชิงใช้อำนาจมากเกินไป ควรใช้วิธีการสร้างบ้านแบบเปิดให้กลุ่มเป้าหมายมีอิสระที่จะตัดสินใจ ด้วยตนเองว่าจะเข้าหรือออกจากบ้านพักได้ตลอด 24 ชั่วโมง และสถานคุ้มครองไม่ควร ตั้งอยู่ไกลเกินไปในการให้บริการ โดยท่านเห็นว่า “มาตรการทางกฎหมายที่จะเกิดขึ้น หากเป็นไปอย่างไม่เป็นมิตรกับคนไร้บ้าน จะยิ่งสร้างอคติของคนไร้บ้านที่มีต่อ หน่วยงานรัฐ และจะยิ่งทำให้พวกเขาไม่อยากเข้ามายุ่งเกี่ยวกับภาครัฐ และการจัดการ ก็ะยากขึ้นไปอีก ซึ่งทั้งกระทรวงพัฒนาสังคมฯ และกรุงเทพมหานคร ต่างพยายาม ปรับตัวเพื่อให้สามารถเข้าถึงคนไร้บ้านได้ ดังนั้นจึงไม่สมควรให้ร่าง พ.ร.บ. ฉบับนี้ ทำให้บรรยากาศที่ไม่เป็นมิตรระหว่างคนไร้บ้านกับหน่วยงานรัฐกลับมาอีก”

ผู้เขียนค่อนข้างจะเห็นด้วยกับท่านอาจารย์บุญเลิศ เนื่องจากการใช้วิธีบังคับ อาจจะได้ผลในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าหรือในระยะสั้น แต่อาจไม่ได้ผลในการแก้ปัญหา ระยะยาว เพราะปัญหาของการเร่ร่อน ไร้บ้าน มีเหตุปัจจัยซับซ้อน จากสภาพสังคม เศรษฐกิจ จิตวิทยา ควรต้องมีความเข้าใจปัญหาดังกล่าวอย่างลึกซึ้ง และอาจสัมผัสเสี่ยงที่จะ ถูกวิจารณ์ว่าการใช้มาตรการเชิงบังคับให้คนไร้ที่พึ่งเข้าสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง สถาน คุ้มครองดังกล่าวอาจถูกมองเป็นเรือนจำแทนที่จะเป็นสถานคุ้มครองสงเคราะห์

นอกจากนี้ ควรจะต้องเร่งส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กร ภาคเอกชน และสถาบันศาสนา ตามมาตรา 15 ของกฎหมาย เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วม ในการแก้ปัญหาคนไร้ที่พึ่งโดยเร็วที่สุด อีกทั้ง การเตรียมพร้อมสถานคุ้มครองฯ และ ศูนย์คุ้มครองฯ ให้มีคุณภาพรองรับกลุ่มเป้าหมายที่จะเข้ามาใช้บริการ

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีกฎหมายออกมาใช้แล้ว เราควรทำอะไร ผู้เขียนมีข้อเสนอ ว่า ควรมีกระบวนการใช้กฎหมายอย่างนุ่มนวลกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น ใช้เจ้าหน้าที่ใน ฐานะผู้ช่วยเหลือหรือนักสังคมสงเคราะห์เป็นกลไกนำในการเข้าถึงพูดคุยกับ กลุ่มเป้าหมาย มิใช่มุ่งแต่จะใช้ตัวบทกฎหมายเป็นตัวนำ และในอนาคต ควรมีการแก้ไข ปรับปรุงกฎหมายคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งที่เน้นมาตรการเชิงสมัครใจมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น กฎหมายใหม่ฉบับนี้ยังถูกตั้งคำถามว่าด้วยกองทุนคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ซึ่งงานวิจัยได้เสนอไว้ ในการบัญญัติกฎหมาย เนื่องจากจะทำให้การบริหารจัดการงานด้านนี้มีความคล่องตัว แก้ปัญหาได้อย่างรวดเร็ว เพราะปัญหาคนไร้ที่พึ่งมักเกิดขึ้นแบบเฉียบพลัน จึงเป็น ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งสำหรับหน่วยงานของรัฐที่มีอำนาจในการพิจารณาเรื่องการ จัดตั้งกองทุนว่า ในการจัดตั้งกองทุนตามกฎหมายใดควรมีการรับฟังเหตุผลอย่างรอบด้าน และจำแนกแยกแยะว่ากฎหมายใดควรมีกองทุน กฎหมายใดไม่มีความจำเป็น เพราะการ เหมารวมว่าทุกกฎหมายไม่ควรมีกองทุนอาจดูคับแคบเกินไป

บทสรุป

จากงานวิจัย แนวทางการพัฒนากฎหมายสำหรับคนไร้ที่พึ่ง ได้ข้อสรุปทางด้านมาตรการทางนโยบายและการบริหารที่มุ่งตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของคนไร้ที่พึ่ง ส่วนทางด้านมาตรการทางกฎหมาย ได้เสนอแนวทางในการร่างกฎหมายคนไร้ที่พึ่ง หลังจากมีการประกาศใช้ “พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ. 2557” ซึ่งมีโครงสร้างและกลไกหลายอย่างเป็นไปตามข้อเสนอแนะในงานวิจัย มีการเริ่มใช้มาตรการทางกฎหมายและมาตรการทางสังคมเพื่อช่วยเหลือคนไร้ที่พึ่งอย่างเป็นระบบมากขึ้น แต่อาจยังมีกลไกบางอย่างที่ขาดหายไป เช่น กองทุนสำหรับคนไร้ที่พึ่ง และยังมีปัญหาทางกฎหมายบางประเด็นที่ยังถกเถียงกันอยู่ ซึ่งถ้าหากยังมีข้อควรแก้ไขปรับปรุงมาตราใด ก็ควรมีการพิจารณาอย่างละเอียดเพื่อการทบทวนในอนาคต โดยอาจให้ใช้กฎหมายนี้ไประยะหนึ่ง เช่น 3 ถึง 5 ปี แล้วจึงมีการทบทวนแก้ไข เพื่อก่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่กลุ่มเป้าหมายและเหมาะสมกับบริบทของสังคมของไทยมากที่สุด.

เอกสารอ้างอิง

- กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2559). พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 สืบค้นจาก http://www.dsdw2016.dsdw.go.th/view_prnews.php?newsbuzz_id=1179
- กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม (2549). สรุปโครงการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง “การพัฒนาและขยายระบบบ้านกึ่งวิถี” กรุงเทพมหานคร : กลุ่มสงเคราะห์ผู้กระทำผิด สำนักพัฒนาการคุมประพฤติ.
- บุญเลิศ วิเศษ (2557). ร่าง พ.ร.บ.คนไร้ที่พึ่ง: คุ้มครองหรือซ้ำเติม. สืบค้นจาก <http://www.prachatai.com/journal/2014/10/55899>.
- ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์ และคณะ (2550). โครงการศึกษาแนวทางพัฒนากฎหมายสำหรับคนไร้ที่พึ่ง. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เสนอต่อกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

อภิญญา เวชยชัย และกิตติพัฒน์ นนทปัทมะตุลย์ (2546). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ : การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย : กลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม, กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Adamczuk, Henryk (2005). “Statutory Homelessness within the UK: a comparative analysis of legal definitions and national data 2005” School of Planning and Housing University of Central England, Available from: <http://www.borg.hi.is/enhr2005iceland/ppr/Adamczuk.pdf>.

Babergh District Council(2003). “Homelessness Review and Strategy 2003”. Available from: <http://www.babergh-south-suffolk.gov.uk/NR/rdonlyres/B8D532C7-891F-4FB3-A28F-E7FF56D03DAA/0/HomelessnessReviewandstrategydeadline.pdf>

Human Resources and Social Development Canada (2007), The New Homelessness Partnering Strategy. Available from: http://www.homelessness.gc.ca/about_us/index_e.asp

Saltzman, Andrea and Furman, David M. Law in Social Work Practice. Illinois : Nelson-Hall Inc., 1999.

Shimokawa, Peter. “Japan’s Homeless People’s Situation” in Asian Coalition of Housing Rights, 2002. Available from: http://www.achr.net/japan_2002.htm

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเปรียบเทียบ¹ A Comparative Prisoner Classification

อาจารย์ ดร.ฐิตียา เพชรมณี²
Thitiya Petmune, Ph.D³

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเปรียบเทียบ” มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการศึกษาเปรียบเทียบการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังของประเทศที่พัฒนาแล้ว เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังของประเทศไทยที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ผลการศึกษาการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นกลไกสำคัญที่จะช่วยให้กระบวนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังประสบความสำเร็จ ทั้งในด้านการควบคุม การศึกษาอบรมฝึกอาชีพ และการกำหนดหลักเกณฑ์ทางทัณฑปฏิบัติโดยทั่วไป การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังจึงมีความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติเป็นรายบุคคลไป เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ต้องขัง นับแต่วาระแรกที่ถูกควบคุมในเรือนจำจนกระทั่งถึงวันปล่อยตัว

คำสำคัญ : การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง, ผู้ต้องขัง

Abstract

The purpose of this article “A Comparative Prisoner Classification” is to make a comparison study on prisoners classification among the developed countries so as a guideline for increasing effective prisoners classification in Thailand. The study shown that prisoners classification is an

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของ “โครงการศึกษาเพื่อกำหนดมาตรการทางด้านทัณฑปฏิบัติที่เหมาะสมสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับหลักสากล : ศึกษากรณีการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง” กรมราชทัณฑ์ กระทรวงยุติธรรม, 2548.

² อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ Lecture at Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

E-mail : thiyaj3@hotmail.com

important mechanism for the success of prisoner treatment process including security, education and vocational training, and all other penal administration activities. Thus, prisoners classification is necessary for the individual treatment of prisoner in response to their need from admission to release from prison.

Keywords : prisoner classification, prisoner

บทนำ

ระบบการลงโทษและการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ขึ้นอยู่กับสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง นับแต่ระยะเริ่มต้นของระบบการลงโทษที่กระทำต่อเนื้อตัวร่างกาย ซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดการแก้แค้นทดแทน ผู้กระทำผิด โดยมักจะปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดด้วยความทารุณโหดร้าย เป็นการกีดกันผู้กระทำผิดออกจากสังคม เพื่อให้ผู้กระทำผิดเกิดความหวาดกลัวเด็ดขาด อีกทั้งเป็นการข่มขวัญบุคคลอื่นให้เกรงกลัวต่อการถูกลงโทษ ซึ่งผลจากการปฏิบัติในลักษณะดังกล่าว ปรากฏว่าเกิดความล้มเหลวในการแก้ไขพฤติกรรมของผู้กระทำผิด ต่อมาจึงเปลี่ยนมาเป็นการลงโทษผู้กระทำผิดโดยเน้นการแก้ไขพฤติกรรม (Correction) ยิ่งกว่าการลงโทษแต่เพียงอย่างเดียว

การลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด จึงเน้นที่ตัวผู้กระทำผิดมากกว่าการกระทำผิด โดยเน้นการศึกษาผู้กระทำผิดเป็นรายบุคคล หรือการจำแนกลักษณะเพื่อหาสาเหตุการกระทำผิดและแนวทางแก้ไข เป็นการเปิดโอกาสให้สังคมได้แก้ไขผู้กระทำผิดให้ผู้กระทำผิดได้ปรับปรุงตัวไม่ให้ถลำลึกไปสู่การกระทำผิดมากขึ้น โดยพยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้กระทำผิดถูกลงโทษ ในลักษณะที่เป็นการทำลายคุณลักษณะหรือศักยภาพในการกลับสู่สังคมกลไกสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยให้การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดประสบความสำเร็จ ทั้งในด้านการควบคุม การศึกษาอบรม การฝึกวิชาชีพ และการกำหนดหลักเกณฑ์ทางทัณฑปฏิบัติ ก็คือ การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง (Classification of Prisoners) โดยมีพื้นฐานความคิดว่าผู้ต้องขังมีหลายประเภท บางประเภทเป็นพวกที่

กระทำผิดติดนิสัยยากต่อการแก้ไขฟื้นฟู บางประเภหมีแนวโน้มที่พอจะแก้ไขปรับปรุงได้ ดังนั้นการนำวิธีการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังมาใช้ จึงเป็นวิธีศึกษาที่จะทำความรู้จักผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล เพื่อการจัดการควบคุมและแก้ไขผู้ต้องขัง โดยการวิเคราะห์วางแผน ช่วยเหลือ เลือกจัดกิจกรรม อีกทั้งมีการปฏิบัติที่สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการและความจำเป็นของผู้ต้องขังแต่ละราย ส่งเสริมต่อการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้น ซึ่งในทางปฏิบัติจำต้องให้สอดคล้องกับหลักความแตกต่างเป็นรายบุคคลของผู้ต้องขัง และไม่เป็นการควบคุมผู้ต้องขังไว้อย่างสูญเสียประโยชน์ การดำเนินการดังกล่าวอาจทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างแนวปรัชญาของการใช้เรือนจำเพื่อเป็นสถานที่ควบคุม กับการใช้เรือนจำเพื่อการแก้ไขผู้ต้องขัง แต่ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวเข้าสู่สังคม และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ภายหลังพ้นโทษ

ในทางปฏิบัติกลับพบว่าต้นทางในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่มีความสำคัญ ดังเช่นการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังนั้น ยังไม่สามารถทำได้อย่างเต็มที่เนื่องจากประสบปัญหาหลายประการ ทั้งในส่วนของปริมาณผู้ต้องขังที่เกินความจุ การขาดแคลนเรือนจำสำหรับรองรับผู้ต้องขัง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังและการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล อีกทั้งการขาดบุคลากรที่มีคุณสมบัติในการทำงานจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง เช่น ทางสังคมศาสตร์ ทางจิตวิทยา และทางการแพทย์ นอกจากนั้น ในส่วนของการให้ความร่วมมือสนับสนุนในการนำระบบจำแนกลักษณะผู้ต้องขังมาใช้เพื่อการแก้ไขฟื้นฟู ยังขาดการตระหนักถึงความสำคัญจากเจ้าหน้าที่ในสายงานต่างๆ และการร่วมมือประสานงานกันอย่างจริงจัง ทั้งนี้เนื่องจากกระบวนการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังจำเป็นต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการปฏิบัติ เพื่อให้สามารถติดตามความเปลี่ยนแปลงของผู้ต้องขังได้โดยต่อเนื่อง รวมทั้งสามารถกำหนดวิธีการฝึกอบรมแก้ไขและฝึกอาชีพผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ ได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นหากขาดเสียซึ่งความร่วมมือประสานกิจกรรมปฏิบัติ ระหว่างฝ่ายควบคุม ฝ่ายฝึกอาชีพ และเจ้าหน้าที่ชำนาญการสาขาอื่นๆ แล้ว การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังก็ย่อมจะประสบความล้มเหลวโดยสิ้นเชิง

ดังนั้นเพื่อให้มีระบบและแนวทางในการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังที่เหมาะสม และเพื่อให้ผู้ต้องขังได้รับการแก้ไขอย่างเหมาะสมเป็นรายบุคคล จึงมีความจำเป็นในการศึกษาปรับปรุงระบบปฏิบัติงานจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง โดยศึกษาแนวคิดและวิธีดำเนินการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ รวมถึงปัญหาในทางปฏิบัติ อีกทั้งศึกษาจุดเด่นของการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังในประเทศต่างๆ เพื่อนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับงานราชทัณฑ์ในประเทศไทย อันจะนำไปสู่การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังอย่างมีมนุษยธรรม และพัฒนางานราชทัณฑ์ในอนาคตให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากลต่อไป

แนวคิดทฤษฎีในการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง (Prisoners Classification)

ความหมายของการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

หมายถึง กระบวนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล ด้วยการศึกษาวิเคราะห์ประวัติ ลักษณะทั่วไป สาเหตุของการกระทำผิด เพื่อการวางแผนในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังได้อย่างถูกต้องเหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการ และการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล (individual treatment)

แนวคิดของการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

ก่อนปี ค.ศ.1870 การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดมุ่งเน้นการแก้แค้นทดแทน (retribution) และการลงโทษ (punishment) เริ่มต้นการจำแนกลักษณะตั้งอยู่บนฐานของการแยกประเภทความผิด ผู้ต้องขังถูกจำแนกประเภทเพื่อวัตถุประสงค์ในการกำหนดรูปแบบที่เหมาะสมในการลงโทษ ผู้ต้องขังจะถูกนำตัวไปยังสถานที่ที่กำหนดและใช้เวลาในรูปแบบที่เหมือนกัน

ต่อมาในช่วงศตวรรษที่ 19 การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดได้เปลี่ยนทิศทางเป็นการปฏิรูปการให้คำแนะนำและการแก้ไขฟื้นฟูเป็นเป้าหมายสำคัญ เมื่อจุดมุ่งหมายเหล่านี้มีความชัดเจนและได้รับการยอมรับ การจำแนกลักษณะจึงได้เริ่มต้นด้วยการวินิจฉัยทางคลินิก มีลำดับขั้นในการบำบัดที่ให้ความสำคัญกับ “พยาธิวิทยาส่วนบุคคล” (personal pathologies) ของผู้กระทำผิด เนื่องจากการกระทำผิดของผู้ต้องขังถูกสันนิษฐานว่าเป็น

ความบกพร่องจากการเจริญเติบโตและทักษะชีวิต งานจำแนกลักษณะจึงมีขึ้นเพื่อที่จะพิสูจน์ว่าภาวะบกพร่องเช่นนี้สามารถปรับปรุงแก้ไขได้

ระหว่างศตวรรษที่ 20 มีการใช้รูปแบบทางการแพทย์ในการจำแนกลักษณะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จากการสำรวจสาเหตุของอาชญากรรมทางด้านจิตวิทยาและสังคมวิทยา อีกทั้งการเติบโตของวิธีประเมินผู้ต้องขังที่มีความซับซ้อนมากขึ้น แนวทางนี้ได้ดำเนินมาถึงช่วงต้น ค.ศ.1970 เริ่มสูญเสียความนิยม เนื่องมาจากความไม่พอใจของสาธารณชนจากอัตราการเพิ่มขึ้นของอาชญากรรม ความรุนแรง และความล้มเหลวในโปรแกรมการปรับตัวและการบำบัดรักษา ซึ่งนำไปสู่ระบบการจำแนกลักษณะที่อยู่บนพื้นฐานความเป็นจริง (Objective Classification System)

ปัจจุบัน ประเมินว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลาย อยู่บนฐานของการลงโทษที่มุ่งแก้แค้นทดแทน (retributive punishment) เป็นมุมมองในการควบคุมดูแลผู้กระทำผิด โดยการพิจารณาจากข้อสันนิษฐานดั้งเดิมเกี่ยวกับประสิทธิภาพในการแก้ไขฟื้นฟูที่ถูกท้าทายมากขึ้น ถึงความไม่เหมาะสมเกี่ยวกับการใช้เกณฑ์ที่จะกำหนดว่าจะให้ผู้ต้องขังถูกควบคุมในสถานที่ที่กำหนดอย่างไร เมื่อไรจะอนุญาตให้ผู้ต้องขังมีส่วนร่วมในโปรแกรมการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด และจะอนุญาตหรือไม่การพัฒนาเหล่านี้เกิดขึ้นพร้อมไปกับภาวะที่เรือนจำวิกฤติเต็มไปด้วยผู้กระทำผิด ซึ่งมีผลต่อยุทธศาสตร์การจำแนกลักษณะแบบดั้งเดิมในการควบคุมจัดการผู้ต้องขัง

ระบบการจำแนกลักษณะเพื่อการแก้ไขฟื้นฟู ได้เปลี่ยนความคิดจากรูปแบบที่เป็นอัตวิสัย (Subjective Model) หรือเกี่ยวกับตัวผู้ปฏิบัติ ไปเป็นระบบการจำแนกลักษณะที่อยู่บนพื้นฐานความเป็นจริง (Objective System) โดยที่รูปแบบอัตวิสัยมีความโน้มเอียงขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ที่ไม่เป็นทางการ นำไปสู่ความไม่สอดคล้องและความผิดพลาดในการตัดสินใจของเจ้าหน้าที่ ในทางกลับกันระบบที่อยู่บนพื้นฐานความเป็นจริง (Objective System) ขึ้นอยู่กับการจัดทำนิยามปัจจัยเกี่ยวกับกฎหมายให้เหมาะสม (เช่น ความรุนแรงของความผิดที่เกิดขึ้น การลงโทษในครั้งก่อน เป็นต้น) และพฤติกรรมส่วนบุคคล (เช่น อายุ สถานภาพสมรส เป็นต้น) รายการเหล่านี้ถูกให้น้ำหนักและถูกกำหนดคุณค่าที่แตกต่างกันภายในขอบเขตของการให้คำนิยามที่เหมาะสมของเครื่องมือที่ใช้วัด

จากนั้นนำมาประเมินค่าระดับความเสี่ยงของผู้ต้องขังและโปรแกรมความต้องการ ระบบที่อยู่บนพื้นฐานความเป็นจริง (Objective System) มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความยุติธรรม ความสอดคล้อง และการเปิดเผยในกระบวนการตัดสินใจ

วัตถุประสงค์ในการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังมีวัตถุประสงค์หลักที่สำคัญสองประการ คือ

ประการแรก เพื่อประโยชน์ในการควบคุมผู้ต้องขัง ไม่ให้ผู้ต้องขังหลบหนี ตลอดจนการควบคุมดูแลให้ผู้ต้องขังอยู่ในระเบียบวินัย ไม่ก่อความเดือดร้อนวุ่นวาย เป็นภารกิจที่สำคัญของเรือนจำ และปัญหาที่สำคัญก็คือปัญหาในการปกครองควบคุม ซึ่งการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังจะช่วยให้เรือนจำรู้จักผู้ต้องขังดีขึ้น ได้ทราบประวัติข้อมูล ความเป็นมาของผู้ต้องขังแต่ละคน รวมทั้งบุคลิกลักษณะและข้อบกพร่องต่างๆ ข้อควรสังเกต หรือข้อควรระวังในการควบคุม ซึ่งจะทำให้สามารถควบคุมผู้ต้องขังได้อย่างมีประสิทธิภาพ ลดโอกาสการกระทำผิดระเบียบวินัย การก่อความเดือดร้อนวุ่นวายของผู้ต้องขังในเรือนจำ ตลอดจนการแทรกหักเรือนจำหลบหนี

ประการที่สอง เพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังด้านการอบรมแก้ไขและพัฒนาพฤตินิสัย ภารกิจหลักที่สำคัญอีกประการหนึ่งของเรือนจำคือการแก้ไขและพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขัง ให้เป็นบุคคลที่สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมทั่วไปได้เมื่อพ้นโทษ โดยมุ่งเน้นให้การบำบัดรักษา ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ การแก้ไขเพื่อพัฒนาจิตใจ และปรับเปลี่ยนทัศนคติ พฤตินิสัย รวมตลอดจนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังให้มีความรู้วิชาสามัญ วิชาชีพ มีทักษะและความชำนาญในการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคมภายนอก รวมทั้งให้ผู้ต้องขังได้รับการสงเคราะห์ในด้านต่างๆ ตามความเหมาะสม

ตัวอย่างแบบจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

Level of Service Inventory – Revised as a Classification (LSI-R)

เริ่มมีการใช้ระบบดังกล่าวนี้ ที่ประเทศอังกฤษและ แคนาดา ในต้นปี ค.ศ. 1999 ภายหลังจึงได้มีการนำมาประยุกต์ใช้ในแถบทวีปเอเชีย โดยสิงคโปร์ได้ทำการนำระบบ โปรแกรมการรวบรวมข้อมูลชั้นพื้นฐานของผู้ต้องขัง มาทำการวิเคราะห์เป็นรายบุคคล โดยใช้เวลาในการสัมภาษณ์และตอบคำถามชั้นพื้นฐานตั้งแต่ 45-60 นาที โดยจะให้ ผู้ต้องขังทำการตอบคำถาม ด้วยคำตอบ ใช่ หรือ ไม่ใช่ หรือการให้คะแนน 0 - 3 โดยหลัก ในการให้คะแนนนั้น จะวัดจากข้อเท็จจริงของแต่ละบุคคล ผู้ต้องขังจะเลือกให้คะแนนใน หลักการข้อที่มีความสำคัญ ในคำตอบที่ตรงกับสถานการณ์จริงในรายบุคคลนั้นๆ

โดยแบ่งคำถามออกเป็น 54 ข้อ 54 คะแนน คือ ผลรวม

1. คะแนน 0 – 15 จัดอยู่ในผู้ที่มีแนวโน้มไม่กระทำผิดซ้ำ เหมาะแก่การฟื้นฟู และฝึกวิชาชีพต่อไป

2. คะแนน 16 – 24 จัดอยู่ในกลุ่มแก้ไขได้ คือ กระทำผิดและสำนึกผิด กระทำ ผิดโดยไม่เจตนา สามารถนำมาฟื้นฟู เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและยกระดับพื้นฐานทาง จิตใจได้

3. คะแนน 25 - 54 จัดอยู่ในกลุ่มที่ยากต่อการแก้ไข กระทำผิดติดจนเป็นนิสัย ต้องทำการจัดเจ้าหน้าที่ฝึกอบรมพิเศษ เพื่อทำการดูแล แก้ไข ปรับปรุงพฤติกรรมต่อไป

4. กลุ่มพิเศษ คือกลุ่มผู้ต้องขังต่างชาติ หรือ ผู้ต้องขังที่ไม่เหมาะสมกับโปรแกรม ใดๆ

คำถามพื้นฐานในการประเมินผู้ต้องขังในระบบ (LSI-R) จะแบ่งเป็น 10 กลุ่ม

1. ประวัติการประกอบอาชญากรรม
2. การศึกษา/การทำงาน
3. ฐานะทางการเงิน
4. ครอบครัว/สถานะภาพการสมรส
5. ปัจจัยชั้นพื้นฐาน
6. การใช้เวลาว่าง

7. กลุ่มเพื่อน
8. ปัญหาเกี่ยวข้องกับการใช้ยาเสพติดหรือแอลกอฮอล์
9. พื้นฐานทางอารมณ์/บุคลิกภาพ
10. ทศนคติโดยทั่วไป

โดยคำถามพื้นฐานเหล่านี้จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทราบถึงประวัติของผู้ต้องขัง ซึ่งจะเป็นผลดีต่อวิธีการแก้ไขฟื้นฟู และจะเป็นการนำไปสู่การเข้าถึงเหตุแห่งปัญหาของการกระทำผิดของผู้ต้องขังได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้ทางเรือนจำยังได้มีการจัดส่งเจ้าหน้าที่ พนักงาน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อทำการสืบประวัติผู้ต้องขังจากบุคคลภายนอก บุคคลที่มีความใกล้ชิด เช่น พ่อ แม่ ญาติ เพื่อน ฯลฯ เพื่อทำการประเมินในข้อเท็จจริงในสาเหตุของการประกอบอาชญากรรม และนำมาซึ่งวิธีการแก้ไขที่ถูกต้องต่อไป

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังในประเทศไทย

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง จะมีลักษณะที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการ เริ่มแต่วาระแรกที่รับตัวเข้าสู่เรือนจำ จนกระทั่งพ้นโทษหรือได้รับการปล่อยตัวออกจากเรือนจำ โดยการประสานความร่วมมือของเจ้าหน้าที่เรือนจำทุกฝ่าย ตามกระบวนการ 6 ขั้นตอน และวิธีดำเนินการ ดังต่อไปนี้

1. ดำเนินการศึกษาหรือรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของผู้ต้องขังแต่ละคน (Fact Finding) เพื่อให้ทราบพื้นฐานความรู้ ความถนัด ประวัติการประกอบอาชีพ ประวัติครอบครัว การคบเพื่อน บุคลิกภาพโดยทั่วไป ระดับสติปัญญา ข้อมูลเกี่ยวกับการกระทำความผิดและสาเหตุแห่งการกระทำผิด ตลอดจนข้อมูลในเรื่องอื่นๆ ที่จะประโยชน์ต่อการวางแผนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังดังกล่าวตามความเหมาะสมเป็นรายบุคคล ซึ่งดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่จำแนกลักษณะผู้ต้องขัง ที่มีความรู้พื้นฐานทางด้านสังคมสงเคราะห์หรือด้านจิตวิทยา หรือได้รับการฝึกฝนอบรมในเรื่องดังกล่าว การรวบรวมข้อมูลอาจดำเนินการได้โดยการสัมภาษณ์หรือสอบประวัติผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล รวมทั้งการสังเกตพฤติกรรมของผู้ต้องขังทั้งทางตรงและทางอ้อม และเมื่อได้ข้อมูล

ดังกล่าวมาแล้วเพื่อให้แน่ใจว่าถูกต้องแน่นอนและเชื่อถือได้ จะต้องมีการออกไปสืบเสาะข้อเท็จจริงจากครอบครัวและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับผู้ต้องขังอีกทางหนึ่งด้วย ข้อมูลรายละเอียดที่ถูกต้องแน่นอนและเชื่อถือได้ โดยสรุปความคิดเห็นข้อวิเคราะห์ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง จะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อการวิเคราะห์ (Diagnosis) เพื่อวางแผนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามความเหมาะสมเป็นรายบุคคลต่อไป

วิธีดำเนินการโดยเรือนจำจัดให้มีแดนแรกรับ หรือสถานที่แรกรับสำหรับแยกขังผู้ต้องขังเข้าใหม่ และผู้ต้องขังที่ย้ายมาจากเรือนจำอื่นไว้โดยเฉพาะ ผู้ต้องขังเข้าใหม่ควรอยู่ในแดนแรกรับหรือสถานที่แรกรับ ประมาณ 2 -4 สัปดาห์ เพื่อบริการจำแนกลักษณะก่อนที่จะส่งตัวไปรับการอบรมแก้ไขและฟื้นฟูจิตใจตามความเหมาะสมของผู้ต้องขังแต่ละคน โดยให้การอบรม ปฐมนิเทศ แนะนำให้ทราบถึงกฎ ระเบียบ วินัยและข้อบังคับต่างๆ ของเรือนจำ ตลอดจนการปฏิบัติตนในเรือนจำ เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ในเรือนจำได้ ก่อนที่จะส่งตัวไปรับการปฏิบัติร่วมกับผู้ต้องขังอื่นๆ ตามความเหมาะสม

2. การวางแผนปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามความเหมาะสมของแต่ละคน (Individual Treatment Planning) รวมทั้งกำหนดกิจกรรมปฏิบัติ (Treatment Activities) เพื่อให้การบำบัดรักษา อบรม แก้ไขและฟื้นฟูจิตใจผู้ต้องขัง สอดคล้องกับสภาพร่างกาย จิตใจ ระดับสติปัญญา พื้นฐานความรู้ ความถนัด รวมทั้งสาเหตุแห่งการกระทำความผิด ภูมิหลังของครอบครัวและสภาพแวดล้อมของสังคมภายนอก โดยนำข้อมูลทุกด้านที่ได้จากการดำเนินการในข้อ 1 มาสรุป วิเคราะห์ และกำหนดแผนงานแนวทาง หรือมาตรการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามความเหมาะสมของแต่ละคน โดยจัดลำดับความสำคัญก่อนหลัง (Priority) ของมาตรการดังกล่าวไว้ด้วยตลอดจนกำหนดหน่วยงานที่จะต้องรับผิดชอบ และระยะเวลาของกิจกรรมปฏิบัติให้ชัดเจน เพื่อเสนอคณะกรรมการพิจารณากำหนดแผนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ตามความเหมาะสมของแต่ละคนต่อไป

3. การนำแผนที่ได้จากการดำเนินการในข้อ 2 ไปปฏิบัติ เมื่อเรือนจำและทัณฑสถานได้กำหนดแผนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามความเหมาะสมของแต่ละคนแล้ว ต้องดำเนินการเพื่อให้มีการปฏิบัติตามแผนดังกล่าวอย่างจริงจัง โดยฝ่ายต่างๆ ที่

เกี่ยวข้องจะต้องจัดกิจกรรมปฏิบัติตามลำดับความสำคัญที่ได้กำหนดไว้ในแผนและระยะเวลาที่กำหนด ทั้งในเรื่องของการบำบัดรักษา การอบรมแก้ไข พัฒนาจิตใจ การให้การศึกษา วิชาสามัญ วิชาชีพ ฯลฯ

4. การติดตามผลการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง เมื่อได้มีการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามแผนการตามข้อ 3 ไประยะหนึ่งแล้ว จะต้องมีการติดตามผลว่าการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังดังกล่าวได้ผลหรือไม่เพียงใด มีปัญหาข้อขัดข้องในเรื่องใด ทั้งในด้านส่วนตัวผู้ต้องขัง ด้านการกำหนดแผนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง รวมทั้งความพร้อมในด้านการนำไปปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ หากเห็นว่าการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังยังไม่ได้ผลหรือยังได้ผลไม่เป็นที่น่าพอใจ จะต้องดำเนินการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังซ้ำอีกครั้งหนึ่ง เพื่อหาข้อบกพร่องของการจำแนกลักษณะในครั้งแรก

การดำเนินการติดตามผล จะทำตามแบบติดตามผลการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังไว้ในทะเบียนประวัติรายตัวผู้ต้องขัง พร้อมข้อมูลอื่นๆ ของแต่ละฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง หากจัดเก็บให้เป็นระบบก็จะสะดวกในการที่จะนำไปศึกษาตรวจสอบ และเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังต่อไป

5. การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังซ้ำ (Re – Classification of Prisoners) โดยปกติจะต้องดำเนินการทุกๆ 6 เดือน หรือ 1 ปี หลังจากที่ได้มีการดำเนินการในเรื่องนี้ไปแล้ว หรือดำเนินการโดยทันทีเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นจากการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง

6. การวางแผนหรือโครงการเตรียมปล่อยผู้ต้องขัง เมื่อผู้ต้องขังใกล้จะได้รับ การปล่อยตัว โดยเหลือกำหนดเวลาที่จะต้องรับโทษต่อไปไม่เกิน 6 เดือน จะต้องมีการนำ ข้อมูล ต่างๆ ที่กำหนดไว้ในแผนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังขณะที่ต้องโทษ ไปใช้ในการจัดทำ แผนหรือโครงการเตรียมปล่อยผู้ต้องขังตามความเหมาะสมของแต่ละคน โดยการให้การ สงเคราะห์ในเรื่องต่างๆ ที่จำเป็นต่อการที่ผู้ต้องขังจะออกไปอยู่ร่วมกับสังคมภายนอกได้ ตามปกติภายหลังพ้นโทษ เป็นการเชื่อมโยงแผนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรือนจำเข้ากับ แผนการเตรียมความพร้อมให้กับผู้ต้องขังก่อนปล่อยตัว ซึ่งจะมีผลให้การปฏิบัติต่อ ผู้ต้องขังประสบผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ไม่มีผู้ที่กลับมาต้องโทษอีกหรือกลับมา ต้องโทษอีกเพียงส่วนน้อย

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด เพื่อใช้ในการกลั่นกรองผู้ต้องขัง ทำให้ทราบถึงสถานภาพและข้อมูลพื้นฐานของผู้ต้องขัง จะเห็นได้ว่าการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังประกอบด้วย การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะดำเนินการตั้งแต่วาระแรกที่รับตัวตามขั้นตอนและวิธีดำเนินการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว และในการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังขั้นพื้นฐานนี้ ให้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้ต้องขัง เพื่อแบ่งระดับการควบคุมเป็น 4 ระดับ เพื่อประโยชน์ คือ การวางแผนการปฏิบัติงาน ว่ามีผู้ต้องขังกลุ่มใดที่จัดอยู่ในข่ายต้องควบคุมดูแลเข้มงวด ส่วนการแก้ไข ให้แบ่งเป็น 4 กลุ่ม เพื่อจะได้นำแต่ละกลุ่มไปดำเนินการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเพื่อการแก้ไข และจัดโปรแกรมปฏิบัติที่เหมาะสมต่อไป

การจัดกลุ่มผู้ต้องขังเพื่อการควบคุม

การจัดกลุ่มผู้ต้องขังเพื่อการควบคุม ประกอบด้วย

1. **ระดับความมั่นคงสูงสุด** ประกอบด้วย ผู้ต้องขังที่มีกำหนดโทษสูง มีพฤติกรรมกระทำผิดร้ายแรง คดีสะท้อนขวัญประชาชน คดีอุกฉกรรจ์ พฤติการณ์ไม่น่าไว้วางใจ ระหว่างการควบคุมในเรือนจำกระทำผิดวินัยอย่างร้ายแรงในเรือนจำ
2. **ระดับความมั่นคงสูง** ประกอบด้วย ผู้ต้องขังที่มีกำหนดโทษสูง พฤติการณ์กระทำผิดไม่ร้ายแรง ระหว่างการควบคุมในเรือนจำไม่เคยกระทำผิดวินัยอย่างร้ายแรง
3. **ระดับความมั่นคงปานกลาง** ประกอบด้วย ผู้ต้องขังที่มีกำหนดโทษไม่สูง เหลือจำคุกต่อไปไม่มาก มีความประพฤติดี ไม่เคยกระทำผิดวินัยอย่างร้ายแรงในเรือนจำ
4. **ระดับความมั่นคงต่ำ** ประกอบด้วย ผู้ต้องขังที่เหลือกำหนดโทษน้อย มีความประพฤติดี ใกล้พ้นโทษ

การจัดกลุ่มผู้ต้องขังเพื่อการแก้ไข

1. **กลุ่มผู้ต้องขังที่มีแนวโน้มไม่กระทำผิดซ้ำ** ประกอบด้วย ผู้ต้องขังที่กระทำผิดครั้งแรก กระทำผิดโดยประมาทหรือพลั้งพลาด กระทำผิดเนื่องจากบันดาลโทสะ กระทำผิดเนื่องจากสภาพแวดล้อม มีความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว ไม่ใช่อาชญากรโดยสันดาน

2. **กลุ่มผู้ต้องขังที่แก้ไขได้** ประกอบด้วย ผู้ต้องขังที่กระทำความผิดครั้งแรก หรือไม่เกิน 3 ครั้ง กระทำความผิดและมีความสำนึกผิด พฤติการณ์กระทำความผิดไม่ใช่อาชญากรอาชีพ กระทำความผิดในหน้าที่การงาน

3. **กลุ่มผู้ต้องขังที่ยากต่อการแก้ไข** ประกอบด้วย ผู้กระทำความผิดติดนิสัย (มากกว่า 3 ครั้ง) อาชญากรโดยสันดาน กระทำความผิดและไม่สำนึกผิด มีลักษณะร้าย

4. **กลุ่มผู้ต้องขังพิเศษ** ประกอบด้วย ผู้ต้องขังต่างชาติ ผู้ต้องขังป่วย ผู้ต้องขังที่มีความบกพร่องทางจิต ผู้ต้องขังสูงอายุ

เมื่อผู้ต้องขังได้รับการจำแนกลักษณะขั้นพื้นฐาน และแบ่งกลุ่มตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว หากมีการจัดทำโปรแกรมเพื่อการแก้ไขผู้ต้องขัง จะมีการคัดเลือกผู้ต้องขังโดยทำการจำแนกในระดับที่สูงขึ้น เป็นการจำแนกเพื่อการแก้ไข ซึ่งจะต้องดำเนินการเพื่อทำกรณีศึกษา (Case Study) ผู้ต้องขังแต่ละรายเพื่อคัดเลือกเข้าโปรแกรมต่างๆ อาทิเช่น โปรแกรมผู้ต้องขังสูงอายุ โปรแกรมเฉพาะของผู้ต้องขังคดีอาชญากรรม (ผู้ร้ายย่อย) โปรแกรมในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังคดีความผิดต่อชีวิต โปรแกรมในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังคดีความผิดทางเพศ โปรแกรมในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังคดีความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ โปรแกรมในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่มีพฤติกรรมไม่น่าไว้วางใจ โปรแกรมในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังป่วยระยะสุดท้าย เป็นต้น

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังจะประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้นั้น จะต้องมีการประสานงานกับฝ่ายอื่นๆ และจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ของเรือนจำทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งฝ่ายควบคุม ฝ่ายการศึกษา ฝ่ายฝึกวิชาชีพ ฝ่ายพยาบาล รวมทั้งอนุศาสนาจารย์ ร่วมกันดำเนินงานติดตามผลการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง เพื่อทราบว่าผู้ต้องขังที่ได้รับการกำหนดตามแผนปฏิบัติดังกล่าวมีปัญหาข้อขัดข้องหรือไม่อย่างไร หากมีปัญหาหรือมีความไม่เหมาะสมเกิดขึ้น ก็จะได้วางแผนปฏิบัติแก่ผู้ต้องขังดังกล่าวใหม่ โดยทำการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังซ้ำ เพื่อกำหนดแผนให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ต้องขังอย่างแท้จริง หากไม่พบปัญหาก็กดำเนินการต่อไป และเมื่อผู้ต้องขังใกล้พ้นโทษก็จะนำข้อมูลที่ได้จากแผนปฏิบัติต่อผู้ต้องขังไปเตรียมความพร้อม หรือให้การอนุเคราะห์แก่ผู้ต้องขังในเรื่องต่างๆ ตามความเหมาะสมของแต่ละคนต่อไป ซึ่ง

กระบวนการดังกล่าวจะทำให้ผู้ต้องขังได้รับการแยกกลุ่มเพื่อการควบคุมและแก้ไขที่เหมาะสมซึ่งจะทำให้เกิดผลดีต่อการบริหารงานเรือนจำและทัณฑสถานต่อไป

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติของการจำแนกผู้ต้องขังในประเทศไทยพบว่า การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังยังไม่สามารถกระทำได้อย่างเต็มที่เนื่องจากประสบปัญหาหลายประการ ได้แก่ ประสบปัญหาการขาดแคลนสถานที่และงบประมาณในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ซึ่งมีผลกระทบต่อกระบวนการจำแนกผู้ต้องขัง ปัญหาการดำเนินงานไม่เป็นระบบและต่อเนื่อง เนื่องจากเจ้าหน้าที่เรือนจำและทัณฑสถานส่วนใหญ่เข้าใจว่า การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง คือ การสอบประวัติแล้วรวบรวมเก็บไว้ แต่ไม่ได้นำข้อมูลผู้ต้องขังที่ได้จากการสัมภาษณ์มาใช้ประโยชน์ และพิจารณาแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้องแก่ผู้ต้องขัง รวมทั้งการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังของเรือนจำและทัณฑสถานมักมุ่งเน้นการใช้แรงงานเพื่อประโยชน์ในด้านการฝึกวิชาชีพมากกว่าการแก้ไขฟื้นฟูและพัฒนาพฤติกรรมของผู้ต้องขังอย่างจริงจัง นอกจากนี้ ยังขาดกระบวนการในการติดตามผลการจำแนกผู้ต้องขัง การขาดกระบวนการจำแนกผู้ต้องขังซ้ำ และการดำเนินการจำแนกผู้ต้องขังมักมีการกระทำผิดเพื่อการเตรียมตัวก่อนปล่อยผู้ต้องขัง

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเปรียบเทียบของต่างประเทศ

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่องานราชทัณฑ์ เพราะการ จำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นกระบวนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล ด้วยการศึกษาวិเคราะห์ประวัติ ลักษณะทั่วไป สาเหตุของการกระทำผิด เพื่อการวางแผนในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังได้อย่าง ถูกต้อง เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการและการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล ดังนั้นการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังจึงนับเป็นต้นทางของกระบวนการที่จะช่วยแก้ไขให้ผู้ต้องขังกลับตนเป็น พลเมืองดี อันเป็นเป้าหมายของงานราชทัณฑ์และส่งผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมต่อไป

ปัจจุบันการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังในประเทศไทย มีการวางระบบการจำแนก ลักษณะ ผู้ต้องขังไว้แล้ว แต่ในทางปฏิบัติยังไม่สามารถแก้ไขผู้ต้องขังเป็นรายบุคคลได้อย่างชัดเจนเนื่องจากประสบปัญหาหลายประการ เช่น จำนวนผู้ต้องขังที่เกินความจุของ

เรือนจำและทัณฑสถาน สถานที่ ในการควบคุมและปฏิบัติต่อผู้ต้องขังแต่ละกลุ่ม ขาดบุคลากรที่มีคุณสมบัติในการทำงานจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง อีกทั้งขาดการตระหนักรู้ถึงความสำคัญจากเจ้าหน้าที่ในสายงานต่างๆ และการร่วมมือประสานงานกันอย่างจริงจังจากแนวคิดและปัญหาดังกล่าวทำให้ผู้ศึกษามองเห็นความสำคัญของกระบวนการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังที่จะนำไปสู่การแก้ไขผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล และเพื่อพัฒนาปรับปรุงงานให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง จึงได้มีการศึกษารวบรวมแนวคิดและวิธีดำเนินการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง รวมทั้งปัญหาทั้งในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติในการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อที่จะนำเสนอเป็นแนวทางในการพัฒนาระบบการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังให้เหมาะสมและสอดคล้องกับหลักสากลต่อไป

สำหรับการศึกษาเปรียบเทียบการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังในต่างประเทศ จำนวน 5 ประเทศ คือ ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศแคนาดา ประเทศออสเตรเลีย ประเทศญี่ปุ่น และประเทศสิงคโปร์ สาเหตุที่ได้เลือกประเทศต่างๆ ดังกล่าวนั้น เนื่องจากระบบการจำแนกลักษณะ ผู้ต้องขังในประเทศเหล่านั้นต่างประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วกัน โดยผลการศึกษาสามารถอธิบายในแต่ละประเด็นได้ดังนี้

1. แนวคิดในการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

แนวคิดในการลงโทษผู้กระทำความผิดในปัจจุบันเป็นรูปแบบของการผสมผสาน โดยเน้นในเรื่องการควบคุมผู้ต้องขังไม่ให้หลบหนี และขณะเดียวกันก็มีจุดมุ่งหมายในการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังด้วย โดยจัดทำโปรแกรมการฟื้นฟูรักษานักโทษหลายโปรแกรม เพื่อให้สามารถกำหนด แผนบำบัดรักษา อบรม แก้ไข และฟื้นฟูจิตใจผู้ต้องขังได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตามสภาพผู้ต้องขังแต่ละคน (Individual Treatment) ทั้งนี้เพื่อเป็นการลดการกระทำผิดซ้ำและป้องกันอาชญากรรมที่อาจจะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคตจากพฤติกรรมของผู้ต้องขังภายหลังพ้นโทษ ทุกประเทศมองเห็นความสำคัญของการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังว่าเป็นกระบวนการที่พึงนำมาใช้มากที่สุด

ในบางประเทศ เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศแคนาดา และประเทศออสเตรเลีย ได้มีแนวคิดในเรื่องการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังหญิงและชายว่าควรใช้คนละ

ระบบ เนื่องจากในปัจจุบันผู้ต้องขังชาย และผู้ต้องขังหญิง ใช้ระบบในการจำแนกเป็นระบบเดียวกัน โดยจะมีการเน้นหนักถึงระบบความปลอดภัยภายในเรือนจำมากขึ้นไป ทั้งที่ผู้ต้องขังหญิง มีความก้าวร้าว ความเสี่ยงต่อการหลบหนีน้อยกว่าผู้ต้องขังชาย ขณะเดียวกันผู้ต้องขังหญิงมักจะมีปัญหาในหลายด้าน เช่นอัตราการป่วยทางสุขภาพจิต ปัญหาทางด้านมนุษยสัมพันธ์ระหว่างผู้ต้องขังหญิงในเรือนจำซึ่งจะมีมากกว่าในผู้ต้องขังชาย และในปัจจุบันยังรวมไปถึงการปรับปรุงออกแบบเรือนจำใหม่ให้เหมาะสมกับผู้ต้องขังหญิง ตามความจำเป็นในการที่ผู้ต้องขังหญิงควรจะได้รับ การดูแล และการประเมินที่เหมาะสมกับความต้องการของผู้ต้องขังหญิงด้วย

จากแนวคิดข้างต้น ทำให้มองเห็นถึงจุดมุ่งหมายที่สำคัญของการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง ก็คือการวางแผนโปรแกรมที่ดีสำหรับผู้ต้องขัง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วการจะหาแบบจำแนกที่สมบูรณ์แบบที่สุดคงเป็นไปได้ยาก แต่สามารถจะจำแนกให้ได้ ด้วยการหลีกเลี่ยงความผิดพลาดจากการจำแนกเกินความเป็นจริง (Overclassification) และการจำแนกผิดพลาด (Misclassification) ซึ่งจะทำให้ผู้ต้องขังไม่ได้รับประโยชน์จากการจำแนกนั้นเลย

ในประเทศออสเตรเลียยังได้ให้ความสำคัญกับการเพิ่มพูนประสิทธิภาพของเจ้าหน้าที่ ผู้มีหน้าที่ควบคุมดูแลผู้ต้องขัง อันประกอบไปด้วย นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ จิตแพทย์ แพทย์ พนักงานคุมประพฤติ เจ้าหน้าที่ฝึกวิชาชีพ รวมตลอดถึงเจ้าหน้าที่ฝ่ายควบคุม ทั้งนี้จะเป็นผลดีต่อตัวผู้ต้องขังในเชิงปฏิบัติและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ดีขึ้นตามมา ซึ่งถือว่าเป็นประโยชน์ที่ได้จากการลงโทษอย่างแท้จริง อีกทั้งมีแนวคิดในการปรับปรุงพัฒนาและทดสอบระบบจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นระยะๆ โดยอย่างน้อยที่สุดควรมีการปรับปรุงทุกๆ 1 ปี เพื่อให้ระบบจำแนกลักษณะผู้ต้องขังสมบูรณ์ และสามารถนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

2. วิธีดำเนินการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

ในขั้นตอนวิธีดำเนินการ มีการกำหนดโครงสร้างวิธีการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง ที่มีรายละเอียดชัดเจน บอกถึงจุดมุ่งหมายของระบบการจำแนกทั้งหมด วิธีการปฏิบัติและกฎเกณฑ์ ที่ใช้ ตลอดจนข้อมูลข้อมูลที่สมบูรณ์ ถูกต้อง และมีหน่วยข้อมูลที่มีมาตรฐาน การหา

ข้อมูลเพื่อใช้ในการจำแนกผู้ต้องขัง ต้องอยู่บนพื้นฐานทางด้านการแพทย์ จิตวิทยา สังคมวิทยา และความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ และเทคนิค การแนะแนว รวมถึงกิจกรรมการแก้ไขฟื้นฟูอื่นๆ ที่จำเป็น นอกจากนั้น วิธีการทดสอบต่างๆ ที่ใช้ในกระบวนการจำแนกและการพิจารณาประเมินผู้ต้องขังนั้นจะต้องเชื่อถือได้ และเป็นที่ยอมรับในประเทศสิงคโปร์ได้นำเอาระบบการจำแนกในลักษณะแบบฟอร์มโปรแกรมข้อมูลของผู้ต้องขัง มาทำการวิเคราะห์เป็นรายบุคคล โดยข้อคำถามพื้นฐานจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทราบถึงประวัติของผู้ต้องขัง ซึ่งจะเป็นผลดีต่อวิธีการแก้ไขฟื้นฟู และจะเป็นการนำไปสู่การเข้าถึงเหตุแห่งปัญหาของการกระทำผิดของผู้ต้องขังได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ในการดำเนินการจำแนก มีการตั้งเจ้าหน้าที่และหน่วยงานจำแนกที่มีส่วนร่วมกับผู้ต้องขังในการประเมินผลการจำแนก อีกทั้งต้องจัดให้มีการจำแนกซ้ำเป็นระยะๆ เพื่อให้การจำแนกมีประสิทธิภาพที่สุดโดยไม่สิ้นเปลืองงบประมาณ นอกจากนั้นต้องมีหน่วยงานที่ทำการประเมินและพัฒนากระบวนการจำแนกอย่างต่อเนื่อง โดยต้องคำนึงถึงหลักเกณฑ์และ สิทธิตามรัฐธรรมนูญของผู้ต้องขัง และจะต้องให้หน่วยงานบริหารและเจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่โดยตรงในการจำแนกมีโอกาสเข้าร่วมในการให้คำแนะนำเกี่ยวกับการพัฒนาระบบการจำแนกผู้ต้องขังด้วย

ในหลายประเทศ เช่น ประเทศญี่ปุ่น ประเทศสิงคโปร์ ประเทศสหรัฐอเมริกา มีสถานที่แรกรับ และศูนย์การจำแนก (Reception and Diagnostic) โดยแต่ละศูนย์แรกรับอาจมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป ในศูนย์แรกรับและจำแนก (R&D center) ผู้ต้องขังจะได้รับการสัมภาษณ์อย่างเข้มงวดเพื่อจะได้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับผู้ต้องขังอย่างครบถ้วน เจ้าหน้าที่จะต้องทำการพิจารณาประเมินผู้ต้องขังเพื่อการจำแนก โดยทำการรวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ต้องขัง ตัวอย่างเช่น ข้อมูลการปล่อยตัวผู้ต้องขังครั้งสุดท้ายจากเรือนจำ (ในกรณีที่ผู้ต้องขังเคยต้องโทษมาก่อน) ข้อมูลที่ได้จากเจ้าหน้าที่ตำรวจ ประวัติการกระทำผิดที่ผ่านมา ประวัติการอยู่ในเรือนจำความประพฤติ โปรแกรมที่ผู้ต้องขังเคยเข้าร่วม การให้ความร่วมมือขณะต้องขัง ประวัติการทำร้ายเจ้าหน้าที่ หรือผู้ต้องขังอื่นๆ ประวัติการหลบหนี นอกจากนี้ยังรวมไปถึงต้องมีข้อมูล ผลคำพิพากษาและคำแนะนำจากศาลกรณีพิเศษ รายงานผลทางการแพทย์อีกด้วย นอกจากนั้นจะต้องมีการ

ทดสอบด้านจิตวิทยาหลายรูปแบบ มีการตรวจสอบโดยทีมงานเจ้าหน้าที่แพทย์ก่อน ซึ่งจะทำ การสัมภาษณ์และตรวจสอบสุขภาพ หลังจากนั้นจะมีการประมวลผลว่า เรือนจำระบบไหน ที่มีความเหมาะสมที่สุดสำหรับผู้ต้องขังนั้นๆ ด้วยเหตุผลที่ว่ากรมราชทัณฑ์ในแต่ละ ประเทศต่างก็ตระหนักดีว่าการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นเครื่องมือแรกและเป็นส่วน สำคัญที่สุดในการบริหารจัดการ

สำหรับการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังซ้ำ (Re – classification of Prisoners) โดยทั่วไปจะต้องดำเนินการทุกๆ 6 เดือน หรือ 1 ปี หรือดำเนินการโดยทันทีเมื่อมีปัญหา เกิดขึ้นจากการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง เพื่อทำการปรับปรุงแผนปฏิบัติให้ดีขึ้นต่อไป ทั้งนี้ แผนการจำแนกที่มีประสิทธิภาพจะต้องประกอบไปด้วย ข้อมูลทั้งหมดที่เป็นประโยชน์ต่อ การวางแผนงาน ระบบควบคุมที่เหมาะสมต่อผู้ต้องขังนั้นๆ ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปที่จะ นำไปใช้สำหรับการประเมินผลของแผนงาน มีหน่วยงานที่รับผิดชอบมีอำนาจตัดสินใจ เกี่ยวกับกระบวนการพิจารณาต่างๆ เกี่ยวกับแผนงานจำแนกนั้นด้วย

ในรูปแบบการดำเนินการประเทศส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับ เจ้าหน้าที่ หน่วยงานปรึกษาแนะนำ (Staff Agency) เป็นอย่างมาก จึงจัดให้มีหน่วยงานรับผิดชอบ ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการวางแผน วิเคราะห์ และเสนอแนะ กำหนดมาตรการปฏิบัติแก่ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายปฏิบัติการในเรือนจำและทัณฑสถาน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ ผู้เชี่ยวชาญในสาขาอาชีพหลายแขนง อาทิ นักสังคมสงเคราะห์ นักการศึกษา นักกฎหมาย นักวิจัย แพทย์ จิตแพทย์ หรือเจ้าหน้าที่ชำนาญการฝึกวิชาชีพ ร่วมเป็นทีมงาน โดย เจ้าหน้าที่จะต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี โดยมีหน้าที่หลักในการเสนอแนะ การ วางโครงการ การกำหนดแผนงาน การแก้ไขปัญหา รวมตลอดถึงการวิจัย การให้ คำปรึกษาปัญหาสภาพจิตใจแก่ผู้ต้องขังด้วย

3. ปัญหาการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

ระบบการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังต่างประเทศมีปัญหาที่คล้ายคลึงกันหลายๆ ด้านทุกๆ ปัญหาย่อมมีส่วนก่อให้เกิดความล้มเหลวในการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังได้ เช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศแคนาดา และประเทศออสเตรเลีย ประสบปัญหาหลักๆ คือ การขาดโปรแกรมพัฒนาและการฟื้นฟูผู้ต้องขังอย่างต่อเนื่อง การประสบปัญหา

ผู้ต้องขังแออัดภายในเรือนจำ ทำให้ระบบการจำแนกผู้ต้องขังไม่ได้มาตรฐานอย่างเพียงพอ นอกจากนี้ในส่วนของงานบริหารการจัดการนั้น บางแห่งงานด้านการปฏิบัติและการบริหารเป็นไปในลักษณะที่ด้อยคุณภาพ เนื่องจากปัญหาสำคัญ คือ เจ้าหน้าที่ขาดการอบรมที่ดีและผู้บริหารระดับสูงยังขาดประสบการณ์ หรือไม่ได้พัฒนาความรู้ความสามารถเพิ่มเติมดังที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น ปัญหาที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ การขาดข้อมูลที่ถูกต้องสมบูรณ์ และเป็นข้อมูลในปัจจุบันที่สุดของตัวผู้ต้องขัง โดยในส่วนนี้ถึงแม้ว่าประเทศสหรัฐอเมริกาจะนำระบบโปรแกรมคอมพิวเตอร์มาใช้ในเก็บข้อมูลต่างๆของผู้ต้องขัง เพื่อความรวดเร็วและเป็นประโยชน์ในการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง แต่ทั้งนี้ถึงแม้ว่าจะมีระบบโปรแกรมในการช่วยเก็บข้อมูล แต่ในส่วนของเจ้าหน้าที่ ที่มีหน้าที่ดูแลควบคุมพฤติกรรมของผู้ต้องขังจะต้องมีการประสานงานกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อเก็บข้อมูลของผู้ต้องขัง ให้มีความเป็นปัจจุบันและถูกต้องตลอดเวลาด้วย

ในบางประเทศอย่างเช่นสหรัฐอเมริกามีการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังที่อยู่ระหว่างการพิจารณาคดีของศาลด้วย แต่ในทางปฏิบัติมีปัญหามากกว่าผู้ต้องขังเด็ดขาดที่ศาลได้ตัดสินแล้ว เนื่องจากผู้ต้องขังระหว่างการพิจารณาของศาล อาจจะอยู่ในความควบคุมเพียงระยะเวลาสั้นๆ รวมไปถึงผู้ต้องขังเหล่านี้มีจำนวนมาก แต่เจ้าหน้าที่มีจำนวนจำกัด โดยมากแล้วจะขาดเวลาในการทำการประเมินเพื่อพิจารณาการจำแนก และขาดข้อมูลต่างๆ ที่จำเป็นเพื่อการจำแนกที่มีประสิทธิภาพ โดยข้อมูลที่ได้นี้จะมาจากตัวผู้ต้องขังเพียงฝ่ายเดียว และถึงแม้ว่าจะมีข้อมูลที่สามารถตรวจสอบได้จากประวัติเก่าๆของผู้ต้องขัง แต่ข้อมูลเหล่านั้นก็เป็นข้อมูลเก่าหรืออาจจะเป็นข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง ที่ไม่สามารถทำให้การประเมินการจำแนกมีประสิทธิภาพได้ เพราะผู้ต้องขังกลุ่มนี้จะถูกจำแนกเพื่อการควบคุมเป็นหลัก ในส่วนของการจำแนกเพื่อการฟื้นฟูนั้นปฏิบัติได้ยาก

ผลกระทบอันเกิดจากกรณีที่ทางเรือนจำและทัณฑสถานพยายามที่จะจัดการปัญหาในการที่ทางเรือนจำและทัณฑสถานไม่สามารถรองรับจำนวนผู้ต้องขังที่เพิ่มมากขึ้นได้ ซึ่งการพยายามที่จัดการปัญหาพื้นที่อันจำกัด ก่อให้เกิดแนวโน้มอย่างสูงที่จะก่อให้เกิดการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเกินความเป็นจริง (Overclassification) คือ บางครั้งอาจทำให้การจำแนกโดยพิจารณาถึงปริมาณเรือนจำ หรือสถานที่ของเรือนจำที่สามารถรองรับ

ผู้ต้องขังนั้นได้ มากกว่าที่จะคำนึงถึงระบบการควบคุม และโปรแกรมที่เหมาะสมที่สุดสำหรับผู้ต้องขัง ซึ่งในที่สุดอาจก่อให้เกิดความกดดัน เกิดปฏิกิริยาทางด้านลบต่อการควบคุมเนื่องจากไม่ได้รับการดูแลที่เหมาะสม เป็นผลให้ผู้ต้องขังไม่เต็มใจที่จะตอบสนองหรือประพฤติตามระเบียบอย่างที่เราควรจะเป็น และเมื่อผู้ต้องขังมีพฤติกรรมเหล่านี้ย่อมเป็นโทษต่อผู้ต้องขังเอง เนื่องจากจะขาดโอกาสที่จะรับการพิจารณาปล่อยตัวเพราะมีความประพฤติที่ดี

ปัญหาที่เป็นลักษณะเฉพาะในสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และสิงคโปร์ต่างประสบปัญหาในส่วนของความหลากหลายทางด้านเชื้อชาติและวัฒนธรรม มีชนเผ่าพื้นเมือง และยังรวมไปถึงผู้ต้องขังต่างชาติดีกด้วย ดังนั้นผู้ต้องขังในเรือนจำจึงมีหลากหลายเชื้อชาติ ซึ่งย่อมก่อให้เกิดปัญหาในเรือนจำขึ้น วิธีที่จะลดปัญหาทางด้านเชื้อชาติ คือ ใช้หลักความไว้วางใจจากผู้ต้องขัง กำหนดระเบียบกฎหมาย รวมทั้งไปถึงการวางตัวให้เป็นแบบอย่าง เพื่อให้ผู้ต้องขังมอบความไว้วางใจและไม่รู้สึกว่าการเลือกปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่ต่างเชื้อชาติเผ่าพันธุ์

ตารางสรุป การเปรียบเทียบจุดเด่นด้านแนวคิด วิธีดำเนินการ และปัญหาการจำแนก
ลักษณะผู้ต้องขัง 5 ประเทศ

แนวคิดการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง				
สหรัฐอเมริกา	แคนาดา	ออสเตรเลีย	ญี่ปุ่น	สิงคโปร์
- ปลายศตวรรษที่ 19 เปลี่ยนแนวคิดการลงโทษผู้กระทำผิด โดยมีจุดมุ่งหมายในการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังเฉพาะรายมากกว่าเน้นในด้านการลงโทษ - ค.ศ.1984 เกิดแนวคิดเรื่องการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังหญิงและชายว่าควรใช้คนละระบบ - จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง คือ การวางแผนโปรแกรมที่ดีสำหรับผู้ต้องขัง - หลักการสำคัญคือ ต้องมีจุดมุ่งหมายของระบบการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังทั้งหมดให้ชัดเจน	- มีการเปลี่ยนแนวคิดจากการลงโทษเพื่อแก้แค้นหรือเพื่อให้ผู้ต้องขังหลายจำในการกระทำผิด เป็นแนวคิดเพื่อช่วยเหลือผู้ต้องขังให้สามารถกลับตัวเป็นบุคคลที่เคารพและอยู่ภายใต้กฎหมาย ไม่ก่อให้เกิดเป็นปัญหาต่อผู้อื่นในสังคม และสามารถดำเนินชีวิตต่อไปภายหลังพ้นโทษได้ - วิธีที่จะช่วยแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังให้กลับเป็นคนที่ไม่เป็นอันตรายต่อสังคมนั้นประเทศแคนาดาเห็นว่า การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นกระบวนการวิธีที่พียงนำมาใช้มากที่สุด	- คำนึงถึงหลักในการแก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรมของผู้กระทำผิด รวมถึงการฝึกอาชีพ เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถดำเนินชีวิตและสามารถประกอบวิชาชีพอิสระตามที่ได้รับการอบรมฟื้นฟู - ให้ความสำคัญกับการเพิ่มพูนประสิทธิภาพของเจ้าหน้าที่ผู้มีหน้าที่ควบคุมดูแลผู้ต้องขัง - การแยกระบบจำแนกลักษณะผู้ต้องขังหญิงและผู้ต้องขังชายออกจากกัน - การปรับปรุงพัฒนาและทดสอบระบบจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นระยะอย่างน้อยที่สุดปรับปรุงทุกๆ 1 ปี เพื่อให้ระบบจำแนกลักษณะผู้ต้องขังสมบูรณ์ และสามารถนำไปใช้ได้ อย่างมีประสิทธิภาพ	- แนวคิดเพื่อรักษาฟื้นฟูนักโทษ โดยแบ่งกลุ่มผู้ต้องขังเป็นหลายกลุ่ม เพื่อให้สามารถกำหนดแผนบำบัดรักษา อบรมแก้ไข และฟื้นฟูจิตใจผู้ต้องขังได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตามสภาพผู้ต้องขังแต่ละคน (Individual Treatment)	- เป็นกลไกสำคัญที่จะช่วยให้กระบวนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังประสบความสำเร็จ ทั้งในด้านการควบคุม การศึกษาอบรมฝึกอาชีพ และการกำหนดหลักเกณฑ์ทางทฤษฎีปฏิบัติโดยทั่วไป - การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังมีความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติเป็นรายบุคคล เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการ และการเปลี่ยนแปลงของผู้ต้องขัง นับแต่วาระแรกที่ถูกควบคุมในเรือนจำจนกระทั่งถึงวันปล่อยตัว

วิธีดำเนินการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง				
สหรัฐอเมริกา	แคนาดา	ออสเตรเลีย	ญี่ปุ่น	สิงคโปร์
- การตั้งเจ้าหน้าที่และหน่วยงานจำแนกที่มีส่วนร่วมกับผู้ต้องขังในการประเมินผลการจำแนก การจัดให้มีการจำแนกซ้ำเป็นระยะๆ - มีหน่วยงานที่ทำ การประเมินและพัฒนาระบบกระบวนการจำแนกอย่างต่อเนื่อง - กระบวนการการจำแนกผู้ต้องขังโดยหลักพื้นฐานทั่วไปเมื่อผู้ต้องขังถูกพิพากษาจะถูกส่งตัวไปยังเรือนจำ ซึ่งเรียกว่าศูนย์การจำแนก (Reception and Diagnostic (R&D Center)) - การจำแนกซ้ำ (Re-classification of Prisoners) โดยทั่วไปจะต้องดำเนินการ ทุกๆ 6 เดือน หรือ 1 ปี หรือดำเนินการทันทีเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น	- เจ้าหน้าที่จะต้องทำการพิจารณาประเมินผู้ต้องขังเพื่อการจำแนก โดยทำการรวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ต้องขัง - วิธีการจำแนก จะมี การจำแนกเพื่อการควบคุมและการจำแนกเพื่อการฟื้นฟูผู้ต้องขังจะต้องได้รับการจำแนกซ้ำ ทุกๆ 12 เดือน ขึ้นอยู่กับ การประเมินโดยอาศัยการพิจารณา ส่วนบุคคล มากกว่าการจำแนกในขั้นต้น ซึ่งอิงรูปแบบของแบบฟอร์มการให้คะแนนเป็นหลัก - ประเทศแคนาดานิยมจำแนกลักษณะผู้ต้องขังตามพฤติกรรมของผู้ต้องขัง เพื่อความสะดวก ทางทฤษฎีปฏิบัติและเพื่อความปลอดภัยในการควบคุม	- เน้นวิธีการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล เนื่องจากพฤติกรรมอาชญากรมีลักษณะเฉพาะตัวสมควรที่จะดำเนินการแก้ไขเป็นรายบุคคล ให้สอดคล้องกับพฤติกรรมและบุคลิกภาพของผู้ต้องขังเป็นรายๆ ไป - การประสานงานเป็นลักษณะการประสานประโยชน์ระหว่างการรักษาความปลอดภัยของเรือนจำ กับการปรับปรุงแก้ไขจิตใจผู้ต้องขังตามสภาพความจำเป็น - การใช้รูปแบบที่ให้ผู้ต้องขังเลียนแบบอย่างที่ดีจากเจ้าหน้าที่ (Identification Strategy) โดยเจ้าหน้าที่จะต้องปฏิบัติตนให้เป็นแบบ อย่างที่ดี สร้างเสริมให้ผู้ต้องขังศรัทธาในการปกครองและ	- มีการจัดบุคลากรที่เหมาะสม ในการคัดเลือกและจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง - การหาข้อมูลเพื่อใช้ในการจำแนก ลักษณะผู้ต้องขังของประเทศญี่ปุ่น ต้องอยู่บนพื้นฐานทางด้านการแพทย์ จิตวิทยา สังคมวิทยา และความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ และเทคนิคการแนะนำ รวมถึงกิจกรรมการแก้ไขฟื้นฟูอื่นๆ ที่จำเป็น - แต่ละเขตจะต้องจัดให้มี ศูนย์จำแนก ลักษณะผู้ต้องขัง เพื่อหาข้อมูลตามหลักการทางการแพทย์ การแนะนำ บำบัด ลักษณะอื่นๆ สำหรับผู้ต้องขังอย่างเหมาะสม เพื่อให้การแก้ไขฟื้นฟูบรรลุผลสำเร็จ	- จัดอยู่ในระดับที่มีความก้าวหน้า ปี ค.ศ.2005 มีศูนย์แรกรับทั้ง หมด 5 ศูนย์ ยึดหลักปฏิบัติที่สำคัญ 2 ประการ คือ การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเพื่อการควบคุม และการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเพื่อการฟื้นฟู - นำเอากระบวนการจำแนกในลักษณะแบบฟอร์มโปรแกรมข้อมูลของผู้ต้องขัง มาทำการวิเคราะห์เป็นรายบุคคล - มีโครงการที่จัดให้ผู้ต้องขังไปทำงานด้านการบริการชุมชน

ปัญหาการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง				
สหรัฐอเมริกา	แคนาดา	ออสเตรเลีย	ญี่ปุ่น	สิงคโปร์
- การขาดโปรแกรมพัฒนาและการฟื้นฟูผู้ต้องขังอย่างต่อเนื่องและ การประสบปัญหาผู้ต้องขังแออัดภายในเรือนจำ - งานบริหารการจัดการนั้น บางแห่งงานด้านการปฏิบัติและการบริหารเป็นไปในลักษณะที่ด้อยคุณภาพ - การขาดข้อมูลที่ถูกต้องสมบูรณ์ และเป็นข้อมูลปัจจุบันของผู้ต้องขัง - ผู้ต้องขังที่อยู่ระหว่างพิจารณาดีจะถูกจำแนกเพื่อการควบคุมเป็นหลัก ในส่วนของการจำแนกเพื่อการฟื้นฟูนั้นปฏิบัติได้ยาก	- ให้ความสำคัญกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานปรึกษาแนะนำ (Staff Agency) เป็นอย่างมาก - ปัญหาความแออัดของเรือนจำซึ่งส่งผลต่อการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง - การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเกินความเป็นจริง (Over classification)	- รับผิดชอบตนเองกับหมู่คณะยิ่งขึ้น - ประสบปัญหาความแออัดของเรือนจำ ไม่เพียงพอต่อการรองรับผู้ต้องขังที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการจำแนกลักษณะเกินความเป็นจริง (Over classification) - เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานส่วนใหญ่จะขาดประสบการณ์ในการจำแนก ซึ่งก่อให้เกิดความผิดพลาดในการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง - ความหลากหลายทาง เชื้อชาติและวัฒนธรรม มีชนเผ่าพื้นเมือง รวมไปถึงผู้ต้องขังต่างชาติจำนวนมาก	- โดยภาพรวมแล้วปัญหามีน้อยเนื่องจากการไม่มีปัญหาเรื่องอัตราส่วนของผู้ต้องขังมากกว่าเรือนจำ ทำให้เจ้าหน้าที่มีจำนวนเพียงพอต่อการรองรับและกระบวนการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังมีประสิทธิภาพ	- มีปัญหาอยู่บ้างเกี่ยวกับเชื้อชาติศาสนา เนื่องจากมีความหลากหลายแต่ไม่ได้ประสบปัญหาเช่นเดียวกับหลายประเทศ เนื่องจากไม่มีปัญหาเรื่องอัตราส่วนของผู้ต้องขังมากกว่าเรือนจำ

ข้อเสนอแนะ

สำหรับข้อเสนอแนะต่อมาตรการในการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังของกรมราชทัณฑ์ไทยที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นควรประกอบด้วย

1. การกำหนดให้การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นนโยบายหลักของกรมราชทัณฑ์

ในปัจจุบันกรมราชทัณฑ์มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด หากกรมราชทัณฑ์ต้องการทำงานเชิงรุกในการ

ป้องกันการกระทำผิดซ้ำด้วยการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด โดยการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดเป็นรายบุคคล ให้เป็นไปตามหลักสากล หรือตามมาตรฐานขั้นต่ำขององค์การสหประชาชาติ กรมราชทัณฑ์ควรกำหนดนโยบายเรื่องการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังไว้เป็นนโยบายหลักในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด ซึ่งจะทำให้มีการพัฒนางานราชทัณฑ์ของไทยให้สอดคล้องกับหลักสากลมากยิ่งขึ้น เมื่อกำหนดเป็นนโยบายหลักของกรมราชทัณฑ์แล้ว จะทำให้เรือนจำนำไปปฏิบัติตามนโยบายดังกล่าวโดยถ้วนหน้า อันจะเป็นผลดีต่อการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในประเทศไป

2. การนำรูปแบบของการทำงานแบบสหวิชาชีพมาใช้ในกระบวนการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

จากการศึกษาระบบการจำแนกของประเทศไทยเปรียบเทียบกับต่างประเทศพบว่า ทุกประเทศมีการทำงานที่มีลักษณะเป็นทีมสหวิชาชีพ ซึ่งในประเทศไทยยังขาดความหลากหลายของวิชาชีพที่จะร่วมทำงานเป็นทีม จะมีบทบาทหลักที่เด่นชัดอยู่ที่นักสังคมสงเคราะห์ และนักจิตวิทยา เท่านั้น แต่ในวิชาชีพอื่นยังขาดเจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญด้านนี้โดยเฉพาะ และแม้ว่าจะมีการกำหนดกระบวนการในการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังไว้อย่างชัดเจนแล้วก็ตาม แต่เนื่องจากประสบปัญหาผู้ต้องขังล้นเรือนจำ ไม่สามารถดำเนินการจำแนกได้อย่างครบถ้วนเป็นรายบุคคล และแม้ว่าจะนำการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเคลื่อนที่โดยเจ้าหน้าที่จำแนกจากกรมราชทัณฑ์ในการช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ของเรือนจำในการทำการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังแล้ว แต่ก็ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างรวดเร็ว ใกล้เคียง และต่อเนื่อง จึงทำให้ไม่สามารถปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคลได้อย่างชัดเจน และขาดการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังซ้ำเป็นระยะอย่างต่อเนื่องเพื่อประเมินความก้าวหน้าของผู้ต้องขังด้วย

การปรับปรุงระบบการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังในประเทศไทยควรนำระบบของ “ศูนย์จำแนกลักษณะผู้ต้องขัง” มาใช้ โดยจัดตั้งในเรือนจำประจำเขต ซึ่งมีอยู่แล้วในภาคต่างๆ ปัจจุบันมีอยู่ 9 แห่ง และจัดตั้ง ศูนย์แรกรับและจำแนก (R&D Center) ในทุกเรือนจำ โดยมีนักสังคมสงเคราะห์หรือนักจิตวิทยาเป็นผู้รับผิดชอบและมีบทบาทหลักในการทำงาน รวมถึงการประสานงานระหว่างหน่วยงานภายในและภายนอกด้วย สำหรับ

การดำเนินการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังจะอยู่ในรูปแบบของคณะกรรมการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง โดยการทำงานต้องอาศัยความร่วมมือของสหวิชาชีพหลายสาขา ระดับจังหวัด ประกอบด้วย ตำรวจ ศาล ราชทัณฑ์ แพทย์ นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ นักการศึกษา โดยบุคลากรเหล่านี้ต้องประสานงานในเรื่องข้อมูล ซึ่งจะนำมาประกอบการพิจารณาในการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง ว่าเรือนจำระบบไหน หรือโปรแกรมการปฏิบัติใดที่มีความเหมาะสมที่สุดสำหรับผู้ต้องขังนั้นๆ โดยพิจารณาจากข้อมูลต่างๆ ที่จำเป็น ได้แก่

- ข้อมูลการสอบสวนที่ได้จากเจ้าหน้าที่ตำรวจ
- ข้อมูลเกี่ยวกับผลคำพิพากษาและคำแนะนำจากศาลกรณีพิเศษ
- ข้อมูลการปล่อยตัวผู้ต้องขังครั้งสุดท้ายจากเรือนจำ (กรณีกระทำผิดซ้ำ)
- รายงานผลทางการแพทย์
- การทดสอบด้านจิตวิทยา
- ข้อมูลทางครอบครัวและสังคมของผู้ต้องขัง

ดังนั้นกรมราชทัณฑ์จึงต้องสร้างพันธมิตร ด้วยการดึงชุมชนและสังคมเข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินการของราชทัณฑ์ให้มากขึ้น ด้วยการปรับเปลี่ยนทัศนคติเสียใหม่ โดยต้องถามชุมชนและสังคมว่าพร้อมที่จะให้โอกาสและเปิดทางให้แก่ผู้กระทำผิดหรือไม่ อีกทั้งสังคมต้องมีความเข้าใจและตระหนักว่าการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นต้นทางในการแก้ไขผู้กระทำผิด หากสามารถจำแนกลักษณะและปฏิบัติให้เหมาะสมเป็นรายบุคคลแล้ว ก็จะสามารถกลับไปสู่สังคมได้โดยไม่กระทำผิดซ้ำอีก

3. การนำระบบการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังในลักษณะแบบฟอร์มโปรแกรมข้อมูลของผู้ต้องขังมาทำการวิเคราะห์เป็นรายบุคคล โดยอิงรูปแบบของฟอร์มการให้คะแนนเป็นหลัก

การนำระบบโปรแกรมการรวบรวมข้อมูลขั้นพื้นฐานของผู้ต้องขังนั้น เป็นการวิเคราะห์ผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล ใช้วิธีการสัมภาษณ์และตอบคำถามขั้นพื้นฐาน โดยเลือกคำตอบที่ตรงกับสถานการณ์จริงของแต่ละบุคคล การให้คะแนนจะวัดจากข้อเท็จจริงของแต่ละบุคคล แต่ละช่วงคะแนนสามารถจัดผู้ต้องขังให้อยู่ในกลุ่มได้ชัดเจนมากขึ้น

ข้อคำถามพื้นฐานจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทราบถึงประวัติของผู้ต้องขัง ซึ่งจะ
เป็นผลดีต่อวิธีการแก้ไขฟื้นฟู และนำไปสู่การเข้าถึงเหตุแห่งปัญหาของการกระทำผิดของ
ผู้ต้องขังได้อย่างแท้จริง โดยเรือนจำต้องจัดส่งเจ้าหน้าที่ อีกทั้งประสานหน่วยงานที่
เกี่ยวข้องเพื่อทำการสืบประวัติผู้ต้องขังจากบุคคลภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่มี
ความใกล้ชิด เช่น พ่อ แม่ ญาติ เพื่อน ฯลฯ เพื่อทำการประเมินในข้อเท็จจริงในสาเหตุ
ของการประกอบอาชญากรรม จะนำมาซึ่งวิธีการแก้ไขที่ถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการ
จำแนกชั้นต้น ควรคำนึงถึงพฤติกรรมของผู้ต้องขังประกอบด้วย

เกณฑ์ในการประเมินควรแบ่งเกณฑ์การประเมินระหว่างผู้ต้องขังหญิงและ
ผู้ต้องขังชายให้แตกต่างกัน อีกทั้งให้ความสำคัญกับความแตกต่างระหว่าง
ผู้ต้องขังชายและผู้ต้องขังหญิงด้วย เช่น ความต้องการในด้านสุขอนามัย ความสามารถที่
แตกต่างกัน ปัญหาทางด้านพฤติกรรมและอารมณ์ การศึกษา เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อความ
สะดวกในการดำเนินงานด้านทัณฑ์ขบปฏิบัติและเพื่อความปลอดภัยในการควบคุม อีกทั้งใน
การจำแนกเพื่อการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขัง ด้วยการจัดโปรแกรมที่เหมาะสมให้ได้ผลดีที่สุด
สำหรับผู้ต้องขังทั้งชายและหญิง

4. การหลีกเลี่ยงความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นได้ในกระบวนการจำแนก ลักษณะผู้ต้องขัง

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือการวางแผนโปรแกรมที่ดี
สำหรับผู้ต้องขัง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วการจะหารูปแบบการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังที่สมบูรณ์
ที่สุดนั้นเป็นไปได้ยาก แต่ก็สามารถจะจำแนกให้ได้ดีด้วยการหลีกเลี่ยงความผิดพลาดที่
อาจเกิดขึ้นได้ ในกรณีการจำแนกเกินความเป็นจริง (Overclassification) เช่น การส่ง
ผู้ต้องขังที่ควรอยู่ในระบบรักษาความปลอดภัยระดับต่ำไปอยู่ในระบบรักษาความ
ปลอดภัยระดับสูง และการจำแนกผิดประเภท (Misclassification) เช่น ผู้ต้องขังต้องการ
แก้ไขฟื้นฟูทางด้านหนึ่ง แต่กลับส่งไปอยู่ในโปรแกรมการแก้ไขฟื้นฟูที่ไม่ตรงกับความต้องการของผู้ต้องขัง

ดังนั้นแม้ว่าการดำเนินงานจำแนกลักษณะผู้ต้องขังในประเทศไทยยังไม่สามารถ
ดำเนินการได้อย่างเต็มรูปแบบ แต่การดำเนินการจะต้องหลีกเลี่ยงความผิดพลาดที่อาจ

เกิดขึ้นได้ โดยใช้การพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบด้วยความระมัดระวัง ก็จะทำให้ผู้ต้องขังได้รับประโยชน์จากการจำแนก และสามารถลดความผิดพลาดจากการดำเนินการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังอีกด้วย

5. การพัฒนาระบบการจัดเก็บข้อมูลผู้ต้องขังให้เป็นปัจจุบันที่สุด

ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ต่อการปฏิบัติแก่ผู้ต้องขังให้เหมาะสมเป็นรายบุคคล เนื่องจากการขาดข้อมูลที่ถูกต้องสมบูรณ์และเป็นข้อมูลในปัจจุบันของผู้ต้องขัง จะทำให้การปฏิบัติงานขาดความต่อเนื่อง ขาดความชัดเจนในการมองพัฒนาการ หรือปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ผู้ต้องขัง ดังนั้นการจัดเก็บข้อมูลจึงต้องอาศัยการประสานงานร่วมกันของเจ้าหน้าที่ที่ผู้ต้องขังสังกัดอยู่ในหน่วยต่างๆ อย่างต่อเนื่อง และบันทึกข้อมูลให้เป็นปัจจุบันที่สุด เพื่อผลในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้มีความเหมาะสมเป็นรายบุคคลต่อไป

6. การพัฒนาบุคลากรในการดำเนินการเกี่ยวกับการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

การกำหนดโปรแกรมการปฏิบัติแก่ผู้ต้องขังนั้น มีความเกี่ยวข้องับกระบวนการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังใน 3 แง่มุม คือ จะทำอย่างไรเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความปลอดภัย ความต้องการของผู้ต้องขัง และการจัดโปรแกรมเท่าที่จะทำได้ ภายใต้ข้อจำกัดของเรือนจำและทัณฑสถานต่างๆ ดังนั้นผู้บริหารและเจ้าหน้าที่จะต้องพัฒนาความรู้ความสามารถและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปแบบของการทำงานเป็นทีม เช่น ทีมงานจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง อาจประกอบด้วย ผู้จัดการทีม ผู้ดูแลผู้ต้องขังเป็นรายกรณี ผู้ให้คำปรึกษา และผู้ให้คำแนะนำ ด้านการศึกษา การให้บริการทางด้านจิตวิทยา และบริการทางด้านสุขภาพ เป็นต้น

7. ควรจัดให้มีหน่วยประเมินผลและพัฒนากระบวนการจำแนก

โดยการตั้งเจ้าหน้าที่และหน่วยงานจำแนกที่มีส่วนร่วมกับผู้ต้องขังในการประเมินผลการจำแนกอย่างต่อเนื่อง คือเมื่อจำแนกผู้ต้องขังขึ้นพื้นฐาน โดยการส่งตัวผู้ต้องขังไปควบคุม ตามระดับการควบคุมที่เหมาะสมกับผู้ต้องขังแต่ละบุคคลแล้ว จะต้องมีการประเมินการปฏิบัติที่เหมาะสมด้วย ทั้งนี้หากพิจารณาให้ผู้ต้องขังอยู่ในโปรแกรมการปฏิบัติใด ก็ต้องมีการประเมินจากหัวหน้าผู้ดูแลในโปรแกรมนั้นๆ เป็นผู้ประเมินผลว่าโปรแกรมนั้นๆ มีความเหมาะสมต่อผู้ต้องขังหรือไม่ หรือทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนโปรแกรม

การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังไปอยู่ในโปรแกรมใดก็ตาม ต้องมีการประเมินอย่างต่อเนื่องและเป็นปัจจุบัน โดยต้องประเมินและสอบถามจากผู้ต้องขังทุกครั้งเพื่อการปฏิบัติที่เหมาะสมและต่อเนื่อง เมื่อประเมินเสร็จแล้วต้องส่งผลการประเมินไปยังหน่วยประเมินผลและพัฒนากระบวนการจำแนก เพื่อพิจารณาผลการจำแนกและปรับปรุงการจำแนกให้สอดคล้องและสัมพันธ์กับแผนการพักการลงโทษ และแผนการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัวผู้ต้องขังประกอบด้วย

8. ควรจัดให้มีหน่วยงานรับผิดชอบปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการวางแผนวิเคราะห์ และเสนอแนะ

โดยหน่วยงานนี้จะกำหนดมาตรการปฏิบัติแก่ฝ่ายบริหาร และฝ่ายปฏิบัติการในเรือนจำและทัณฑสถาน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญในสาขาอาชีพหลายแขนง อาทิ นักสังคมสงเคราะห์ นักการศึกษา นักกฎหมาย นักวิจัย แพทย์ จิตแพทย์ หรือเจ้าหน้าที่ชำนาญการฝึกวิชาชีพ ร่วมเป็นทีมงาน มีหน้าที่หลักในการเสนอแนะ การวางโครงการ การกำหนดแผนงาน การแก้ไขปัญหา รวมตลอดถึงการวิจัย การให้คำปรึกษาปัญหาสภาพจิตใจแก่ผู้ต้องขัง ซึ่งมีลักษณะเป็นเจ้าหน้าที่หน่วยงานให้คำปรึกษาแนะนำ

9. การให้ความสำคัญกับกระบวนการจำแนกซ้ำ

ปัจจุบันแม้ว่าได้กำหนดไว้ในกระบวนการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังแล้วก็ตาม แต่ไม่สามารถดำเนินการจำแนกซ้ำได้ทุกคน ตามที่กำหนดไว้ว่าต้องดำเนินการทุกๆ 1 ปี หลังจากที่ได้มีการดำเนินการจำแนกขั้นพื้นฐานหรือขั้นต้นไปแล้ว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การประเมินโดยอาศัยการพิจารณาส่วนบุคคลหรือดำเนินการโดยทันทีเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นจากการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังรายนั้นๆ

การจำแนกซ้ำถือเป็นกระบวนการที่สำคัญอีกกระบวนการหนึ่งที่จะทำให้การจำแนกสมบูรณ์ เป็นการกลั่นกรองการจำแนกในครั้งแรก เพราะข้อมูลที่ได้จากการจำแนกครั้งแรก มักจะได้จากตัวผู้ต้องขังโดยตรง ซึ่งอาจจะเป็นข้อมูลที่ไม่ถูกต้องกับความเป็นจริงมากนัก การจำแนกซ้ำจึงเป็นกุญแจสำคัญส่วนหนึ่งที่จะทำให้การจำแนกประสบผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพ ดังนั้นการจำแนกซ้ำจึงควรอาศัยหลักเกณฑ์ ต่อไปนี้

1. โทษที่ได้รับ
2. ความผิดที่กระทำลงไป
3. เวลาที่เหลืออยู่ในความควบคุมของเรือนจำ
4. ความประพฤติของผู้ต้องขังระหว่างได้รับโทษ เช่น การทำผิดระเบียบวินัย กฎเกณฑ์ของเรือนจำ ไม่ว่าจะเป็นความผิดรุนแรงหรือเล็กน้อย รวมถึงความประพฤติที่ดีในเรือนจำด้วย
5. การหลบหนี หรือพยายามที่จะหลบหนี
6. สุขภาพจิตของผู้ต้องขัง รวมถึงโปรแกรมที่ผู้ต้องขังเข้าร่วมในการฟื้นฟู เป็นต้น

บทสรุป

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นเครื่องมือสำคัญในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง คือ การบำบัดแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันประเทศไทยประสบปัญหาการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเนื่องจากข้อจำกัดที่เกิดจากจำนวนผู้ต้องขังที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ขาดแคลนสถานที่และงบประมาณในการบำบัดแก้ไขฟื้นฟูรวมทั้งการจำแนกต่อผู้ต้องขังที่มีความเหมาะสม นอกจากนี้ ยังขาดมาตรการหรือรูปแบบในการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังที่มีความเหมาะสม สำหรับการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังที่ประสบความสำเร็จของต่างประเทศจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้กระบวนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังประสบความสำเร็จ ทั้งในด้านการควบคุม การบำบัดแก้ไขฟื้นฟู อาทิ การศึกษาอบรมฝึกอาชีพ และการกำหนดหลักเกณฑ์ทาง ทัศนคติปฏิบัติ โดยทั่วไป การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังจึงมีความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติเป็นรายบุคคลไป รวมทั้งการจำแนกตามเพศ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการ และการเปลี่ยนแปลงของผู้ต้องขัง นับแต่วาระแรกที่ถูกควบคุมในเรือนจำจนกระทั่งถึงวันปล่อยตัว และแนวทางในการพัฒนามาตรการจำแนกผู้ต้องขังในประเทศ คือ การกำหนดให้การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นนโยบายหลักของกรมราชทัณฑ์ การนำรูปแบบของการทำงานแบบสหวิชาชีพมาใช้ในกระบวนการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง การนำระบบการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังในลักษณะแบบฟอร์มโปรแกรมข้อมูลของผู้ต้องขังมาทำการวิเคราะห์เป็นรายบุคคล โดยอิง

รูปแบบของฟอร์มการให้คะแนนเป็นหลัก การพัฒนาระบบการจัดเก็บข้อมูลผู้ต้องขังให้เป็นปัจจุบันที่สุด และควรจัดให้มีหน่วยประเมินผลและพัฒนากระบวนการจำแนก

เอกสารอ้างอิง

- กรมราชทัณฑ์. (ม.ป.ป.). ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกับข้อเสนอแนะในเรื่องที่เกี่ยวข้องขององค์การสหประชาชาติ.
- กรมราชทัณฑ์. (2547). คู่มือปฏิบัติงานด้านทัณฑปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ราชทัณฑ์.
- กรมราชทัณฑ์. (2541). สารานุกรมราชทัณฑ์นานาชาติ. นนทบุรี : มูลนิธิพิบูลสงเคราะห์กรมราชทัณฑ์.
- นัทธิ จิตสว่าง. (ม.ป.ป.). หลักทัณฑวิทยา. นนทบุรี : มูลนิธิพิบูลสงเคราะห์ กรมราชทัณฑ์.
- นัทธิ จิตสว่าง. (2546). โปรแกรมการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด. กรุงเทพมหานคร : วัฒนธรรมการพิมพ์.
- ประทีป ดวงพัตรา. (2538). ศึกษาปัญหาอุปสรรคของการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังในเรือนจำและทัณฑสถาน. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต. กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- ปรียาพร ศรีมงคล. (2540). การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง. เอกสารการสอนชุดวิชา การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด สาขาวิชาวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช.
- Bernfeld, G. A., Farrington, D. P., & Leschied, A. W. (Ed.). (2001). Offender rehabilitation in practice : Implementing and evaluation effective program. Chichester, West Sussex : John Wiley & Sons, Ltd.,
- Carlson, N. A., Hess, K. M., & Orthmann, C. M. (1999). Correction in the 21st century: A practical approach. Belmont, California : Wadsworth Publishing Company, 1999.
- Coyle, A. (2005). Understanding prison: Key issues in policy and practice. New York, NY : Open University Press.

- Foster, B. (2006) Corrections : The fundamentals. New Jersey : Pearson Education Ltd,.
- Austin, J. (1998). Objective jail classification: A guide for jail administrators. Available
https://www.michigan.gov/documents/corrections/Objective_Jail_Classification_Systems_-_A_Guide_for_Jail_Administrators_294757_7.pdf
- Silverman, I. J. (2001). Corrections: A comprehensive view. Belmont, California : Wadsworth/Thomson Learning, 2001.
- Voorhis, P. V., & Presser, L. (2001). Classification of women offender: A national assessment of current practices. National Institute of Corrections : U.S. Department of Justice.

เครือข่ายทุนทางสังคมกับปัจจัยความไว้วางใจ

Network of Social Capital and Trust

อาจารย์ ดร.จิรพรรณ นฤภัทร¹

Jiraphan Naruepatr, Ph.D ²

บทคัดย่อ

เครือข่าย ทุนทางสังคม และความไว้วางใจ สัมพันธ์ใกล้ชิด มีความเป็นเหตุและผลต่อกัน ความไว้วางใจเป็นฐานทุนทางสังคม ทุนทางสังคมเกิดจากเครือข่ายที่มีค่านิยมร่วมและความไว้วางใจ เครือข่ายทุนทางสังคมในชุมชนชนบทไทยมีรากพุทธศาสนา ความเชื่อในสังคมเกษตรกรรม และการต่างตอบแทนในปัจจุบัน ความไว้วางใจเป็นเครื่องมือให้เกิด ขยายตัว และคงอยู่ของทุนทางสังคมในกลุ่มเกษตรกร จ.ฉะเชิงเทรา และกลุ่มเกษตรกรจระเข้สามพัน จ.สุพรรณบุรี กลุ่มพัฒนาวัฒนธรรมความไว้วางใจในรูปองค์กรเครือข่ายที่มีเป้าหมายร่วม ยิ่งเรียนรู้ประสิทธิภาพความไว้วางใจ กลุ่มยิ่งตระหนักประโยชน์ทั้งปริมาณและคุณภาพ ความไว้วางใจที่เพิ่มขึ้น กับคุณค่าการต่างตอบแทนช่วยกลุ่มสร้างกลุ่มออมทรัพย์ สวัสดิการครบวงจร ศูนย์เรียนรู้ และผลผลิตอินทรีย์ คุณค่าความไว้วางใจในกลุ่มเกษตรกรเป็นปัจจัยความสำเร็จหลัก เป็นชุมชนแห่งความเชื่อมั่น สร้างนวัตกรรมทุนทางสังคมยั่งยืน สู้ทุนปัญญาและทุนเศรษฐกิจ

คำสำคัญ : เครือข่าย ทุนทางสังคม ความไว้วางใจ

Abstract

The close relationships of network, social capital and trust appears in the rationally reinforcing – trust generates social capital, in turn produces trust. Without foundation of trust, social capital cannot develop. Researches showed that social capital

¹อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² Lecture at Faculty of Social Administration, Thammasat University, Thailand

E-mail : naruepatr.j@gmail.com

was derived from networking action with shared norm and fundamental trust. To understand social capital network with mutual trust in Thai rural communities needs to consider Buddhist philosophy, agriculture-based belief and in modern time, reciprocity principle. The paper demonstrated trusting relationships as integral mechanism for the formation, extension and existence of social capital network in two studied groups of farmers; Sanam Chai Khet and Chorrakae Sampan farmers in Chachoengsao and Supanburi provinces. The groups evolved social trust-based culture in the institutional network with shared objectives. The more groups learned about effective trust, the more they realized its productivities both quality and quantity. With the combination of reciprocity system, increasing trustworthiness constructed both horizontal and vertical relationships, groups' assets comprised of savings groups, universal social welfare, learning center and organic products respectively. The paper concludes that the studied factor of rational trust value in farmer groups' social capital network is the core success in their self reliance. These communities of faith sustains social capital transforming into groups' innovations, intellectual and economic capital.

Keywords : Network, Social capital, Trust.

บทนำ

เครือข่าย (network) ทูทางสังคม (social capital) และความไว้วางใจ (trust) ทั้งสามคำนี้มีความสัมพันธ์ เกี่ยวข้อง และใกล้ชิดต่อกัน ในมิติของความเป็นเหตุและผลต่อกัน การศึกษาเรื่องทุนทางสังคมและความไว้วางใจส่วนใหญ่ปรากฏในรูปแบบ “กระบวนการ (process-based)” มากกว่าการมุ่งเน้นค้นหาผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น (outcome-based) กล่าวคือ เป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการเกิดขึ้น ขยายตัว และการคงอยู่ของทุนทางสังคมและความไว้วางใจ มากกว่าการศึกษาในมิติของผลลัพธ์หรือผลสำเร็จของทุนทางสังคมและความไว้วางใจแต่เพียงลำพัง การศึกษากระบวนการทุนทางสังคมดังกล่าวของนักวิชาการ พบข้อสรุปที่สอดคล้องกันว่า การอธิบายกระบวนการเกิดขึ้นของทุนทางสังคมไม่สามารถอธิบายด้วยปัจจัยทุนทางสังคมโดยลำพัง แต่ทุนทางสังคมเกิดขึ้นจากความร่วมมือของกลุ่มคนในรูปแบบเครือข่าย ซึ่งมีค่านิยม บรรทัดฐาน และความเชื่อ

ร่วมกัน (shared value, norm and belief) เพื่อกระทำการทางสังคม (social action) อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยที่ความร่วมมือในเครือข่ายทุนทางสังคมมีปัจจัยความไว้วางใจ เป็น “เหตุ” ในการขับเคลื่อนหลัก (Coleman, 1988, Putnam, 1993, Fukuyama, 1995) อย่างไรก็ตาม นักวิชาการจำนวนหนึ่งกลับมีความเห็นต่าง โดยสรุปถึงสถานะความเป็น “ผลผลิต” ของปัจจัยความไว้วางใจ ที่เกิดขึ้นจากเครือข่ายทุนทางสังคม (Woolcock, 1998, Field, 2003 อ้างใน Qianhong Fu, 2004) ในขณะที่ Qianhong Fu (2004) ยืนยันความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลต่อกันของความไว้วางใจและทุนทางสังคมในบริบทองค์กรทางสังคม โดยให้คำอธิบายว่า การก่อเกิด การขยายตัว และการดำรงอยู่ของทุนทางสังคม เกิดจากความสัมพันธ์บนฐานความไว้วางใจ (trust-based connections) ที่ค่อยๆ แปรเปลี่ยนเป็นความไว้วางใจที่หนักแน่น อันเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันในวิถีชีวิตแบบรวมกลุ่ม รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมในเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกันด้วยความไว้วางใจเช่นนี้ คือ ผลผลิตของทุนทางสังคม (ความไว้วางใจ)

ดังนั้น การทำความเข้าใจกระบวนการเครือข่ายทุนทางสังคมจึงไม่อาจละเลยแนวคิดเรื่องความไว้วางใจ และเนื่องจากปัจจัยความไว้วางใจเป็นกลไกทางสังคม จึงมีความแตกต่างไปตามบริบทสังคม โดยเฉพาะวิถีชีวิตในสังคมตะวันออกเช่นสังคมไทยที่มีศาสนาพุทธและชุมชนเกษตรกรรมเป็นฐานราก คำสอนพุทธศาสนาเรื่องการไม่ยึดมั่นในอัตตา ที่จะนำไปสู่ความมีสติและปัญญาในการดำเนินชีวิต การทำลายความเห็นแก่ตัว การมีความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความไม่โกรธ และความอดกลั้น สามารถสร้างความไว้วางใจต่อกันได้ (วรุณี โรมรัตนพันธ์, ไม่ปรากฏปีพิมพ์) ค่านิยม ความเชื่อดังกล่าวได้กลายเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตให้กับคนไทย โดยเฉพาะชุมชนเกษตรกรรมที่ปรากฏรูปแบบของทุนทางสังคมในลักษณะของ “การลงแขก” อย่างไรก็ดี บริบทสังคมไทยปัจจุบันที่ค่านิยมแบบทุนนิยมเข้ามามีบทบาทแทนที่หลักคำสอนในพุทธศาสนา และปรากฏเพิ่มมากขึ้น การเสื่อมสลายลงของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน รวมถึงการด้อยประสิทธิภาพในการบังคับให้เป็นไปตามบรรทัดฐาน (efficiency of norm enforcement) ถือเป็นการเสื่อมสลายของทุนทางสังคมในชุมชนเกษตรกรรมชนบทของไทย (บัวพันธ์ พรหมพักพิง และ สุวิทย์ ธีรศาสตร์ (บรรณาธิการ), 2546) ด้วยเหตุนี้ เงื่อนไขค่านิยมเรื่องการต่างตอบแทน

(reciprocity) จึงเข้ามามีบทบาทกำหนดพฤติกรรมของบุคคลมากขึ้น สอดคล้องกับ นักวิชาการต่างประเทศจำนวนมากที่ให้ข้อสรุปตรงกันว่า ค่านิยมร่วมสำคัญของทุนทางสังคมคือ หลักการต่างตอบแทน ซึ่งอานันท์ (2546) แสดงความเห็นไว้ด้วยว่า หลักการต่างตอบแทนเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของทุนทางสังคมในสังคมเกษตรกรรมไทย ที่มีบทบาทต่อการพัฒนาสังคมและการพิทักษ์สิทธิ์ มีส่วนต่อการเสริมสร้างทางเลือก โดยสนับสนุนให้เกษตรกรสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้น

บทความนี้ต้องการชี้ให้เห็นความสำคัญของปัจจัยความไว้วางใจ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งทั้งต่อการก่อเกิด การขยายตัว และการดำรงอยู่ของเครือข่ายทุนทางสังคมของกลุ่มเกษตรกรรายย่อย โดยมีรากฐานจากกรอบคุณค่าวัฒนธรรม หรือ บรรทัดฐานทางสังคม (social norms) ที่กลุ่มยึดถือร่วมกัน การรวมกลุ่มจากความสัมพันธ์แนวนราบ (horizontal relationships) ที่เป็นการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างกลุ่มคนซึ่งผูกโยงกันด้วยฐานการผลิตเดียวกัน ต้องพึ่งพาทุนและเผชิญปัญหาาร่วมกันในยุคเกษตรอุตสาหกรรมใหม่ ผลักดันให้เกษตรกรปัจเจกต้องปรับตัว เล็งเห็นและตระหนักถึงความสำคัญของการมีกลุ่ม การร่วมกันต่อสู้จาก “จุดรวม” สำคัญในปัญหาเร่งด่วนเรื่องความจำเป็นทางเศรษฐกิจ นำไปสู่การสร้างกลไกเชิงสถาบันในชุมชน เพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงให้กับทุกชีวิต กิจกรรมของกลุ่มเกษตรกรที่เริ่มจากการระดมทุนในชุมชนทั้งในรูปของสัจจะออมทรัพย์ หรือ ธนาคารชุมชน จำเป็นต้องยืนอยู่บนหลักการพื้นฐานสำคัญของความไว้วางใจระหว่างกันภายในชุมชน ผลประโยชน์จากการเจริญเติบโตของสถาบันการเงินชุมชน ที่สะท้อนความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร ได้เชื่อมร้อยคนให้เข้ามารู้จักและเรียนรู้ที่จะเคารพและไว้วางใจกันและกัน พลังของส่วนรวม (commons) ได้ขยายผลสู่แนวคิด “ประชาสวัสดิการ” และกองทุนสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาสในชุมชน ทั้งยังเป็นฐานสำคัญในการเปิดพื้นที่ สร้างโอกาสต่อการเรียนรู้ให้เท่าทันชุมชนภายนอก และโอกาสต่อการแลกเปลี่ยนทรัพยากรและพัฒนาความสัมพันธ์แบบเครือข่ายจากภายนอกกลุ่มที่เป็นการสร้างความสัมพันธ์แนวตั้ง (vertical relationships) ทั้งกับเครือข่ายผู้บริโภคในท้องถิ่นและในเมือง และกับเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน ร่วมสร้างพลังทางการค้าที่มีวัฒนธรรมในแบบธุรกิจเต็มตัว แต่เป็นวัฒนธรรมที่มีรากจากความไว้วางใจ

ความเชื่อมั่น ศรัทธา และความเกื้อกูล เพื่อแบ่งปันประโยชน์ที่มีร่วมกันตามหลักการต่างตอบแทน นวัตกรรมทางธุรกิจซึ่งเป็นผลจากการร่วมกันคิด นำไปสู่การพัฒนา “ความคิดใหม่” สำเร็จเป็นสินค้าที่ได้มาตรฐาน สามารถส่งออกตลาดเฉพาะในต่างประเทศ การมีตราสินค้า หรือ การมีเครือข่ายผู้บริโภคที่เป็นของกลุ่มเกษตรกรเอง เป็นประจักษ์พยานความสำเร็จในความพยายามพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกรเป็นเวลานานถึงกว่า 10 ปี ปฏิบัติการทางสังคมที่สมาชิกกลุ่มเกษตรกรร่วมสร้างขึ้น ถือเป็นเครือข่ายทุนทางสังคมที่เสริมสร้างให้เกิดการพัฒนาทุนมนุษย์ (human capital) และศักยภาพของชุมชน โดยมีปัจจัยความไว้วางใจเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อน

จุดเริ่มต้นของอุตสาหกรรมการเกษตรของไทยอาจนับย้อนหลังไปนับตั้งแต่ไทยการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) โดยมีการนำเข้าเทคโนโลยีการเกษตรแผนใหม่จากประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก หรือ ที่เรียกว่า “การปฏิวัติเขียว (Green Revolution)”³ นับแต่นั้นมา รูปแบบการผลิตของเกษตรกรในประเทศไทยค่อยๆปรับเปลี่ยน จากรูปแบบการผลิตเดิมที่มีหลากหลายสอดคล้องกับภูมินิเวศ ใช้องค์ความรู้จากภูมิปัญญาสืบทอดในวิถีการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก ปรับเปลี่ยนไปสู่การผลิตเชิงเดี่ยวที่มีการเพาะปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ชนิดเดียวกันในปริมาณมาก การเกษตรกลายเป็นงานที่ต้องการความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ใช้ต้นทุนสูง ต้องพึ่งพาฐานเทคโนโลยีในการผลิตนับตั้งแต่การพัฒนาพันธุ์ การปรับปรุงดินด้วยสูตรปุ๋ยเคมีบำรุงเฉพาะ หรือการใช้สารเคมีในการปราบศัตรูพืชและโรคระบาด เครื่องจักรกลหรืออุปกรณ์อื่นๆ ทางเกษตร โดยมีปัจจัยเรื่องการตลาดที่ให้ความสำคัญกับ “มูลค่า” ของสินค้าเกษตรเข้ามากำกับวิถีการผลิต วิถีชีวิตของเกษตรกร และยิ่งทวีความสำคัญขึ้นในยุคสมัยของโลกาภิวัตน์ภาคเกษตรเช่นปัจจุบัน ปรากฏการณ์ความรุนแรงของปัญหาที่เกษตรกรรายย่อย⁴ จำนวนมากของประเทศประสบเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน ครอบคลุมกว้างขวาง

³ คือ การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตการเกษตร โดยอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์นำมาประยุกต์เป็นเทคโนโลยีการเกษตรแนวทางใหม่ มีจุดมุ่งหมายเพื่อเพิ่มผลผลิตต่อหน่วยพื้นที่และเวลาที่ให้ผล ทั้งในแง่ปริมาณและเวลา (รวดเร็ว) มีลักษณะสำคัญคือ เน้นการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ที่ให้ผลผลิตสูงเพียงสายพันธุ์เดียวในปริมาณมาก เพื่อสะดวกในการจัดการตามเทคโนโลยีแผนใหม่

⁴ เกษตรกรที่มีที่ดินครอบครองเป็นของตนเอง ขนาดไม่เกิน 20 ไร่

ส่งผลกระทบต่อชีวิตความอยู่รอดของเกษตรกร ทั้งมิติด้านสังคมและสุขภาวะ มิติด้านเศรษฐกิจ และมิติด้านนิเวศ ของเกษตรกรปัจเจก รวมไปถึงชุมชนอยู่อาศัย ปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของเกษตรกรในชนบทของประเทศ (สืบเนื่องเป็นปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารระดับประเทศ) ความเป็นชุมชนลดลงอันเนื่องมาจากการแข่งขัน (กับเพื่อนร่วมอาชีพทั้งในและต่างประเทศ) เพื่อความอยู่รอด ค่านิยมปัจเจกและบริโคนิยม สุขภาวะย่ำแย่ทั้งจิตใจและทางกายภาพอันเนื่องมาจากภาวะหนี้สะสม (ความจนเรื้อรัง) ปริมาณและคุณภาพอาหารที่บริโภคลดลง (จากความสามารถเศรษฐกิจต่ำ) และการผลิตใช้สารเคมีเข้มข้น ปัญหาความผันผวนของราคาผลผลิตในตลาดที่เกษตรกรเหล่านี้ตกในตำแหน่งท้ายสุดของห่วงโซ่อุปทานทางการเกษตร (agricultural supply chain) ซึ่งหมายถึง ผลกำไรส่วนเกินจากการผลิตของเกษตรกรตกกับพ่อค้าคนกลาง ผู้แปรรูป ผู้จัดจำหน่าย และผู้ค้าปลีก/ค้าส่งหรือผู้ค้าระหว่างประเทศ⁵ เกษตรกรจึงมิใช่ผู้กำหนดราคาผลผลิต (price taker) ด้วยตนเอง แต่เป็นผู้รับราคาผลผลิต (price giver) ที่ถูกกำหนดจากบริบทกลไกการตลาดทั้งนโยบายเน้นการส่งออกและเกษตรพันธะสัญญาของประเทศ และตลาดโลกาภิวัตน์ของการค้าเสรีสินค้าเกษตร เกษตรกรไม่สามารถทำการตลาดด้วยตนเอง และในสถานะของผู้บริโภคยุคตลาดเสรีนิยม เกษตรกรรายย่อยต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในการประกอบอาชีพเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของผลผลิตในระยะเวลาสั้น จึงต้องพึ่งพาทั้งอาหาร ยารักษาโรค รวมทั้งสิ่งอำนวยความสะดวกชีวิตตามบริบทความสามารถด้านเศรษฐกิจของครัวเรือน (อันเนื่องมาจาก “สื่อเสรี”) ด้วยเหตุนี้วัฏจักรปัญหาความมั่นคงรายได้ของเกษตรกรจึงทับซ้อนต่อเนื่อง นอกจากนี้ ยังมีปัญหาความมั่นคงของระบบนิเวศอันเนื่องมาจากข้อจำกัดและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เป็นผลส่วนหนึ่งจากระบบการผลิตพึ่งพาสารเคมี ซึ่งไม่สอดคล้องกับธรรมชาติ

กล่าวได้ว่า ปัญหาในทุกมิติได้สร้างความเสี่ยงต่อชีวิตเกษตรกรรายย่อยของไทยที่ไม่แตกต่างจากเกษตรกรรายย่อยของประเทศโลกที่สามทั่วโลก ซึ่งเป็นฝ่ายรับ (โดยไม่รู้ตัวล่วงหน้า) นโยบายการพัฒนาภาคเกษตรกรรมของภาครัฐที่เน้นส่งเสริมเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ เทคโนโลยีการผลิตจากตะวันตกที่เกษตรกรรายย่อยรับมากระทั่งปัจจุบัน ไม่

⁵ ธุรกิจเกษตรขนาดใหญ่ โดยเฉพาะในประเทศที่ก้าวหน้าทางการเกษตรสูง มักมีบทบาทครอบงำในห่วงโซ่อุปทาน

สอดคล้องกับวิถีชีวิต และประการสำคัญ ไม่ได้มุ่งยกระดับความเป็นอยู่ของเกษตรกรและชุมชน ตรงกันข้ามกลับดูดซับพลังเกษตรกรและชุมชน พลังเศรษฐกิจของชุมชน ทั้งมิติด้านแรงงาน ที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ (น้ำ ป่าไม้ และความหลากหลายทางชีวภาพ) และสภาพแวดล้อม (มลพิษด้านต่างๆ)

ปัจจัยความไว้วางใจในเครือข่ายทุนทางสังคม : บทเรียนความสำเร็จการพึ่งตนเอง ของกลุ่มเกษตรกรสนามชัยเขต และกลุ่มเกษตรกรจระเข้สามพัน

ความไว้วางใจเป็นความต้องการของบุคคลที่จะลดความเสี่ยงในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในสังคม อาจเกิดได้ทั้งจากการเรียนรู้ระหว่างบุคคลและความเชื่อมั่นศรัทธาของบุคคล เป็นสิ่งที่อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อใจผู้อื่น และคาดหวังว่า ผู้อื่นจะตอบสนองด้วยการกระทำกลับมาในวิธีเดียวกัน ดังนั้น Coleman (1988) จึงกล่าวว่า ความไว้วางใจเป็นพฤติกรรมที่มีเหตุและผลของบุคคล ความสัมพันธ์ของความไว้วางใจ (relations of trust) เป็นมุมมองความผูกพันเชิงจิตวิญญาณ (spiritual binding) ของคำว่า “ทุนทางสังคม” นอกเหนือจาก กฎระเบียบของส่วนรวม จารีต และการลงโทษ (common rules, norms and sanctions) ความเป็นเครือข่ายและกลุ่ม ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (belonging) ความเป็นชุมชน (community) เป็นต้น ทั้งความไว้วางใจและทุนทางสังคมล้วนก่อกำเนิดจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีค่านิยม ความเชื่อร่วม และมักเกิดขึ้นในองค์กรทางสังคม ความไว้วางใจในสังคมเกิดขึ้นจากค่านิยมต่างตอบแทน (Putnam, 1993) ดังที่ Gambetta (1998 อ้างใน Qianhong Fu, 2004) อธิบายว่า ความไว้วางใจเป็นเสมือน “พันธะ” ที่แสดงถึงความมุ่งมั่นที่ต่างฝ่ายต่างมีต่อกันก่อน เครื่องมือ “ความไว้วางใจ” นี้ จะก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างกัน ที่มีขึ้นทั้งจากการที่บุคคลควบคุมตนเอง (self-regulating) ในการรักษา “พันธะ” และจากการที่อีกฝ่ายหวังกังวลต่อ “พันธะ” ความไว้วางใจที่อีกฝ่ายมอบให้ (self-preserving structure) โดยที่องค์กรทางสังคมมีบทบาทต่อการสร้างความไว้วางใจ ผ่านกฎระเบียบ การให้รางวัล หรือบทลงโทษขององค์กรฯ ซึ่งในอีกนัยหนึ่งเป็นการสื่อสารพฤติกรรม “ความไว้วางใจ” ที่คาดหวังจากสมาชิกองค์กรฯ (Farrell and Knight, 2003 อ้างใน Qianhong Fu, 2004)

เช่นเดียวกัน กระบวนการเกิดทุนทางสังคมเริ่มจากค่านิยมที่ตีร่วมกันของคนในสังคม รวมถึงคำสอนในศาสนา (moral principles) เช่น การมีความไว้วางใจ ความเข้าใจอันดีระหว่างกัน (mutual understanding) การมีผู้นำที่มีความซื่อสัตย์ โปร่งใสและเป็นธรรม เป็นต้น ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของคนในรูปของความร่วมมือ ความเป็นเครือข่ายระหว่างคน (human networks) มากขึ้น (Fukuyama, 1995, Putnum, 2000) โดยเฉพาะแนวคิดปรัชญาและอิทธิพลศาสนาในสังคมตะวันออกซึ่งส่งผลต่อระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของสังคมไทย ดังแนวคิดเรื่องการแก้ปัญหาปัจจุบันที่เป็นความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์และเครือข่ายกับคนอื่น ๆ เป็นพลังของการเรียนรู้จากการกระทำร่วมกัน (interactive learning through action) รวมทั้งพลังสร้างสรรค์ที่เกิดจากการรวมกลุ่ม อันเกิดจากการสร้างความไว้วางใจด้วยการทำลายความเห็นแก่ตัว มีความซื่อตรงและความอดกลั้น ทำให้เกิดความผูกพันทางจิตวิญญาณ (spiritual binding) มีความรัก ความเมตตาต่อกัน (วรุฒิ โรมรัตน์พันธ์, ไม่ปรากฏปีพิมพ์) ได้กลายเป็นเงื่อนไขต่อการทำงานที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ส่วนรวมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น Fuguyama (1995) ชี้ให้เห็นความสำคัญของ “ความไว้วางใจ” ที่เป็นปัจจัยจำเป็นต่อการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในประเทศ สอดคล้องกับ Putnum (2000) ที่สรุปว่า หากไม่มีปัจจัยความไว้วางใจ ทุนทางสังคมจะไม่ก่อตัวขึ้น ดังนั้น ความไว้วางใจจึงเป็นเสมือนเงื่อนไขสำคัญอันดับแรกในการวัด “สุขภาวะ” ของทุนทางสังคมในสังคมหนึ่งๆ ดังที่ Putnum พบว่า ทุนทางสังคมที่ลดลงของชุมชน เกิดจากคนในชุมชนมีความไว้วางใจกันลดลง ส่งผลให้ชุมชนมีแนวโน้มจะประสบปัญหาความขัดแย้ง และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนที่ลดลงตามมา นอกจากนี้ Putnum ยังเปรียบทุนทางสังคมเสมือนวิถีชีวิตทางสังคม (social life) ซึ่งบุคคลต้องการมีเครือข่ายทางสังคม (social network) กำกับด้วยค่านิยมหรือบรรทัดฐาน หล่อหลอมความไว้วางใจ เพื่อให้การกระทำใดๆทางสังคมมีประสิทธิภาพ กล่าวโดยสรุป ความไว้วางใจเป็นทั้งพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้และเป็นการเชื่อซึ่งมีที่มาจากศาสนาและประวัติศาสตร์ ที่แฝงด้วยความมีเหตุผล เป็นทั้งคุณสมบัติส่วนบุคคลและคุณสมบัติที่ถูกสร้างขึ้นร่วมกันจากความสัมพันธ์ที่ดีทางสังคม สารัตถะสำคัญที่ทำให้ทั้งความไว้วางใจและทุนทางสังคมทับซ้อนกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกัน ประกอบด้วย ต่างเป็นองค์ประกอบสำคัญ

ของกันและกัน ต่างเกิดขึ้นได้จากกระบวนการเรียนรู้ และต่างมีความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุและผลต่อกัน เกี่ยวข้องกับการ “มีอยู่” หรือ “สูญสิ้น” ที่หมายถึง “การขยายตัว” และ “คงอยู่” ของทั้งความไว้วางใจและทุนทางสังคม และเกี่ยวข้องตามมากับศักยภาพในการบรรลุผลประโยชน์ร่วมกันทางสังคม

หลักการพื้นฐานที่ความไว้วางใจทำให้เกิดเครือข่ายทุนทางสังคม มักเกิดขึ้นในองค์กรที่มีความสัมพันธ์แนบราบในรูปแบบเครือข่าย ที่มีการปฏิบัติการพึ่งตนเองโดยผู้คนในชุมชน เพื่อตอบสนองต่อประโยชน์ของส่วนรวม ดังนั้น เมื่อคนมีสำนึกของความไว้วางใจ (sense of trust) กับผู้อื่น และได้แบ่งปันคุณค่า ความคาดหวังและเป้าหมายร่วมกัน คนจะยึดติดกับการมีส่วนร่วมในเครือข่ายในลักษณะสมัครใจและคาดหวังต่อความเอื้ออาทร หรือ ผลประโยชน์ตอบแทนต่างๆ กลับคืนมาในอนาคต โดยนัยนี้ปัจจัยความไว้วางใจจึงมีส่วนสำคัญไม่เพียงแต่ในมิติการก่อเกิด การขยายตัวและการดำรงอยู่ แต่ยังสำคัญทัดเทียมกันต่อมิติความยั่งยืนของความเป็นเครือข่าย

เครือข่ายเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญต่อการสร้างทุนทางสังคมในชุมชนชนบทไทย เป็นเรื่องคุณค่าความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มคน หรือองค์กร ที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน มีความผูกพันจากการมีค่านิยมร่วม (shared values) มีจิตสำนึกร่วม มีพันธกิจหรือกิจกรรมและมีผลประโยชน์ต่อกัน แนวคิดและวิธีปฏิบัติเรื่องเครือข่ายเป็นสิ่งที่มียุ่ในวัฒนธรรมชุมชนของชาวบ้าน (กาญจนา แก้วเทพ, 2538) ความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบเครือข่ายที่มีพื้นฐานของความไว้วางใจ และมีหลักการต่างตอบแทนกัน (reciprocity) และหลักการใช้ประโยชน์ร่วม (communality) จะเป็นกลไกการประสานความร่วมมือที่มีศักยภาพต่อการขับเคลื่อนสังคม และสามารถแปรเปลี่ยนบทบาทของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรในเครือข่ายมาเป็นผู้กระทำการทางสังคม (social actor) เพื่อบรรลุเป้าหมายของการพึ่งตนเองด้วยการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของสมาชิกทุกคน สามารถปรับตัวอยู่รอดปลอดภัยในสังคมเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์เช่นปัจจุบัน Portes และ Nahapiet and Ghoshal (1998 อ้างใน Qianhong Fu, 2004) กล่าวถึงความสัมพันธ์ที่เป็นหนึ่งเดียวกันของชุมชนว่า เป็นผลจากการเรียนรู้ร่วมกัน ที่เกิดจากประสบการณ์การรวมตัวเป็นกลุ่ม เป็นเครือข่าย เป็นชุมชนเดียวกัน สามารถสร้างแรงจูงใจที่ทรงพลัง การได้ร่วมกันคิด ตีความ

สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความเข้าใจและเคารพซึ่งกันและกันมากขึ้น นำไปสู่ความคาดหวังร่วม และการลงมือปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้เกิดสิ่งดีขึ้นในชุมชน ปรากฏการณ์นี้สะท้อนการเกิดขึ้นของกระบวนการทุนทางสังคม สอดคล้องกับข้อสรุปของ Putnam (2000) ที่ชี้ให้เห็นว่า เมื่อเครือข่ายที่มารวมตัวกันด้วยความสมัครใจ ก่อร่างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น อันเกิดจากการพัฒนาความไว้วางใจเข้ามาผนวกรวม จะนำมาซึ่ง “ความเป็นไปได้ (possibilities)” ต่างๆ เครือข่ายจึงเป็นเสมือน “พันธะสัญญาทางสังคม” ที่มีความไว้วางใจเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งต่อผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมของเครือข่าย โดยที่เครือข่ายและความไว้วางใจต่างเป็น “เหตุ” ให้เกิดทุนทางสังคม (Putnam, 2000) การศึกษาวิจัยเรื่อง “การก่อเกิด การผลิตซ้ำ และการขยายตัวทุนทางสังคม” ของบัวพันธ์ พรหมพักพิง (2546) พบว่า รากฐานสำคัญของทุนทางสังคมเดิมในชุมชนกรณีศึกษาภาคอีสานได้แก่ ประเพณีประจำท้องถิ่น ความเชื่อเรื่องผี และวัดหรือพระ ที่ยังคงได้รับการสืบทอดผ่านประเพณี “ฮีดสิบสอง คองสิบสี่”⁶ ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีและคำสอนในพุทธศาสนา เป็นเสมือนกฎกติกา (rule of conduct) หรือบรรทัดฐาน กำกับความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ให้นับถือ ผูกพันกันเป็นเครือข่ายญาติพี่น้อง มีส่วนเอื้ออำนวยต่อการผนึกรวมกลุ่ม การผลิตซ้ำและขยายเครือข่ายทางสังคม แนวราบ สร้างความร่วมมือให้เกิดการแลกเปลี่ยนทรัพยากรต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชน องค์กรทางสังคมในรูปเครือข่ายที่สร้างขึ้นใหม่ที่ยืนอยู่บนฐาน “ความไว้วางใจ” และหลักการต่างตอบแทน เป็นปัจจัยหลักที่มีบทบาทสำคัญต่อฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของครัวเรือนสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นการแสดง “ผล” อันเกิดจากการมีทุนทางสังคมที่มีสถานะเป็นนามธรรม เป็นระบบคุณค่า แปลงรูปไปสู่ทุนในรูปแบบอื่นๆ ได้ ดังเช่น Bourdieu (1986 อ้างใน Qianhong Fu, 2004) ให้มุมมองทุนทางสังคมที่เกิดในองค์กรว่า สามารถแปรรูปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ (economic capital) และปรากฏในรูปความภาคภูมิใจ (the form of a nobility) ของสมาชิกในองค์กร กรณีศึกษาของกลุ่มเกษตรกรสนามชัยเขต และกลุ่มเกษตรกรจะเข้สามพัน ที่อาศัยพลังเครือข่าย โดยเฉพาะเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อเป็นฐานนำสู่ความสำเร็จด้วยการสร้าง “นวัตกรรมทางธุรกิจ” จาก

⁶ พิธีกรรม หรือ การทำบุญในรอบ 12 เดือนของปี ของชาวอีสาน

เครือข่ายทางเศรษฐกิจ “พลังร่วม” ที่เสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementarities) จากเครือข่ายความสัมพันธ์ทั้งในแนวนอนและแนวตั้ง ได้เกื้อหนุนให้เกิดเศรษฐกิจฐานราก ในมิติสังคมที่เป็นจริงในภาคปฏิบัติ ทำให้กลุ่มเกษตรกรกรณีศึกษาสามารถรับมือต่อการแข่งขัน การเปลี่ยนแปลงได้มากกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรที่ “จัดตั้ง” อย่างเป็นทางการ ซึ่งมักมีอายุขัยสั้นและไม่ยั่งยืน อันเป็นผลจากกระบวนการมีส่วนร่วมของบุคคลและองค์กรต่างๆในการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย

การรวมกลุ่มของเกษตรกรอินทรีย์ อ.สนามชัยเขต จ.ฉะเชิงเทรา และกลุ่มเกษตรกรจระเข้สามพัน อ.อุททอง จ.สุพรรณบุรี เริ่มขึ้นในระยะเวลาช่วงเดียวกันคือ เมื่อปี พ.ศ.2544 และ ปี พ.ศ.2545 ตามลำดับ แต่การรวมกลุ่มของเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขต เกิดจากการชักชวนขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาทำงานพัฒนาในพื้นที่ ในขณะที่การรวมกลุ่มของเกษตรกรจระเข้สามพันเกิดจากความสนใจส่วนตัวของผู้นำกลุ่มที่ต้องการศึกษาหาความรู้ในโรงเรียนเกษตรกร⁷ ภายใต้โครงการการศึกษาวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืนของหน่วยงานภาครัฐ (กรมส่งเสริมการเกษตร) ที่สร้างเงื่อนไขการเข้าร่วมการอบรมในรูปแบบกลุ่ม อย่างไรก็ตาม สมาชิกเริ่มต้นซึ่งมีจำนวนไม่มากนัก (ประมาณ 20-25 คน) ของทั้งสองกลุ่ม ล้วนมาจากเครือข่ายและเพื่อนที่เป็นความสัมพันธ์ใกล้ชิด (bonding) โดยเฉพาะเกษตรกรสนามชัยเขตที่ร่วมบรรพบุรุษเดียวกัน (กลุ่มคนอีสานอพยพ) อันเป็นทุนทางสังคมพื้นฐานสำคัญและมีความแนบแน่นกว่าความสัมพันธ์แนวนอนระหว่างผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม และอำนาจทางการเมืองในระดับเดียวกัน หรือ เรียกว่า “Bridging” รวมไปถึงความสัมพันธ์แนวตั้งระหว่างผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่ต่างกัน หรือ เรียกว่า “Linking” ความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีศีลธรรม (virtue) กำกับ อยู่ในรูปปัจเจก กลุ่ม หรือ เครือข่าย (network) และเกิดขึ้นบนฐานของความผูกพัน (bond) ความไว้วางใจ ความเอื้ออาทร และการต่างตอบแทน ความเป็นมาของเกษตรกรทั้งสองกลุ่มไม่ต่างจากเกษตรกรรายย่อยจำนวนมากของประเทศ ที่ประสบกับปัญหาความยากจน มีรายจ่ายมากกว่ารายรับ รายจ่ายหลักทั้งจากการลงทุนประกอบ

⁷ เน้นกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้เกษตรกรพัฒนาทักษะการตัดสินใจได้อย่างถูกต้องด้วยตนเองในการแก้ปัญหาต่างๆเพื่อให้ได้ผลตอบแทนสูงสุด โดยใช้ปัจจัยการผลิตที่เหมาะสม

อาชีพเกษตรกรและจากการศึกษาของบุตรและค่าอาหาร แทบทุกคนครอบครัวมีหนี้สินคิดเป็นเงินประมาณ 300,000-1,200,000 บาท อย่างไรก็ตาม เกษตรกรส่วนใหญ่ของทั้งสองกลุ่มยังมีที่ดินเป็นของตนเองขึ้นต่ำประมาณครัวเรือนละ 15-40 ไร่ เกษตรกรทั้งสองกลุ่มเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ (cash crop) ตามการสนับสนุนของหน่วยงานรัฐในพื้นที่ โดยการพิจารณาเลือกชนิดของพืชที่เพาะปลูกของเกษตรกรขึ้นกับปัจจัยราคาเป็นหลัก พืชที่เกษตรกรสนามชัยเขตหมุนเวียนปลูก มีทั้งข้าว มันสำปะหลัง ปาล์มน้ำมัน และยางพารา โดยเกษตรกรฯ จะแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่ง (พอกินในครัวเรือน) เพาะปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองอีสาน (เก็บพันธุ์สืบจากบรรพบุรุษ แตกต่างจากพันธุ์ที่ปลูกเพื่อขาย) ไว้กินเอง ในขณะที่เกษตรกรจะเช่าสามพันเพาะปลูกพืชหลักคือ ข้าวและอ้อย โดยจะปลูกเพื่อขายทั้งหมด ต้นทุนค่าใช้จ่ายหลักในการเพาะปลูกข้าวและพืชไร่เหล่านี้ของเกษตรกรทั้งสองกลุ่มคือ ต้นทุนสารเคมีทางการเกษตรที่มีทั้งปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช และยาฆ่าหญ้า ในส่วนของความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนเกษตรกรทั้งสองกลุ่ม ผู้คนมีเวลาในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันน้อยลง เนื่องจากต้องประกอบอาชีพแข่งกับเวลา ภูมิปัญญาองค์ความรู้เดิมแทบไม่ถูกใช้ในชีวิตประจำวัน หรือในขั้นตอนการเพาะปลูก และมีแนวโน้มที่จะสูญหายตามกาลเวลาจากการพัฒนาที่นำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ชุมชน พร้อมกับปัญหาสุขภาพคุกคามที่กลายเป็นค่าใช้จ่ายสำคัญอีกเรื่องของกลุ่มเกษตรกร

ผลจากการเปิดเวทีระดมความคิด แลกเปลี่ยนความเห็นในประเด็นปัญหาของเกษตรกรสนามชัยเขต การเสริมความรู้และการรับฟังความต้องการจากกระบวนการกลุ่มที่ทำอย่างต่อเนื่องในเวลาที่ดินเกษตรกรส่วนใหญ่สะดวกซึ่งแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจและตั้งใจจริงขององค์กรพัฒนาเอกชนในบทบาท “พี่เลี้ยง” ที่เป็นเครือข่ายแนวตั้งของกลุ่ม ได้เปิดโอกาสให้เกษตรกรทบทวนในสิ่งที่ทำมา การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อเข้าใจสาเหตุแห่งปัญหาที่ทุกคนมีส่วนร่วม และความตั้งใจที่จะแก้ปัญหาด้วยความช่วยเหลือกัน กอปรกับการมีทุนทางสังคมเดิมของสายสัมพันธ์บรรพบุรุษร่วมที่สามารถสร้างความไว้วางใจและพัฒนาไปสู่การลงทุนทำกิจกรรมร่วมกันได้ง่ายขึ้น ปฏิบัติการพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกรฯ เริ่มต้นจากการเห็นพ้องต้องกันที่ต้องการแก้ปัญหาการขาดแคลนเงินทุนที่เป็นปัญหาเฉพาะหน้าก่อน ด้วยการระดมทุนร่วมกันเพื่อจัดตั้ง “ออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา”

ของกลุ่มฯ ที่ใช้แนวคิดแบบสหกรณ์ มีคณะกรรมการบริหารที่มาจากการเลือกตั้งของสมาชิก กระบวนการประชุมระหว่างคณะกรรมการด้วยกันเองและกับสมาชิกที่มีการถกเถียงโต้แย้งและการตัดสินใจถือเป็นการเรียนรู้จากภาคปฏิบัติที่ชัดเจน และจำเป็นต้องสร้างความสมานฉันท์ผ่านกระบวนการประชาธิปไตย โดยเฉพาะการบริหารจัดการเรื่องเงินที่ต้องการความไว้วางใจในการสร้างทุนทางสังคมระหว่างกันให้เกิดขึ้น กิจกรรมออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา (กลุ่มเกษตรกรและชุมชน) จึงเป็นบททดสอบแรกที่ส่งผลตามมาต่อกิจกรรมต่อเนื่อง ทั้งในแง่ของการเป็นแหล่งทุนของชุมชนและของกลุ่ม ที่มีผลพลอยได้เรื่องการออม เป้าหมายแฝงแต่สำคัญกว่าคือ การสร้างและพัฒนาผู้นำ และการกระจายการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน อีกทั้งกลุ่มและชุมชนได้ผ่านการ “พิสูจน์ใจ” ต่อกันมาแล้ว กิจกรรมกองทุนสวัสดิการครบวงจรชีวิตที่ตามมาจึงเป็นเรื่องง่าย นับแต่การสนับสนุนเงินทำคลอด เงินช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วย เงินกู้เพื่อประกอบอาชีพดอกเบี้ยต่ำ และเงินช่วยเหลืองานศพ ที่เกิดขึ้นจากการนำกำไรส่วนหนึ่งจากกิจกรรมออมทรัพย์ฯ มาสร้างหลักประกันความมั่นคงให้สมาชิก ซึ่งเป็นการพึ่งตนเองในความจำเป็นชีวิตด้านต่างๆ ในอนาคตความสำเร็จในกิจกรรมนี้ ทำให้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขตเป็นที่สนใจของคนในชุมชน กระทั่งปี พ.ศ.2555 มีจำนวนสมาชิกเพิ่มถึง 48 คน ไม่ต่างจากกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขต ภายหลังจากการรวมกลุ่มกันเพียง 2 ปี เพื่อเข้ารับการอบรมในโรงเรียนเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรจะเข้าสามพันได้เล็งเห็นความจำเป็นต่อการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของสมาชิกกลุ่มและชุมชน จึงร่วมสื่อสารเพื่อหาแนวร่วม โดยชี้ให้เห็นถึงผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับร่วมกันจากการจัดตั้ง “ธนาคารชุมชน” การบริหารจัดการที่มีฐานของความสัมพันธ์ปฐมภูมิอย่างไม่เป็นทางการซึ่งสอดคล้องกับบริบทชุมชนเกษตรกรรมชนบทไทย การมีระบบการกำกับควบคุมทางสังคมที่ประสบผล ทำให้มีสัดส่วนสมาชิกหนี้เสีย (จ่ายคืนล่าช้ากว่ากำหนด) เพียง 10% ของสมาชิกทั้งหมด ในขณะที่สัดส่วนหนี้สูญ (หนี้ค้างจ่าย) เพียง 5% ของสมาชิกทั้งหมด (แทบทั้งหมดเป็นกลุ่มสมาชิกที่ติดการพนัน และต้องย้ายออกจากชุมชนในท้ายที่สุด) หรือ การให้ความสำคัญต่อคนมากกว่ากำไรแบบเบียดเบียน เช่น กรณีการกู้ยืมเงินของผู้ป่วยเพื่อรักษาตัว จะได้รับการยกเว้นดอกเบี้ยชั่วคราว กรณีผิคนัดชำระเงินกู้ จะมีกระบวนการเรียกมาพูดคุย ตักเตือน ให้

โอกาสสำนึกผิดก่อนลงโทษสถานหนัก (ปลดจากการเป็นสมาชิก) ตามกฎ ฯลฯ รวมทั้งความต่อเนื่องของคณะกรรมการบริหารที่มีผู้นำกลุ่มเกษตรกรดำรงตำแหน่งเป็นประธานรวม 10 คน นับตั้งแต่จัดตั้งธนาคารชุมชน กระทั่งถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2557) ประจักษ์พยานเหล่านี้บ่งบอกถึงการให้ความสำคัญต่อคุณค่าความสัมพันธ์ในวิถีชีวิตที่ชุมชนยังต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันค่อนข้างมาก สำนึกความเป็นเจ้าของใน “ทรัพย์สินร่วม” ที่แสดงออกด้วยความร่วมมือบนเงื่อนไขของความไว้วางใจในผู้นำ โดยที่สมาชิกสามารถคาดหวังจากผู้นำว่าจะได้รับการจัดสรรผลตอบแทนที่เป็นธรรมตามกำลังทรัพย์ของตน การระดมทรัพยากรชุมชนในรูปของเงินดังกล่าว จึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญของการฟื้นความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงให้กลับคืนมามีชีวิตอีกครั้ง จำนวนสมาชิกของธนาคารชุมชน ณ ปี พ.ศ.2555 มีมากกว่า 400 คน (จากสมาชิกเริ่มต้น 12 คน ในปี พ.ศ.2547) การเพิ่มของสมาชิกจึงหมายถึงการเพิ่มการออม และการเพิ่มโอกาสต่อการขยายกิจกรรมพึ่งตนเอง ความสำเร็จของธนาคารชุมชนที่สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกในการดำรงชีพได้จริงได้กลายเป็นต้นทุนสำคัญถัดมาในการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชีวิต (เกิด-ป่วย-ตาย) ที่ยึดหลักการการเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุขเหมือนเช่นในอดีต นอกจากนี้ กลุ่มเกษตรกรจะเข้าถึงสามพันยังแบ่งปันทรัพยากรของกลุ่มให้แก่กลุ่มคนที่ด้อยโอกาสมากกว่าในชุมชนในรูป “กองทุนสาธารณะ” ด้วยการร่วมสนับสนุนกิจกรรมสาธารณประโยชน์อื่นๆ ในชุมชน ได้แก่ การให้ทุนการศึกษาแก่เยาวชนในชุมชนที่เรียนดีแต่ครอบครัวฐานะยากจน การบริจาคเงินช่วยเหลือผู้ป่วยยากไร้ในโรงพยาบาล และการร่วมทำบุญศาสนาวัตถุให้วัด

กล่าวโดยสรุป กระบวนการทุนทางสังคมขององค์กรชุมชนของเกษตรกรทั้งสองกลุ่มเกิดขึ้นทั้งจากทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิม ทั้งความเป็น “คนรากเดียวกัน” ของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ อ.สนามชัยเขต และภาวะผู้นำของกลุ่มเกษตรกรจะเข้าถึงสามพัน จ.สุพรรณบุรี โดยที่สมาชิกทุกคนต่างมีบทบาทหน้าที่ ร่วมกันกระทำการทางสังคม (social action) ที่พัฒนาการไปสู่สำนึกของความไว้วางใจกันและกัน เริ่มจากการกำหนดวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกันในองค์กรด้วยการสร้าง (ด้วยการลงมือปฏิบัติ) กฎระเบียบที่ให้ความสำคัญต่อคุณค่าความสัมพันธ์ระหว่างกัน การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ต้องการการมีส่วนร่วม วัฒนธรรมแบบพึ่งพาอาศัยกัน วัฒนธรรมต่างตอบแทนที่อาจไม่จำเป็นต้องตอบแทนกัน

โดยทันที และวัฒนธรรมการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กระบวนการเรียนรู้ที่สั่งสมผ่านกาลเวลา ในวิถีชีวิตรวมกลุ่ม ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจ เกิดจากการได้มีโอกาสพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิด อันเกิดจากการทำงานในองค์กร ก่อเกิดสำนึกของความไว้วางใจ หลอมรวมให้ดำรงชีวิตแบบร่วมมือร่วมใจในลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัย ปรับตัวให้อภัย ทลายกำแพงความแตกต่างหลากหลายที่อาจเคยมีระหว่างกันในกลุ่มเพื่อนสมาชิก สร้างโอกาสในความเข้าใจต่อกันมากขึ้น ผ่อนคลายความแตกต่างทางฐานะและชนชั้น เข้าใจบทบาทของตนที่พึงมีต่อกลุ่ม และในทางกลับกัน ได้เรียนรู้ผลตอบกลับของความรับผิดชอบจากเพื่อนสมาชิกคนอื่นๆ ทำให้เรียนรู้คุณค่าของการสร้างความสัมพันธ์ที่มี “พันธะทางใจ” ต่อกัน กรณีความไว้วางใจที่สมาชิกกลุ่มเกษตรกรมีต่อผู้นำนั้น สะท้อนภูมิธรรมและภูมิปัญญาของผู้นำ เพื่อให้เกิดการรวมตัวของคนที่มีความต่าง (แต่มีปัญหาร่วม) ที่ยึดโยงอยู่กับระบบคุณค่า ความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการที่ให้ความสำคัญกับเรื่อง “จิตใจ” เป็นอันดับแรก ในส่วนของความไว้วางใจที่สมาชิกกลุ่มเกษตรกรจะเชื่อถือสามัคคีมีต่อผู้นำนั้น เป็นผลจากภาวะการนำและความตั้งใจจริงที่ผู้นำได้ลงมือทำและพิสูจน์มาอย่างต่อเนื่องนับแต่ก่อตั้งกลุ่มฯ ถือเป็นตัวอย่างของการใช้ประโยชน์จาก “ทุนทางสังคมที่ตนไว้” โดยมีรูปธรรมของหลักการต่างตอบแทน ความไว้วางใจในผู้นำของกลุ่มเกษตรกรทั้งสองกรณีล้วนเป็นผลจากการเรียนรู้ระหว่างกันของสมาชิกและผู้นำ ในส่วนของสมาชิกแสดงออกด้วยระดับความร่วมมือที่ให้กับผู้นำ และกลับกันคือ ความสามารถและทักษะภาวะการนำที่เพิ่มพูนขึ้นของผู้นำ ที่เกิดจากความไว้วางใจที่สมาชิกมอบให้ ผลประโยชน์ร่วมที่สมาชิกเกษตรกรและชุมชนได้รับเกิดจากพันธะทางสังคมที่มีร่วมกัน และยังแฝงนัยยะของความสามารถในการจัดการร่วมกันของผู้นำและชุมชน ถือเป็น การแปรรูปของทุนทางสังคมไปเป็นทั้ง “ทุนเศรษฐกิจ” และ “ทุนมนุษย์”

เพื่อให้เป้าหมายหลักที่คือความสามารถในการพึ่งตนเองพื้นฐานครบรอบด้านของเกษตรกรทั้งสองกลุ่มเป็นไปอย่างยั่งยืน และจากประสบการณ์ตรงในการทำงานที่เกิดจากการลองผิดลองถูก สมาชิกกลุ่มเกษตรกรได้สรุปบทเรียนร่วมกันถึงความสำคัญของการมีและพึ่งพาความรู้ ควบคู่ไปกับการแก้ปัญหาารายรับไม่เพียงพอกับรายจ่ายซึ่งเกิดจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรในขั้นตอนการผลิต รวมไปถึงการแก้ปัญหาารายได้ด้วยวิธีการ

สร้างตลาดเฉพาะเพื่อกระจายผลผลิตของกลุ่มเกษตรกรเองโดยไม่ผ่านคนกลางเหมือนเช่นที่ผ่านมา ปฏิบัติการเชิงรุกในการแสวงหาพันธมิตรร่วมทำงานจึงเริ่มขึ้น ด้วยความตระหนักในความสำคัญอันเกิดจากการบรรลุเป้าหมายได้ด้วยการมีเพื่อน การได้แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ที่นำไปสู่ศักยภาพของการพึ่งพาและเพิ่มพูนความไว้วางใจเชื่อใจต่อกัน ทั้งยังเพิ่มความมั่นคงทางจิตใจ เรียกความมั่นใจ ความภาคภูมิใจกลับคืนมาให้กับกลุ่มเกษตรกร องค์กรพัฒนาเอกชนที่เล็งเห็นฐานะเครือข่ายแนวตั้งของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขตจึงเชื่อมต่อเครือข่ายแนวราบที่เป็นกลุ่มเกษตรกรด้วยกันเองคือ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เพื่อสนับสนุนองค์ความรู้ในการปรับเปลี่ยนวิถีผลิตแบบอินทรีย์และการรื้อฟื้นภูมิปัญญาเรื่องการคัดพันธุ์พื้นบ้าน โดยกลุ่มฯมีแนวคิดเรื่องการตั้งศูนย์เรียนรู้ให้เป็น “โรงเรียน” ที่เกิดขึ้นจากการที่สมาชิกส่วนหนึ่งต้องการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตข้าวแบบอินทรีย์เพื่อการค้า ที่มีวิทยากรจากเพื่อนสมาชิกเครือข่ายและแปลงนาสาธิตเพื่อเน้นย้ำความมั่นใจ ไม่เพียงแต่การร่วมสร้างแนวคิดและการปฏิบัติ ปรากฏการณ์การพบปะสังสรรค์กันฉันท์พี่น้องในงานประจำปีของเครือข่าย หรืองานบุญประเพณีชุมชนของเพื่อนสมาชิก การแลก ขอบ ปัน ยืม พันธุ์พืช การแลกเปลี่ยนข่าวสารหรือ ความช่วยเหลือกันเมื่อเกิดภัยพิบัติธรรมชาติ กระทั่งการรวมตัวกันเพื่อผลักดันนโยบายเกษตรอินทรีย์ของประเทศและการต่อต้านโรงไฟฟ้าเขาคินซ้อนในพื้นที่ การได้ร่วมทุกข์ร่วมสุข การมีสายใยเชื่อมร้อยจากกิจกรรมที่ทำร่วมกัน ที่บ่มเพาะความไว้วางใจต่อกัน การแสดงบทบาททั้งเป็น “ผู้ให้” และ “ผู้รับ” ระบบคุณค่าเครือข่ายของกลุ่มคนที่มีแนวคิด ค่านิยมร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนหรือทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิม จึงทำให้เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรสามารถพัฒนาความสัมพันธ์อันดีได้ในระยะเวลาอันสั้น ในขณะที่ศักยภาพการในการนำการพัฒนาของผู้นำกลุ่มเกษตรกรจะเข้าสู่สามพันธซึ่งเป็นเสมือน “ครูผู้รู้” ที่มีความพร้อมทั้งเรื่องการบริหารจัดการกลุ่ม การจัดกระบวนการเรียนรู้ องค์ความรู้เรื่องเกษตรยั่งยืน อันเกิดจากการมีประสบการณ์ชีวิตเข้มข้น ความสนใจใฝ่เรียนรู้และปฏิบัติศาสนธรรมต่อเนื่อง “ศูนย์สาธิตการเรียนรู้” เป็นกิจกรรมลำดับต้นๆ ถัดมาที่กลุ่มฯตระหนักถึงความสำคัญและยังสอดคล้องกับกิจกรรมธนาคารชุมชน (ให้เงินกู้ประกอบอาชีพ) สะท้อนการมีเป้าหมายที่ชัดเจนของกลุ่มฯ ที่ต่อมาได้รับการคัดเลือกให้

เป็นเครือข่ายฝึกอบรมของกรมส่งเสริมการเกษตร (ภายหลังความสำเร็จของธนาคารชุมชน ภาระยะหนึ่งแล้ว) การเป็นเครือข่ายแนวตั้งภาครัฐเกิดจากประโยชน์ร่วมของความเต็มใจที่จะสร้างและเป็นเครือข่ายกัน เพราะการได้รับการยอมรับจากหน่วยงานรัฐหมายถึง “ข้อได้เปรียบ” ทั้งเรื่องเงินทุน ที่เพื่อให้กลุ่มขยายผลกิจกรรมต่อเนื่องและสอดคล้องกับเวลา ความต้องการจำเป็นของสมาชิก ซึ่งช่วยสร้างความยืดหยุ่นในการทำงานของกลุ่มได้มากขึ้น รวมทั้งเรื่องการขยายเครือข่ายวงกว้างไปในหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ หากจำเป็นเนื่องจากกลยุทธ์การสร้างเครือข่ายการทำงานได้ช่วยเสริมจุดแข็งจากองค์กรเครือข่ายที่สนับสนุนกันและกัน “ศูนย์สาธิตการเรียนรู้” ของกลุ่มเกษตรกรก็จะใช้สามพันจึงเป็นทั้งแหล่งสร้างกระบวนการเรียนรู้และแหล่งสะสมความรู้ของสมาชิก และของคนทั้งในและนอกชุมชน อันเกิดจากกิจกรรมกลุ่มเรียนรู้หลากหลายที่พัฒนาขึ้นต่อเนื่องตามความสนใจของสมาชิก ที่บางกิจกรรมอาจไม่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพของคนในชุมชน แต่ได้ช่วยผ่อนภาระทางเศรษฐกิจของสมาชิก เช่น กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ กลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์อุปโภคต่างๆ เพื่อใช้ในครัวเรือน และพัฒนาเพิ่มกลุ่มแปรรูปและค้าข้าวอินทรีย์ กลุ่มสมุนไพร กลุ่มเพาะพันธุ์ปลา เหล่านี้เป็นต้น โดยมีครูชาวบ้านจากเพื่อนเกษตรกรในเครือข่ายเกษตรกรกรมทางเลือก จ.สุพรรณบุรี ที่เป็นเครือข่ายแนวราบส่วนตัวของผู้นำกลุ่มและครูจากองค์กรภาครัฐที่เกิดจากการเชื่อมขยายเครือข่ายหน่วยงานรัฐในท้องถิ่น (กรมวิชาการเกษตร กรมสหกรณ์การเกษตร กรมการข้าว กรมประมง ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ปราชญ์ในเครือข่าย) ฯลฯ) “ศูนย์เรียนรู้ที่มีชีวิต” ของกลุ่มเกษตรกรก็จะใช้สามพันจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ต้นแบบที่เป็นโอกาสต่อการสร้างวัฒนธรรมความรู้จากฐานการปฏิบัติจริง พร้อมๆไปกับการแลกเปลี่ยน หมุนเวียนข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ ที่มาจากภายนอก

ในส่วนของเครือข่ายแนวตั้งซึ่งมีบทบาทหลักเกี่ยวข้องกับการตลาดและช่องทางการกระจายผลผลิตนอกชุมชนของเกษตรกรทั้งสองกลุ่ม ที่สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของกลุ่มเกษตรกรที่จะตลาด ทางเลือกหลากหลาย แฝงนัยยะความสามารถในการกำหนดราคาผลผลิตด้วยตนเอง อันเป็น “นวัตกรรมทางเศรษฐกิจ” จากวัฒนธรรมรวมกลุ่มที่เพิ่มมูลค่าเชิงคุณภาพให้กับทุนทางสังคม ทั้งยังช่วยเพิ่มความสามารถในการแข่งขันอันเป็น

ปัจจัยจำเป็นต่อความอยู่รอดในระบบเศรษฐกิจการค้าปัจจุบัน การสร้างเครือข่ายการค้าของกลุ่มเกษตรกรทั้งสองเริ่มขึ้นในเวลาเดียวกันคือ เมื่อปี พ.ศ.2553 นอกเหนือจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่เลี้ยง กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขตยังมีเครือข่ายแนวตั้งที่ได้แก่ กลุ่มผู้บริโภคท้องถิ่น (โรงพยาบาลในชุมชน ฯลฯ) กลุ่มผู้บริโภคในเมืองที่ประกอบด้วย ผู้บริโภคสมาชิกกลุ่มผัก และผู้บริโภคตลาดนัดสีเขียว และกลุ่มผู้จำหน่ายสินค้าและอาหารเพื่อสุขภาพ (ร้านสวนเงินมีมาและสหกรณ์เลมอนฟาร์ม จำกัด) และสถานศึกษาทางเลือก (โรงเรียนปัญญาทัย) รวมทั้งสหกรณ์กรีนเนท จำกัด (Green Net Cooperative) ที่เป็นอีกเครือข่ายแนวตั้ง ไม่ต่างจากกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขต เครือข่ายแนวตั้งของกลุ่มเกษตรกรจะเข้าสามพันมีทั้งผู้บริโภคท้องถิ่นทั้งที่มีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับเกษตรกรสมาชิกและผู้บริโภคที่รับรู้เรื่องราวของกลุ่มเกษตรกรฯ ที่เป็นเครือข่ายเกลือหลากหลายอาชีพ (ครู สาธารณสุขอำเภอ ฯลฯ) บริษัทเอกชนในพื้นที่ผู้ผลิตเครื่องดื่มสำเร็จรูปส่งขายตลาดต่างประเทศ ผู้บริโภคในเมืองทั้งผู้บริโภคตลาดนัดสีเขียวและกลุ่มผู้จำหน่ายสินค้าและอาหารเพื่อสุขภาพ (ร้านสวนเงินมีมาและสหกรณ์เลมอนฟาร์ม จำกัด) และสหกรณ์กรีนเนท จำกัด การสร้างเครือข่ายตลาดท้องถิ่นระหว่างกลุ่มเกษตรกรกับผู้บริโภคในชุมชนเดียวกัน ไม่เพียงแต่ช่วยรื้อฟื้นเศรษฐกิจชุมชนที่มีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง ช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ แต่ยังเสริมความเข้มแข็งของชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมให้กลับคืนมา เป็นกิจกรรมที่เอื้อให้คนในชุมชนได้เชื่อมโยงกันบนฐานของความไว้วางใจโดยไม่ต้องอาศัยมาตรฐานสินค้าเกษตรอินทรีย์มารับรองความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการที่ตั้งบนฐานของความไว้วางใจได้ช่วยเชื่อมโยงผู้คนหลากหลายอาชีพในชุมชนเข้าด้วยกัน ผักปนทักษะการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน เป็นธุรกิจที่เกิดจากความผูกพันของคนในชุมชน รูปแบบเฉพาะของกลุ่มผัก⁸ ของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขต ที่จัดส่งให้ผู้บริโภคสมาชิกรายสัปดาห์ตามจุดนัดรับในกรุงเทพฯ ได้ผ่านการลองผิดลองถูกและพัฒนาต่อเนื่อง เนื่องจากผักอินทรีย์ที่กลุ่มเกษตรกรฯเพาะปลูกส่วนใหญ่เป็นผักพื้นบ้านที่ผู้บริโภคในเมืองไม่คุ้นเคย กระทั่งปัจจุบัน พัฒนาจัดเป็น

⁸ เน้นกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้เกษตรกรพัฒนาทักษะการตัดสินใจได้อย่างถูกต้องด้วยตนเองในการแก้ปัญหาต่างๆ เพื่อให้ได้ผลตอบแทนสูงสุด โดยใช้ปัจจัยการผลิตที่เหมาะสม

เมนูอาหารจากผักพื้นบ้านตามฤดูกาลและให้ข้อมูลความรู้เสริมเรื่องคุณค่าของผักอินทรีย์ที่มีให้เลือกมากกว่า 100 ชนิด กิจกรรมการเยี่ยมฟาร์มที่จบลงด้วยมื้ออาหารที่ปรุงจากผักสดในฟาร์ม ถูกจัดขึ้นเพื่อเสริมสร้างมิตรภาพ สื่อสารให้เกิดความเข้าใจ ความเชื่อมั่นระหว่างเกษตรกรผู้ปลูกผัก กับ ผู้บริโภค ที่เป็นการสร้างสัมพันธภาพแบบภาคีหุ้นส่วน (partnership) การเชื่อมโยงโดยตรงกับผู้บริโภคในเมืองของเกษตรกรทั้งสองกลุ่มเป็นการสร้าง “ตลาดที่มีชีวิต” ที่มีความสัมพันธ์มากกว่าผู้ขายกับผู้ซื้อ แต่เป็นความสัมพันธ์แบบเครือข่ายที่เกิดจากการเกื้อหนุนกันตามความสามารถของแต่ละฝ่าย ความสัมพันธ์ในรูปแบบนี้ไม่ได้ยึดโยงกันด้วยสำนึกของกำไรขาดทุน แต่ด้วยสำนึกของการอิงอาศัยกันระหว่างชนบทกับเมือง โดยไม่ต้องพึ่ง “คนกลาง” ผู้ปฏิเสธความรับผิดชอบทั้งต่อภาระทางสังคมและภาระทางนิเวศ นอกจากนี้ การขยายเครือข่ายไปยังกลุ่มผู้นำயินค้าและอาหารเพื่อสุขภาพและสถานศึกษาทางเลือก แสดงให้เห็นถึงการรวมแนวร่วมในระดับกว้างหลากหลายที่ทรงพลังในการอยู่รอดมากกว่า เพราะเป็นการใช้ข้อได้เปรียบของแต่ละฝ่ายที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ และยังตอบสนองความจำเป็นด้านประสิทธิภาพ ช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายจากการต้องว่าจ้างรถขนส่งผักเข้ากรุงเทพฯ ให้ผู้บริโภคอยู่แล้ว ในขณะที่กลุ่มเกษตรกรจะเข้าถึงสามพื้นที่สมาชิกส่วนหนึ่งซึ่งมีจำนวนไม่มากนักในระยะแรก (ผู้นำและกลุ่มเครือข่าย รวม 5 คน) สามารถปรับเปลี่ยนแปลงนาปลอดสารเคมีไปเป็นนาอินทรีย์ และผ่านการรับรองมาตรฐานจากสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ภายในระยะเวลา 2 ปี ภายหลังจากการผัฒตนเองเป็นผู้ผลิตวัตถุดิบข้าวอินทรีย์ส่งขายให้กับบริษัทเอกชนในพื้นที่ผู้ผลิตเครื่องดื่มสำเร็จรูปส่งขายตลาดต่างประเทศ โดยได้รับความช่วยเหลือเงินทุนทั้งในด้านการอบรมความรู้และค่าใช้จ่ายในการตรวจมาตรฐานแปลงนาจากเครือข่ายธุรกิจ ที่เป็นตัวอย่างของการขยายผลเครือข่ายความสัมพันธ์ส่วนตัวของผู้นำไปสู่เครือข่ายทางเศรษฐกิจได้เป็นผลสำเร็จ และเมื่อจำนวนสมาชิกทั้งที่เป็นสมาชิกเก่าและใหม่เข้าร่วมในกิจกรรมเกษตรอินทรีย์มากขึ้น อันเป็นผลจากศักยภาพของผู้นำที่มีฐานความไว้วางใจเชื่อใจจากสมาชิก ความมุ่งมั่น เอาใจจริงเอาใจ ด้วยการลงมือทำให้เป็นแบบอย่าง และเน้นการกระจายข้อมูลข่าวสารเพื่อประโยชน์โดยตรงของสมาชิกและชุมชน โดยเฉพาะปัจจัยเรื่องตลาดที่เป็นแรงจูงใจด้านแหล่งรับซื้อและราคา จึงทำให้เกิด

ปรากฏการณ์ “บอกต่อ” ระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน และด้วยความตระหนักถึงความเป็นจริงเรื่องสภาพเศรษฐกิจที่ต้องเอื้อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยวิธีการผลิตแบบอินทรีย์ของผู้นำ กอปรกับจำนวนสมาชิกผลิตข้าวอินทรีย์มากขึ้นเป็น 26 คน เมื่อปี พ.ศ.2557 (ยังไม่นับรวมสมาชิกเริ่มต้น 5 คน) เครื่องสี่ล้อขนาดเล็กที่เป็นทรัพย์สินร่วมของกลุ่มที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับกิจกรรมกลุ่มแปรรูปและค้าข้าวอินทรีย์ เกิดจากความสัมพันธ์เครือข่ายแนวตั้งภาคีรัฐในยามจำเป็น (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์) ต้องใช้ทุนส่วนหนึ่งจากแหล่งทุนนอกชุมชน เพื่อให้กลุ่มฯ มีความคล่องตัวในเรื่องเงินทุนหมุนเวียน ในส่วนขององค์ความรู้เรื่องการบริหารจัดการและการค้าข้าวสารสูง กลุ่มฯ ได้รับความช่วยเหลือจากเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จ.ยโสธร อันเกิดจากการใช้ประโยชน์ของความสัมพันธ์จากพันธมิตรเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จ.สุพรรณบุรี กระทั่งปัจจุบัน ข้าวลุงตราสินค้า “วิสาหกิจชุมชนทุ่งทองยั่งยืน” ของกลุ่มฯ ยังผลิตวางขายในตลาดท้องถิ่นต่อเนื่องผลสำเร็จดังกล่าวเกิดจากการสนับสนุนให้เครือข่ายได้มีโอกาสแสดงความสามารถ และเจตจำนงของการพึ่งพาตนเองแบบครบวงจรของกลุ่มเกษตรกรจะเข้าสามพัน เศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรจะเข้าสามพันเป็นการดำเนินธุรกิจที่ควบรวมจากระดับล่างให้เกิดขึ้นจริงในบริบทปกติ มิใช่ในบริบทของข้อยกเว้น ทั้งยังเอื้อประโยชน์ลึกซึ้งในทางสังคมแก่ชุมชนโดยรวม และเมื่อความมั่นคงของชีวิตเกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงกันด้วยธุรกิจและประโยชน์ร่วมอย่างเป็นธรรม ความเข้มแข็งของปัจจัยความไว้วางใจก็ยิ่งแสดงบทบาทสำคัญ สหกรณ์กรีนเนท จำกัด พันธมิตรการค้าท้ายสุดของเกษตรกรทั้งสองกลุ่ม ที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินการตลาดต่างประเทศเรื่องข้าวอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรกรณีของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขต ความเป็นเครือข่ายเกิดขึ้นจากทุนทางสังคมเดิมที่เป็นความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันของสหกรณ์กรีนเนทกับองค์กรพัฒนาเอกชนพี่เลี้ยง ทำให้สร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาระหว่างกันได้โดยง่าย ในขณะที่กลุ่มเกษตรกรจะเข้าสามพัน เกิดจากคำแนะนำของเครือข่ายใหม่ (เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จ.ยโสธร) ที่ในกรณีนี้ กลุ่มเกษตรกรมีบทบาทเป็น “ผู้รับ” การพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกันในบทบาท “ผู้ให้” ของกลุ่มฯ คือ การเชื่อมโยงเครือข่ายภาคีรัฐในพื้นที่ภาคกลางเมื่อเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จ.ยโสธร ต้องการ อย่างไรก็ตาม ใ้หมายที่

สอดคล้องกันระหว่าง เกษตรกรทั้งสองกลุ่ม และ สหกรณ์กรีนเนท ที่ต้องการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางวัตถุแก่กัน โดยที่กลุ่มเกษตรกรได้ราคาผลผลิตที่เป็นธรรมจากนโยบายการค้าที่เป็นธรรม (fair trade) ของสหกรณ์กรีนเนท และลดความเสี่ยงเรื่องราคาผลผลิต สหกรณ์ฯเองก็ได้ผลผลิตข้าวอินทรีย์มากพอ ที่เป็นการประหยัดจากขนาดตามหลักเศรษฐศาสตร์ ทั้งยังเป็นการแบ่งงานกันทำและลดโอกาสต่อกรณีอำนาจเหนือกันได้อีกด้วย เกษตรกรทั้งสองกลุ่มใช้เวลาถึง 2 ปีเต็ม เพื่อพัฒนาองค์กรควบคุมมาตรฐานข้าวอินทรีย์ของกลุ่มฯ และการตรวจมาตรฐานสินค้าเกษตรอินทรีย์ถัดมาจากสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ตลอดระยะเวลาดังกล่าว กลุ่มเกษตรกรทั้งสองได้รับการสนับสนุนทั้งกำลังใจ กำลังความคิด องค์ความรู้จากการไปศึกษาดูงานเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จ.ยโสธร เกษตรกรเครือข่ายสหกรณ์กรีนเนท และเงินทุน (ค่าใช้จ่ายการตรวจสอบมาตรฐานฯจากมกท.) จากสหกรณ์กรีนเนทและองค์กรพัฒนาเอกชนพี่เลี้ยง (กรณีกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขต) ทั้งนี้ การทำงานแบบเครือข่ายที่มีเป้าหมายหลักเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจะมีประโยชน์เต็มศักยภาพ มีพลัง ก็ด้วยปัจจัยความรัก ความไว้วางใจ อันเป็นการพัฒนาที่มาจากใจ โดยที่แต่ละฝ่ายมีการพัฒนาดนต่อเนื่อง การหนุนเสริมด้านต่างๆ จากสหกรณ์กรีนเนท ในอีกนัยยะหนึ่งเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายในภาพรวม และเมื่อผนวกรวมกับความสามารถของกลุ่มแกนนำที่มีพัฒนาการชัดเจนและต่อเนื่อง อันเกิดจากการพึ่งพาความรู้ทั้งในและนอกชุมชน โอกาสต่อการทดลอง ทบทวนหาข้อสรุปด้วยตนเอง และโอกาสต่อการฝึกคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบจากการแลกเปลี่ยนในเวทีการประชุมหารือที่ถูกกำหนดเป็นประจำ การเรียนรู้จึงเกิดขึ้นต่อเนื่อง ไม่สิ้นสุด กระทั่ง เกษตรกรทั้งสองกลุ่มสามารถก้าวข้ามอุปสรรค ยกระดับการทำงานแบบขานาสู่การทำงานแบบผู้ประกอบการธุรกิจ ที่เป็นเวทีปฏิบัติการในท้องถิ่นร่วมกันได้ถึงปัจจุบัน

กล่าวได้ว่า การขยายต่อความไว้วางใจกับเครือข่ายนอกกลุ่มอันเกิดจากการเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกรที่ค้นพบจิตสำนึกของความเป็นอิสระ (autonomy) ซึ่งเกิดขึ้นจากประสบการณ์ความสำเร็จที่สามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง อันเป็นผลจากการเกิดขึ้นของทุนทางสังคมที่มี “เหตุ” จากการผูกใจระหว่งกัน ให้รู้จักการให้และการรับ ได้

กลายเป็นแรงจูงใจให้กลุ่มเกษตรกรต้องการกำหนดทิศทางชีวิตของกลุ่มตน ที่หมายถึง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของกลุ่มเกษตรกร ปฏิบัติการสร้างความสัมพันธ์เชิงสาธารณะ (public relationships) ช่วยเปิดพื้นที่ต่อการเรียนรู้ เเท่าทันภายนอก ที่เป็นการแปรทวนทางสังคมไปสู่การพัฒนาทุนมนุษย์ของกลุ่มเกษตรกร อันเป็นสิ่งสำคัญจำต่อการอยู่รอดปลอดภัยอย่างยั่งยืนในยุคสมัยสังคมทุนนิยมเช่นปัจจุบัน รวมถึงโอกาสต่อการแลกเปลี่ยนทรัพยากรในรูปแบบการจัดการตามความเชี่ยวชาญที่ต่างกัน เครือข่าย ทั้งในเรื่องบุคลากร เงินทุน การแลกเปลี่ยนความคิด ความรู้ และทักษะต่างๆ ได้ช่วยเสริมความเข้มแข็งให้กับกลุ่มเกษตรกร กระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อขยายเครือข่ายทางสังคมของกลุ่มเกษตรกรมีเงื่อนไขสำคัญของสำนักความไว้วางใจ ที่เริ่มจากภายในกลุ่มเกษตรกร และถูกผลิตซ้ำกระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรมพึงประสงค์ของกลุ่ม ขยายต่อแนวคิดและแนวปฏิบัติของความไว้วางใจกับเครือข่ายความสัมพันธ์ต่างๆ พัฒนาจิตสำนึกของการคำนึงถึงเรื่องจิตใต้ต้องการการมองชีวิตแบบรอบด้านกว่า สำนึกของความเป็นพวกพ้อง การแบ่งปัน พึ่งพาช่วยเหลือ จะยิ่งทำให้กลุ่มเกษตรกรตระหนักรู้จากการกระทำร่วมกันถึงความสำคัญของการมีกันและกัน อันเป็นสำนึกของการมีผลประโยชน์ร่วม ทั้งยังมีส่วนต่อการเสริมสร้างความมั่นใจ พัฒนาปัญญาและศักยภาพให้กับผู้นำกลุ่มเกษตรกร โดยมีปัจจัยความไว้วางใจเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก พลังแห่งการสร้างสรรค์ (creative power) ของกลุ่มเกษตรกรที่เกิดขึ้น เป็นภาพสะท้อนของความเหนียวแน่นของสำนักไว้วางใจทั้งที่กลุ่มเกษตรกรมีต่อกันและมีต่อเครือข่าย อันเป็นตัวชี้วัดการคงอยู่และศักยภาพของทุนทางสังคมที่เพิ่มพูนในเครือข่ายไปพร้อมๆ กัน ดังนั้นการมีอยู่หรือขยายตัวของสำนักความไว้วางใจและทุนทางสังคม จึงเป็นเหตุและผลต่อกัน ส่งผลให้กลุ่มเกษตรกรและเครือข่ายทำสิ่งที่อาจเป็นไปได้ให้เป็นไปในวิถีทุนนิยมที่แทรกซึมเข้ามาในชุมชนของเกษตรกร เช่นปัจจุบัน ที่เป็นไปทั้งเพื่อผลประโยชน์เฉพาะหน้าของเกษตรกรปัจเจกและผลประโยชน์ส่วนรวมที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ตนเช่นกันของ ปรากฏผลเชิง “ประสิทธิภาพ” ของปัจจัยความไว้วางใจในเครือข่ายทุนทางสังคมของกลุ่มเกษตรกรที่สร้างทั้ง “คุณค่า” และ “มูลค่า” อันได้แก่ ความมั่นคงในอาชีพชาวนา การมีความยืดหยุ่น สามารถปรับตัวสร้างผลผลิตที่หลากหลายตอบสนองความต้องการของ “ตลาด” ทั้งตลาดระดับท้องถิ่น ตลาด

ภาคเมืองและการเข้าสู่ระบบการค้าตลาดโลก และท้ายที่สุดคือ ความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตภายในชุมชน

บทสรุป

ปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มคนด้วยการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายทุนทางสังคมที่มีสำนึกความไว้วางใจเป็นเครื่องมือในการทำงาน จากฐานวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมในชุมชนชนบทไทย ร่วมกันสร้างความสัมพันธ์บนฐานคุณค่าสำคัญของความไว้วางใจ ซึ่งเป็น “แกนหลัก” ตั้งต้นในการสร้างความเข้มแข็งให้ภายในกลุ่ม ขยายเครือข่ายทุนทางสังคมภายในกลุ่ม สู่ชุมชนและสังคมภายนอก ส่งผลต่อการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนของกลุ่มเกษตรกร ความไว้วางใจที่ถูกกระตุ้นจากความช่วยเหลือแบ่งปันกันโดยสมัครใจ ก่อให้เกิดสำนึกของการพึ่งพาอาศัยเพื่อรับผลประโยชน์ร่วม โดยมีฐานเครือข่ายความรู้ที่เป็น “พลังปัญญา” พัฒนาคนจากมิติวัฒนธรรม ที่ได้ประโยชน์ต่อเนื่องทั้งในมิติเศรษฐกิจและมิติการเมืองแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการพัฒนาสังคมทั้งระบบ ความมีชีวิตทั้งของศูนย์เรียนรู้และตลาดเฉพาะหลากหลายที่ไม่เป็นเพียง “ตลาดนามธรรม” ของทั้งกลุ่มเกษตรกรสนามชัยเขต และ กลุ่มเกษตรกรจะเข้สามพัน เป็นประจักษ์พยานของการสร้างวัฒนธรรมใหม่ที่ทำให้ความสำคัญต่อการมีและพึ่งพาความรู้ อันเกิดจากการสร้างสังคมกัลยาณมิตรที่ทำให้ความสำคัญต่อการ “ทำนุบำรุงรักษา” ความไว้วางใจจะหว่างกัน เครือข่าย การสนับสนุนเพื่อนเครือข่ายตามโอกาสและความสามารถที่ตนมี ความเปิดเผย จริงใจ และชัดเจนในเป้าหมายที่มีร่วมกัน เป็นค่านิยมร่วมที่หล่อเลี้ยงชีวิตเครือข่าย ศักยภาพของผู้นำจากฐานความไว้วางใจสามารถขยายขอบเขตความสัมพันธ์อันดีทั้งในแนวราบและแนวตั้ง ความพยายามต่อการสร้างตราสินค้าและมาตรฐานสินค้าของกลุ่มเกษตรกร บ่งบอกการปรับตัวยืดหยุ่นบนฐานความรู้เพื่อรองรับตลาดเสรี การเกาะเกี่ยวระหว่างกลุ่มคนในเชิงบวกทั้งเชิงคุณภาพและปริมาณเช่นนี้ จะยิ่งขยายศักยภาพของปัจจัยความไว้วางใจที่หล่อเลี้ยงเครือข่ายทุนทางสังคมให้สามารถจัดการ ขยายขอบเขต กระทั่ง สามารถสร้างสรรค์นวัตกรรมเศรษฐกิจเชิงคุณภาพ ลดการเอารัดเอาเปรียบและสร้างโอกาสทางธุรกิจที่เป็นผลดีกับเครือข่ายสมาชิก รวมถึงการสร้างตาข่ายสวัสดิการเพื่อรองรับความเสี่ยงพื้นฐานใน

ชีวิต ซึ่งเป็นการสร้างทางเลือกในตอบสนองความต้องการแท้จริงของสมาชิกและชุมชน เป็นหัวใจของการนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงในหนทางที่พึงประสงค์ได้ในความเป็นจริง เพื่อแก้ปัญหาของตนเอง ของกลุ่ม และของชุมชน เครือข่ายทุนทางสังคมที่พัฒนามาจากรากของความเป็นที่มั่นจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในตนเอง ที่สามารถสร้างผลกระทบที่หนักแน่นและยั่งยืน รูปแบบการทำงานเครือข่ายที่สามารถจัดการและพึ่งตนเองได้ของกลุ่มเกษตรกรกรณีสึกษา ถือเป็นกระบวนการสร้างชุมชนแห่งความเชื่อมั่น (community of faith) ที่เน้น “จิตใจ” สำคัญกว่า “เงินตรา” เน้นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกว่าความสัมพันธ์ทางอำนาจ เป็นแนวทางสร้างความพร้อมเพื่อเผชิญกับโลกกระแสหลัก ปรากฏการณ์และบทเรียนความสำเร็จของวิถีชีวิตเครือข่ายที่มีจิตวิญญาณของความไว้วางใจของกลุ่มเกษตรกรสนามชัยเขต และกลุ่มเกษตรกรจะเข้สามพัน สะท้อนกระบวนการพัฒนาจากการทำงานแบบปัจเจกสู่การทำงานแบบกลุ่ม แบบเครือข่าย การสร้างแบบแผนใหม่ คุณภาพชีวิตใหม่ ซึ่งได้กลายเป็นทุนอันมีค่าของชุมชน (Community Capital) และมีใช้การก้าวเพียงลำพังของกลุ่มเกษตรกร แต่เป็นจุดเริ่มต้นของการก้าวไปแบบยั่งยืนพร้อมกันทั้งชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. 2538. เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (สคทพ.).
- จิรพรรณ นฤภัทร. 2556. ทุนทางสังคมของกลุ่มชาวนา กรณีสึกษาเครือข่ายโรงเรียนชาวนา. วิทยานิพนธ์ส่งเคราะห์ศาสตร์ดุขภูิบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นภาพรณ ทยานนท์ และคณะ. 2550. ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน. เล่มที่ 2. กรุงเทพฯ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง และสุวิทย์ ธีรศาวดี (บรรณาธิการ). 2546. ทุนทางสังคม : มรดกเก่าจะนำเราไปรอดจริงหรือ. ขอนแก่น. สำนักพิมพ์คลังน่านวิทยา.
- วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์. ม.ป.ป. ทุนทางสังคมกับแนวคิดตะวันออก.

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม. 2556. บทเรียน 25 ปี เครือข่ายอินแปลง :
วิถีคนภูพาน ดำเนินชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน. เอกสารฉบับที่ 513. กรุงเทพฯ.

Bekkers, R., Volker, B., Van der Gaag, M., & Flap, H.(2008). Social Networks of
Participants in Voluntary Associations. In N. Lin & B. Erickson (Eds.),
Social Capital : An International Research Program (pp.185-205). New
York, United States: Oxford University Press Inc.

Coleman, J.S. (1998). Social Capital in the Creation of Human Capital. The
American Journal of Sociology, 94 (Supplement) : S95-S120. Virtues
and the Creation of Prosperity.

Fu, Q. (2004). Trust, Social Capital, and Organizational Effectiveness (Master's
thesis, Virginia Polytechnic Institute and State University). Retrieve
from <http://www.ipg.vt.edu>qhfumajorpaper>

Fukuyama, F. (1995). TRUST : The Social Virtues and the Creation of
Prosperity. London. Hamish Hamilton.

Putnum, R. (1993). Making Democracy Work : Civic Tradition in Modern Italy.
Princeton. Princeton University Press.

Putnum, R. (2000). Bowling Alone : the Collapse and Revival of American
Community. New York. Simon and Schuster.

Suzuki, N. & Srisontisuk, S. (2008). CIVIL SOCIETY : MOVEMENT AND
DEVELOPMENT IN NORTHEAST THAILAND. Khon Kaen. Printing House
of Khon Kaen University.

เว็บไซต์

www.greenet.or.th

การสร้างความรู้จากโรงเรียนชายแดนในสังคมพหุวัฒนธรรม¹

Knowledge Construction from Border School in Multicultural Society

อาจารย์ ดร.ธัญญา รุจิเสถียรทรัพย์² และคณะ³

Tanya Rujisatiensap⁴, Ph.D and Others⁵

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ประสบการณ์ทางการศึกษาของผู้เรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ตั้งแต่ประสบการณ์ชีวิตก่อนเข้าสู่โรงเรียน ชีวิตการศึกษาในโรงเรียน และชีวิตเมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียน ผ่านวิธีการศึกษาเรื่องเล่า (Narrative Approach) เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ทางการศึกษา ในฐานะของผู้ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ภายใต้การจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพของผู้เรียน โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เงื่อนไขของบริบทที่ทำให้เด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา รวมถึงกระบวนการ และความสำเร็จของการจัดการศึกษาในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน สิ่งที่สะท้อนจากประสบการณ์ชีวิตของผู้เรียนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในงานวิจัยนี้ แสดงให้เห็นว่า หัวใจสำคัญของการสร้างความเสมอภาคและความเป็นธรรมทางการศึกษาภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรม (Multicultural Society) ไม่อาจเกิดขึ้นจากการสร้างเป้าหมายและกฎเกณฑ์มาตรฐาน

¹ ได้รับทุนอุดหนุนงานวิจัย งบประมาณเงินรายได้มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (เงินรายได้บัณฑิตวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ 2557)

² อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

³ อาจารย์ ดร.จิตติมา เจือไทย, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง, อาจารย์ ดร.กิตติกร สันคติประภา และอาจารย์ ดร.นงลักษณ์ จันทากุล

⁴ Lecture at Doctor of Philosophy Program in Development Education, Graduate, School Srinakharinwirot University, Thailand

⁵ Jittita Juathai, Ph.D., Asst.Prof. Dr.Surawut Patthaisong, Kittikorn Sankhatiprapha, Ph.D. and Nonglux Chantapakul, Ph.D

E-mail : tanyaruj@yahoo.com

ที่เป็นหนึ่งเดียวของระบบโรงเรียน แต่ควรเป็นการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพื้นที่ทางเลือกให้กับเด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารได้มีโอกาสเข้าถึงความรู้ที่หลากหลาย เพื่อให้สามารถเลือกดำเนินชีวิตตามที่ตนเองปรารถนาได้อย่างมีศักดิ์ศรีและเท่าเทียม

คำสำคัญ : โรงเรียนชายแดน ,วิธีการศึกษาเรื่องเล่า ,สังคมพหุวัฒนธรรม

ABSTRACT

This article aimed at analyzing educational experiences of the Border Patrol Police School students starting from the period before entering the school, their life during school education and after their graduation. The narrative approach was used to analyze the knowledge the Border Patrol Police School students gained from their educational experience under the educational system which was appropriately managed based on their conditions. The importance was paid to the analysis of conditions and factors leading to the educational inaccessibility among children and the youth in rural areas. In addition, the learning process and educational success of the Border Patrol Police School were investigated. The findings revealed that the equality and justice in education under the multicultural society could not be achieved by the standardized learning targets and principles. Thus, it is suggested that the alternative education should be provided for children and young people in the rural areas so that they can access a variety of knowledge and follow their own desirable lifestyle with dignity and equality.

Keywords : Border school, Narrative Approach, Multicultural Society

บทนำ

ในอดีตก่อนที่จะมีการตั้งโรงเรียนขึ้นมา ระบบความรู้และการศึกษาเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมไทย ผ่านการเรียนรู้โดยใช้ประสบการณ์ตรง เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง ทั้งนี้ เพื่อจุดมุ่งหมายในการดำรงชีวิตเป็นสำคัญ แต่เมื่อรัฐมีอุดมการณ์ที่จะสร้างชาติและความเป็นอารยะให้กับสังคมไทยตามแบบตะวันตก “โรงเรียน” จึงเป็น “สถาบัน” ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ในการถ่ายทอดอุดมการณ์และสร้างความเป็นพลเมืองตามแนวทางที่รัฐประสงค์ และเมื่อการศึกษาที่รัฐจัดให้กับประชาชนถูกใช้เป็นเครื่องมือของการพัฒนาประเทศเพื่อนำไปสู่ความทันสมัย ระบบการศึกษาจึงถูกจัดให้ตอบสนองต่อกระบวนการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะในช่วงที่เริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ.2504 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ผลที่ตามมาของการเลือกแนวทางการพัฒนาที่มุ่งเน้นอุตสาหกรรม ทำให้นโยบายการจัดการศึกษามีลักษณะรวมศูนย์ ไม่ว่าจะเป็น ด้านการจัดสรรงบประมาณ การบริหารงานบุคลากร รวมถึงหลักสูตรที่ใช้ในการศึกษาแต่ละระดับ ได้ปรับทิศทางการคิดของผู้บริหารการศึกษา ครู และผู้เรียน ให้มองเป้าหมายของการศึกษาว่ามิได้อยู่ที่การพัฒนาท้องถิ่นซึ่งเป็นชุมชนชนบท แต่กลับมีเป้าหมายอยู่ที่การพัฒนาประเทศ ซึ่งมีนัยถึงการพัฒนาอุตสาหกรรมหรืองานนอกภาคเกษตรกรรม ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษาเช่นนี้ จึงก่อให้เกิดการแข่งขันเพื่อเรียนต่อในชั้นสูง เพราะตัวอย่างจากผู้สำเร็จการศึกษาแล้วได้งานทำนอกภาคเกษตรกรรมที่มีรายได้ดี มีความมั่นคง มีหน้ามีตาเป็นที่ยอมรับในสังคม ทำให้คนทั่วไปคาดหวังว่า ระบบการศึกษานำพาชีวิตไปสู่ความสำเร็จในสังคมสมัยใหม่ ส่งผลให้ยังคนได้รับการศึกษาสูงขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งหนีห่างจากชุมชนชนบทหรือออกนอกภาคเกษตรกรรมเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการมากขึ้นทุกที และยิ่งมีการจัดการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นให้ทั่วถึงคนส่วนใหญ่ของประเทศมากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งทำให้ชุมชนชนบทอ่อนแอลงไปมากขึ้นเท่านั้น

เมื่อผลของการพัฒนาประเทศที่เน้นการสร้างความสำเร็จ ไม่สามารถทำให้คนยากจนและประชาชนในชนบท ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ รวมถึงผลจากการที่ระบบการศึกษาได้ถ่ายทอดอุดมการณ์และปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบ

ทันสมัย ให้กับเด็กและเยาวชนในชุมชนชนบท จนทำให้พวกเขาต้องละทิ้งถิ่นฐานในชุมชน เข้าไปหางานทำในเมือง เพราะถูกทำให้เชื่อว่าไม่มีงานที่ เหมาะสมกับระดับการศึกษาของเขาในชุมชน จนทำให้เกิดปัญหาอันสืบเนื่องมาจากการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวมากมาย จึงทำให้เกิดกระแสเรียกร้องของการปฏิรูปการศึกษาเกิดขึ้นหลายแนวคิด ซึ่งที่ผ่านมามีว่าประเทศไทยจะมีการปฏิรูปการศึกษาหลายครั้ง และมีมาตรการเชิงนโยบาย หลากหลายรูปแบบเพื่อสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับประชาชนทุกกลุ่ม ได้เข้าถึง การศึกษาอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม แต่ข้อมูลล่าสุดของสำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐานในปี พ.ศ.2556 ชี้ให้เห็นว่า ประเทศไทยมีจำนวนเด็กด้อยโอกาสอยู่ ไม่ต่ำกว่า 5 ล้านคน หรือราว 1 ใน 3 ของประชากรเด็กวัย 0-18 ปี โดยในจำนวนเด็ก ด้อยโอกาสเหล่านี้ พบว่า อยู่ในระบบการศึกษา จำนวน 4,892,063 คน ซึ่งเป็นจำนวนที่ สูงขึ้นอย่างต่อเนื่องเมื่อเทียบกับปี พ.ศ.2554 และ 2555 ที่มีจำนวนเด็กด้อยโอกาสใน ระบบการศึกษาอยู่ที่ 4,298,001 คน และ 4,323,142 คน ตามลำดับ (สถิติการศึกษา กลุ่มสารสนเทศสำนักนโยบายและแผนการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ปีการศึกษา 2552-2556 : อ่างในอมรวิชช ณาครทรรพ. 2557 : หน้า 8) ข้อมูลดังกล่าว จึงสะท้อนให้เห็นว่า ความสำเร็จของการจัด การศึกษาเพื่อสร้างความเสมอภาคและเป็นธรรมให้กับประชาชนทุกกลุ่มนั้น คงไม่อาจ เกิดขึ้นจากการปฏิรูปการศึกษาด้วยการตราไว้ในกฎหมาย หรือกำหนดไว้เป็น แนวนโยบายเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ โดยมีได้ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการจัดการศึกษา ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และสร้างโลกทัศน์ของสังคมในการประเมินและให้คุณค่าทางการ ศึกษากับผู้เรียนเสียใหม่ เพราะโดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์แต่ละคนมีความแตกต่าง หลากหลายในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา ศาสนา เพศ อายุ และสภาพร่างกาย ฯลฯ การปฏิบัติที่เหมือนๆ กัน หรือเป็นแบบเดียวกันกับคนทุกคน ก็อาจยิ่งทำให้เกิดความ แตกต่าง เกิดช่องว่าง หรือความไม่เท่าเทียมกันเพิ่มมากขึ้นก็เป็นไปได้

การจัดการศึกษาของตำรวจตระเวนชายแดน เกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2499 ด้วยเหตุผลทางความมั่นคงของชาติ และพัฒนาเป็นโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เพื่อ ทำหน้าที่ในการจัดการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดาร ซึ่งมีสภาพชีวิตและ

วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็น เด็กชาวเขา เด็กไม่มีสัญชาติไทย หรือเด็กยากจนที่ขาดโอกาส ฯลฯ จวบจนปัจจุบัน โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนถือว่าเป็นโรงเรียนของรัฐ ที่สังกัดกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน ตามมาตรา 18 (2) แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 โดยมีเป้าหมายในการจัดการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารไกลคมนาคม รวมถึงชุมชนที่มีปัญหาความมั่นคงมีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในการจัดการศึกษาเช่นเดียวกับโรงเรียนประถมศึกษาทั่วไป แต่มีคุณลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากโรงเรียนประถมศึกษาทั่วไป คือ นอกจากจะมีจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาเพื่อให้ความรู้แก่เด็กและเยาวชนแล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาภูมิปัญญา และพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่เด็ก เยาวชน และประชาชนในถิ่นทุรกันดาร รวมถึงการสร้าง ความมั่นคงปลอดภัยและความสงบเรียบร้อยให้กับชุมชนอีกด้วย (กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน. 2550 : หน้า 321-323) นอกจากนี้ ยังมีการดำเนินงานโครงการตามพระราชดำริฯ รวม 4 แผนงาน 8 โครงการ คือ 1) แผนงานด้านอาหาร โภชนาการ และสุขภาพอนามัย ประกอบด้วย โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน โครงการควบคุมโรคขาดสารไอโอดีน และโครงการส่งเสริมโภชนาการและสุขภาพอนามัยแม่และเด็กในถิ่นทุรกันดาร 2) แผนงานด้านการศึกษา ประกอบด้วย โครงการส่งเสริมคุณภาพการศึกษา และโครงการนักเรียนในพระราชานุเคราะห์ฯ 3) แผนงานด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย โครงการฝึกอาชีพ และโครงการส่งเสริมสหกรณ์ และ 4) แผนงานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน. 2550 : หน้า 125-129)

ภายใต้ปรัชญาและเป้าหมายในการจัดการศึกษาในข้างต้น รวมถึงกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่ในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เพื่อสร้างเสริมทักษะและสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับผู้เรียนนั้น ส่งผลให้เด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารได้พัฒนาความรู้ความสามารถ พัฒนาชีวิต มีการศึกษาในระดับที่จะช่วยเหลือตนเอง และยังสามารถช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมได้ รวมทั้งยังช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและพัฒนาชุมชนโดยรอบของโรงเรียนให้เจริญและมั่นคงอีกด้วย โดยนัยนี้ การ

เข้าถึงประสบการณ์ของผู้เรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงยอมทำให้เกิดความเข้าใจประสบการณ์ชีวิตจากคำบอกเล่าของผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์ เพื่อนำไปสู่การกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและสังคม อีกทั้งจะเป็นแนวทางที่นำไปสู่การวางยุทธศาสตร์ในการจัดการศึกษา เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและความเท่าเทียมในด้านโอกาสทางการศึกษาของผู้เรียนที่มีความแตกต่างกัน นอกจากนี้ ยังจะมีส่วนช่วยในการปรับวิธีการมองสิ่งๆ ที่เรียกว่า “การศึกษา” ที่มีได้จำกัดอยู่เพียงแค่การกำหนดหลักสูตรเพื่อควบคุมเท่านั้น หากยังต้องรวมถึงการจัดการศึกษาในรูปแบบอื่นๆ ที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เพื่อสร้างโอกาสการเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์ประสบการณ์ทางการศึกษาของผู้เรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เพื่อให้เห็นถึงความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ทางการศึกษา ในฐานะของผู้ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ภายใต้การจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการและสภาพของผู้เรียน โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1) ชีวิตก่อนเข้าสู่โรงเรียน เป็นการศึกษาประสบการณ์ของผู้เรียนก่อนหน้าที่จะมาเข้าสู่วการศึกษาในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เงื่อนไขของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมในชุมชน และนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐ ที่ส่งผลให้เด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารไกลคมนาคมไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาได้อย่างไร

2) ชีวิตการศึกษาในโรงเรียน เป็นการศึกษาประสบการณ์ของผู้เรียนตลอดช่วงระยะเวลาที่เข้ารับการศึกษาในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ไม่ว่าจะเป็น การใช้ชีวิตประจำวัน การใช้ชีวิตในโรงเรียน ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ในโรงเรียนและคนในชุมชน รวมถึงสภาพจิตใจ อารมณ์ และความรู้สึก

ในฐานะของผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์ ซึ่งผ่านกระบวนการจัดการศึกษาที่เป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน

3) ชีวิตเมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียน เป็นการศึกษาประสบการณ์ของผู้เรียนหลังจากที่จบการศึกษาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน และผลของสิ่งที่เกิดขึ้นในฐานะที่เป็นความสำเร็จของการจัดการศึกษาในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนที่มีต่อการศึกษาระดับที่สูงขึ้นของนักเรียน รวมถึงการดำเนินชีวิตในสังคมบนทางเลือกที่ตนเองปรารถนาอย่างมีศักดิ์ศรีและเท่าเทียม

วิธีวิทยาของการศึกษา

การศึกษานี้ใช้วิธีการศึกษาเรื่องเล่า (Narrative Approach) ภายใต้กระบวนการทัศน์สร้างสรรค์สังคม ซึ่งปฏิเสธความเชื่อในความเป็นวัตถุวิสัยของความจริง โดยมีเป้าหมายเพื่อเปิดพื้นที่ให้กับเรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิตของเด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารไกลคมนาคม ซึ่งถูกนิยามว่า “ด้อยโอกาสทางการศึกษา” ได้เข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความรู้ เพราะฐานคติของวิธีการศึกษาเรื่องเล่าภายใต้กระบวนการทัศน์ดังกล่าวเชื่อว่า ชีวิตคนจำนวนมากได้รับผลกระทบจากกฎเกณฑ์ กติกา และการจัดระเบียบทางสังคม ดังนั้น การจะทำความเข้าใจกับชีวิตของบุคคลในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรม

จึงต้องให้ความสนใจกับเรื่องราวที่สร้างจากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของบุคคล ซึ่งถูกนำมาทบทวนผ่านการเล่าเรื่อง อันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับตัวบุคคลและบริบททางวัฒนธรรมที่แวดล้อมเหตุการณ์นั้นๆ เรื่องเล่าจึงถูกมองว่าเป็นวิธีการสำคัญในการสร้างความรู้ทางด้านสังคมศาสตร์ (นาถรณ์ หะวานนท์. 2552 : หน้า 5-6) การสร้างเรื่องราวถือเป็นการผลิตวาทกรรมอย่างหนึ่ง ในการเล่าเรื่องราว เหตุการณ์และการกระทำจะถูกนำมาเชื่อมโยง และจัดระเบียบผ่านการวางโครงร่างของเรื่อง ซึ่งเป็นแบบแผนของมโนทัศน์ที่ความหมายของเหตุการณ์ต่างๆ ได้ถูกสร้างขึ้นมาโดยผู้เล่าภายใต้บริบทหนึ่งๆ เรื่องราวที่ถูกสร้างขึ้นจะมีจุดเริ่มต้น ช่วงกลาง และจุดจบของเรื่อง เรื่องเล่าจึงเป็นวิธีการที่ทำให้คนสามารถจับภาพประสบการณ์ที่เกิดขึ้นโดยใช้ภาษา

ซึ่งประกอบด้วยประโยคต่างๆ เพื่อแสดงลำดับของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้เรื่องเล่ายังมีโครงเรื่อง (Plot) ซึ่งเป็นตัวกำกับการจัดลำดับประโยคและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น การวางโครงเรื่องจึงมีส่วนสำคัญในการทำให้เหตุการณ์ต่างๆ มีความหมายตามที่คุณเล่าเรื่องต้องการ การศึกษาเรื่องเล่าจึงเป็นความพยายามเข้าถึงความทรงจำ ที่เป็นการผสมผสานระหว่างสิ่งที่ผู้เล่าเชื่อว่าเป็นจริง (Facts) และผู้เล่ามองว่าสิ่งนั้นมีความหมายอย่างกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง (Facilities) รวมถึงตัวเรื่องเล่าซึ่งเป็นความจริงสำหรับผู้เล่า (Narrative Truth) เรื่องเล่าจึงสะท้อนทั้งข้อเท็จจริงและความหมายที่เกี่ยวข้องกับผู้เล่า ดังนั้น สิ่งที่เราเรียกว่า เรื่องราวที่เป็นจริง (True Story) จึงมีนัยยะถึงเรื่องราวที่คนเชื่อว่าเป็นจริง (Stories that are believed) การศึกษาเรื่องเล่าจึงเป็นสิ่งที่ซับซ้อน เริ่มจากการมีเหตุการณ์เกิดขึ้นในชีวิตของผู้เล่า โดยผู้เล่าตีความและเลือกเก็บไว้ในความทรงจำ กลายเป็นประสบการณ์ชีวิตของผู้เล่า ซึ่งถูกนำมาบอกเล่าอีกครั้ง ในขณะที่นักวิจัยกับผู้เล่าเรื่องสนทนากัน เรื่องราวต่างๆ ได้ถูกสร้างขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์และความเข้าใจที่เกิดขึ้นระหว่างกัน จากนั้นนักวิจัยจะได้นำเรื่องเล่าของผู้เล่าเรื่องมาตีความและเขียนเป็นเรื่องราว ผ่านกระบวนการที่เรียกว่า การวิเคราะห์เรื่องเล่า (Moen, 2006 ; อ้างในภาภรณ์ หะวานนท์, 2553 : หน้า 20-21)

ตามแนวทางดังกล่าว ผู้เรียนและผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษานี้ โดยมีฐานคิดว่า ผู้เรียนจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนแต่ละคน ได้ผ่านประสบการณ์ชีวิต และมีเหตุการณ์ต่างๆ ผ่านเข้ามามากมาย ตัวตนของผู้เรียนจึงถูกสร้างขึ้นมาจากการตีความและการให้ความหมายกับเหตุการณ์ต่างๆ โดยใช้จินตนาการ ความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก และความปรารถนา ผ่านการเชื่อมโยงและมีปฏิสัมพันธ์กับคนที่อยู่รอบๆ ตัว และเหตุการณ์แวดล้อมอื่นๆ ผู้เรียน แต่ละคนต่างมีประสบการณ์และมีปฏิสัมพันธ์กับโลกรอบๆ ตัวและกับตนเองอยู่ตลอดเวลา ประสบการณ์เหล่านี้ประกอบด้วยเหตุการณ์ต่างๆ ที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายที่ซับซ้อนจนยากที่จะเข้าใจได้ การจัดระเบียบประสบการณ์ที่ผ่านมาในรูปของเรื่องเล่าที่มีความหมาย จึงเป็นวิธีการเดียวที่บุคคลจะสามารถเข้าใจชีวิตของตนเองอย่างเป็นระบบ

สำหรับการวิเคราะห์ตัวบท (Text) ประกอบด้วยการวิเคราะห์ตัวบทจากข้อมูลเชิงเอกสาร และวิเคราะห์ตัวบทจากการสนทนาเล่าเรื่อง โดยในส่วนของวิเคราะห์ตัวบทจากการสนทนาเล่าเรื่อง มองว่าเป้าหมายสำคัญของการวิเคราะห์เรื่องเล่า ไม่ใช่การผลิตสิ่งที่ผู้วิจัยได้เห็นหรือรับรู้ แต่เป็นการสร้างกรอบที่มีพลวัตในการนำองค์ประกอบของข้อมูลมาร้อยเรียงหรือถักทอในลักษณะที่น่าสนใจ ซึ่งสะท้อนออกมาจากตัวนักวิจัยในฐานะที่เป็นผู้เข้าไปแบ่งปันประสบการณ์กับผู้เล่าเรื่อง เรื่องเล่าจึงเป็นตัวบท (Text) ที่ประกอบด้วยประโยคต่างๆ ที่ถูกนำมาเชื่อมโยงหรือร้อยเรียงในรูปของถ้อยแถลง (Statement) ซึ่งถือว่าเป็นวาทกรรมอย่างหนึ่ง (Polkinghorne. 1995 ; อ้างในภาภรณ์ หะวานนท์. 2553 : หน้า 28) ดังนั้น นอกจากผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ตัวบทควบคู่ไปในขณะที่รับฟังเรื่องราว โดยอาศัยโลกทัศน์ของผู้วิจัย ประสบการณ์และพื้นฐานทางทฤษฎีเพื่อการเข้าถึงเรื่องเล่าของเรื่องราวที่ผู้เล่าต้องการนำเสนอแล้ว ผู้วิจัยยังได้ขออนุญาตผู้เล่าเรื่องทำการบันทึกเสียงการสนทนาไว้ จากนั้นจึงนำมาถอดความแบบคำต่อคำเพื่อนำเรื่องเล่ามาวิเคราะห์ โดยนำข้อมูลจากเรื่องเล่าของเรื่องราวหลายๆ เรื่อง และเกิดขึ้นกับผู้เรียนหลายๆ คน มาสร้างเป็นมโนทัศน์ต่างๆ และเชื่อมโยงมโนทัศน์เข้าด้วยกันตามประเด็นของเรื่องที่กำลังศึกษา เพื่อนำไปสู่การสร้างข้อเสนอเชิงทฤษฎีจากข้อมูล โดยอาศัยความไวเชิงทฤษฎี (Theoretical Sensitivity) การตีความ และการให้ความหมายกับข้อมูล

พื้นที่ของการศึกษาและผู้ให้ข้อมูลหลัก

พื้นที่ของการศึกษา คือ โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ในเขตรอยต่อระหว่างจังหวัดฉะเชิงเทราและจังหวัดสระแก้ว ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ประกอบด้วยผู้เรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ครูผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ผู้นำชุมชน คณะกรรมการโรงเรียน และผู้ปกครอง ส่วนการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลหลัก ถูกกำหนดโดยข้อเสนอเชิงทฤษฎี (Theoretical Proposition) เพราะการวิจัยภายใต้วิธีวิทยาดังกล่าวไม่ได้เชื่อในเรื่องของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของประชากร ดังนั้น ในกระบวนการของการศึกษาวิจัย จึงไม่อาจแยกขั้นตอน

ของการเก็บข้อมูล การสร้างมโนทัศน์ การเชื่อมโยงมโนทัศน์ และการหาข้อสรุปเชิงทฤษฎีเบื้องต้นได้อย่างเด็ดขาด แต่ต้องทำขั้นตอนต่างๆ นี้ไปพร้อมๆ กัน ด้วยเหตุนี้ จำนวนและการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก จึงเกิดขึ้นจากความคิดพื้นฐานที่ว่า ข้อเสนอเชิงทฤษฎีชั่วคราว (Temporary Theoretical Proposition) เป็นเพียงแนวทางกว้างๆ เพื่อให้นักวิจัยทราบ ว่า ควรหาข้อมูลเกี่ยวกับอะไรบ้าง การหาข้อมูลก็มีไว้จะหาข้อมูล เพื่อมาสนับสนุน ข้อเสนอเชิงทฤษฎีอันใดอันหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นการหาข้อมูลเพื่อมาปฏิเสธ (Negative Case) ข้อเสนอเชิงทฤษฎีชั่วคราวที่นักวิจัยมีอยู่ ทั้งนี้ เพื่อนำความแตกต่างที่พบมาปรับเปลี่ยนข้อค้นพบเดิมของนักวิจัย ภายใต้ความคิดพื้นฐานดังกล่าว การทำวิจัยจะดำเนินไปเรื่อยๆ จนผู้วิจัยแน่ใจว่าแม้จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มขึ้น ก็จะไม่ช่วยในการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์และข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่มีอยู่ได้ ซึ่งเรียกว่า ทฤษฎีถึงจุดอิ่มตัว (Theoretical Saturation) กระบวนการเก็บข้อมูลจึงยุติลง

ดังนั้น ในภาพรวมการศึกษานี้ จึงสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก รวมทั้งสิ้น 56 คน ประกอบด้วย ผู้เรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน และผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จำนวน 35 คน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้เรียน จำนวน 21 คน ซึ่งได้แก่ ครูผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ผู้นำชุมชน คณะกรรมการโรงเรียน และผู้ปกครอง แต่ด้วยจริยธรรมของการวิจัยจึงไม่สามารถเปิดเผยชื่อจริงของผู้ให้สัมภาษณ์ได้ ทุกชื่อที่ปรากฏในบทความนี้จึงเป็นชื่อสมมติที่ผู้ศึกษากำหนดขึ้นแทนทั้งสิ้น

ผลการศึกษา

ชีวิตก่อนเข้าสู่โรงเรียน : เงื่อนไขที่ทำให้เด็ก/เยาวชนในถิ่นทุรกันดารไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา

โดยทั่วไปแล้วการเป็นผู้ด้อยโอกาสทางสังคมของบุคคลมักจะสัมพันธ์กับสถานะทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมที่บุคคลนั้นๆ เป็นสมาชิกอยู่ แม้กระทั่งความแตกต่างที่มาจากชาติพันธุ์ อายุ เพศ ความพิการ ซึ่งถ้าพบทวนอย่างละเอียดจะเห็นว่าสิ่งเหล่านี้สามารถทำให้บุคคลถูกจัดเข้าประเภทให้เป็น “ผู้ด้อยโอกาสทางสังคม” แต่หากกล่าวถึงการศึกษา ก็เป็นการยากที่เราจะคิดว่าการที่เด็กและเยาวชนได้มีโอกาสเข้าสู่

เส้นทางการศึกษาในระบบโรงเรียนสมัยใหม่แล้ว จะกลายเป็นผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาได้อย่างไร เพราะในภาพกว้างการศึกษานั้นถูกมองในภาพบวก กล่าวคือ หากได้มีโอกาสเข้าศึกษาต้องได้รับการพัฒนา มีสติปัญญาเพิ่มพูน และมีความก้าวหน้าในชีวิตตามสมควร กับศักยภาพและทางเลือกในการดำรงชีวิตของบุคคล แต่เราอาจจะไม่เคยคิดไปถึงว่า ระบบการศึกษาที่เราเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งนั้น จะสามารถสร้างให้ผู้คนที่อยู่ในระบบการศึกษานั้นแปลกแยกออกไปหรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า “กลายเป็นอื่น” ได้อย่างไร เงื่อนไขของบริบทที่ทำให้เด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาตามเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน เกิดขึ้นจากบริบททางสังคม วัฒนธรรม และการศึกษาซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กันในส่วนที่จะสร้างให้เกิดสถานะของความด้อยโอกาสของคนในชุมชนซึ่งรวมไปถึงโรงเรียนและนักเรียน ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนและโรงเรียนในถิ่นทุรกันดารห่างไกลคมนาคมนั้นมีความพิเศษเฉพาะของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางกายภาพ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ พื้นถิ่นที่มาของคนในชุมชน และอื่นๆ ซึ่งไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกับชุมชนในเมืองใหญ่ซึ่งมีลักษณะและองค์ประกอบต่างๆ ที่แตกต่างกันได้ และเมื่อนำสิ่งที่แตกต่างกันมาเปรียบเทียบกับกันโดยกฎเกณฑ์ที่นำมาใช้ในการเปรียบเทียบดังกล่าวไม่ได้ถูกกำหนดจากภายในของตนเองซึ่งหมายถึงชุมชนหรือโรงเรียน จึงทำให้ผู้ตั้งเกณฑ์มักอยู่ในสถานะเหนือกว่า ส่วนผู้ที่ต้องทำตามเกณฑ์ที่ถูกสร้างขึ้นก็จะตกอยู่ในภาวะของความเสียเปรียบ เฉกเช่นนั้นจึงได้สร้างความด้อยโอกาสให้กับชุมชนและโรงเรียนในชายแดน ซึ่งโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นจากการถูกจัดอยู่ภายใต้กรอบความคิดเช่นนี้ จึงส่งผลให้เด็กและเยาวชนในชุมชนที่ทำการศึกษาไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาด้วยเงื่อนไข 4 ประการ ดังนี้

ประการแรก พื้นฐานทางประวัติศาสตร์และการพัฒนาของชุมชนที่ส่งผลต่อความเป็นชายขอบทางการศึกษาของชุมชน ชุมชนที่ศึกษาเกิดขึ้นราว 35 ปี ในประมาณช่วงปี พ.ศ.2522-2525 ตั้งอยู่ใกล้กับเขตชายแดนทางด้านตะวันออก หากนับจากคนที่ย้ายถิ่นมาอยู่ที่นี่ในช่วงแรกๆ จากความทรงจำของชาวบ้านที่เข้ามาก่อนได้แล้วว่า แต่เดิมพื้นที่ที่ชุมชนตั้งอยู่นั้นเป็นป่าทึบ การเดินทางเข้าไปลำบากมาก ไม่มีถนน เส้นทางที่ใช้คมนาคมเป็นเส้นทางเกวียน เป็นดิน เป็นหลุม เป็นบ่อ หากจะเดินทางออกจากป่าต้องใช้

เวลาเป็นวันๆ หากเดินทางหน้าแล้งฝุ่นจะคลุ้งไปทั่วแทบมองไม่เห็น ในป่าลึกเข้าไปมีที่ราบอยู่ตรงกลางและไม่ค่อยมีใครกล้าเข้าไป ชาวบ้านรุ่นแรกๆ ที่มาตั้งรกรากนั้นอาจจะเรียกได้ว่าเป็น “ผู้อพยพ” ที่หนีความลำบากมาส่วนใหญ่แล้วจะมาจากจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ชัยภูมิ หนองคาย บุรีรัมย์ นครราชสีมา ศรีสะเกษ ขอนแก่น อุดรธานี ร้อยเอ็ด เลย และส่วนน้อยมากที่มาจากภาคตะวันออก เช่น จันทบุรี เป็นต้น การเข้ามาของผู้ตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มก้อนของชาวบ้านเหล่านี้มาด้วยเหตุผลหลักๆ คือ หนีความยากจนแร้นแค้นจากที่ที่เคยอยู่ ต้องการที่ทำกินใหม่รวมทั้งจับจองเป็นเจ้าของที่ดิน เพราะทราบมาว่า ที่นั้ดินดี อุดมสมบูรณ์ และมีที่ให้จับจอง นอกจากนี้ ยังมีเหตุผลอื่นๆ ในการมาตั้งรกรากของคนในชุมชนแห่งนี้ด้วย เช่น ผู้ที่มีอาวุธครอบครอง หรือหนีคดีความ เช่น กลุ่มนิคมคอมมิวนิสต์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ทหารป่า นักเลงหรือผู้มีอิทธิพล หนีคู่อริมา ทั้งนี้ เพราะสภาพแวดล้อมที่เป็นป่าทึบ การเดินทางคมนาคมไม่สะดวก ไม่มีรถโดยสารเข้าถึง ต้องใช้การเดินทางเท้า พื้นที่นี้จึงเหมาะเป็นที่กบดานหลบซ่อนตัว ลักษณะของการเข้ามาตั้งรกรากในชุมชนมักเป็นการชักชวนกันมา ระหว่างเครือญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูง พรรคพวก ถ้าเป็นครอบครัวผู้ใหญ่หรือผู้ปกครองมักจะมาก่อนเพื่อถากถางที่ดินทำกิน โดยให้ลูกหรือเด็กๆ ตามมาสมทบในภายหลัง การที่ผู้คนย้ายมาอยู่ที่นี่เรื่อยๆ จนกลายเป็นชุมชนใหญ่กลางป่า เพราะผู้ที่อพยพมาเชื่อว่าการทำมาหากินที่นี่สามารถทำให้ชีวิตการเป็นอยู่ดีขึ้นจริง

ในช่วงแรกของการก่อตั้งชุมชน พื้นที่บริเวณนี้ถูกเรียกว่าเป็นพื้นที่สีชมพู เพราะนอกจากความห่างไกลจากสาธารณูปโภคพื้นฐานของความเจริญ เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา ถนนลาดยาง เดินทางลำบากโดยเฉพาะเมื่อมีความจำเป็นต้องไปโรงพยาบาล หรืออื่นๆ แล้ว ผู้คนที่มาหน้าหลายตาแม้ว่าจำนวนหนึ่งจะรู้จักกัน เป็นเพื่อน เป็นญาติกัน แต่ก็ยังมีมิชฉาชีพ หรือผู้นิยมคอมมิวนิสต์ปะปนอยู่ในหมู่ชาวบ้านเช่นกัน ทำให้ชาวบ้านต้องใช้ชีวิตอยู่ด้วยความหวาดระแวง และรู้สึกถึงความไม่มั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ต่อมาเมื่อมีประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงมีการจัดตั้งหมู่บ้านขึ้นในปี พ.ศ.2526 โดยมีคนในช่วงนั้นประมาณเกือบร้อยคน ทั้งนี้ เมื่อมีชุมชนสิ่งที่ขาดไม่ได้ก็คือ “วัด” และ “โรงเรียน” แต่ด้วยพื้นที่ที่มีความทุรกันดาร การเดินทางยากลำบาก เป็นพื้นที่สีชมพู ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวก

สะดวกและสาธารณูปโภคพื้นฐานที่เพียงพอ การมีโรงเรียนในชุมชนจึงไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะหากชุมชนไม่เป็นไปตามเกณฑ์การจัดตั้งโรงเรียนตามที่รัฐกำหนดก็ไม่สามารถขอให้ มีโรงเรียนได้ แต่เพราะคนในชุมชนมองเห็นความจำเป็นอย่างยั้งของการศึกษากับอนาคต ของเด็กในชุมชนที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ในช่วงแรกผู้อาวุโส/ปราชญ์ชุมชนซึ่งเคยบวชเรียน จึงทำหน้าที่ในการให้ความรู้กับเด็กในชุมชน ส่วนผู้นำชุมชนก็พยายามเดินทางไปติดต่อ หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเกือบสิบครั้ง เพื่อขอให้มีการจัดตั้ง โรงเรียนในพื้นที่แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น ผู้นำและผู้อาวุโสในชุมชนจึงหารือและ ชักชวนกันไปติดต่อกับหน่วยงานตำรวจตระเวนชายแดนที่ใกล้ที่สุด ดังคำบอกเล่าที่ว่า “... ก็อยากให้ลูกได้เข้าโรงเรียน เลยไปวิ่งหาโรงเรียน ไปหาครู ดตช. ไปขอเขามาตั้งโรงเรียน ไปขอ ดตช. มาสอนเด็กบ้านนี้ เพราะว่าเด็กเยอะ ไม่มีความรู้...” ทั้งนี้ การเดินทางไป ติดต่อในช่วงนั้น แต่ครั้งยากลำบากและใช้เวลามากเพราะต้องเดินเท้ากันไป ครั้งหนึ่ง ใช้เวลาประมาณสามวัน การพักแรมพักระหว่างทาง ผู้นำชุมชนบางคนต้องขายที่ดินเพื่อ นำเงินมาสนับสนุนเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดการต่างๆ จนในที่สุดชาวบ้านก็ได้รับการ สนับสนุนให้มีโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนในหมู่บ้าน ภรรยาของผู้นำชุมชนคนหนึ่ง เล่าว่า “ดีใจ ภูมิใจ เวลาครูเขามาแต่ละที เราต้อนรับ เราช่วยเหลือผูกพันผูกพัน” เมื่อเป็น เช่นนี้ โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงเกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านกับ ตำรวจตระเวนชายแดน และเป็นสถาบันการศึกษาเพียงแห่งเดียว ที่สร้างพื้นที่ให้กับเด็ก และเยาวชนในชุมชนดังกล่าวได้มีโอกาสเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา

ประการที่สอง วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของคนในชุมชน มีเป้าหมายการดำเนิน ชีวิตแตกต่างจากระบบคิดของการพัฒนากระแสหลักที่เน้นผลกำไร วิถีชีวิตของชาวบ้าน ในชุมชนที่ทำการศึกษามีลักษณะที่สืบทอดมาจากการทำมาหากินแบบดั้งเดิมตามแบบ สังคมเกษตรกรรม คนจำนวนมากอพยพมาเพื่อหาแหล่งที่ทำกินใหม่ เพื่อเลี้ยงปากเลี้ยง ท้อง ส่วนใหญ่จึงทำไร่ข้าวโพด มันสำปะหลัง ถั่ว ทำนาปลูกข้าว เพื่อเลี้ยงชีพ ชาวบ้านเล่า ว่ามาแรกๆ ปลูกข้าวโดยใช้วิธีการหยอดในหลุม หาบปลา เก็บเห็ดจากในป่าที่อุดมสมบูรณ์ มาประกอบอาหาร และเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวชาวบ้านก็จะช่วยเหลือกัน ภายหลังเมื่อมี ช้างป่าเข้ามาในพื้นที่ประมาณปี พ.ศ.2540 ชาวบ้านก็หันมาปลูกมันสำปะหลังแทนพืช

อาหารอื่นมากขึ้น เพราะพื้นที่ถูกบุกรุกโดยผู้ซ้างและซ้างไม่กินมันสำปะหลัง ต่อมาเมื่อชุมชนมีการพัฒนามากขึ้นเป็นลำดับ ประกอบกับการขยายตัวของพื้นที่การปลูกยางพาราในภาคอีสาน ทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกยางพาราและพืชทำเงิน (Cash Crop) มากขึ้น จนเมื่อประมาณปี พ.ศ.2554 การพัฒนาระบบอุตสาหกรรมมีผลทำให้โรงงานขยายตัวเข้ามาในบริเวณใกล้เคียง คนในชุมชนบางส่วนเริ่มออกไปทำงานรับจ้างภายนอกชุมชน ส่งผลให้วิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบางคน เริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่การทำงานที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบอุตสาหกรรมสมัยใหม่ที่เน้นผลกำไรและการแข่งขัน แต่วิถีชีวิตส่วนใหญ่ของคนในชุมชนก็ยังคงสัมพันธ์กับวิถีการผลิตในสังคมเกษตรกรรม

การพัฒนาที่มุ่งเน้นความเป็นสมัยใหม่ มิได้มีผลต่อวิถีการดำรงชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชนเพียงอย่างเดียว แต่มีผลต่อโอกาสทางการศึกษาของเด็กในชุมชนด้วยเช่นกัน เพราะนโยบายทางการศึกษาที่เน้นย้ำการผลิตบุคลากรในภาคเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ได้เร่งผลิตพลเมืองที่สอดคล้องกับความเป็นแรงงานเฉพาะทางที่มีคุณค่าแตกต่างกันไปตามแต่ละระดับของวุฒิทางการศึกษาและลักษณะงาน ซึ่งส่งผลให้เกิดการจัดลำดับพลเมืองไปตามพื้นฐานทางการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ตนได้รับ ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนซึ่งส่วนใหญ่ยังคงดำรงชีวิตอยู่ในภาคเกษตรกรรม จึงต่างพยายามหาหนทางที่จะปรับเปลี่ยนเส้นทางเดินของลูกหลานตนเอง ให้เข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนที่หนีห่างไกลออกมาจากชุมชนอันเป็นพื้นถิ่นกำเนิด และก้าวเข้าสู่หนทางของการเรียนรู้สู่ภาคอุตสาหกรรมและการบริการเป็นส่วนใหญ่ แต่ด้วยต้นทุนทางสังคมที่แตกต่างจากสังคมเมือง ทั้งในแง่ของฐานะทางเศรษฐกิจ วิถีชีวิต การคมนาคม หรือการเข้าถึงของเทคโนโลยี ฯลฯ จึงทำให้โอกาสในการแข่งขันทางการศึกษาของเด็กและเยาวชนในชุมชนที่ศึกษาเป็นไปด้วยความยากลำบาก เด็กบางคนเมื่อออกไปเรียนในโรงเรียนภายนอกชุมชน ต่อมาเมื่อทนต่อแรงกดดันของสังคมภายนอกไม่ไหว ก็ต้องกลับมาเรียนที่โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ดังนั้น ภาพวาดของการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่ทำให้คนในสังคมมองว่า เมื่อตนเองยืนอยู่บนพื้นที่การเรียนรู้ในโรงเรียนแล้ว ก็จะกลายเป็นผู้มีโอกาสที่จะได้ระดับคุณค่าของตัวเองขึ้นสู่ความมั่นคงในชีวิตอย่างเสมอภาคกัน แต่ในความเป็นจริงแล้ว หากการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนยังคงเป็นไปเพื่อเป้าหมายในการผลิต

แรงงานในภาคอุตสาหกรรมเพียงหนึ่งเดียว ด้วยองค์ประกอบของชีวิตที่มีความหลากหลายแตกต่างกันในบริบทของเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การดำรงชีวิตและถิ่นที่อยู่ จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เด็กและเยาวชนในชุมชนทุรกันดารกลายเป็นผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาได้ แม้ว่าตนเองจะเข้ารับการศึกษายู่ในระบบโรงเรียนก็ตาม

ประการที่สาม การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความคิดทางการศึกษาของคนในชุมชน แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของคนในชุมชน เกิดขึ้นเมื่อการพัฒนาเข้าสู่ชุมชนและมีคนย้ายเข้ามาเพิ่มเติมในช่วงหลัง โดยผู้คนที่ย้ายเข้ามาในช่วงหลังซึ่งมีคุณลักษณะที่แตกต่างกันนั้น นอกจากจะมีเป้าหมายในการดำรงชีวิตตามกระแสทุนนิยมแล้ว ยังสร้างให้เห็นถึงความชัดเจนของความแตกต่างทางชนชั้น ซึ่งอาจแบ่งได้เป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มเกษตรกรชาวบ้านและแรงงานรับจ้างดั้งเดิมที่ยังมีความสัมพันธ์เกื้อกูลกัน กับผู้ที่ย้ายถิ่นเข้ามาใหม่ซึ่งเป็นผู้ประกอบอาชีพค้าขาย ซึ่งไม่ได้มีประวัติศาสตร์ชีวิตร่วมกันกับกลุ่มที่มา ก่อน ทำให้ความสัมพันธ์ในชุมชนกับคนเหล่านี้เริ่มมีลักษณะที่ค่อนข้างห่างเหินไม่แน่นแฟ้นเหมือนเมื่อก่อน แม้ว่ากลุ่มคนเหล่านี้จะให้ความช่วยเหลือชุมชนเมื่อร้องขอ โดยเฉพาะในรูปของตัวเงินก็ตาม แต่คนกลุ่มใหม่ดังกล่าวมีประสบการณ์ที่เคยสัมผัสกับความทันสมัย มีความคิดและการใช้ชีวิตที่แตกต่าง คำนึงกับความสะดวกสบาย และการแข่งขันเพื่อความก้าวหน้า สะท้อนวิถีคิดในการดำรงชีวิตอีกอย่างหนึ่งซึ่งแตกต่างจากคนในท้องถิ่นเดิม ประกอบกับเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มคนค้าขายมีรายได้และฐานะค่อนข้างดีกว่า จึงเชื่อในการส่งลูกหลานออกไปเรียนนอกชุมชน เพราะมองว่าการศึกษามีอยู่ในชุมชนไม่เหมาะกับลูกหลานของตน และเชื่อว่าคุณภาพของการศึกษาข้างนอกชุมชนดีกว่า การศึกษาในโรงเรียนที่มีอยู่ในชุมชน นอกจากนี้ ยังมองว่าลูกหลานจะได้มีโอกาสในการแข่งขัน และประสบความสำเร็จในชีวิตตามความเชื่อของพวกเขา ด้วยวิธีคิดเช่นนี้เอง จึงเกิดแรงผลักดันทางอ้อมให้โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เข้าสู่กระบวนการถูกสร้างให้เป็นชายขอบของโรงเรียนในเมือง เพราะด้วยเป้าหมายของการศึกษาที่แตกต่าง โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนจึงเป็นโรงเรียนที่เปิดกว้างสำหรับเด็กทุกคน ไม่ว่าจะเป็น เด็กยากจน เด็กกำพร้า เด็กไร้สัญชาติ หรือเด็กซึ่งถูกมองว่ามีสติปัญญาด้อยกว่าเด็กวัยเดียวกัน ฯลฯ แต่ด้วยต้นทุนของเด็กที่แตกต่างกัน เมื่อถูกประเมินคุณภาพด้วยเกณฑ์ซึ่ง

เป็นมาตรฐานเดียวกันกับโรงเรียนในเมือง จึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จะมีคุณภาพไม่เท่ากับโรงเรียนในเมือง และสำหรับเกษตรกรที่ยากจน การส่งลูกหลานไปเรียนนอกชุมชนเท่ากับเป็นการเพิ่มภาระค่าใช้จ่าย โดยเฉพาะค่าเดินทาง ซึ่งหากไม่มีพื้นที่ทางการศึกษาในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เด็กและเยาวชนผู้ยากไร้และขาดแคลนก็คงไม่มีโอกาสได้เข้าถึงโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียม

ประการสุดท้าย การสร้างการศึกษาชายขอบภายใต้ระบบการศึกษาแบบเดียว โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน มีเป้าหมายในการจัดการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชน ยากจนด้อยโอกาสในถิ่นทุรกันดาร เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีคุณภาพตามความเหมาะสมกับบริบทที่ใช้ชีวิตอยู่ ดังนั้น เด็กและเยาวชน จึงสามารถเลือกที่จะเดินทางในสายอาชีพหรือสาขาวิชาการก็ได้ แล้วแต่เป้าหมายชีวิตของแต่ละคน นอกจากนี้ โรงเรียนยังจัดโครงการเสริมต่างๆ เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้ฝึกทำจริงและทำได้จริง ซึ่งทำให้สามารถนำมาใช้กับชีวิตประจำวันได้ แต่เมื่อวิธีคิดของระบบการศึกษาสมัยใหม่ตั้งอยู่บนความเชื่อทางการศึกษาที่เห็นว่าการศึกษาที่ดีมีคุณภาพ คือการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนมีความสามารถที่จะแข่งขันได้ รวมถึงกฎเกณฑ์ กติกา และการบริหารจัดการโรงเรียนที่มีมาตรฐานเป็นหนึ่งเดียวแบบโรงเรียนทั่วไป ทำให้เด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา เพราะเป้าหมายของการจัดการศึกษาดังกล่าวไม่สอดคล้องกับบริบทและวิถีชีวิตของชุมชน ชุมชนที่ทำการศึกษามีโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนตั้งอยู่สามารถเรียกได้ว่าเป็นพื้นที่ชายขอบของจังหวัด ทำให้เห็นว่าการที่เด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารแม้จะมีโอกาสทางการศึกษา แต่เมื่อแวดล้อมด้วยบริบททางสังคมที่แตกต่างภายใต้ระบบการศึกษาที่ดำรงอยู่ จึงได้จัดแบ่งขีดเส้นให้ความแตกต่างนั้นกลายเป็นสิ่งที่ด้อยกว่า โดยอาจจะไม่ได้ตระหนักว่าความปรารถนาดีบนฐานคิดเดียว อาจจะไม่สามารถตอบสนองอย่างครอบคลุมต่อความต้องการในการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ตามที่พึงประสงค์ ซึ่งแต่ละคนอาจมีเป้าหมายและมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน เมื่อเป็นเช่นนั้น เป้าหมายของการจัดการศึกษาจึงไม่ควรเป็นไปด้วยมาตรฐานเพียงหนึ่งเดียว แต่ควรมีทางเลือกเพื่อให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตที่มีความสุขภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันได้

ชีวิตการศึกษาในโรงเรียน : อัตลักษณ์การจัดการศึกษาในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน

การตระหนักว่ามนุษย์มีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงตนเอง และมีความปรารถนาในการดำเนินชีวิตตามครรลองของศีลธรรมและจริยธรรมอันดีงามของสังคม คือแนวทางที่ครูตำรวจตระเวนชายแดนยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการจัดการศึกษา เพราะท่ามกลางสภาพพื้นที่ที่ทุรกันดารไกลคมนาคม ประกอบกับผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่มาตั้งรกรากจากภูมิลำเนาที่แตกต่างกัน และมีวัตถุประสงค์ที่หลากหลายในการย้ายถิ่น บ้างก็เข้ามาเพื่อแสวงหาที่ดินทำกินเพื่อความอยู่รอด บ้างก็หลบหนีความผิดหรือหนีคดีมา ย่อมทำให้เกิดปัญหามากมายในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็น ปัญหาความมั่นคงปลอดภัย ปัญหาความสงบเรียบร้อยในชุมชน ปัญหาความยากจน ปัญหาสุขภาพ และปัญหาอื่นๆ อีกมากมาย ภายใต้สภาพปัญหาดังกล่าว ครูตำรวจตระเวนชายแดน จึงต้องทำหน้าที่ด้วยความอดทนและเสียสละ เพราะตระหนักดีว่าหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเอง มิใช่มีเพียงภาระงานที่รับผิดชอบเฉพาะการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเท่านั้น แต่จะต้องเข้าไปสร้างสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับชาวบ้าน ใส่ใจในความเดือดร้อนของชุมชน ปกป้องดูแลคุ้มครองชุมชน จนเสมือนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับคนในชุมชน เมื่อเป็นเช่นนี้ โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงเป็นโรงเรียนที่อัตลักษณ์ของการจัดการศึกษาที่แตกต่างจากโรงเรียนประถมศึกษาทั่วไป เพราะสามารถบริหารจัดการจนเชื่อมประสานโรงเรียนให้เป็นหนึ่งเดียวกับชุมชน และสามารถจัดการเรียนการสอนจนสร้างให้พื้นที่ในโรงเรียน กลายเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารได้เข้าถึงการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานอย่างเท่าเทียม

การบริหารจัดการโรงเรียน ในฐานะที่เป็นหนึ่งเดียวกับชุมชน

การจัดตั้งโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนแต่เริ่มแรกนั้น เกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์ให้เด็กและเยาวชนอ่านออกเขียนได้ และสามารถดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นของตน การจัดการศึกษาของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงไม่ได้นำเอาความรู้ที่เป็นสูตรสำเร็จรูปจากการศึกษาของภาครัฐไปปฏิบัติกับผู้เรียนเหมือนกันทุกคน แต่คำนึงถึงความแตกต่างในบริบทของท้องถิ่นและชุมชนเป็นหลัก ดังนั้น

การบริหารจัดการโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงมีแนวทางการบริหารจัดการโรงเรียน ดังนี้ ประการแรก การใช้งานมวลชนสัมพันธ์ โดยให้ความสำคัญกับการป้องกันปรามตักเตือนมากกว่าการจับกุม โดยตำรวจตระเวนชายแดนจะไปสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนในแต่ละคุ้ม อันนำไปสู่ความเข้าใจในการทำงานของตำรวจตระเวนชายแดนว่าไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อการจับกุม แต่เพื่อร่วมพัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างความปลอดภัยให้กับชุมชน ดังเช่น การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนในงานประเพณีต่างๆ หรือในช่วงแรกเมื่อมีการตั้งโรงเรียน ตำรวจที่มาปฏิบัติงานในฐานะครูตำรวจตระเวนชายแดนยังไม่มีที่พัก จึงจำเป็นต้องอาศัยในชุมชน และคนในชุมชนจะเป็นคอยช่วยจัดหาที่พักอาศัยและนำอาหารมาแบ่งปัน อีกทั้งการทำงานของตำรวจตระเวนชายแดน ที่สร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างคนในชุมชนไม่ได้เกิดจากการบังคับ แต่เกิดจากการสร้างกิจกรรม โดยครูตำรวจตระเวนชายแดนเพื่อปรับความเข้าใจของคนในชุมชน กล่าวคือ เวลาประมาณ 15.00 นาฬิกา หลังเลิกเรียนครูตำรวจตระเวนชายแดน จะทำหน้าที่ให้ความรู้เรื่องประชาธิปไตย จัดเครื่องดนตรีมีกลองชุด พิณ เครื่องขยายเสียงประกอบการจัดกิจกรรม นอกจากนี้ครูและชุมชนยังช่วยกันพัฒนาหมู่บ้านให้สะอาด พัฒนารั้วบ้าน มีการแข่งขันประกวดความสวยงามระหว่างคุ้มเพื่อชิงรางวัล โดยใช้พื้นที่โรงเรียนในการจัดกิจกรรม รวมทั้งครูตำรวจตระเวนชายแดนยังเดินลาดตระเวนในหมู่บ้านเพื่อดูแลความปลอดภัย อันเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง ลักษณะของกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นบนความรู้สึกจริงใจซึ่งกันและกัน ได้หลอมรวมความรู้สึกผูกพันระหว่างครูและชุมชน จึงทำให้ชุมชนและโรงเรียนต่างรู้สึกเป็นครอบครัวเดียวกัน ประการที่สอง การสลายทัศนคติของเด็กนักเรียนในเรื่องการแบ่งแยกฐานะทางครอบครัว เด็กนักเรียนนับได้ว่าเป็นบริบทที่สำคัญประการหนึ่ง ในการมีส่วนร่วมในการสร้างรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวให้เกิดขึ้นในชุมชน กล่าวคือในระหว่างการเรียนการสอนครูจะสังเกตเห็นว่ามีการแบ่งแยกระหว่างเด็กที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะแตกต่างกันไป ครูตำรวจตระเวนชายแดน จึงเห็นว่าการสอนให้เด็กเคารพในความแตกต่างของแต่ละคนมีความสำคัญ เพราะการที่เด็กมีทัศนคติอย่างไรจะนำไปสู่การถ่ายทอดให้คนในครอบครัวได้ฟังทำให้ครอบครัวได้ถูกคิด และสิ่งเหล่านี้จะเป็นการกล่อมเกลาชุมชนในทางอ้อม และสำหรับเด็กเองจะสามารถก้าวพ้นอคติ

ที่เกิดจากความแตกต่าง แต่จะเข้าใจและสามารถเห็นความแตกต่างเหล่านั้น เป็นความหลากหลายที่ได้จะต้องมีการปรับตัวในการอยู่ร่วมกัน ด้วยฐานคิดเช่นนี้ ครูผู้บริหารโรงเรียนจึงกำหนดให้มีชั่วโมงโฮมรูมในช่วงวันศุกร์ เป็นชั่วโมงอบรมจริยธรรมคุณธรรมให้กับเด็ก โดยครูจะพยายามชี้แจงอธิบายให้เด็กฟังว่า “คนเราไม่เหมือนกัน มีที่มาไม่เหมือนกันเพราะฉะนั้น จึงไม่ควรแบ่งแยกว่า คุณมาจากครอบครัวอย่างนั้นอย่างนี้ คนที่มาเรียนด้วยกันเป็นเพื่อนกันหมด คุณครูรักเท่ากัน คุณครูไม่เลือกว่าต้องรักเด็กที่แต่งตัวสะอาด...”

ภายใต้แนวทางดังกล่าว การบริหารจัดการโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงเป็นการดึงสมาชิกของชุมชนเข้ามาสู่ระบบของการเรียนรู้ ที่มีแนวทางของการสร้างความรู้ที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ครูตำรวจตระเวนชายแดนจึงต้องสร้างศรัทธาและความไว้วางใจขึ้นระหว่างชุมชนกับโรงเรียน เพื่อให้สมาชิกในชุมชนมองเห็นความสำคัญ และให้ความร่วมมือในการนำบุตรหลานของตนเข้าสู่โรงเรียน เพราะภายใต้อุดมการณ์ทางการศึกษาที่ไม่แยกส่วนออกจากชุมชน ครูตำรวจตระเวนชายแดนจึงวางตนเองให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ครูก็จะอาศัยอาหารการกิน ที่พักพิงจากผู้ปกครองและสมาชิกในชุมชน ส่วนชุมชนก็จะอาศัยการดูแล ระวังระวังความปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย และปัญหาต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนจากครูตำรวจตระเวนชายแดน ครูจึงมีบทบาททั้งความเป็นตำรวจและครู รวมทั้งความเป็นสมาชิกของชุมชน การมีส่วนร่วมในความเป็นชุมชนดังกล่าว ทำให้ครูไม่สวมบทบาทของนักวิชาการ แต่เป็นการให้คำปรึกษา แนะนำ เรียนรู้ และมองเรื่องราวต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาหรือความต้องการจากมุมมองของสมาชิกในชุมชน ส่งผลให้การจัดวางพื้นที่ของโรงเรียน ไม่เป็นเอกเทศแยกออกจากชุมชน แต่เปิดกว้างให้ทุกคนในชุมชนสามารถเข้ามาใช้พื้นที่ได้ตามความต้องการ

ภาพลักษณ์ของครู ซึ่งเป็นผู้ปรารถนาที่จะถ่ายทอดความรู้ในฐานะสมาชิกในครอบครัว ทำให้การเรียนรู้ในโรงเรียนผูกพันอยู่กับความต้องการของชุมชน มีความเชื่อใจซึ่งกันและกัน มีความเสียสละ มีความศรัทธา และเชื่อมั่นในครูและโรงเรียน ดังนั้น ผู้ปกครองและสมาชิกในชุมชนจึงให้ความร่วมมือกับโรงเรียนเสมือนโรงเรียนกับชุมชนเป็น

อันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งแม้ว่าในปัจจุบันที่สังคมได้เปลี่ยนเข้าสู่ความทันสมัย ความเจริญที่เข้ามาสู่พื้นที่ชุมชน ไม่ว่าจะเป็น ความสะดวกสบายในการเดินทาง หรือระบบการสื่อสารที่ทันสมัย จนทำให้พื้นฐานการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป จากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมสู่การทำงานรับจ้างหรือค้าขาย รวมถึงการบริโภคนิยมก็ได้มุ่งโถมเข้าสู่ชุมชน จนทำให้สมาชิกในชุมชนต้องดิ้นรนในการประกอบอาชีพมากขึ้น โอกาสที่จะให้เวลาต่อการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนจึงอาจมีน้อยลง แต่ด้วยความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างชุมชนกับโรงเรียน รูปแบบการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของโรงเรียน จึงได้ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ดังเช่น ในอดีตคนในชุมชนสามารถเข้าร่วมประชุมในหลายช่วงเวลา ก็เปลี่ยนมาเป็นการจัดประชุมในช่วงวันหยุดหรือช่วงที่มีกิจกรรมพิเศษ หรือจากเดิมที่ทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของโรงเรียน ก็เปลี่ยนมาสู่การส่งตัวแทนของชุมชน โดยแบ่งเป็นคุ้มซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้าน โดยมีครูเป็นที่ปรึกษาคุ้มละหนึ่งคน หรือส่งตัวแทนผู้ปกครองซึ่งมีเวลาว่างจากการทำงานเข้ามาช่วยเหลือกิจกรรมของโรงเรียน เช่น การช่วยทำอาหารกลางวัน หรือช่วยทำความสะอาดอาคารอาหารกลางวันของเด็ก ส่วนสมาชิกในชุมชนก็จะเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการสถานศึกษา และเป็นผู้สอนความรู้เชิงประสบการณ์ให้แก่นักเรียน การตัดสินใจเกี่ยวกับโรงเรียนจึงไม่ได้อยู่ที่อำนาจของคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นความเห็นร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ทั้งยังยอมรับระบบอาวุโส ให้เกียรติผู้นำชุมชน โดยให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกรรมการสถานศึกษา ส่วนการเลือกกรรมการท่านอื่นๆ ก็จะเป็นผู้นำด้านอื่นๆ ในชุมชน เช่น ตัวแทนทางศาสนา ศิษย์เก่า ตัวแทนทางเศรษฐกิจ เป็นต้น รูปแบบความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันเช่นนี้จึงทำให้โรงเรียนเป็นหนึ่งเดียวกับชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การจัดการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

คำบอกเล่าผ่านประสบการณ์ชีวิตของครู และนักเรียนตำรวจตระเวนชายแดน สะท้อนให้เห็นว่า การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนที่ผ่านมาเกิดขึ้นภายใต้เป้าหมายที่สำคัญ 2 ประการคือ 1) การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนอ่านออกเขียนได้และมีทักษะในการดำรงชีวิต และ 2) การจัดการเรียนการสอนภายใต้

การกำกับมาตรฐานตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และไม่ว่าการจัดการเรียนการสอนจะดำเนินการไปเพื่อเป้าหมายใด แต่สิ่งหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการศึกษาในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ก็คือ การจัดการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Child Center) และภายใต้บริบทที่ผู้เรียนมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันในเมือง การจัดการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงมีความเฉพาะตัว (Specific) และมีความแตกต่างจากโรงเรียนประถมศึกษาทั่วไป นั่นเป็นเพราะครูตำรวจตระเวนชายแดนเชื่อว่า “เด็กทุกคนมีความแตกต่างกัน เด็กทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ และการเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา” ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงไม่ได้เป็นการจัดการเรียนการสอนที่เน้นกิจกรรมมากๆ โดยไม่ได้คิดว่ากิจกรรมนั้นๆ จะสามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีเพียงใด แต่ทุกกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จะเน้นการสร้างสรรค์ความรู้จากกิจกรรมที่มีความหลากหลาย โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการเพิ่มพูนและพัฒนาองค์ความรู้ที่ได้จากการลงมือปฏิบัติจริง เพื่อส่งเสริมทักษะในการดำเนินชีวิต และทักษะในการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมของเด็กนักเรียน

การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนอ่านออกเขียนได้ เกิดขึ้นในช่วงแรกของการตั้งโรงเรียน ซึ่งเมื่อโรงเรียนมีแนวทางการบริหารจัดการในฐานะที่เป็นครอบครัวหนึ่งของชุมชน ครูในฐานะที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับนักเรียนในการจัดการเรียนการสอน จึงไม่ได้แยกขาดจากชุมชน เพราะครูผู้สอนแต่ละคนต้องรับผิดชอบประจำคุ้มในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของชุมชน การเป็นสมาชิกในชุมชนจึงทำให้ครูเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของเด็กและชุมชนอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น เมื่อต้องสอนนักเรียน ครูจะทราบว่าเด็กคนใดมีความต้องการการดูแลเป็นพิเศษในเรื่องใด ใครเรียนเก่งในด้านวิชาการ ใครชอบเล่นกีฬา ใครชอบทำการเกษตร ใครชอบเรียนแบบลงมือปฏิบัติจริง ใครมีพฤติกรรมเสี่ยง ใครมีปัญหาในเรื่องใด เป็นต้น การที่ครูเข้าใจบริบทที่ส่งผลต่อพฤติกรรมเด็ก จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่าง “ครู” กับ “เด็กนักเรียน” เป็นเสมือน “พ่อแม่” ที่คอยดูแล “ลูก” ด้วยความรักอย่างมีเมตตาธรรม ดังเช่น ในกรณีของมะลิซึ่งเป็นเด็กที่ขาดเรียนบ่อยจนมีเวลาเรียนไม่

ครบ หากใช้บรรทัดฐานของการเข้าเรียนตามเวลาเป็นเกณฑ์ในการตัดสิน มะลิก็ต้องหมดสิทธิสอบ แต่เพราะครูทราบดีว่าการขาดเรียนของมะลิซึ่งเป็นเด็กกำพร้าที่อาศัยอยู่กับยายเพียงลำพัง เกิดขึ้นเพราะต้องไปช่วยตาทำงานในไร่ หรือไปช่วยดูแลยายที่เจ็บป่วย การลงโทษด้วยการตัดสิทธิสอบจึงไม่ใช่วิถีทางที่ครูเลือกปฏิบัติ หรือกรณีเรื่องการวางแผนการสอน แม้ว่าการวางแผนการเรียนการสอนจะต้องกำหนดให้เป็นไปตามแนวทางที่หลักสูตรกำหนด แต่เพราะครูตระหนักดีว่าเด็กแต่ละช่วงวัยมีพัฒนาการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ครูจึงพยายามปรับแผนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพของนักเรียน อย่างเช่น การให้ครูประจำชั้นเป็นผู้รับผิดชอบสอนทุกรายวิชาในนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 เนื่องจากครูทราบว่าเด็กในวัยนี้ต้องการความรักความเข้าใจจากครูเหมือนลูก ต้องการความรักจากพ่อแม่ การเปลี่ยนหน้าครูเข้าไปสอนก็เหมือนคนแปลกหน้าที่เข้ามาเด็กจึงกลัวและปฏิเสธครูผู้สอนจนอาจทำให้ผลสัมฤทธิ์ในการเรียนลดลง และสำหรับเด็กนักเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 ครูจะสอนเป็นรายวิชา เพราะเด็กในวัยนี้เริ่มเติบโตมากขึ้น การสอนโดยให้ครูประจำชั้นสอนทุกรายวิชา อาจทำให้เด็กเกิดความเบื่อหน่ายและไม่ตั้งใจเรียนจนอาจทำให้ผลสัมฤทธิ์ในการเรียนลดลงเช่นกัน

ด้วยความที่ครูตระหนักดีว่า ผู้เรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนมีความแตกต่างไปตามสภาพแวดล้อมที่เขาดำรงชีวิตอยู่ ดังนั้น แม้ว่าครูตำรวจตระเวนชายแดนจะไม่มีคุณวุฒิทางการศึกษาตามเกณฑ์ที่กำหนด แต่ก็สามารถจัดการเรียนการสอนที่มีความหมายให้กับเด็กและชุมชนได้อย่างสมบูรณ์ เพราะสำหรับเด็กนักเรียนและผู้คนในชุมชน ครูมิได้มีหน้าที่เพียงแค่การสอนหนังสือ แต่เป็นตำรวจที่คอยจับผู้ร้าย เป็นตุลาการที่คอยไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง เป็นเกษตรกรที่ปลูกผัก เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา ทำแปลงเกษตรเพื่อผลิตอาหารเลี้ยงเด็ก เป็นหมอด่าเย้ยทำคลอต เป็นสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และเป็นครูที่มีความรัก ความเมตตาต่อเด็กนักเรียน ดังนั้น แม้ว่าการจัดการเรียนการสอนภายใต้เป้าหมายที่มุ่งเน้นให้เด็กอ่านออกเขียนได้และมีทักษะในดำรงชีวิต จะไม่ได้ยึดถือในเรื่องกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัด แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนจะไม่มีมาตรฐาน นั่นเป็นเพราะการจัดการเรียนการสอนของครูที่มีต่อเด็กนักเรียน มิใช่การทำงานตามหน้าที่เพื่อแลกกับค่าตอบแทนเพียงอย่างเดียว แต่มี

รางวัลเป็น “รอยยิ้ม” และ “มีความสุขเมื่อได้เห็นลูกศิษย์ที่เราปั้นมากับมือประสบความสำเร็จตามที่ต้องการ”

การประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 คือ จุดเปลี่ยนที่สำคัญของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เพราะก่อนหน้านี้โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน มิได้แยกเด็กออกมาจากวิถีการดำรงชีวิตตามแบบพ่อแม่ เมื่อเด็กเรียนจบจากโรงเรียนก็จะดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน เด็กยังคงเรียนรู้เรื่องการทำมาหากิน และดำรงชีวิตในด้านอื่นๆ จากพ่อแม่และคนในชุมชน ส่วนการเรียนรู้ในโรงเรียนซึ่งมีเป้าหมายเพื่อให้เด็กอ่านออกเขียนได้และมีทักษะในการดำรงชีวิต ก็มีใช่เป็นการเรียนการสอนที่มีจุดมุ่งหมายในการวัดและประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอย่างเคร่งครัด แต่เมื่อพระราชบัญญัติการศึกษามอบดับดังกล่าวถูกประกาศใช้ โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนจึงถูกกำกับและควบคุมคุณภาพมาตรฐานของการเรียนการสอนมากขึ้น ด้วยกระบวนการดังกล่าวนี้ โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนจึงต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการเรียนการสอน รวมถึงการวัดและประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนให้เป็นไปตามมาตรฐาน แต่ยังคงให้ความสำคัญกับการจัดการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Child Center) และเน้นกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมทักษะในการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมของเด็ก เพราะด้วยความที่เด็กมีต้นทุนทางสังคมที่แตกต่างจากเด็กในเมือง หากทุกโรงเรียนมุ่งหวังที่จะจัดการศึกษาเพียงเพื่อให้เด็กมีความเป็นเลิศทางวิชาการแต่เพียงอย่างเดียว เด็กยากจนจำนวนมากก็จะต้องถูกคัดออกจากระบบการศึกษาโดยไม่ต้องสงสัย แต่เพราะโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนตระหนักถึงปัญหาเหล่านี้เป็นอย่างดี การเรียนการสอนในเรื่องของ “วิชาชีวิต” และ “คุณธรรม” จึงสอดแทรกอยู่ในทุกกิจกรรมการเรียนรู้ของโรงเรียนอย่างมากมาย ดังที่นารีเล่าให้ฟังว่า “...ครูสอนให้เราทำแปลงเกษตรเหมือนกับสอนคุณภาพชีวิตให้เรา สอนให้เรารู้จัก ได้ลงมือทำ เราก็ทำเป็น ไม่ใช่ว่าสอนบนกระดานแล้วเด็กก็ทำไม่เป็น อย่างขูดดิน หว่านเมล็ด ปลูกคะน้า ผักบุ้ง พุดได้เลยว่าทำเป็นหมด เพราะครูจะให้เราฝึกชอบคนละแปลง เราก็ต้องดูแลของเราเอง แล้วเราก็จะเปรียบเทียบกับเพื่อนข้างๆ ว่าทำไมแปลงเธอสวยจัง มันเขียว มันเหลือง ก็เปรียบเทียบกับกัน แข่งกันรดน้ำพรวนดิน บรยาอากาศมันก็สนุก และครูยัง

สอนให้รู้จักประหยัดอดออม อย่างพอตัดผักเราก็เอาไปให้ครู ครูก็เอามาทำอาหารให้เรา กิน พอเหลือก็เอาไปขาย แล้วครูก็จดไว้ในสมุดว่าคนนี้ได้กี่กิโล คนนั้นได้กี่บาท พอเห็นยอดเงินในสมุดเยื้อง ๆ เราก็ภูมิใจ...” หรือจากคำบอกเล่าของยังยุทธที่ว่า “...ผมจำได้ว่า แต่ก่อนตอน ป.3 ตอนอยู่ที่บ้านเดิม กลับไปบ้านคือพุดง่าย ๆ ผมไม่เคยไหวพ้อแม่ผมเลย แต่พอมายู่ที่นี้ครูจะเน้น กลับไปถึงบ้านต้องทำความสะอาดผู้ปกครอง ต้องซื้อสัตย์ ไม่ขโมยของใคร ต้องขยัน ช่วยพ่อแม่ทำงาน ครูจะเน้นเรื่องแบบนี้มาตลอด จนมันเข้ามาอยู่ในตัวเราโดยไม่รู้ตัว แต่ผมว่ามันก็เป็นข้อดีนะ...”

ในส่วนของการวัดและประเมินผล โรงเรียนก็ใช้การวัดและประเมินผลที่หลากหลาย และเน้นการประเมินตามสภาพความเป็นจริง เพื่อให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนผ่านเกณฑ์การประเมินตามหลักสูตร ส่วนในแง่ของการจัดการเรียนการสอน ครูจะร่วมกันประชุมวางแผนเพื่อปรับเปลี่ยนการสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียน และบูรณาการการเรียนการสอนในทุกกิจกรรมการเรียนรู้เข้าด้วยกันอย่างลงตัว อย่างเช่น ในวิชาคณิตศาสตร์ ครูจะเชื่อมโยงกิจกรรมการเรียนรู้เข้ากับโครงการส่งเสริมสหกรณ์ โดยให้เด็กดูแลรับผิดชอบและบริหารดำเนินการเอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการขาย การทำบัญชี เด็กจะเป็นผู้คิดคำนวณเองโดยมีครูเป็นที่ปรึกษา ส่วนในวิชาวิทยาศาสตร์ ครูจะพานักเรียนไปทำอาหารเพื่อประกอบเลี้ยงตอนกลางวัน อย่างเช่น ทำข้าวผัด ก๋วยเตี๋ยว ฯลฯ แล้วสอนในเรื่องสารอาหารว่าอาหารชนิดใดมีสารอาหารอะไรบ้าง ซึ่งเด็กก็จะทราบในทันทีว่าสิ่งที่ตนเองกินมีประโยชน์มากน้อยเพียงใด หรืออย่างในวิชาสุขศึกษา ครูจะเชื่อมโยงกิจกรรมการเรียนรู้กับโครงการส่งเสริมสุขภาพอนามัยแม่และเด็ก และโครงการควบคุมโรคขาดสารไอโอดีน โดยแจกแบบฟอร์มให้เด็กช่วยกันสำรวจเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของครอบครัวตนเองว่าเป็นอย่างไร แล้วสรุปประเมินว่าใครมีสุขภาพอนามัยเป็นอย่างไร ต้องดูแลตนเองอย่างไร เป็นต้น ส่วนในรายวิชาที่ได้แก่นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ค่อนข้างต่ำ อย่างเช่น วิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และภาษาอังกฤษ ครูจะมีการสอนเสริมนอกเวลา และไปศึกษาอบรมเพิ่มเติม เพื่อมุ่งหวังที่จะพัฒนาการเรียนการสอนเพื่อให้เด็กมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ผ่านเกณฑ์การประเมิน และมีสถานภาพของความเป็นนักเรียนตามกรอบมาตรฐานที่กำหนดได้อย่างสมบูรณ์

ดังนั้น หากตั้งคำถามว่าโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนมีคุณภาพในการจัดการเรียนการสอนหรือไม่? คำตอบสำหรับเด็กนักเรียนและผู้ปกครองก็คือ “โรงเรียนสอนให้เราได้อะไรหลาย ๆ อย่าง แม้เราจะอยู่ในครอบครัวที่ไม่ได้ร่ำรวย แต่ก็ยังมีโรงเรียนโรงเรียนหนึ่งที่ทำให้ความรู้กับเรา ทั้งด้านวิชาการและการดำเนินชีวิต ครูสอนให้เราทำกิจกรรมต่างๆ ตามโครงการตามพระราชดำริมากมาย นอกจากครูจะให้ความรู้กับเราแล้ว ครูยังให้อาชีพกับเราอีกนะ ชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัวเราดีขึ้นต่างจากเดิมมากเลย พ่อแม่ก็ภาคภูมิใจ คือมันสามารถเปลี่ยนชีวิตความเป็นอยู่ของเราให้ดีขึ้นได้...” แต่หากใช้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนเป็นเกณฑ์ในการประเมินคุณภาพของโรงเรียน คำตอบของคนทั่วไปอาจมองว่า “มีคุณภาพน้อยหรือไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน” คำตอบที่แตกต่างกันดังกล่าวย่อมสะท้อนให้เห็นได้ว่า “คุณภาพของการเรียนการสอน” ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเพราะสิ่งนั้นเป็นอย่างไร แต่ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้อะไรเป็นเกณฑ์ในการวัดและประเมินผล ดังนั้น แม้ว่าโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จะถูกประเมินคุณภาพให้อยู่ในเกณฑ์ที่ดีกว่าโรงเรียนในเมืองซึ่งมีความพร้อมกว่าทุกด้าน แต่สำหรับเด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดาร โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนคือสถานศึกษาที่พร้อมจะเปิดกว้างให้เด็กทุกคนได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีและเท่าเทียม

ชีวิตเมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียน : ความสำเร็จของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน

การจัดการศึกษาในรูปแบบของโรงเรียน (Schooling) ที่เป็นแบบชั้นเรียน (class room) นั้น หมายความว่า ครูต้องสอนตามหลักสูตรซึ่งกำหนดจากส่วนกลางตามมาตรฐาน เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถทัดเทียมกันทั่วประเทศ โดยหวังว่าครูผู้สอนจะมีความรู้ความสามารถเสมอเหมือนกัน และนักเรียนก็จะมีความรู้ความสามารถในอันที่จะเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้น สำหรับโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ก็ถูกคาดหวังเช่นกันว่า หากทำตามเป้าหมายและมาตรฐานของการจัดการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว ก็จะได้ชื่อว่าสำเร็จหรือบรรลุเป้าหมายของการศึกษา แต่การจัดการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชนในเขตพื้นที่ที่มีความเฉพาะเป็นของตนเองเช่นนี้ หากมองในอีกระดับหนึ่ง คงไม่ใช่เป็นการสร้างความสำเร็จตามเกณฑ์มาตรฐานของส่วนกลางเท่านั้น หากแต่โรงเรียนได้จัดระบบการศึกษาของตนเองซ้อนขึ้นมาจนกลายเป็นอัตลักษณ์

ซึ่งสามารถสร้างความสำเร็จให้แก่เด็กและเยาวชนในฐานะคนพื้นถิ่น ให้มีอัตลักษณ์ของความเป็นนักเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ผ่านการจัดการเรียนการสอนที่โรงเรียนกำหนดขึ้นมาอย่างสอดคล้องกับบริบทของชุมชนหรือท้องถิ่น เพื่อพัฒนาหรือเติมเต็มให้เด็กและเยาวชนเหล่านี้เป็นพลเมืองที่ดีของชุมชนและสังคม ในฐานะซึ่งเป็นบุคคลที่มีวินัยในเชิงสร้างสรรค์ มีสำนึกในหน้าที่ของตน และมีสำนึกรับผิดชอบต่อท้องถิ่นและโรงเรียนของตนเอง

การเป็นผู้มีวินัยในเชิงสร้างสรรค์

การสร้างให้คนมีวินัยโดยเฉพาะวินัยในตนเองนั้น เป็นกระบวนการที่สำคัญสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและยั่งยืน ผู้มีวินัยจะปฏิบัติตามแนวทางหรือกฎเกณฑ์นั้นๆ ไม่ใช่เพราะกลัวการทำผิดและการลงโทษเท่านั้น แต่มากไปกว่านั้นคือการกำกับตนเองให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์อย่างเข้าใจและรู้เท่าทัน โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนเป็นสถาบันการศึกษาที่มีวิธีการปลูกฝังหรือสร้างนักเรียนให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย อันเป็นผู้เคารพกฎเกณฑ์ของโรงเรียนและสังคมที่มีความสำคัญ คือ ประการแรก ครูเป็นข้าราชการตำรวจ ซึ่งแสดงบทบาทสองด้านพร้อมกัน นั่นคือ เป็นทั้งผู้ให้การศึกษาแก่เยาวชนและเป็นผู้พิทักษ์สันติราษฎร์ ภาพที่เด็กนักเรียนมองครูตำรวจตระเวนชายแดนนั้น พวกเขาเห็นว่าครูที่นี้ต่างจากที่อื่นๆ คือ สวมใส่ชุดตำรวจ (ชุดพรางสีเขียว) พกปืนตลอดเวลา โดยเฉพาะสมัยก่อนที่มีเหตุการณ์ไม่สงบเกิดขึ้นบ่อยๆ บางคนเล่าว่า “สมัยเป็นนักเรียนชั้นเด็กเล็ก เกือบยี่สิบปีมาแล้ว ครูสอนอยู่ดีๆ ก็หยุดสอนเพื่อเข้าไปตามจับกุมผู้ทำผิดกฎหมาย พวกเราก็หยุดเรียนรอครูกลับมา ... ” ภาพการปฏิบัติงานในหน้าที่อย่างจริงจัง การอุทิศตน และการทำงานอย่างตรงไปตรงมาเช่นนี้ ทำให้นักเรียนเห็นเป็นแบบอย่างจนเกิดการซึมซับการปฏิบัติตนตามกฎหมาย กฎเกณฑ์ หรือแบบแผน เพราะเห็นว่าเป็นคุณค่าที่ดีงาม ได้รับการยกย่อง และได้รับการกล่าวชมเชย ประการที่สอง ความรับผิดชอบที่เกิดจากการฝึกฝนผ่านการเรียนการสอนของโรงเรียน โรงเรียนมีการดำเนินโครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน และโครงการอื่นๆ ที่หลากหลาย กิจกรรมนี้ถือว่าเป็นจุดเด่นของโรงเรียนที่ฝึกฝนให้นักเรียนได้เรียนรู้ทั้งวิธีการปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ และประกอบอาหารที่โรงเรียน

โดยครูจะมอบหมายให้นักเรียนรับผิดชอบดูแลทุกขั้นตอน ตั้งแต่การชุดแปลง เตรียมดิน หว่านเมล็ด ใส่ปุ๋ย บำรุงรักษา นักเรียนทุกคนจึงต้องรับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมาย เพราะหากปล่อยเลยแล้วความเสียหายก็อาจเกิดขึ้น อย่างเช่น หากเป็นพรรณน้ำผักแต่ไม่ทำ ผักอาจเหี่ยวเฉาตายได้ หรือหากไม่ให้อาหารปลา ไก่ หรือเปิด สัตว์ก็จะหิว ซึ่งทำให้เด็กนักเรียนตระหนักว่า หากตนเองไม่ทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายความเสียหายก็จะเกิดขึ้นอย่างชัดเจนจึงเป็นการยากที่จะปฏิเสธความรับผิดชอบ ประการสุดท้าย การเตรียมตัวสมัครสอบแข่งขันเพื่อรับทุนการศึกษา สำหรับเด็กยากจน การได้รับทุนพระราชทานให้ศึกษาต่อในชั้นที่สูงขึ้นนั้น ถือได้ว่าเป็นความไฝ่ฝันอันสูงสุด พวกเขาจึงทราบดีว่าต้องเรียนดี มีความประพฤติดีจึงจะได้ทุน ดังนั้น เวลาเรียนจึงมีความตั้งใจฟังครูสอน ผักฝนทำการบ้าน มีความตรงต่อเวลา ขยันเรียน และมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของโรงเรียนอย่างตั้งใจ

วิถีชีวิตของนักเรียนโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นกระบวนการสร้างให้เด็กนักเรียนเป็นผู้มีวินัย โดยเฉพาะวินัยของตนเอง ความเป็นผู้มีวินัยซึ่งได้รับการปลูกฝังในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนนั้น ส่งผลให้เด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีกรอบในการดำเนินชีวิตที่ควบคุมกำกับตนเองได้ เมื่อเข้ามาทำงานจึงเป็นผู้ยึดมั่นในระเบียบวินัย เพื่อไม่ให้งานเกิดความบกพร่อง และที่สำคัญต้องเป็นตัวอย่งที่ดีให้กับเด็กหรือเยาวชนรุ่นหลัง การคิดถึงคนรุ่นหลังเช่นนี้ เป็นสำนึกที่มีต่อชุมชนว่าคนรุ่นต่อไปต้องเป็นสมาชิกชุมชนที่มีคุณภาพ มีหลักในการดำเนินชีวิต ประพฤติปฏิบัติตามกติกากฎเกณฑ์ของสังคม ยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น สามารถประสานประโยชน์ ยึดความถูกต้อง และเอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ความเป็นผู้มีวินัยของผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน มีลักษณะของการมีวินัยทั้งระดับบุคคลคือวินัยในตนเอง และระดับสังคมคือวินัยของการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม โดยคำนึงถึงการยึดกฎเกณฑ์ของสังคมเป็นที่ตั้งเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ

การมีสำนึกในหน้าที่ของตน

ความสำนึกเป็นคุณสมบัติที่สำคัญ ของการเป็นผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียน ตำรวจตระเวนชายแดน สำนึกนี้เป็นความรู้สึกที่ตัวเองเป็นใคร ควรต้องทำอะไร ประพฤติปฏิบัติอย่างไรทั้งต่อตนเองและสังคม ความระลึกได้ของบุคคลจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่ได้รับการปลูกฝังอบรม สั่งสอน หรือเรียนรู้จนเกิดทัศนคติต่อชีวิตว่า อะไรคือ การปฏิบัติที่ชอบธรรมหรือถูกต้อง เช่น การยึดมั่นในคุณค่าของความกตัญญู หรือการตอบแทนผู้มีพระคุณ ผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน มี พ่อ แม่ และญาติมิตร ที่ยังอาศัยทำมาหากินอยู่ในหมู่บ้านของตน ซึ่งต้องการการดูแลจากลูกหลานที่มีฐานะมั่นคง เพื่อพยุงบุพการีในวัยชรา และอยู่ร่วมกันอย่างครบหน้าครบตาพร้อมญาติ สร้างความอบอุ่นและความมั่นคงในชีวิต ผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนหลายคน เรียนต่อจนสำเร็จปริญญา มีการศึกษาสูงสามารถประสบความสำเร็จมั่นคงได้ บางคนทำงานในที่ต่างๆ นอกชุมชนหมู่บ้าน มีรายได้เพียงพอสำหรับการส่งมาจนเจือครอบครั้ว บางคนเลือกกลับมาทำงานเพื่อชุมชน และเลือกรับราชการที่มีอยู่ในชุมชน เช่น งานทางสาธารณสุข งานทางด้านการศึกษา และที่สำคัญมีการเลือกรับราชการเป็นครูตำรวจตระเวนชายแดน เพราะสำนึกต่อบุญคุณพ่อแม่ซึ่งมีอายุมากแล้วอยากกลับมาดูแลในยามวัยชรา เป็นการตอบแทนที่มีคุณค่ายิ่งสำหรับลูกที่มีต่อพ่อแม่ ซึ่งเป็นค่านิยมหลักของสังคมไทย และในชุมชนนี้พ่อแม่เองก็มีความหวังว่า หากลูกจบการศึกษาแล้วกลับมารับราชการในท้องถิ่น พ่อแม่จะมีความสุขมาก ถือว่าลูกทำให้พ่อแม่มีหน้ามีตาหรือมีเกียรติ ดังนั้น แล้วลูกที่มีสำนึกในความกตัญญูก็จะปฏิบัติตามค่านิยมดังกล่าว

ส่วนการช่วยเหลือชุมชนในฐานะปัจเจก สามารถพบได้อย่างชัดเจนและเป็นไปตามความคาดหวังและสำนึกของตนเอง เช่น บางคนมาทำงานหลังจากสำเร็จการศึกษาสายสุขภาพในท้องถิ่นเดิม ทำให้มีโอกาสมาให้บริการญาติพี่น้อง มีความสัมพันธ์แบบใกล้ชิดดูแลรักษาคนไข้เหมือนดูแลญาติตนเอง ให้คำแนะนำด้วยความหวังดีเป็นกันเอง บางคนได้รับทุนไปศึกษาในโควต้าของจังหวัดเพื่อไปเรียนให้สำเร็จการศึกษา แล้วลงนามในสัญญาว่าจะกลับมาใช้ทุน มารับราชการหรือมาทำงานในชุมชน ซึ่งการกลับมาใช้ทุน

ดังกล่าวนี้ไม่เพียงแต่ทำตามสัญญาเท่านั้น แต่เป็นความรู้สึกผูกพันกับชุมชน และต้องการกลับมารับใช้ หรือตอบแทนบุญคุณที่ทางจังหวัดได้ให้โอกาสไปเรียน มิฉะนั้นแล้วการก้าวไปสู่สถาบันการศึกษาที่มีการแข่งขันสูง คงเป็นการยากมากสำหรับนักเรียนที่ห่างไกล ความเจริญ หรือในกรณีที่ได้ด้วยทุนพระราชทาน ซึ่งเป็นทุนไม่มีเงื่อนไขหรือข้อผูกพันใดๆ แต่เมื่อผู้สำเร็จการศึกษาได้มีโอกาสหางานทำแล้ว ก็จะสำนึกถึงความช่วยเหลือจากทุนดังกล่าวและกลับมาทำงานในท้องถิ่นของตนเอง และบางคนสำเร็จการศึกษาระดับอนุปริญญาหรือปริญญาแล้ว กลับมาทำงานเป็นครูในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนอันเป็นโรงเรียนที่ตนเคยเรียนมา เพื่อหวังจะมาสอนหรือพัฒนาเยาวชนรุ่นหลังให้ได้มีโอกาสทางการศึกษาให้มากยิ่งขึ้น ดังนั้น จึงคิดว่าเมื่อตนเองมาเป็นครูแล้วจะใช้ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ เพื่อพัฒนาเด็กด้วยการพัฒนาการเรียนการสอนให้มีมาตรฐาน สร้างเด็กให้เป็นคนดีและสามารถสอบแข่งขันเรียนต่อในระดับสูงได้ มากไปกว่านั้นคือความรู้สึกที่ดีและประทับใจในสมัยที่ตนเองยังเป็นนักเรียนที่มีต่อครู ซึ่งเป็นแบบอย่างในการสอนสิ่งที่ดีที่จะนำมาใช้สอนเด็กหรือเยาวชนรุ่นหลัง เช่น ความใกล้ชิด ความเป็นกันเอง และความปรารถนาดีต่อเด็กเหมือนพ่อแม่ดูแลลูกนั้นเป็นคุณสมบัติที่ประทับใจไม่รู้ลืม

การเป็นผู้มีสำนึกรับผิดชอบต่อท้องถิ่นและโรงเรียนของตน

ผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ต่างรับรู้ว่าการกลับมาทำงานในท้องถิ่นของตนนั้น รายได้น้อยหรือเงินเดือนไม่สูงนัก หากเทียบกับงานของภาคเอกชนในระดับประสบการณ์และการศึกษาเดียวกัน แต่เงินเดือนดังกล่าวหาใช้เป็นอุปสรรคของการสร้างแรงจูงใจให้กลับมาทำงานในท้องถิ่น เพราะการดำรงชีวิตในชุมชนมีระบบป้องกันความเสี่ยง อันเนื่องมาจากการมีปัจจัยการผลิตที่เป็นของปัจเจกและส่วนรวม ทำให้สามารถดำเนินการผลิตเพื่อการยังชีพและผลิตเพื่อขายได้ กล่าวคือ มีที่ดินเป็นที่ทำมาหากิน และมีความรู้อันเป็นภูมิปัญญาในการผลิตสินค้า อาหาร เครื่องมือ เครื่องใช้ต่างๆ อย่างเพียงพอแก่การดำรงชีพ ดังนั้น การมีปัจจัยการผลิตดังกล่าว จึงเป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้คนที่จบการศึกษาจากสถาบัน การศึกษาชั้นสูงกลับมาสู่ถิ่นฐานของตนเอง หลายคนกลับมาประกอบอาชีพเดิมของพ่อแม่ตนเอง เช่น ทำไร่ ทำนา หรือเลี้ยง

สัตว์ สร้างความมั่นคงในชีวิตได้ เพราะรายจ่ายเพื่อการยังชีพมีน้อยลงเมื่อเทียบกับการมีชีวิตอยู่ในเมือง การดำรงชีพอย่างพอเพียงเช่นนี้ สร้างขวัญกำลังใจให้มีแรงทุ่มเททำงานตามแรงปรารถนาหรือแรงบันดาลใจได้ โดยหวังจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการทำอาชีพของพ่อแม่ จากความรู้ที่ได้รับจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เมื่อครั้งที่เป็นนักเรียนตามโครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน หรือได้รับจากประสบการณ์ในการทำงานนอกพื้นที่ ก็ได้้นำความรู้และประสบการณ์ดังกล่าวมาปรับปรุงพัฒนาอาชีพเดิมให้เกิดผลผลิตมากขึ้น เรียนรู้และเข้าใจระบบการตลาดที่ผลผลิตระดับท้องถิ่นต้องอยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม โดยหวังการบริโภคในครัวเรือนเพียงพอแล้วจึงผลิตขาย เช่น กรณีข้าวและกรณีพืชเศรษฐกิจ เช่น มันสำปะหลัง หรืออ้อย ต้องอาศัยการปรับปรุงคุณภาพดินและพัฒนาปุ๋ยเพื่อเพิ่มผลผลิตและการขายให้ได้ราคา โดยศึกษาข้อมูลว่าหากมีการผลิตพร้อมๆ กันก็จะทำให้มีปริมาณมาก ราคา ก็จะตกต่ำ ดังนั้น จึงมีการวางแผนการผลิต เพื่อให้ผลผลิตออกมาในช่วงเวลาที่ได้ราคาดี ทำให้ราคาขายในท้องตลาดมีราคาสูง

ในด้านความรู้อื่น ที่นอกเหนือจากความรู้ที่ผู้สำเร็จการศึกษาแต่ละคนได้รับตามหลักสูตรที่เรียนหรือศึกษา ไม่ว่าจะเป็น ด้านการแพทย์ การสาธารณสุข สังคมศาสตร์ หรือวิทยาศาสตร์ เพื่อเป็นใบเบิกทางสู่หนทางการเข้าทำงานแล้ว ผู้เรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ยังมีความรู้เกี่ยวกับความเป็นชุมชนอันเป็นสังคมของตนเอง มีความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและสังคม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อของชุมชน ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน ความรู้สืบทอด และการดำรงอยู่ของคนในชุมชนว่าเป็นอย่างไร เพราะได้การลงมือปฏิบัติและสังเกตจดจำสิ่งที่เกี่ยวกับชุมชนของตน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่ได้รับจากประสบการณ์จริงในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ซึ่งเป็นทุนทางสังคมของบุคคลสำหรับการมีพฤติกรรมหรือการกระทำทางสังคม และกระบวนการเรียนรู้้นั้นนอกจากสร้างความเข้าใจดังกล่าวแล้ว ยังทำให้บุคคลเกิดทักษะทางสังคม (social skill) ซึ่งเป็นพื้นฐานของการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพ และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง

ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษาในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ไม่ได้มีความหมายเพียงแค่การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนมีความเป็นเลิศทาง

วิชาการแต่เพียงอย่างเดียว แต่สิ่งที่สำคัญก็คือ โรงเรียนได้สร้างอัตลักษณ์ของความเป็นพลเมืองที่ดี อันได้แก่ การเป็นผู้วินัยในเชิงสร้างสรรค์ การมีสำนึกในหน้าที่ของตน และการเป็นผู้มีสำนึกรับผิดชอบต่อท้องถิ่นและโรงเรียนของตน อัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวทำให้ผู้เรียนระลึกถึงความเป็นมนุษย์ที่ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม และไม่ได้คำนึงการประสบความสำเร็จ แต่เพียงเฉพาะการจบการศึกษาชั้นสูงสุดเพื่อมีหน้าที่การงานที่มั่นคง แต่ยึดมั่นในคุณค่าของความกตัญญูหรือมีความสำนึกต่อผู้มีพระคุณ ดังนั้น ผู้สำเร็จการศึกษาส่วนใหญ่จึงเลือกที่จะกลับมาทำงานในชุมชนเพื่อตอบแทนบุญคุณของครอบครัว และชุมชนอันเป็นแผ่นดินเกิดของตนเอง อัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนดังกล่าวจึงเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญซึ่งชักจูงให้ชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืน

บทสรุปและข้อเสนอเชิงนโยบาย

เรื่องราวชีวิตที่ถูกเล่าจากผู้ที่มีประสบการณ์ตรง ที่ผูกพันอยู่กับกระบวนการสร้างความรู้ในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ไม่ว่าจะเป็น ครู นักเรียน และผู้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน ได้เผยให้เห็นพื้นที่ภายใต้สังคมที่ถูกนิยามไว้ด้วยคำว่า "ด้อยโอกาสทางการศึกษา" แต่กลับมีสายใยของโอกาสในการเรียนรู้ที่เป็นมากกว่าความรู้ในเชิงวิชาการ แต่เป็นการเรียนรู้ที่สอดแทรกวิถีชีวิตที่โรงเรียนถ่ายทอดความรู้ด้วยความเป็นหนึ่งเดียวกับชุมชน เพื่อให้เด็กเป็นผู้มีสำนึกรักบ้านเกิด และมีความกตัญญูรู้คุณต่อพื้นแผ่นดินที่ตนอาศัย สามารถเรียนรู้เนื้อหาที่สอดคล้องกับวิถีทางที่จะอยู่รอดได้ในบริบทและวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งเด็กและเยาวชนในเมืองใหญ่ ผู้ซึ่งต้องคร่ำเคร่งกับการเรียนการสอนในหลักสูตรที่ตายตัวเพื่อมุ่งหวังความเป็นเลิศ อาจไม่มีโอกาสได้เข้าถึงการศึกษาที่หลอมรวมเป็นหนึ่งกับวิถีชีวิตดังกล่าว ความสำเร็จของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ได้สะท้อนให้เห็นว่าการจัดการศึกษาบนฐานความเข้าใจในความหลากหลายภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรม (Multicultural Society) ดังเช่น การบริหารจัดการบนฐานของการไม่นำวัฒนธรรมกระแสหลักเพียงแนวทางเดียวมาใช้ในการตัดสินใจ แต่เน้นการยอมรับความแตกต่างซึ่งกันและกัน จากการเรียนรู้ศักยภาพและข้อจำกัดในชุมชนอุดมการณ์ของผู้บริหาร ผู้เรียน และผู้คนในชุมชนที่สะท้อนให้เห็นถึงการจัดการเรียนรู้บน

ฐานวัฒนธรรมของชุมชน ควรเป็นเป้าประสงค์หนึ่งของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อที่จะนำไปสู่แนวทางในการจัดวางนโยบายทางการศึกษาที่หลากหลายและตอบสนองต่อความแตกต่างของพลเมือง เพื่อสร้างสรรค์ความเป็นมนุษย์ที่ไม่ได้ยึดติดกับคุณค่าของวุฒิทางการศึกษาเพียงอย่างเดียว แต่การเรียนรู้ของมนุษย์ควรจะผูกพันกับวิชาชีพชีวิตที่จะเอื้อให้ผู้เรียนมองเห็นกระบวนการทั้งหมดที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของตนเองอย่างรู้เท่าทัน และเกิดกระบวนการคิดที่นำไปสู่การเกิดปัญญาในเชิงปฏิบัติ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถกำหนดเป้าหมาย วางแผน และกำกับการใช้ชีวิตของตนเองได้ตามความปรารถนาภายใต้กรอบของความเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม และเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นเสมอตน ภายใต้ข้อสรุปดังกล่าว จึงนำมาสู่ข้อเสนอเชิงนโยบาย ดังนี้

1) นโยบายการจัดการศึกษาหรือการเรียนรู้ ควรให้ความสำคัญกับความหลากหลายของวัฒนธรรมวิถีชีวิต ทรัพยากรในชุมชน อันจะทำให้การจัดการศึกษาเป็นการสร้างอัตลักษณ์ของผู้เรียนที่แตกต่างไปตามบริบทแวดล้อม และทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกรักมีคุณค่าในตัวเองบนวิถีแห่งการเรียนรู้ที่แตกต่าง

2) การกำหนดแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาหรือเรียนรู้ ควรให้ความสำคัญกับประสบการณ์ชีวิตของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน เพราะจะทำให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืนในการสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

3) องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาหรือเรียนรู้ ควรกำหนดแนวทางการวิเคราะห์อัตลักษณ์บนฐานประสบการณ์ชีวิตของผู้เกี่ยวข้องกับองค์กร เพราะจะทำให้อัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นเป็นพลังและทิศทางในการกำกับการสร้างเสริมคุณค่าให้กับภาคีในการจัดการเรียนรู้ทุกภาคส่วน

เอกสารอ้างอิง

- กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน. (2550). ด้วยจงรักและภักดี : 50 ปีโรงเรียน ตชด. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นภারণ หะวานนท์. (2552). “วิธีการศึกษาเรื่องเล่า : จุดเปลี่ยนของการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์”. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2552). หน้า 1-22.
- นภারণ หะวานนท์. (2553). ชีวิตที่ถูกลืม : เรื่องเล่าของผู้หญิงในเรือนจำ. รายงานวิจัยภายใต้โครงการกำลังใจ ในพระดำริพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา.
- อมรวิรัช นาคทรพรพ. (2557). เด็กด้อยโอกาส จุดพลิกผันอนาคตของชาติ. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ “อภิวัดน์การเรียนรู้สู่จุดเปลี่ยนประเทศไทย” สืบค้นจาก <http://seminar.qlf.or.th/File/DownloadFile/620> เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2557.
- Moen, Torill. (2006). Reflection on narrative approach. International Journal of Qualitative Methods , 5(4), 1-16.
- Polkinghorne, Donald. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis in Hatch, Amos J. and Wisniewski, Richard. (Eds). Live History and Narrative. London : The Falmer Press.

การวิจัยประเมินผลการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชน

The Evaluation of Children And Youth Council Development

ผศ.ชานนท์ โกมลมาลย์¹, อ.นัฐชยา กำแพงแก้ว² และโชติเวชญ์ อึ้งเกลี้ยง³

Asst. Prof.Chanon Komonmarn⁴, Nutchaya Kampangkeaw⁵ and Shotiweat Ungleng⁶

บทคัดย่อ

การวิจัยประเมินผลการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนมีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อประเมินผลการดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชนตามกฎหมายและมาตรฐานสภาเด็กและเยาวชน (2) เพื่อศึกษาหาแนวทางการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนให้มีศักยภาพในการปฏิบัติหน้าที่ตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย (3) เพื่อสร้างหลักสูตรมาตรฐานในการพัฒนาศักยภาพแกนนำสภาเด็กและเยาวชนของประเทศไทย การวิจัยอาศัยการวิจัยผสมวิธีทั้งการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ งานวิจัยเชิงปริมาณใช้แบบประเมินผลตามบทบาทที่กำหนดในพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2550 และมาตรฐานสภาเด็กและเยาวชนวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติบรรยาย งานวิจัยเชิงคุณภาพใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ด้านการพัฒนาการเรียนรู้ ด้านความเป็นพลเมือง ด้านการพัฒนาหลักสูตรและ สนทนากลุ่มผู้นำสภาเด็กและเยาวชนและพี่เลี้ยง คณะผู้วิจัยใช้เทคนิคตรวจสอบแบบสามเส้าเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ผลการศึกษาเชิงปริมาณจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 360 คน พบว่าสภาเด็กและเยาวชนส่วนมากปฏิบัติหน้าที่ได้ตามที่กฎหมายกำหนด ในขณะที่เดียวกันมีบางบทบาทมีประสิทธิภาพในการทำงานน้อยกว่าบทบาทอื่นๆ คือ การระดมทรัพยากรและสร้างความร่วมมือกับภาคี

¹ อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

³ สาขาจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

⁴ Lecture at Faculty of Social Administration, Thammasat University, Thailand

⁵ Lecture at Faculty of Social Sciences, Mahamakut Buddhist University, Thailand

⁶ Department of Educational Psychology, Faculty of Education, Srinakharinwirot University, Thailand

E-mail : chanonkomonmarn@gmail.com, sisi.nutchaya@gmail.com, shotiweat.ung@gmail.com

เครือข่ายทั้งภาครัฐ เอกชน และ องค์กรพัฒนาเอกชน ผลการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่าสภาเด็กและเยาวชนและผู้เกี่ยวข้องมีแนวทางในการพัฒนาศักยภาพ 15 ประเด็น ครอบคลุมทั้งด้านองค์ความรู้ ทักษะและเครื่องมือการทำงานโดยมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาให้เป็นผู้引导孩子และเยาวชนที่มีคุณภาพ

คำสำคัญ : สภาเด็กและเยาวชน, การพัฒนาศักยภาพเยาวชน, หลักสูตรการพัฒนาเยาวชน

Abstract

The research entitled the evaluation of child and youth council development aims to (1) To evaluate the children and youth council under the child and youth standards (2) To examine and improve child and youth council towards National Children and Youth Development Promotion Act B.E. 2550 (3) To develop Thai child and youth leader's potential development curriculum. This research utilizes mix-methods methodology both quantitative and qualitative research. For the quantitative research, researchers created an evaluation tool to measure the efficiency of children and youth council regarding National Children and Youth Development Promotion Act B.E. 2550 act and children and youth standards. Qualitative research method, conducting the interview with the 3 experts on child and youth learning, civic education, and curriculum development. Moreover, researchers applied focus group technique with the leaders of children and youth council committee and the child and youth council counselors. In terms of trustworthiness, researchers utilized data triangulation technique. The quantitative result from 360 samples found that children and youth council appropriately demonstrated their role regarding the act. Thus, resource mobilizing and collaboration with government and non-government parties had been found that theirs were

underestimated expectation. Qualitative result found that children and youth council committee and related people discovered 15 issues which were the approach to develop child and youth council leaders. Knowledge, skills, and tools were merged in these issues. In addition, the goal of all approaches is physical, emotional, social, and intellectual development for children and youth council leaders.

Keywords : Children and Youth Council, Youth's Potential Development, Youth Development Curriculum

บทนำ

การพัฒนาเด็กและเยาวชนของประเทศไทยที่มีกลไกตามกฎหมายรองรับชัดเจน คือ กลไกสภาเด็กและเยาวชน การจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนดำเนินตามพระราชบัญญัติ ส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2550 โดยมีเจตนารมณ์เพื่อเป็นกลไก หนึ่งในมาตรการส่งเสริมการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน มุ่งหวังให้เป็น เครือข่ายเชื่อมโยงกลุ่มเด็กและเยาวชนที่มีการดำเนินงานในด้านต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ เป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง กฎหมายกำหนดให้สภาเด็กและเยาวชนมีหน้าที่ในการประสานงานและแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ของเด็กและเยาวชนในสภาเด็กและเยาวชนแต่ละระดับ ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และเผยแพร่ด้านวิชาการ การศึกษา กีฬา และวัฒนธรรม ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนและท้องถิ่นได้มีการจัดกิจกรรมอันเป็นประโยชน์เพื่อส่งเสริมและพัฒนาเด็กและเยาวชน รวมทั้งการเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของรัฐและองค์กรเอกชน หรือองค์กรชุมชนในการพัฒนาเด็กและเยาวชน สภาเด็กและเยาวชนยังมีบทบาทในการเสนอความเห็นในการกำหนดนโยบาย แผนงาน และงบประมาณของหน่วยงานของรัฐเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน และเสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมการพัฒนาเด็กและเยาวชนที่อาจมีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน การถือกำเนิดสภาเด็กและเยาวชนในประเทศไทยเกิดขึ้นเนื่องจากการประชุม สัมมนาเยาวชน และการสัมมนาวัยเยาวชนแห่งชาติ : เสี่ยงสะท้อนจากเยาวชนเนื่องในวัน

เยาวชนแห่งชาติประจำปี 2547 เยาวชนได้เสนอความต้องการให้มีการจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนแห่งชาติขึ้น คณะกรรมการจัดงานวันเยาวชนแห่งชาติจึงมีมติเห็นชอบในการประชุม ครั้งที่ 5/2547 โดยมีรองนายกรัฐมนตรี ศาสตราจารย์ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์ ในขณะนั้นเป็นประธานได้มอบหมายให้สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ (สท.) (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น กรมกิจการเด็กและเยาวชน) ดำเนินโครงการจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดน่านร่อง ในปี 2547 รวม 4 จังหวัด คือ เชียงราย สุรินทร์ ปราจีนบุรี และสตูล

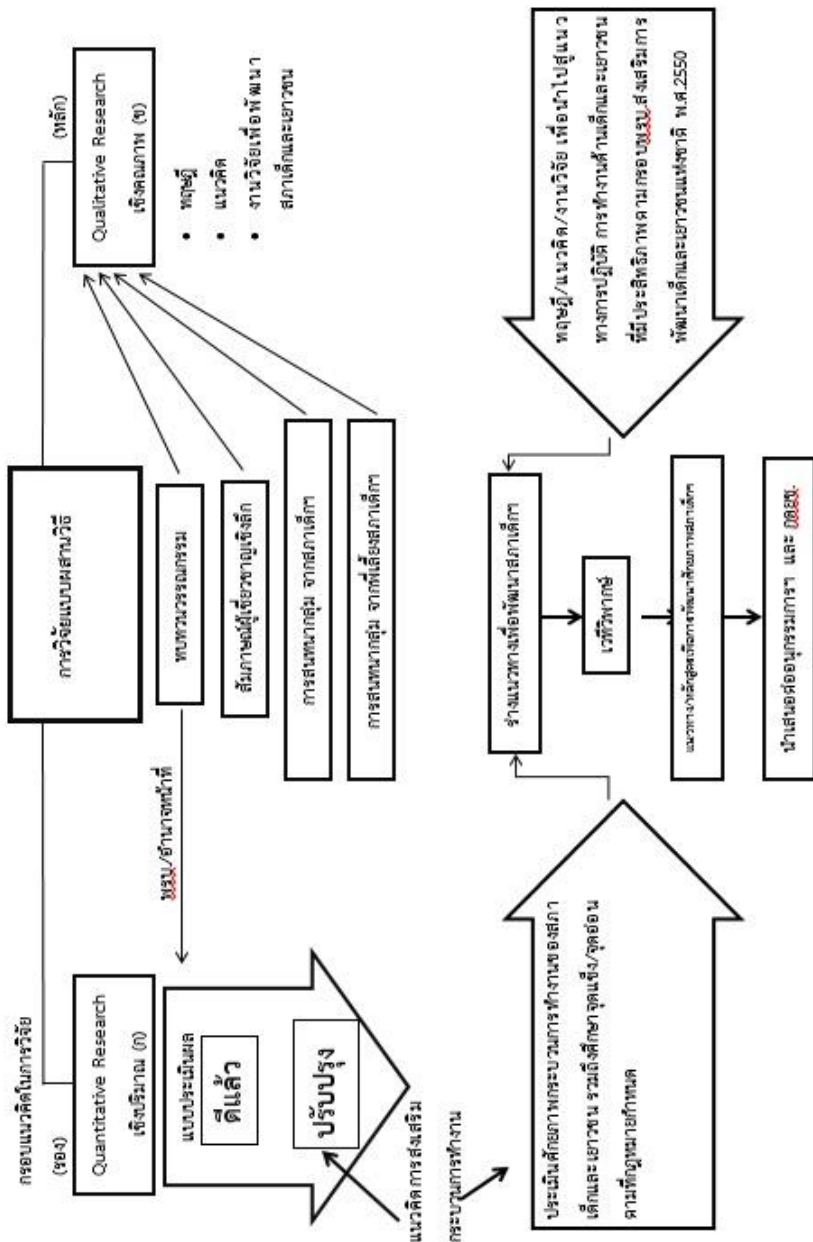
นับแต่มีการจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชน เด็กและเยาวชนในทุกพื้นที่เริ่มมีการรวมตัวเป็นเครือข่ายที่เป็นระบบ และเป็นรูปธรรมมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ มีศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ ชุมชนและท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการมีการจัดกิจกรรมอันเป็นประโยชน์เพื่อส่งเสริมและพัฒนาเด็กและเยาวชนร่วมกันมากยิ่งขึ้น รวมทั้งเด็กและเยาวชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอความเห็นต่อการกำหนดนโยบายเพื่อเด็กและเยาวชน จึงจะเห็นได้ว่าสภาเด็กและเยาวชนมีบทบาทในการพัฒนา งานเด็กและเยาวชนในทุกระดับเพิ่มมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม บทบาทของเด็กและเยาวชน และสภาเด็กและเยาวชนจะต้องได้รับการสนับสนุน ส่งเสริม เพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ แนวคิดที่ถูกต้อง เหมาะสม และการสนับสนุน ส่งเสริมการดำเนินกิจการของสภาเด็กและเยาวชนจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในสังคม ทั้งในทางตรงและทางอ้อม เพื่อเพิ่มพูนและพัฒนาศักยภาพของสภาเด็กและเยาวชน ในการทำหน้าที่เป็นกลไกการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนตามเจตนารมณ์ของกฎหมายต่อไป

ปี พ.ศ.2556 เป็นปีที่สภาเด็กและเยาวชนเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง กล่าวคือ เป็นปีเริ่มต้นที่มีการนำมาตรฐานสภาเด็กและเยาวชนมาใช้เพื่อส่งเสริมการดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชนให้เกิดประสิทธิภาพสอดคล้องตามเจตนารมณ์ตามกฎหมาย มาตรฐานสภาเด็กและเยาวชนประกอบด้วยข้อกำหนดจำนวน 4 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านการจัดองค์กรและการบริหาร (2) ด้านการดำเนินงาน (3) ด้านคุณภาพในการดำเนินงาน และ (4) ด้านการมีส่วนร่วม การมีมาตรฐานดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นที่น่าจะเป็นการส่งเสริมให้ สภาเด็กและเยาวชนดำเนินการอย่างมีคุณภาพ ทว่าการพัฒนาเฉพาะ

มาตรฐานของสภาเด็กและเยาวชนแต่เพียงอย่างเดียวอาจยังไม่สามารถส่งเสริมบทบาทของสภาเด็กและเยาวชนได้มากนักเพราะผู้นำสภาเด็กและเยาวชนยังขาดชุดความรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพตนเองซึ่งกลุ่มพี่เลี้ยงสภาเด็กและเยาวชนได้เริ่มต้นไปก่อนหน้านี้แล้ว กรมกิจการเด็กและเยาวชนจึงมีดำริในการศึกษาวิจัยเพื่อส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชนจึงได้ดำเนินการวิจัยประเมินผลการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนอันเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาศักยภาพสภาเด็กและเยาวชนในประเทศไทย

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อประเมินผลการดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชนตามกฎหมายและมาตรฐานสภาเด็กและเยาวชน
2. เพื่อศึกษาหาแนวทางการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนให้มีศักยภาพในการปฏิบัติหน้าที่ตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย
3. เพื่อสร้างหลักสูตรมาตรฐานในการพัฒนาศักยภาพแกนนำสภาเด็กและเยาวชนของประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยรูปแบบผสานวิธีโดยกำหนดงานวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก และงานวิจัยเชิงปริมาณเป็นรอง ซึ่งเป็นการบูรณาการข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ในลักษณะการรวมกัน (Converge) และการฝังอยู่ภายใต้ซึ่งกันและกัน (Embedding) โดยจุดมุ่งหมายหลักของงานวิจัยชิ้นนี้คือการจัดทำข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพมาพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนที่เท่าทันให้ต่อยุคสมัยและเหมาะสมต่อช่วงวัยของสภาเด็กและเยาวชนเองซึ่งมีรายละเอียดในการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

งานวิจัยเชิงปริมาณ

(1) ทบทวนวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับ บทบาทหน้าที่ในความรับผิดชอบของสภาเด็กและเยาวชน ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2450

(2) ออกแบบประเมินผลโดยยึดตามกรอบอำนาจหน้าที่ของสภาเด็กและเยาวชนจังหวัด/กรุงเทพมหานคร/อำเภอ ตามมาตรา 31 และ 24 พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2550

(3) สุ่มเลือกประชากรสภาเด็กและเยาวชนทั่วประเทศโดยใช้วิธีการสุ่มอย่างง่ายในการคัดเลือกจังหวัดในแต่ละภาคเพื่อเป็นกลุ่มตัวอย่างในการประเมินผล

(4) วิเคราะห์ผลด้วยสถิติ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้คือ สภาเด็กและเยาวชนทั้ง 77 จังหวัด กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้แบ่งเป็น สภาเด็กและเยาวชนทั้ง 4 ภาค แบ่งเป็นตัวแทนภาค และคัดเลือกด้วยวิธีการสุ่มอย่างง่ายทั้งหมด 360 คน แบ่งเป็นตัวแทนภาคเหนือจำนวน 80 คน ตัวแทนภาคอีสาน 100 คน ตัวแทนภาคกลางและกรุงเทพมหานคร 100 คน ตัวแทนภาคใต้จำนวน 80 คน โดยมีจังหวัดที่เป็นตัวแทนในแต่ละภาคดังนี้ภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ แพร่ ลำปาง เชียงราย ภาคใต้ ได้แก่ ภูเก็ต ชุมพร สงขลา สตูล นราธิวาส ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ขอนแก่น อุดรธานี นครพนม บัรรัมย์ กาฬสินธุ์ เลย ชัยภูมิ

ภาคกลาง ได้แก่ กาญจนบุรี อุทัยธานี ราชบุรี ชัยนาท นนทบุรี กรุงเทพมหานคร และเชียงใหม่

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบประเมินผลกระทบการทำงานของสภาเด็กและเยาวชนตามบทบาทที่กำหนดในพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2550 และมาตรฐานสภาเด็กและเยาวชน

แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการสังเคราะห์ข้อมูลผ่านสถิติบรรยาย (Descriptive Statistic) ในการวิเคราะห์ข้อมูลผ่านแบบประเมินผล

งานวิจัยเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมเชิงคุณภาพ 3 วิธีการ ดังนี้

(1) การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อในการเก็บข้อมูลพร้อมทั้งคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญที่เหมาะสมต่อการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนดังต่อไปนี้

(1.1) ด้านการพัฒนาการเรียนรู้

(1.2) ด้านความเป็นพลเมือง

(1.3) ด้านการพัฒนาหลักสูตรเพื่อความเหมาะสมของสภาเด็กและเยาวชน

(2) เวทีระดมความคิดเห็นของสภาเด็กและเยาวชน (focus group) ใช้เครื่องมือคือ ชุดคำถามกึ่งโครงสร้าง

(3) เวทีวิพากษ์หลักสูตรเวทีวิพากษ์หลักสูตรเกิดขึ้นเมื่อร่างหลักสูตรแรกเสร็จแล้วจึงเรียนเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านการสร้างหลักสูตร และผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาเกี่ยวกับการพัฒนาเด็ก รวมถึงผู้เกี่ยวข้องที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชน นิสิต นักศึกษา และตัวแทนสภาเด็กและเยาวชนในการเข้ารับฟังและร่วมถึงวิพากษ์วิจารณ์แนวทางการพัฒนาเยาวชนและร่างหลักสูตรที่ผู้วิจัยและคณะพัฒนาขึ้นมาเพื่อประสิทธิภาพ และความเท่าทันต่อยุคสมัยของหลักสูตรการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชน

(4) การนำเสนอต่อคณะอนุกรรมการส่งเสริมกิจการสภาเด็กและเยาวชน กรมกิจการเด็กและเยาวชน

(5) การจัดทำข้อเสนอแนะเพื่อทดลองใช้ร่างหลักสูตรการพัฒนาศักยภาพสภาเด็กและเยาวชนเสนอต่อ คณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ (กดยช.) เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนของประเทศไทย

การวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพ

ในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากระเบียบวิธีและเครื่องมือต่างๆ ทั้งจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มและการสังเกตเด็กและเยาวชนกลุ่มเป้าหมายนั้นมาดำเนินการจัดระบบระเบียบและเป็นหมวดหมู่ และวิเคราะห์โดยการมองหาประเด็นหลัก (major themes) หรือแบบแผนหลักๆ (major patterns) ที่พบในข้อมูลการสัมภาษณ์ทั้งหมดก่อนแล้วจึงนำมาแตกออกเป็นประเด็นย่อย (sub-themes) และหัวข้อย่อย (categories) (กิตติพัฒน์ นนทปัทมคุลย์, 2546, น.160) ตามประเด็นที่ได้มีการสร้างเป็นแนวคำถามขึ้นมา วิเคราะห์ข้อมูลโดยการนำเอาข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความเชื่อมโยงของข้อมูล นำข้อมูลมาเรียบเรียงและสรุปจากนั้นนำมาวิเคราะห์ต่อโดยการตีความและแปลความหมาย หาความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับทฤษฎีกับข้อมูลที่ผ่านมาทำให้เป็นหัวข้อย่อย (categories) แล้วพรรณนา(descriptive) ในแต่ละประเด็นตามขอบเขตแนวความคิดและวัตถุประสงค์ในการศึกษาที่ได้กำหนดไว้ พร้อมตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้ผ่านการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) โดยการเปรียบเทียบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลหลายๆ แหล่ง ร่วมไปกับการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายๆ วิธีเพื่อนำมาเปรียบเทียบและสร้างความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

คณะผู้ศึกษาได้สรุปผลการศึกษาออกเป็น 2 ตอน คือ ตอนที่ 1 ผลการศึกษาจากการวิจัยเชิงปริมาณ และ ตอนที่ 2 ผลการศึกษาจากการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยกำหนดข้อมูลจากผลการศึกษาจากการวิจัยเชิงปริมาณเป็นระดับรอง และกำหนดข้อมูลจากผล

การศึกษาจากการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นระดับหลัก ซึ่งนำไปสู่การสังเคราะห์สร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชน ซึ่งได้ผลการศึกษาดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาจากการวิจัยเชิงปริมาณ

การรวบรวมผลการทำงานของสภาเด็กและเยาวชนโดยใช้แบบประเมินผลกระบวนการทำงานของสภาเด็กและเยาวชน ตามบทบาทที่กำหนดในพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2550 และมาตรฐานสภาเด็กและเยาวชน เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 360 คน โดยเก็บข้อมูลด้านข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบประเมินผล บทบาทของสภาเด็กและเยาวชน และประสิทธิภาพของการดำเนินงานสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดตามกลุ่มตัวอย่าง ข้อมูลผลการศึกษามีดังนี้

1) การดำเนินกิจกรรมการประสานงานระหว่างสภาเด็กและเยาวชนอำเภอ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ของเด็กในเขตพื้นที่จังหวัด จากข้อมูลปริมาณพบว่า สภาเด็กและเยาวชนจังหวัดมีประสิทธิภาพการดำเนินงานจากมากไปน้อย ดังนี้ (1) มีการประสานเครือข่ายด้านเด็กและเยาวชนในพื้นที่เข้าร่วมกิจกรรม/โครงการ คิดเป็นร้อยละ 93.1 (2) มีการติดต่อสื่อสารให้สมาชิกได้รับแจ้งข่าวสาร ความเคลื่อนไหวของสภาเด็กและเยาวชน คิดเป็นร้อยละ 90.3 (3) มีการประชุมเครือข่าย เพื่อประสานความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรม/โครงการสม่ำเสมอ คิดเป็นร้อยละ 88.3 (4) มีการประสานงานเครือข่าย การดำเนินงานร่วมกัน เพื่อติดต่อสื่อสารความเคลื่อนไหวของสภาเด็กและเยาวชน คิดเป็นร้อยละ 86.9 (5) มีช่องทางให้สมาชิกสภาเด็กและเยาวชน รวมถึงสภาเด็กและเยาวชน ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการทำงานด้านเด็กและเยาวชนในจังหวัดของท่าน คิดเป็นร้อยละ 86.4 (6) มีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานของสภาเด็กและเยาวชน เพื่อเป็นสถานที่ประชุมหารือ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน คิดเป็นร้อยละ 68.6 ทั้งนี้ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าสภาเด็กและเยาวชนมีประสิทธิภาพสูงเกี่ยวกับลักษณะงานประสานเครือข่ายและการสื่อสารต่อสมาชิกในสภาเด็กและเยาวชน ทว่ายังไม่สามารถดำเนินงานด้านการจัดตั้งศูนย์ประสานงานได้อย่างมีประสิทธิภาพตามที่สภาเด็กและเยาวชนคาดหวังได้

2) การดำเนินกิจกรรมการเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และเผยแพร่ด้านวิชาการ การศึกษา กีฬาและวัฒนธรรม พบว่าสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดมีประสิทธิภาพการดำเนินงานจากมากไปน้อยดังนี้ (1) รายงานการประชุม ประชาสัมพันธ์ ประกาศ รายงาน ผลการประชุมเกี่ยวกับการบริหารสภาเด็กและเยาวชนให้ผู้ที่เกี่ยวข้องรับทราบ คิดเป็น ร้อยละ 86.1 (2) มีการรายงานผลการดำเนินงานประจำปีอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้สังคม ได้รับรู้ข้อมูล และผลการดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชน คิดเป็นร้อยละ 82.2 (3) มีการจัดทำรายงานการประชุม และประชาสัมพันธ์ ประกาศ รายงานผลการประชุม เกี่ยวกับการประชุมใหญ่สามัญประจำปีให้ผู้ที่เกี่ยวข้องรับทราบ คิดเป็นร้อยละ 81.7 (4) มีการประชาสัมพันธ์ภารกิจ หน้าที่ การดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ สังคมได้รับรู้ข้อมูล และผลการดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชน คิดเป็นร้อยละ 80.0 (5) มีการรายงานการใช้จ่ายงบประมาณประจำปีอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้สังคมได้รับรู้ ข้อมูล และผลการดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชน คิดเป็นร้อยละ 75.8 (6) มีการ รวบรวมข้อมูลสถานการณ์ด้านเด็กและเยาวชนในพื้นที่ อย่างเป็นรูปธรรม คิดเป็นร้อยละ 55.3 (7) มีการรวบรวมฐานข้อมูลด้านเด็กและเยาวชนในพื้นที่ อย่างเป็นรูปธรรม คิดเป็น ร้อยละ 51.4 ทั้งนี้ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าสภาเด็กและเยาวชนมีประสิทธิภาพสูง จัดไว้ในสามอันดับแรกซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับลักษณะงานรายงาน/ประชาสัมพันธ์ การ ประชุม และสรุปผลการดำเนินงานรวมถึงรายงานต่างๆ ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและ สาธารณะ ทว่ายังไม่สามารถดำเนินงานด้านรวบรวมฐานข้อมูลด้านเด็กและเยาวชนใน พื้นที่ อย่างเป็นรูปธรรมได้ ซึ่งจากข้อมูลเชิงปริมาณสะท้อนให้เห็นชัดเจนว่ากลุ่มตัวอย่าง จากการสุ่มสภาเด็กและเยาวชนทั่วประเทศมีเพียงครั้งเดียวที่มีความสามารถในการ รวบรวมฐานข้อมูลด้านเด็กและเยาวชนในพื้นที่

3) ดำเนินการดำเนินการส่งเสริมสนับสนุนให้สภาเด็กฯอำเภอ และ สถาบันการศึกษาในเขตจังหวัด/กรุงเทพฯได้มีกิจกรรมต่างๆ อันเป็นประโยชน์เพื่อส่งเสริม และพัฒนาเด็ก จากข้อมูลปริมาณพบว่าสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดมีประสิทธิภาพการ ดำเนินงานจากมากไปน้อย 4 ลำดับดังนี้ (1) สภาเด็กและเยาวชนในแต่ละพื้นที่มีกิจกรรม ที่ทำร่วมกันในจังหวัดของตน คิดเป็นร้อยละ 88.3 (2) มีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันกับ

เครือข่ายด้านเด็กและเยาวชนในพื้นที่ สภาเด็กและเยาวชนในแต่ละพื้นที่ที่มีกิจกรรมที่ทำร่วมกันในจังหวัดของตน คิดเป็นร้อยละ 87.8 (3) มีการดำเนินกิจกรรมตามแผนงาน/โครงการประจำปีที่กำหนดไว้ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดในแต่ละกิจกรรม/โครงการ คิดเป็นร้อยละ 85.3 (4) มีการระดมทรัพยากรและสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ เอกชน และ NGOs ซึ่งเป็นการดำเนินงานในลักษณะของการบูรณาการการทำงานร่วมกัน คิดเป็นร้อยละ 56.4 ทั้งนี้ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าสภาเด็กและเยาวชนมีประสิทธิภาพสูง ในด้านความร่วมมือการทำงานทั้งภายในและภายนอกองค์กร แต่ก็ยังไม่สามารถระดมทรัพยากรและสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ เอกชน และ NGOs ซึ่งเป็นการดำเนินงานในลักษณะของการบูรณาการการทำงานร่วมกันได้เท่าที่สภาเด็กและเยาวชนคาดหวัง

4) การดำเนินการออกข้อบังคับเกี่ยวกับการประชุมและการดำเนินงานตามอำนาจหน้าที่ มีแผนงาน/โครงการประจำปีสภาเด็กและเยาวชน จากข้อมูลพบว่าสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดมีประสิทธิภาพการดำเนินงานจากสูง 3 อันดับแรกดังนี้ (1) มีแผนงาน/โครงการประจำปีสภาเด็กและเยาวชน คิดเป็นร้อยละ 89.4 (2) จัดการประชุมใหญ่สามัญประจำปี อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง และมีการประสานงาน/ร่วมมือดำเนินกิจกรรมกับเครือข่ายด้านเด็กและเยาวชนในพื้นที่ คิดเป็นร้อยละ 88.3 (3) มีการดำเนินกิจกรรมตามแผนงาน/โครงการประจำปีที่กำหนด คิดเป็นร้อยละ 87.8 และ 3 อันดับสุดท้ายในการดำเนินการออกข้อบังคับเกี่ยวกับการประชุมและการดำเนินงานตามอำนาจหน้าที่ มีแผนงาน/โครงการประจำปีสภาเด็กและเยาวชน ได้แก่ (1) ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ องค์ความรู้ สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ จากหน่วยงานภาครัฐ คิดเป็นร้อยละ 63.9 (2) ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ องค์ความรู้ สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ จากหน่วยงานภาคเอกชน คิดเป็นร้อยละ 54.7 (3) จัดทำระบบสารบรรณ ในการจากระบบเอกสาร การรับ-ส่ง ผลิตเอกสาร การจัดทำ การเก็บรักษา การยืม การทำลาย เพื่อให้ระบบงานเอกสารเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คิดเป็นร้อยละ 53.6 ทั้งนี้ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าสภาเด็กและเยาวชนมีประสิทธิภาพสูง ในด้านการประชุม การเตรียมแผนงาน และการปฏิบัติการต่างๆ ทว่ายังไม่สามารถได้รับทรัพยากรต่างๆอย่างเพียงพอต่อการขับเคลื่อนงาน อีกทั้งยัง

ขาดซึ่งเครื่องมือในการช่วยเหลือเกี่ยวกับงานสารบรรณซึ่งความต้องการต่างๆ ดังกล่าวสะท้อนถึงความต้องการจากรัฐเป็นหลัก

ตอนที่ 2 ผลการศึกษาจากการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการศึกษาที่น่าเสนอนี้ เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและจากการสนทนากลุ่มเยาวชนและพี่เลี้ยงเพื่อพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนในอนาคตรวมถึงเป็นแนวทางในการสร้างเป็นหลักสูตรมาตรฐานในการพัฒนาศักยภาพสภาเด็กและเยาวชนของประเทศไทยโดยนำเสนอเป็นประเด็นสำคัญต่างๆ 15 ประเด็น ดังนี้

1. ความรู้ข้อมูลสถานการณ์และปัญหาในชุมชน ประเทศ และโลกอย่างลุ่มลึก สภาเด็กและเยาวชนจำเป็นต้องมีความรู้ข้อมูลสถานการณ์และปัญหาในชุมชน ประเทศ และโลกในระดับที่แตกต่างกัน ในระดับพื้นที่ตำบล อำเภอและจังหวัดต้องมีความรู้สถานการณ์ของบริบทของแต่ละพื้นที่ให้ชัดเจน แต่หากเป็นสภาเด็กและเยาวชนในระดับประเทศต้องมีความรู้ที่เกี่ยวข้องกับบริบทอาเซียนและโลกซึ่งมีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2550 มาตรา 33 สภาเด็กและเยาวชนแห่งประเทศไทยมีอำนาจหน้าที่ ข้อที่ 2 ที่ระบุ ให้ความร่วมมือในการดำเนินงานของรัฐและองค์กรเอกชนหรือองค์กรชุมชนในการพัฒนาเด็กและเยาวชน ข้อที่ 4 ที่ระบุว่า เสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมในการพัฒนาเด็กและเยาวชนที่อาจมีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน และข้อที่ 5 ที่ระบุว่า เสนอคณะกรรมการเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของหน่วยงานของภาครัฐและองค์กรเอกชนหรือองค์กรชุมชน การที่สภาเด็กและเยาวชนจะปฏิบัติหน้าที่ตามเจตนารมณ์ของกฎหมายตามที่ระบุไว้ได้ผู้นำสภาเด็กและเยาวชนต้องมีความรู้สถานการณ์และปัญหาในชุมชน ประเทศ และโลกอย่างละเอียดรอบด้านครบทุกมิติจึงจะสามารถปฏิบัติตามบทบาทได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดรับกับการศึกษาของสมพงษ์ จิตระดับ สุธงคะวาทีน เรื่องการวิจัยสู่การปฏิบัติ : รูปแบบการมีส่วนร่วมของสภาเด็กและเยาวชนในประเทศไทย (2554) ที่มีข้อค้นพบประเด็นหนึ่งว่า จุดอ่อน ข้อควรปรับปรุงของสภาเด็กและเยาวชน คือ การเขียนโครงการของสภาเด็กและเยาวชนมีทักษะในการเขียนโครงการค่อนข้างน้อย ข้อมูลสำคัญและการอ้างอิงไม่เพียงพอ

รายละเอียดต่างๆในโครงการไม่ชัดเจน และตัวเยาวชนยังไม่ค่อยให้ความสนใจกับการเขียนโครงการมากนัก

2. ความรู้เรื่องการบริหารจัดการและการวางแผน ผลการศึกษาพบรายละเอียดสำคัญ 3 ประการ คือ (1) ความรู้เรื่องการบริหารจัดการองค์กร(2) ความรู้เรื่อง การเขียนโครงการและการวางแผน (3) ความรู้เรื่องงานเอกสารราชการ/สารบรรณ/การเงินและงบประมาณซึ่งข้อค้นพบของคณะผู้ศึกษาทั้งสามประการนั้นสอดคล้องกับการศึกษาของสมพงษ์ จิตระดับ ส่องคหวาทิน เรื่องการวิจัยสู่การปฏิบัติ : รูปแบบการมีส่วนร่วมของสภาเด็กและเยาวชนในประเทศไทย (2554) ที่มีข้อค้นพบประเด็นหนึ่งว่า จุดอ่อน ข้อควรปรับปรุงของสภาเด็กและเยาวชนในประเด็นการเขียนโครงการของสภาเด็กและเยาวชนมีทักษะในการเขียนโครงการค่อนข้างน้อย ข้อมูลสำคัญและการอ้างอิงไม่เพียงพอ รายละเอียดต่างๆในโครงการไม่ชัดเจน และตัวเยาวชนยังไม่ค่อยให้ความสนใจกับการเขียนโครงการมากนัก ในการศึกษาเรื่องเดียวกันยังระบุจุดอ่อนและข้อควรปรับปรุงอีกข้อหนึ่ง คือ สภาเด็กและเยาวชนต้องสร้างระบบธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ ยกตัวอย่างเช่น ขาดหลักฐานทางการเงิน นำส่งหลักฐานล่าช้า ใช้เงินผิดประเภท ควรให้เยาวชนเรียนรู้กระบวนการบริหารจัดการความโปร่งใส ระบบติดตามและตรวจสอบ การวางแผนการใช้จ่ายให้ถูกต้อง

3. ความรู้เรื่องนโยบายและการขับเคลื่อนนโยบาย ในระดับกว้างที่สุด คือนโยบายสาธารณะ หรือนโยบายของรัฐเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐบาลในการบริหารประเทศในระดับที่เล็กลงมา คือ นโยบายของกระทรวง/กรมหรือในระดับจังหวัด และชุมชน ข้อมูลเชิงคุณภาพสะท้อนให้เห็นว่าสภาเด็กและเยาวชนต้องมีความรู้เกี่ยวกับนโยบาย สอดคล้องกับบทบาทตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2550 กำหนดให้สภาเด็กและเยาวชนโดยเฉพาะสภาเด็กและเยาวชนในระดับประเทศมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องกับ “การให้ความเห็นในการกำหนดนโยบาย แผนงาน และงบประมาณของหน่วยงานของรัฐเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน” ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนโยบายโดยตรง ผู้นำสภาเด็กและเยาวชนหลายจังหวัดเข้าไปมีส่วนร่วมในกรรมการของหน่วยงาน/จังหวัดที่มีบทบาทด้านการขับเคลื่อนนโยบาย และที่

สำคัญ คือ ผู้นำสภาเด็กและเยาวชนแห่งประเทศไทยเองก็ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมผลักดัน และขับเคลื่อนนโยบายด้านเด็กและเยาวชนที่สำคัญๆของประเทศไทยอยู่แล้ว นอกจากนี้ ข้อมูลยังมีความสอดคล้องกับการวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบสภาเด็กและเยาวชน โดย สมพงษ์ จิตระดับและคณะ (2553) สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส) ที่เห็นว่ารูปแบบของสภาเด็กและเยาวชนที่ประสบความสำเร็จจะมี องค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ หนึ่งในนั้น คือ ข้อที่ 1 วิสัยทัศน์ นโยบายของผู้นำ ผู้นำ ราชการจังหวัดที่คิดริเริ่ม การเห็นความสำคัญ “วาระการดูแลคุ้มครองเด็ก” การส่งเสริม พื้นที่สร้างสรรค์ การสนับสนุนโครงการต่างๆ ด้วยเหตุนี้สภาเด็กและเยาวชนจึงต้องมีความรู้เรื่องนโยบายเพื่อให้มีความเท่าทันกับการทำงานในระดับจังหวัดเพื่อให้สภาเด็ก และเยาวชนมีประสิทธิภาพสูงสุด

4. ความรู้ด้านการพัฒนาบุคลิกภาพ ภาพลักษณ์ และมารยาท ปัญหา บุคลิกภาพ ภาพลักษณ์ และมารยาทของผู้นำสภาเด็กและเยาวชนเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนานว่ามีแนวโน้มเป็นปัญหาเรื้อรังของผู้นำสภาเด็กและเยาวชนบางคน ปัญหาพฤติกรรมของผู้นำสภาเด็กและเยาวชนบางคนส่งผลถึงภาพลักษณ์ของสภาเด็ก และเยาวชนโดยรวมส่งผลให้ผู้ใหญ่ในสังคมมีภาพลบกับสภาเด็กและเยาวชน ปัญหาเรื่อง พฤติกรรมของสภาเด็กและเยาวชนนี้เป็นเรื่องที่ติดตัวเด็กและเยาวชนบางคนจนเป็นนิสัย และบางกรณีอาจไม่สามารถแก้ไขได้โดยการฝึกอบรม ทว่าการฝึกอบรมอาจเป็นส่วนหนึ่ง ในการปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมบางพฤติกรรมของเยาวชนก็เป็นได้ ในประเด็น เรื่องบุคลิกภาพของผู้นำสภาเด็กและเยาวชนและพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของผู้นำสภา เด็กและเยาวชนนี้ ไม่พบในรายงานการศึกษาหรือ งานวิจัยของนักวิชาการ และ/หรือ ผู้เชี่ยวชาญที่ศึกษาด้านสภาเด็กและเยาวชน ในที่นี้สามารถวิเคราะห์ได้ว่าจะไม่มีใคร ศึกษาศึกษาในประเด็นดังกล่าวอย่างเด่นชัด หรือเป็นไปได้ว่าข้อมูลที่กล่าวถึงผู้นำสภาเด็ก และเยาวชนในแง่ลบเป็นเพียงกลุ่มเยาวชนกลุ่มเล็กๆ ไม่ได้มีสาระสำคัญต่อสภาเด็กและ เยาวชนในภาพรวม ในขณะที่ข้อมูลเรื่องบุคลิกภาพ ภาพลักษณ์และมารยาทนี้ผู้เชี่ยวชาญ ท่านหนึ่งสะท้อนข้อมูลที่แตกต่างไป คือ ผู้เชี่ยวชาญเห็นว่าผู้นำสภาเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะในระดับประเทศต้องไปทำหน้าที่เป็นตัวแทนของประเทศในเวทีนานาชาติ ด้วย

เหตุนี้มารยาทสากล (international manner) ทั้งเรื่องการติดต่อธุรกิจ การเจรจา รวมถึงมารยาทในการรับประทานอาหาร มารยาทสากลจึงมีความจำเป็นที่ต้องฝึกอบรมให้แก่ผู้นำสภาเด็กและเยาวชนระดับประเทศเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมมารยาทในกลุ่มมารยาทสังคมทั้งภาพพจน์ภาพลักษณ์ให้แก่พวกเขาในการทำหน้าที่ตัวแทนประเทศไทย

5. ความรู้เรื่องทักษะการสื่อสาร และทักษะการฟัง ทักษะการสื่อสาร หมายความว่ารวมถึง (1) การสื่อสารด้วยวาจา คือ การพูด การบรรยาย และการอภิปราย และ (2) การสื่อสารที่ไม่ใช่วาจา คือ การเขียน การแสดงออกด้วยสีหน้าแวตา รวมไปถึงการแสดงออกในสื่อออนไลน์ ประเด็นเรื่องการสื่อสารนี้ผู้เชี่ยวชาญ และผู้นำสภาเด็กและเยาวชนสะท้อนข้อมูลตรงกันว่าเป็นจุดที่ผู้นำสภาเด็กและเยาวชนต้องได้รับการพัฒนาศักยภาพ ทั้งยังสอดคล้องกับความคิดเห็นเพิ่มเติมจากผลการศึกษาเชิงปริมาณที่ว่า สภาเด็กและเยาวชนต้องการได้รับการพัฒนาทักษะการสื่อสารที่ดี และทักษะการพูดต่อประชุมชน เป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นต่อพัฒนาศักยภาพของผู้นำสภาเด็กและเยาวชนสำหรับทักษะด้านการสื่อสารเป็นทักษะ กลุ่มทักษะด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำหรับศตวรรษที่ 21 เป็นทักษะที่ผู้ใช้สามารถใช้งานคอมพิวเตอร์ได้อย่างยืดหยุ่นและคล่องแคล่ว โดยผู้ใช้มีความพร้อมที่จะเข้าถึงเทคโนโลยีอย่างสมบูรณ์ ในการเข้าถึงช่องทางการสื่อสารต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถคิดค้น “ชุดความรู้” ในการสร้างสื่อ เพื่อการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ ผ่านเทคโนโลยีการสื่อสาร และสามารถประยุกต์ใช้ความรู้ทางเทคโนโลยีการสื่อสารรูปแบบต่างๆ ในการสื่อสารประเด็นที่ตนสนใจได้อย่างเหมาะสม (วิจารณ์ พานิช, 2555, น.19-21; สุทัศน์ สังคะพันธ์, 2556, น.14-20; ศิริวรรณ ฉัตรมณีรุ่งเจริญ และวรางคณา ทองนพคุณ. ม.ป.ป: ออนไลน์) ทักษะชุดนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการใช้ชีวิตในศตวรรษที่ 21 นี้ นอกจากทักษะการสื่อสารแล้วนั้น จากการศึกษา พบว่า ทักษะการฟังมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าทักษะการสื่อสารประเภทอื่นๆ ซึ่งในการศึกษาได้กล่าวถึงอิทธิพลของการฟังกับการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนในประเด็นของฟังเพื่อการจับประเด็นสำคัญ ฟังเพื่อการเรียนรู้ ฟังเพื่อวิเคราะห์ข้อเท็จจริง เป็นต้น

6. ความรู้เรื่องการทำงานกับชุมชน ด้วยพันธกิจโดยตรงของสภาเด็กและเยาวชนในการขับเคลื่อนงานในเชิงประเด็นต่างๆ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับคนหรือกลุ่มคนที่มีความหลากหลาย หนึ่งในนั้นคือกลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนของสภาเด็กและเยาวชนเอง ทั้งในแง่ของการทำงาน และในแง่ของการประสานงานเพื่อริเริ่มโครงการต่างๆ ตามนโยบายของภาครัฐ ซึ่งตรงกับกรมกิจการเด็กและเยาวชน (2558, น.206) ที่ได้ให้ความสำคัญของสภาเด็กและเยาวชนต่อชุมชนไว้ว่า เทคนิคการทำงานใหญ่ให้สำเร็จ ในรายงานการพัฒนาเด็กและเยาวชนประจำปี 2556 ในเทคนิคที่ 4 เทคนิคการสร้างความยั่งยืนบนฐานคิดให้ชุมชนได้รับประโยชน์ ข้อมูลนี้ยังสอดคล้องกับแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ ของคณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ (2555, น.44 - 45) ในยุทธศาสตร์ที่ 3 ส่งเสริมและสนับสนุนความเข้มแข็งของภาคีเครือข่ายให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็กและเยาวชนในมาตรการที่ 3.2 ส่งเสริมบทบาทของภาคีเครือข่ายเพื่อมีส่วนร่วมพัฒนาเด็กและเยาวชนหัวข้อที่ 3.2.4 เรื่องการส่งเสริมสนับสนุนให้ทุกจังหวัดบรรจุเรื่องจังหวัดน่าอยู่สำหรับเด็กและเยาวชนไว้ในแผนพัฒนาจังหวัด อาทิ ประเด็นเมืองปลอดภัย เมืองสุขภาพ เมืองครอบครัว เมืองแห่งการเรียนรู้ เมืองที่คุ้มครองสิทธิเด็กและเยาวชน เมืองที่เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วม เมืองปลอดภัยจากปัจจัยเสี่ยง และเสริมหนุนผลการดำเนินงานพัฒนาเด็กและเยาวชนขององค์กรส่งเสริมเด็กและเยาวชน และหัวข้อที่ 3.2.5 เรื่องการส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้ความสำคัญในการพัฒนาเด็กและเยาวชนในพื้นที่ โดยเฉพาะการจัดตั้งและดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชนระดับท้องถิ่น รวมทั้งทั้งกลุ่มเด็กและเยาวชนทั่วไป 3.2.6 ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีฝ่ายงานด้านเด็กและครอบครัวและพัฒนาความร่วมมือกับเครือข่ายองค์กรทางภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาสังคม สถาบันการศึกษา และชุมชน

7. ความรู้เรื่องการสร้างเครือข่ายทางสังคม และการระดมทรัพยากร การพัฒนาให้เกิดเครือข่ายโดยมุ่งเน้นไปเฉพาะการพัฒนาให้เด็กและเยาวชน ให้มีทักษะในการเข้าถึงบุคคลและสามารถสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกได้ในเชิงกว้าง ได้อย่างรวดเร็วซึ่งสอดคล้องกับแนวทางแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติที่ได้ให้ความสำคัญการสร้างเครือข่ายทางสังคมต่อเด็กและเยาวชนในยุทธศาสตร์ที่ 3 ส่งเสริมและสนับสนุนความ

เข้มแข็งของภาคีเครือข่ายให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็กและเยาวชน ในมาตรการที่ 3.2 ส่งเสริมบทบาทของภาคีเครือข่ายเพื่อมีส่วนร่วมพัฒนาเด็กและเยาวชนหัวข้อที่ 3.2.4 เรื่องการส่งเสริมสนับสนุนให้ทุกจังหวัดบรรจุเรื่องจังหวัดน่าอยู่สำหรับเด็กและเยาวชนไว้ในแผนพัฒนาจังหวัด อาทิ ประเด็นเมืองปลอดภัย เมืองสุขภาพ เมืองครอบครัว เมืองแห่งการเรียนรู้ เมืองที่คุ้มครองสิทธิเด็กและเยาวชน เมืองที่เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วม เมืองปลอดภัยจากปัจจัยเสี่ยง และเสริมหนุนผลการดำเนินงานพัฒนาเด็กและเยาวชนขององค์กรส่งเสริมเด็กและเยาวชน และหัวข้อที่ 3.2.5 เรื่องการส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้ความสำคัญในการพัฒนาเด็กและเยาวชนในพื้นที่ โดยเฉพาะการจัดตั้งและดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชนระดับท้องถิ่น รวมทั้งทั้งกลุ่มเด็กและเยาวชนทั่วไป 3.2.6 ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีฝ่ายงานด้านเด็กและครอบครัวและพัฒนาความร่วมมือกับเครือข่ายองค์กรทางภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาสังคม สถาบันการศึกษาชุมชน (คณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ, 2555, น.44 - 55) และกรมกิจการเด็กและเยาวชน (2558, น.204 - 205) ก็ให้ความสำคัญต่อองค์ความรู้เรื่องการสร้างเครือข่ายทางสังคมสำหรับสภาเด็กและเยาวชน

8. ความรู้เรื่องทักษะการคิดขั้นสูง จากข้อมูลเชิงคุณภาพชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาทักษะการคิดเป็นประเด็นที่แพร่หลายในสังคมไทยและสังคมโลก สภาเด็กและเยาวชนเองก็มีความต้องการทักษะดังกล่าวเป็นอย่างสูง โดยเฉพาะทักษะการคิดเชิงสร้างสรรค์ (Creative Thinking) และทักษะการคิดเชิงวิจารณ์ญาณ (Critical Thinking) ซึ่งทักษะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการในการใคร่ครวญปัญหาและสาเหตุของปัญหา ในการค้นหาหนทางแก้ที่ทรงประสิทธิภาพ อีกทั้งความสามารถในการสร้างสรรค์โครงการที่มีความแปลกใหม่ต่อเด็กและเยาวชน ซึ่งมีความสอดคล้องกับคู่มือปฏิบัติงานมาตรฐานสภาเด็กและเยาวชน ในหัวข้อการกำหนดคุณภาพในการดำเนินงาน (สำนักส่งเสริมและพิทักษ์เยาวชน สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส และผู้สูงอายุ, 2556, น.53 - 56) ที่แบ่งคุณภาพในการดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชนออกเป็น 4 ด้านได้แก่ (1) คุณภาพด้านการประสานงาน (2) คุณภาพด้านการดำเนินงาน (3) คุณภาพด้านการถอดบทเรียน (4) คุณภาพของแนวทางการพัฒนางานสภาเด็กและ

เยาวชนในระยะยาว ซึ่งจากมาตรฐานดังกล่าว การที่จะสร้างคุณภาพในการทำงานของ
สภาเด็กและเยาวชนมีความจำเป็นเป็นอย่างสูงที่สภาเด็กและเยาวชนต้องได้รับทักษะการ
คิดเชิงสร้างสรรค์ (Creative Thinking) ที่มีองค์ประกอบ 4 อย่างดังนี้ (1) ความคิดริเริ่ม
(Originality) คือความสามารถในการคิดแปลกใหม่ไม่ซ้ำกับความคิดคนอื่น (2) ความคิด
คล่องแคล่ว (Fluency) คือความสามารถในการคิดเรื่องต่างๆ ที่ไม่ซ้ำในประเด็นเดียวกัน
ได้รวดเร็วอย่างไม่ติดขัด (3) ความคิดยืดหยุ่น (Flexibility) คือ ความสามารถในการแตก
ความคิดประเด็นใดประเด็นหนึ่งออกเป็นชุดความคิดต่างๆ ได้อย่างอิสระ และหลาย
ทิศทาง โดยยังคงความหมาย/คุณค่า ของชุดความคิดเดิมไว้ได้ (4) ความคิดละเอียดลออ
(Elaboration) คือความสามารถในการย่อยประเด็นทางความคิดเป็นรายละเอียดต่างๆ
และสามารถอธิบายรายละเอียดนั้นให้เห็นเป็นภาพหรือแผนงานที่ชัดเจน (Guilford,
1967, p.145 - 151) อีกทักษะที่สำคัญโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนที่อยู่ในยุคปัจจุบันคือ
ทักษะการคิดเชิงวิจารณ์ญาณ (Critical Thinking) อันประกอบไปด้วยการสร้าง
ความสามารถทั้ง 5 ประการดังนี้ (1) ความสามารถในการนิยามปัญหา (2) ความสามารถ
ในการเลือกข้อมูลหรือรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง (3) ความสามารถในการระบุข้อตกลง
หรือจัดระบบข้อมูล (4) ความสามารถในการกำหนดและตั้งสมมติฐาน (5) ความสามารถ
ในการลงสรุปอย่างสมเหตุสมผล (ประพันธ์ศิริ สุเสารัจ, 2553, น.106 - 107) นับได้ว่าชุด
ความคิดที่ประกอบขึ้นจากความคิดสร้างสรรค์และความคิดเชิงวิจารณ์ญาณ เป็นชุด
ความคิดที่มีความเหมาะสมต่อการทำงานของเด็กและเยาวชนอย่างยิ่ง

9. ความรู้เรื่องทักษะทางสังคม และการเห็นคุณค่าในตนเอง ทักษะทางสังคม
ถือได้ว่าเป็นกระบวนการปรับตัวส่วนบุคคลเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้ง ร่างกาย
อารมณ์ สังคม สติปัญญา ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่ตนเข้าไปปฏิสัมพันธ์ด้วย อาจ
ขึ้นอยู่กับ ระบบพัฒนาการทางร่างกายกับสภาพแวดล้อมสังคมที่ตนอาศัยอยู่ ซึ่ง
กระบวนการ รวมถึงผลของการปรับตัวนั้น มีความจำเป็นที่จะได้รับการตอบสนองใน
ทางบวกต่อสังคมที่ตนอาศัยอยู่ รวมถึงความสามารถในการสร้างการยอมรับ ให้คนใน
สังคมโดยเฉพาะสังคมที่อยู่ใกล้ตัว เข้าใจและยอมรับผลของการปรับตัวนั้น ในทาง
เดียวกันข้อมูลเชิงคุณภาพก็สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญในความต้องการ ทักษะ

ทางสังคม ของสภาเด็กและเยาวชนที่มีความต้องการชุดความรู้บางอย่างในการเสริมสร้างทักษะทางสังคมเพื่อสร้างผลผลิตผลของการทำงานที่ทรงประสิทธิภาพด้วย วิธีคิดในการสร้างสัมพันธภาพในทางบวก อย่างที่ โกลแมน (Goleman, 1998, p.95) ได้พูดถึงทักษะทางสังคมไว้ว่า เป็นทักษะที่บ่งบอกถึงความสามารถในการสร้างสัมพันธภาพและสายสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ตลอดจนสามารถที่จะค้นพบสิ่งที่เป็นพื้นฐานร่วมกันของคนในองค์กรและทำให้คนในองค์กรมีความสามัคคีปรองดองกัน ซึ่งตรงกับความต้องการของกรมกิจการเด็กและเยาวชน ในรายงานการพัฒนาเด็กและเยาวชนประจำปี 2556 (2556, น. 207) ที่กล่าวถึงคุณสมบัติของเด็กและเยาวชนที่มีความสามารถสร้างความสำเร็จแก่สภาเด็กและเยาวชนคือเป็นคนที่มีใจรักทำงาน ซึ่งการที่บุคคลมีคุณสมบัติใจรักการทำงานจะนำมาซึ่งลักษณะร่วมที่บุคคลนั้นพึงมี 5 ลักษณะด้วยกันได้แก่ มนุษยสัมพันธ์ดี, สนุกกับปัญหา, รักการเรียนรู้ ชอบทำงานเป็นทีม และมีความยืดหยุ่นและกระตือรือร้นศึกษาธิการ (2544, น.90 - 91) ได้กล่าวถึงทักษะทางสังคมไว้ว่า การจะให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะเพื่อนำไปแก้ปัญหาหรือพัฒนาในชีวิตประจำวัน เนื้อหาสาระที่ ต้องเรียนรู้ คือความรู้พื้นฐานทักษะอาชีพ ทักษะการแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตและทักษะทางสังคม เพื่อการประสานสัมพันธ์และอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ซึ่งทักษะเหล่านี้ คือทักษะชีวิต (Life Skills) ที่ทุกคนต้องมี ต้องเรียนรู้ และเรียนรู้อยู่ทุกขณะของชีวิต

นอกเหนือจากความรู้เกี่ยวกับทักษะทางสังคมที่กล่าวถึงเบื้องต้นแล้ว ความรู้เรื่องการเห็นคุณค่าในตัวเองก็เป็นอีกชุดความรู้หนึ่งที่จะสนับสนุนให้บุคคลที่เห็นคุณค่าในตนเองสูง จะสามารถเผชิญกับอุปสรรคที่ผ่านเข้ามาในชีวิต และสามารถยอมรับสถานการณ์ที่ทำให้ตนเองรู้สึกผิดหวัง และท้อแท้ใจด้วยความเชื่อมั่นในตนเอง ได้อย่างมีความหวังและความกล้าหาญ จึงเป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จและความสุข สามารถดำเนินชีวิตตามภารกิจอันเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของตนและองค์กร ซึ่งมีความสอดคล้องกับคณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ (2555, น.33 - 37) ได้กล่าวถึงแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ ตามยุทธศาสตร์ที่ 1 การสร้างภูมิคุ้มกันในการดำรงชีวิตของเด็กและเยาวชน ในเป้าประสงค์ เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้รับการพัฒนาทั้งกาย ใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม และมีพฤติกรรมที่เหมาะสมตามวัย

ในมาตรการการพัฒนาคุณภาพเด็กและเยาวชนในภาพรวม หัวข้อที่ 1.1.8 พัฒนาระบบการเรียนรู้ให้เด็กและเยาวชนมุ่งมั่นพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง มีทักษะและเจตคติที่ดีต่อการทำงาน มีศักดิ์ศรี และความภาคภูมิใจในการทำงานที่สุจริต โดยเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดความรู้ที่ผสมผสานกับประสบการณ์ตรง และสามารถจัดระบบการจัดการความรู้ของตนเองอย่างรอบคอบ

10. ความรู้เกี่ยวกับการทำงานเป็นทีม การศึกษาประเด็นความรู้เกี่ยวกับการทำงานเป็นทีม พบว่า ความรู้ในการเข้าใจในการทำงานเป็นทีมกับภายใต้การทำงานในสภาเด็กและเยาวชนมีความสำคัญและจำเป็นที่เด็กและเยาวชนที่มาในสภาต้องมีส่วนร่วมในการทำงานซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับ การศึกษาของสมพงษ์ จิตระดับ สุอังคะวาทิน เรื่องการวิจัยสู่การปฏิบัติ : รูปแบบการมีส่วนร่วมของสภาเด็กและเยาวชนในประเทศไทย (2554) ที่มีข้อค้นพบในประเด็นที่ว่า การดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชนที่ประสบความสำเร็จส่วนหนึ่งเกิดจากความสามัคคีและความร่วมมือของสมาชิกเด็กและเยาวชน และผลการประชุมกลุ่มของสมาชิกสภาเด็กและเยาวชนที่เป็นแกนนำและมีผลงานโครงการที่ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2557 ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ กรุงเทพฯ (อ้างถึงใน กรมกิจการเด็กและเยาวชน, 2558, น. 206 - 207) ที่กล่าวถึงคุณลักษณะของบุคคลที่มีส่วนทำให้การทำงานสำเร็จ ประกอบด้วยคุณสมบัติ 5 ข้อ คือ การรักการเรียนรู้ มีความยืดหยุ่นสูง ชอบการทำงานเป็นทีม มีมนุษยสัมพันธ์ดี และสนุกกับการแก้ปัญหา ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการทำงานร่วมกันเป็นทีมเป็นส่วนสนับสนุนส่งเสริมให้การดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชนมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านการจัดการแก้ไขปัญหา ความมั่นคงในการทำงาน และสัมพันธภาพที่ดีในการทำงาน

11. ความรู้เกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมความสัมพันธ์และความเข้าใจ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ในการทำงานของสภาเด็กและเยาวชนในปัจจุบันมีความจำเป็นจะต้องเชื่อมโยงช่องทางในการสื่อสารหรือประชาสัมพันธ์การทำงานของสภาเด็กและเยาวชนเพิ่มมากขึ้น เพื่อส่งเสริมความร่วมมือ ความเข้าใจ และสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของหน่วยงาน ซึ่งในปัจจุบันช่องทางในการประชาสัมพันธ์มีความหลากหลายและทันสมัยมากยิ่งขึ้นส่งผลให้เกิดการ

ผลักดันให้มีการเสริมความรู้เกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อให้เป็นที่แพร่หลายมากขึ้น จากข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากผลการศึกษาเชิงปริมาณที่ว่า สภาเด็กและเยาวชนอยากให้มีการประชาสัมพันธ์และสื่อสารกับสังคมถึงบทบาท หน้าที่ ภารกิจที่สำคัญของสภาเด็กและเยาวชน เพื่อให้คนในสังคมได้ให้ความสำคัญและตระหนัก ถึงการพัฒนาเด็กและเยาวชนในทุกๆ ด้าน ซึ่งจากผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้อง กับผลการประชุมกลุ่มของสมาชิกสภาเด็กและเยาวชนที่เป็นแกนนำและมีผลงานโครงการ ที่ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2557 ณ โรงแรมแอมบาสซา เดอร์ กรุงเทพฯ (กรมกิจการเด็กและเยาวชน, 2558, น.205) ที่กล่าวถึง เทคนิคการสร้าง แรงจูงใจโดยไม่ใช้เงิน ซึ่งถือได้ว่าเป็นเทคนิคที่สนับสนุนการด้านข้อมูล จะช่วยส่งเสริมให้ การทำงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

12. ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของสภาเด็กและเยาวชนตามพระราชบัญญัติ ส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2550 และความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับ กฎหมายด้านเด็กและเยาวชน จากการศึกษาประเด็นความรู้เกี่ยวกับบทบาทของสภา เด็กและเยาวชนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2550 พบว่า ความรู้ในการเข้าใจบทบาทหน้าที่การทำงานของสภาเด็กและเยาวชนมี ความสำคัญและจำเป็นที่เด็กและเยาวชนที่เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในสภาควรทำความเข้าใจ ตระหนักรู้ และดำเนินการตามบทบาทที่ได้รับ ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นเพิ่มเติมจาก ผลการศึกษาเชิงปริมาณที่ว่า สภาเด็กและเยาวชนต้องการความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับ บทบาทหน้าที่ของสภาเด็กและเยาวชน และจากผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับ การศึกษาของสมพงษ์ จิตระดับ สุ้องคะวาทีน เรื่องการวิจัยสู่การปฏิบัติ : รูปแบบการมี ส่วนร่วมของสภาเด็กและเยาวชนในประเทศไทย (2554) ที่ได้กล่าวถึง บทบาทหน้าที่ของ สภาเด็กและเยาวชนทั้ง 4 ระดับนั้นมีลักษณะเปรียบเทียบ “กงล้อแห่งการพัฒนาด้าน เด็กและเยาวชน” ที่เปรียบเทียบการดำเนินงานด้านเด็กและเยาวชนเป็นเหมือนกงล้อที่ หมุนอย่างต่อเนื่องไปสู่ความก้าวหน้าของการพัฒนาเด็กและเยาวชน และงานวิจัยของจิต ติ มงคลชัยอรัญญาและคณะเรื่อง “การถอดบทเรียนการดำเนินงานตามโครงการบูรณา การสร้างบทบาทและพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชนประจำปี 2552” (2553) ที่

กล่าวถึงเครือข่ายการสนับสนุนบทบาทการทำงานของกลุ่มเด็กและเยาวชนจะช่วยส่งเสริมกิจกรรมของเด็กและเยาวชน แต่อย่างไรก็ตามจากผลการศึกษาข้อมูลยังพบว่า บางครั้งสภาเด็กและเยาวชนยังมีความสับสนในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของตนเองอยู่บ้างส่วนซึ่งจากประเด็นดังกล่าวข้างต้น ถือได้ว่าเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การทำหน้าที่ตามบทบาทของสภาเด็กและเยาวชนหลงทิศทาง ดังนั้นการเสริมความรู้เกี่ยวกับบทบาทของสภาเด็กและเยาวชนเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนให้มีความเข้มแข็ง เพราะการทำงานภายใต้กรอบภาระงานของสภาเด็กและเยาวชนตั้งไว้ตามกฎหมาย เด็กและเยาวชนที่ก้าวเข้ามาในการทำงานในสภา จำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมตามบทบาทที่ได้รับ

13. ความรู้เกี่ยวกับสำนึกความเป็นพลเมือง การศึกษาประเด็นความรู้เกี่ยวกับสำนึกความเป็นพลเมือง พบว่า ความรู้เกี่ยวกับสำนึกความเป็นพลเมืองเป็นความรู้ที่เด็กและเยาวชนในสภาเด็กและเยาวชนยังขาดความรู้ ความเข้าใจ และความสำนึกในความเป็นพลเมือง ที่จำเป็นต้องมีการส่งเสริม ซึ่งในความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชน และการแสดงความคิดเห็นของกลุ่มสภาเด็กและเยาวชนจังหวัด มีทัศนะที่สอดคล้องกันโดยเน้นให้มีการสนับสนุน ส่งเสริมให้เพิ่มความรู้ ความเข้าใจ และความสำนึกของความเป็นพลเมืองให้กับเด็กและเยาวชนก่อนที่จะเข้ามาสู่การทำงานในสภาเด็กและเยาวชนในระดับต่างๆ เพื่อให้เด็กและเยาวชนกลุ่มนี้เกิดการตระหนักรู้ เกิดความเข้าใจ และกระตุ้นจิตสำนึกสาธารณะ ทั้งในด้านการเคารพกฎกติกา การเคารพความแตกต่าง และความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งผลจากการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับความคิดเห็นเพิ่มเติมจากผลการศึกษาเชิงปริมาณที่ว่า สภาเด็กและเยาวชนต้องการส่งเสริมทักษะการเป็นผู้หน้าที่ดีและปลูกฝังเรื่องความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ซึ่งข้อมูลการศึกษาข้างต้นสอดคล้องกับความคิดเห็นของ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2555, น.65 - 66) ได้กล่าวถึงหลักการพื้นฐานของการจัดการศึกษาเพื่อสร้าง “ความเป็นพลเมือง” ไว้ว่า ในการจัดสร้างความเป็นพลเมืองนั้น เราต้องพัฒนาคุณสมบัติของพลเมือง ในระบอบประชาธิปไตยที่มีขึ้นมาด้วยตนเอง และความคิดเห็นของ ทิพย์พาพร ตันติสุนทร (2554, น.66 - 67) ที่ได้กล่าวถึงการสร้างความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นนั้น ควรทำความเข้าใจกับ

เป้าหมายปลายทางที่เรากำลังหลอมรวมความคิด พฤติกรรม และทัศนคติ โดยต้องเริ่มต้นจากเด็กและเยาวชน เพราะจำเป็นต้องอาศัยการพัฒนาทางความคิด และเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่เด็กเหล่านี้ก็จะเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อนองและส่วนรวม

14. ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการความขัดแย้ง ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ปัญหาความขัดแย้งเป็นปัญหาที่มีความสำคัญและเป็นอุปสรรคในการทำงานของสภาเด็กและเยาวชน เนื่องจากการทำงานของสภาเด็กและเยาวชนจะต้องทำงานร่วมกับบุคคลและองค์กรหลายระดับ หลายมิติ ซึ่งนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งที่มีหลายระดับ หลายมิติเช่นเดียวกัน จึงจะต้องประยุกต์ความรู้ด้านการบริหารความขัดแย้งรวมถึงการป้องกันและลดความขัดแย้งใหม่จะที่เกิดขึ้น อันเป็นทักษะที่สภาเด็กและเยาวชนจำเป็นที่จะต้องได้รับการฝึกฝน เนื่องจากหากสามารถจัดการความขัดแย้งได้ดี ความขัดแย้งนั้นก็สามารถกลายเป็นเชิงบวกต่อการทำงานของสภาเด็กและเยาวชนได้ อย่างไรก็ตามในการศึกษาด้านการบริหารจัดการความขัดแย้งนั้นผู้เชี่ยวชาญได้ให้ทัศนะต่อแนวทางการจัดการความขัดแย้งของสภาเด็กและเยาวชนว่าจะต้องมีการส่งเสริมทักษะทางสังคมและทักษะด้านอารมณ์ รวมถึงความคิดเห็นของพี่เลี้ยงสภาเด็กและเยาวชนที่แนะนำว่าการแก้ไขปัญหความขัดแย้งนั้นควรจะได้รับ การสนับสนุนจากหน่วยงานบุคลากร ที่เกี่ยวข้องในการเป็นที่ปรึกษา และสภาเด็กและเยาวชนเองก็ยังมีความเห็นในการบริหารจัดการความขัดแย้งที่จะต้องร่วมกันในการแก้ไขปัญหากับทุกภาคส่วน เพื่อให้สามารถบริหารความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้อย่างสร้างสรรค์ ได้ผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของ อมรา พงศาพิชญ์ (2558, ออนไลน์) ที่เสนอแนวความคิดในการจัดการความขัดแย้ง เรื่องศาสตร์ในเรื่องความขัดแย้งและสันติภาพ โดยสร้างสำนึกว่ามีปัญหา เคารพหน้ากับปัญหา หาทางออกสำหรับปัญหา และพัฒนาสู่สันติภาพ โดยใช้เทคนิค ประกอบด้วย (1) การตอบโต้แลกเปลี่ยน (Interactive) (2) การเสวนา (Dialogue) (3) การร่วมกันหาคำตอบ (Problem Solving) และ (4) การใช้บุคคลที่ 3 (Third Party) ที่เข้ามาไกล่เกลี่ย และการศึกษาของสมพงษ์ จิตระดับ สุธงคะวาทีน ที่ได้ศึกษาเรื่องการวิจัยสู่การปฏิบัติ : รูปแบบการมีส่วนร่วมของสภาเด็กและเยาวชนในประเทศไทย (2554) พบว่า สาเหตุของการดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชนที่ไม่สำเร็จ

ประกอบด้วย (1) งบประมาณไม่เพียงพอ (2) ขาดความสามัคคี และการร่วมมือของสมาชิกสภาเด็กและเยาวชน (3) ปัญหาด้านการประสานงานการดำเนินการ (4) ขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ (5) ปัญหาเรื่องการเดินทาง หรือเวลาในการทำงาน ซึ่งจากปัญหาดังกล่าวข้างต้นจำเป็นต้องมีการพัฒนาความรู้ให้กับเด็กและเยาวชนในประเด็นของการเสริมสร้างทักษะด้านการบริหารจัดการความขัดแย้งขึ้น เพื่อแสวงหาทางออกในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำงานของสภาเด็กและเยาวชน

15. ความรู้ด้านทักษะการน่านันทนาการ เป็นทักษะที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการฝึกฝน สอดคล้องกับความคิดเห็นเพิ่มเติมจากผลการศึกษาเชิงปริมาณที่ว่า สภาเด็กและเยาวชนต้องการพัฒนาทักษะการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ ที่แตกต่างไปจากการเรียนรู้ในห้องเรียน ซึ่งการส่งเสริมให้สภาเด็กและเยาวชนพัฒนาทักษะดังกล่าวจะช่วยให้การดำเนินกิจกรรมของสภาเด็กและเยาวชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น สอดรับกับบทบาทหน้าที่ของสภาเด็กและเยาวชนในการส่งเสริม สนับสนุน และเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมต่างๆ ซึ่งในแต่ละกิจกรรมล้วนแล้วแต่ต้องใช้ทักษะการนันทนาการในการเป็นสื่อกลางและเป็นเครื่องมือในการสร้างปฏิสัมพันธ์ รวมถึงจะต้องใช้ทักษะด้านนี้เพื่อแสดงศักยภาพ ตลอดจนแสดงออกถึงความเป็นผู้นำ ความมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น สามารถทำงานร่วมกับบุคคลและองค์กรต่างๆ ได้อย่างดี และจะนำมาซึ่งภาพลักษณ์ที่ดีของสภาเด็กและเยาวชน โดยจะเห็นได้จากสภาเด็กและเยาวชนที่ประสบความสำเร็จในการทำกิจกรรมและได้รับการยอมรับจากภาคส่วนต่างๆ นั้น ล้วนอาศัยทักษะด้านการนันทนาการ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าทักษะการนันทนาการมีความสำคัญและจำเป็นสภาเด็กและเยาวชน อันจะช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ภายในองค์กร มีความรักใคร่สมัคสมาน ให้เด็กและเยาวชนมีความสามารถ มีลักษณะความเป็นผู้นำ มีความสัมพันธ์ที่ดี ที่จะสร้างการยอมรับในภาคสังคม ตลอดจนความสามารถทำงานให้ลุล่วงประสบความสำเร็จ

ผลการศึกษาทั้ง 15 ประเด็น นับว่ามีคุณประโยชน์ต่อสภาเด็กและเยาวชนเป็นอย่างยิ่ง ทั้งในแง่ของการพัฒนาตัวร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา ให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ และพร้อมปฏิสัมพันธ์กับคน หรือกลุ่มคนที่มีความหลากหลายได้อย่างมี

ประสิทธิภาพ อีกทั้งยังสามารถเลื่อนการทำงานตามบทบาท หน้าที่ที่ตนรับผิดชอบได้อย่างดีเยี่ยม และจะนำมาซึ่งการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนให้มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ผลการศึกษาจะเป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรต่อไป

ข้อเสนอแนะ

คณะผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่สำคัญต่อกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ดังต่อไปนี้

1. ควรร่วมมือกับองค์กรปฏิบัติการด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชน/สถาบันการศึกษาเพื่อทำการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนอย่างต่อเนื่องโดยสามารถผลักดันในลักษณะการทำบันทึกข้อตกลง (MoU) ที่มีผลผูกพันอย่างน้อย 3 ปี

2. ควรค้นหาเครือข่ายและแหล่งทรัพยากรในระดับประเทศและจังหวัดที่สามารถสนับสนุนการทำงานทั้งของสภาเด็กและเยาวชนโดยระบุการสนับสนุนที่เครือข่ายและแหล่งทรัพยากรให้แก่สภาเด็กและเยาวชนได้พร้อมจัดทำเป็นฐานข้อมูลส่งให้สภาเด็กและเยาวชนแต่ละพื้นที่

3. ควรมีระบบคัดเลือก (screening) เด็กและเยาวชนที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับการกิจสภาเด็กและเยาวชนให้เข้ามาทำงานเป็นสภาเด็กและเยาวชนตั้งแต่ระดับตำบลถึงระดับประเทศโดยอาศัยเครื่องมือการคัดกรองต่างๆ การจัดกิจกรรมร่วมกันของเด็กและเยาวชนที่สนใจทำงานในฐานะสภาเด็กและเยาวชน ฯลฯ

4. ควรพัฒนาคู่มือการดำเนินสภาเด็กและเยาวชนทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ และตำบลให้มีเนื้อหาสาระเป็นปัจจุบันรวมถึงเพิ่มเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสภาเด็กและเยาวชนในลักษณะที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในพื้นที่ อาทิ รายละเอียด/แบบฟอร์มทางการเงิน ขั้นตอนการทำงานสภาเด็กและเยาวชน การเขียนโครงการ เป็นต้น

5. ควรเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของสภาเด็กและเยาวชนให้มากขึ้นโดยมุ่งไปสู่การให้สภาเด็กและเยาวชนได้มีโอกาสคิดริเริ่มการทำกิจกรรมด้วยเองอย่างเต็มรูปแบบ

6. ควรผลักดันให้เกิดผู้ที่ทำหน้าที่ผู้ประสานงานสภาเด็กและเยาวชนประจำภูมิภาค (node) เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ประสานงานกับจังหวัดต่างๆ ภายในภูมิภาคและเป็นช่องทางหลักในการประสานงานกับกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

7. ควรนำหลักสูตรที่ผ่านการศึกษาในรายงานการศึกษาค้างนี้ไปทดลองนำร่องฝึกอบรมสภาเด็กและเยาวชนทั่วประเทศ

อย่างไรก็ดี คณะผู้ศึกษายังมีข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไปเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้สนใจนำไปประเด็นต่อไปยังขยายผลต่อยอดเพื่อให้เกิดการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนของประเทศไทยต่อไป ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไปประกอบด้วย

1. ควรมีการศึกษาถอดบทเรียนการทำงานทั้งมิติที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จของสภาเด็กและเยาวชนให้ครอบคลุมทั้งการศึกษาจากผู้นำสภาเด็กและเยาวชนกลุ่มปัจจุบัน อดีตผู้นำสภาเด็กและเยาวชน และผู้เกี่ยวข้องกับสภาเด็กและเยาวชน

2. ควรศึกษาและพัฒนากระบวนการคัดเลือกเด็กและเยาวชนที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการทำหน้าที่สภาเด็กและเยาวชน

3. ควรมีการศึกษาความคาดหวังของเด็กและเยาวชนในการเข้ามาทำงานในสภาเด็กและเยาวชนทุกระดับ

4. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบสภาเด็กและเยาวชนของประเทศไทยและต่างประเทศเพื่อค้นหาแนวทาง/วิธีการในการเสริมสร้างศักยภาพของสภาเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ของประเทศไทย

5. ควรศึกษาระบบการสร้างผู้ทำหน้าที่ผู้ประสานงานสภาเด็กและเยาวชนประจำภูมิภาคที่มีศักยภาพเพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ประสานงานกับจังหวัดต่างๆ ภายในภูมิภาค

6. ควรนำชุดความรู้และหลักสูตรการฝึกอบรมซึ่งเป็นผลผลิตของการศึกษาในครั้งนี้ไปวิจัยเชิงทดลองในกลุ่มสภาเด็กและเยาวชน

7. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับความเครียดและสภาวะทางจิตของผู้นำสภาเด็กและเยาวชน

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้ศึกษาขอขอบพระคุณกรมกิจการเด็กและเยาวชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ที่สนับสนุนการดำเนินงานโครงการการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ขอกราบขอบพระคุณคุณท่านผู้ทรงคุณวุฒิที่กรุณาให้คณะผู้ศึกษาวิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึก ได้แก่ รศ.ดร.อุษณีย์ อนุรุทธวงศ์ เลขาธิการสมาคมพัฒนาศักยภาพและอัจฉริยภาพมนุษย์ คุณศรีศักดิ์ ไทยอารี ผู้อำนวยการสภาองค์การพัฒนาเด็กและเยาวชน ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และคุณอุษณีย์ กังวารจิตต์ รองอธิบดี กรมกิจการเด็กและเยาวชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิวิพากษ์งานวิจัยเล่มนี้จนเนื้อหาสาระมีความสมบูรณ์ ผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 3 ท่าน ได้แก่ ดร.ลินดา เยห์ อาจารย์ประจำคณะวิทยาการรับรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดร.ธิดารัตน์ ศักดิ์วีรกุล อาจารย์ประจำสถาบันวิจัยและพัฒนาการศึกษาพิเศษ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และ ดร.ศิรินทรรัตน์ กาญจนบุญชร อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นอกจากนี้ขอขอบคุณคณะพี่เลี้ยงและผู้นำสภาเด็กและเยาวชนทั่วประเทศที่เป็นผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์. (2546). การวิจัยเชิงคุณภาพในสวัสดิการสังคม : แนวคิดและวิธีวิจัย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2554). กระทรวงศึกษาธิการ 109 ป. พิมพ์เป็นที่ระลึกงานวันคล้ายวัน สถาปนากระทรวงศึกษาธิการ ครบรอบ 109 ปี. กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมกิจการเด็กและเยาวชน. (2556). รายงานการพัฒนาเด็กและเยาวชนประจำปี 2556. กรุงเทพฯ : กรมกิจการเด็กและเยาวชน.
- จิตติ มงคลชัยอรัญญา และคณะ. (2552). การวิจัยถอดบทเรียนการดำเนินงานโครงการสร้าง บทบาทและพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชานนท์ โกมลมาลย์ และสุชาติ เครือเชื่อนเพชร. (2554). พื้นที่สร้างสรรค์เส้นทางเพื่อการพัฒนาเด็กเยาวชนอย่างบูรณาการ. เอกสารประกอบการบรรยายการประชุมเชิงปฏิบัติการพัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชนและการสร้างบทบาทพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชน วันที่ 6 – 8 กุมภาพันธ์ 2554 ณ โรงแรมภลาลัย จังหวัดอุดรธานี.

ทิพย์พพร ตันติสุนทร. (2554). การศึกษาเพื่อพลเมือง. กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายทางการศึกษา.

ประพันธ์ศิริ สุเสารัจ. (2553). การพัฒนาการคิด. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปริญญ์ เทวานฤมิตรกุล. (2553). พลเมืองศึกษา (Civic Education) : พัฒนาการเมืองไทย โดยสร้างประชาธิปไตยที่ “คน”. สืบค้นเมื่อ 11 เม.ย. 2558 จาก <http://social.obec.go.th/node/64>

----- . (2555). การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

----- . (2555). การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง : Civic Education. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด.

พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2550. (2550). ราชกิจจานุเบกษา. 125 (ตอนที่ 9 ก).

ศิริวรรณ ฉัตรมณีรุ่งเจริญ และ วรางคณา ทองนพคุณ. (ม.ป.ป.). ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ความท้าทายในอนาคต. สืบค้นเมื่อ 4 มี.ค. 2558 จาก <http://education.pkru.ac.th/education/images/doc/aundamun/เอกสารทักษะแห่งอนาคตใหม่ในศตวรรษที่21.doc>

สมพงษ์ จิตระดับ และคณะ. (2553). โครงการวิจัยการพัฒนารูปแบบสภาพเด็กและเยาวชนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

สมพงษ์ จิตระดับ สุอังคะวาทิน. (ม.ป.ป.). การวิจัยสู่การปฏิบัติ : รูปแบบการมีส่วนร่วมของ
สภาเด็กและเยาวชนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ
สร้างเสริมสุขภาพ.

สมพงษ์ จิตระดับ. (2555). คู่มือสร้างความเป็นพลเมืองดีในสภาเด็กและเยาวชนระดับ
ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

สุทัศน์ สังคะพันธ์และคณะ. (2555). ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม.

อมรา พงศาพิชญ์. (ม.ป.ป.). สันติภาพและความขัดแย้ง. สืบค้นเมื่อ 4 มี.ค. 2558 จาก
<http://hpe4.anamai.moph.go.th/hpe/data/australia/conflict.doc>

Goleman, Daniel. (1998). Working with emotional intelligence. New York :
Bantam Books.

Guilford, J.P. (1967). The Nature of Human Intelligence. New York : McGraw-Hill
Book Co.

พฤติกรรมกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และผลกระทบจาก

การดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติ ในตลาดไท

อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี¹

Alcohol Consumption Behavior and Effects of Alcohol Consumption of

Migrant Workers at Talad Tai Khlongluang District,

Pathumthani Province, Thailand

เบญจมาศ เป็นบุญ²

Benjamas Penboon³

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติ ศึกษาทัศนคติต่อพฤติกรรมกรรมการดื่มแอลกอฮอล์ และศึกษาผลกระทบจากการดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติในตลาดไท ขนาดตัวอย่างแรงงานข้ามชาติจำนวน 381 คนโดยแบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการวิจัย พฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่า สัญชาติกัมพูชา และสัญชาติลาว เคยดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มากกว่าร้อยละ 60 โดยมีเหตุผลที่ดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์คือ ถูกเพื่อนหรือเพื่อนร่วมงานชักชวน และอยากทดลองดื่มเอง เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ได้รับความนิยมมากที่สุดในกลุ่มแรงงานข้ามชาติ คือ เบียร์ ซึ่งส่วนมากนิยมซื้อที่ร้านขายของชำและร้านขายสุรา ส่วนทัศนคติของแรงงานข้ามชาติต่อการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ส่วนใหญ่เห็นว่าการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ทำให้มีความสุขสนุกสนานมากกว่าปกติและช่วยคลายความเครียดไปชั่วขณะเพราะได้พูดคุยปรับทุกข์กับเพื่อนในวงที่ดื่ม

¹ บทความเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และผลกระทบจากการดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติ : กรณีศึกษา ตลาดไท อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี” งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย จากศูนย์วิจัยปัญหาสุรา ปีงบประมาณ 2556

² สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

³ Institute of Population and Social Research, Mahidol University, Thailand

ด้วยกัน ส่วนผลกระทบจากการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์คือ มักทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกับคนในครอบครัวเฉลี่ย 1 - 3 วัน/เดือน มีปัญหากับนายจ้างเนื่องจากขาดงานบ่อย ซึ่งผลการศึกษาพบว่าแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาจะมีปัญหากับนายจ้างมากกว่าสัญชาติพม่าและลาว

คำสำคัญ : พฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์, ผลกระทบจากดื่มแอลกอฮอล์, แรงงานข้ามชาติ

Abstract

The purposes of this research were to study the alcohol consumption behaviors of migrant workers, the relationship between attitudes towards the alcohol consumption behaviors, and impacts of alcohol consumption among the migrant workers employed at Talad Tai. The sample was collected from 381 participants from Myanmar, Cambodia and Laos. Then the questionnaire was the research instrument. As a result, 60 percent of the Burmese, Laotian and Cambodian migrant workers used to drink alcohol. Invitation from friends, co-workers and family members is major cause of alcohol consumption. Beer was found as their most widely consumed drinks. Most of them claimed that drinking alcohol provided them more enjoyment than usual. The impacts of alcohol consumption among the migrant workers from three nationalities involved frequently having quarrel with family members 1-3 days per month and being absent from work. Additionally, the Cambodian workers were found having problems with their employers more than those of Burmese and Lao.

Keywords : Alcohol Consumption Behavior, Impacts of Alcohol Consumption, Migrant Workers

บทนำ

การดื่มแอลกอฮอล์ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาต่อผู้พบเห็นในสังคมยุคปัจจุบันและพฤติกรรมกรรมการดื่มแอลกอฮอล์มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทั้งกลุ่มคนวัยทำงาน วัยเรียน ไปจนถึงวัยผู้สูงอายุ ซึ่งกระทรวงสาธารณสุขเผยสถิติว่าการดื่มแอลกอฮอล์ของนักดื่มผู้หญิงเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 65 รวมทั้งนักดื่มกลุ่มเยาวชนอายุ 19-25 ปี ที่มีการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เป็นประจำ (บริษัท อสมท จำกัด (มหาชน), 2553 : ออนไลน์) อีกทั้งข่าวสารเกี่ยวกับการดื่มแอลกอฮอล์ก็พบมากขึ้นตามหน้าหนังสือพิมพ์ สื่อวิทยุ โทรทัศน์ หรือแม้กระทั่งในสื่อสังคมออนไลน์ และผลกระทบของการดื่มแอลกอฮอล์อาจทำให้เกิดทั้งการทะเลาะวิวาทของกลุ่มคนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นแรงงานไทยหรือแรงงานข้ามชาติในกลุ่มสมาชิกด้วยกัน การทำร้ายร่างกายนายจ้างหรือหัวหน้าคนงาน เป็นต้น ซึ่งสาเหตุดังกล่าวอาจมาจากการดื่มแอลกอฮอล์ในปริมาณมากจนทำให้ขาดสติจนเกิดเป็นเหตุความรุนแรงดังกล่าว

พฤติกรรมที่เสี่ยงต่อสุขภาพของแรงงาน เช่น การสูบบุหรี่ การดื่มสุรา จะพบความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างแรงงานชายและแรงงานหญิง กล่าวคือ แรงงานชายมีพฤติกรรมที่เสี่ยงต่อสุขภาพสูงมาก เช่น 1 ใน 3 สูบบุหรี่ทุกวันหรือคิดเป็นร้อยละ 39.5 และในจำนวนนี้มีกว่า 1 ใน 4 สูบมากกว่า 100 มวนต่อวัน ส่วนพฤติกรรมกรรมการดื่มสุราพบว่าแรงงานชายร้อยละ 8 ดื่มสุราทุกวัน ร้อยละ 9.0 ดื่มวันเว้นวันและร้อยละ 14.9 ดื่มทุกสัปดาห์ นอกจากแรงงานชายจะสูบบุหรี่เป็นประจำแล้ว ยังดื่มสุราดังถึงร้อยละ 5 แม้ว่าจะเป็นสัดส่วนที่ไม่มาก แต่ก็พบว่าเป็นพฤติกรรมที่เพิ่มความเสี่ยงต่อสุขภาพและเกิดอุบัติเหตุอย่างมาก ขณะที่แรงงานหญิงสูบบุหรี่และดื่มสุราน้อยกว่า แต่อย่างไรก็ตามก็ยังเป็นพฤติกรรมที่มีผลกระทบต่อสุขภาพเช่นกันหรือคิดเป็นร้อยละ 1.7 สูบบุหรี่ทุกวันและร้อยละ 0.6 ดื่มทุกวัน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2553) จากการสำรวจพฤติกรรมกรรมการสูบบุหรี่และการดื่มสุราทั่วราชอาณาจักรในปี 2552 พบว่า ประชากรที่ดื่มสุราเฉลี่ยทั้งประเทศ คิดเป็นร้อยละ 47.9 ของประชากรทั้งประเทศและประชากรที่สูบบุหรี่ คิดเป็นร้อยละ 34.2 ของประชากรทั้งประเทศ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2553) สำหรับผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกรรมการดื่มแอลกอฮอล์ของกลุ่มแรงงานข้ามชาติยังพบค่อนข้างน้อย จึงทำให้บทวนผลงานวิจัยที่มีความใกล้เคียง นั่นคือ การดื่มเครื่องดื่ม

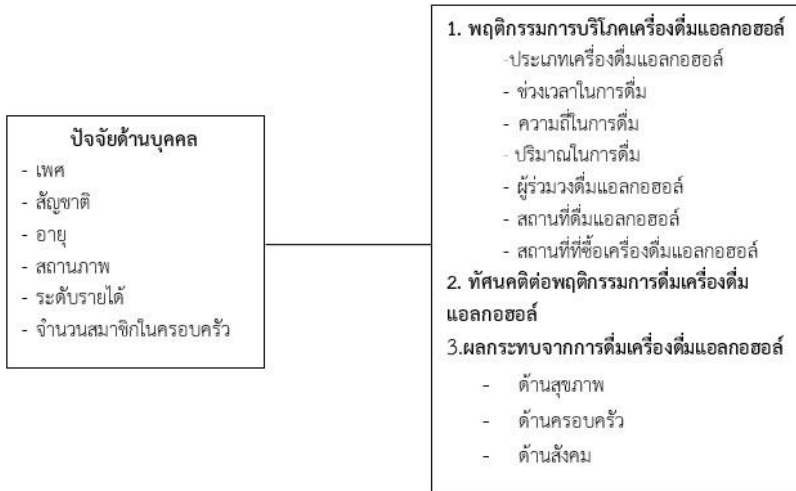
แอลกอฮอล์ในกลุ่มวัยรุ่นชนชั้นล่าง ลาว เขมร อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ ของ บรรจง วรรคง (2551) พบว่า วัยรุ่นชนชั้นล่างดื่มสุรามากที่สุด ร้อยละ 63.63 เพศชายดื่มร้อยละ 79.86 มากกว่าเพศหญิงที่มีการดื่มร้อยละ 34.82 ชนิดสุราที่วัยรุ่นดื่มมากที่สุด คือ เบียร์ ร้อยละ 46.84 รองลงมา คือ เหล้าสี ร้อยละ 16.64 และเหล้าขาวหรือเหล้าตองยาร้อยละ 16.64 ตามลำดับ ซึ่งเหตุผลที่วัยรุ่นชอบดื่มสุรา ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าหาซื้อง่าย สะดวก ร้อยละ 24.13 ค่าใช้จ่ายในการดื่มต่อครั้งของวัยรุ่นเฉลี่ย 55.14 บาท วัยรุ่นชอบดื่มสุราช่วงเย็น ร้อยละ 44.94 สถานที่ที่วัยรุ่นดื่มสุรา ส่วนใหญ่เป็นบ้านเพื่อนร้อยละ 31.53 และส่วนใหญ่วัยรุ่นดื่มสุรากับเพื่อน ร้อยละ 58.48 สำหรับผลการวิจัยการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมในกรุงเทพฯและปริมณฑล ของจิรนนท์ แก้วกล้าและดวงพร แก้วศิริ (2552) พบว่า การเริ่มดื่มครั้งแรกมีเหตุมาจากความอยากลองและเพื่อนอายุที่เริ่มดื่มน้อยที่สุด คือ 11 ปี นอกจากนี้พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะดื่มกับเพื่อนหลังเลิกงาน สถานที่ดื่มจะเป็นที่บ้านหรือร้านอาหารใกล้สถานที่ทำงาน การดื่มในงานสังคมส่วนใหญ่กล่าวว่าดื่มพอตึ๊งๆ บางคนดื่มหนักถึงหนักมากในช่วงเทศกาลสงกรานต์และปีใหม่ การกลับไปพบเพื่อนหรือญาติที่ต่างจังหวัดในช่วงเทศกาลทำให้การดื่มเพิ่มมากขึ้น แล้ว จุฑามาศ ทวีไพบูลย์วงศ์ (2552) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแบบแผนการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และบทบาทของสังคมในการบรรเทาปัญหาจากการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของวัยทำงานในเขตจังหวัด ชลบุรี พบว่า วัยทำงานจะบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ร่วมกับเพื่อนหรือเพื่อนร่วมงาน ร้อยละ 94.5 ส่วนใหญ่มองว่า การดื่มนี้เพื่อเป็นการเข้าร่วมสังสรรค์ร้อยละ 65 และผู้หญิงวัยทำงานกับผู้ชายวัยทำงานมีระดับความเสี่ยงในการดื่มที่ต่างกัน สำหรับผลการศึกษาพฤติกรรมการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของประชาชน จังหวัดอุดรธานี ของ สุปราณี สูงแข็ง (2552) พบว่า พฤติกรรมในการดื่มนานๆ ครั้ง ซึ่งจะดื่มกันในงานเลี้ยงหรืองานเทศกาลคิดเป็นร้อยละ 34.6 สาเหตุที่เริ่มดื่มเพื่อความเป็นผู้ใหญ่ และทดลองดื่มเพื่อเข้าสังคม ร้อยละ 39.4 และ 31.2 ตามลำดับ ประเภทเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่นิยม ได้แก่ 1) ไวน์ 2) เหล้าขาว 3) วิสกี้ บันตีและอื่น ๆ ร้อยละ 59.0 41.0 และ 32.1 ตามลำดับ

จังหวัดปทุมธานีเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีทั้งนิคมอุตสาหกรรมหลายแห่งและตลาดกลางสินค้าทางการเกษตร และจากการขยายตัวของเมืองและอุตสาหกรรม จึงทำให้มีการเพิ่มขึ้นของประชากรแฝงและแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น (คณะกรรมการบริหารราชการจังหวัดแบบบูรณาการปทุมธานี องค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี แผนพัฒนาจังหวัดปทุมธานี 2557 - 2560, 2556 : ออนไลน์) ซึ่งการดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานไทยหรือแรงงานข้ามชาติ หากมีพฤติกรรมที่ดื่มแอลกอฮอล์ในปริมาณมากอาจมีความเสี่ยงต่อสุขภาพ ครอบครัวย และสังคม (สำนักงานกองทุนสนับสนุนสร้างเสริมสุขภาพ, 2551 ; ทักษพล ธรรมรังสี, 2552) ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาพฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติในตลาดไท อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี เพื่อได้ทราบพฤติกรรมการดื่มแอลกอฮอล์และผลกระทบจากการดื่มของแรงงานข้ามชาติ และเพื่อรณรงค์เกี่ยวกับการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติต่อไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย 1) เพศ 2) สัญชาติ 3) อายุ 4) สภาพสมรส 5) รายได้ และพฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ประกอบด้วย ช่วงเวลาดื่ม ประเภทเครื่องดื่ม ความถี่ในการดื่ม ผู้ร่วมวงดื่ม สถานที่ในการดื่ม สถานที่ซื้อ และปริมาณการดื่ม (กมลมาลย์ ศิริพูนสวัสดิ์, (2550) ; บรรจง ควรคง, 2551 ; สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2553 ; กมล ยะคำแจ่ม, 2555) ทศนคติต่อพฤติกรรมการดื่มแอลกอฮอล์ เช่น ดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แล้วทำให้มีความมั่นใจในตนเองมากขึ้น มีความสนุกสนานมากกว่าปกติ และช่วยลดความวิตกกังวล เป็นต้น (กมลมาลย์ ศิริพูนสวัสดิ์, 2550) นอกจากพฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ยังพบอีกว่า การบริโภคแอลกอฮอล์แล้วอาจมีผลต่อทั้งด้านสุขภาพ เช่น อาการมือสั่น อาการแพ้ อาการนอนไม่หลับ เป็นต้น ด้านครอบครัว เช่น ความรุนแรงในครอบครัว ความสัมพันธ์ของสมาชิกใน

ครอบครัว เป็นต้น และด้านสังคม เช่นปัญหาความขัดแย้งกับเพื่อนร่วมงาน ปัญหาเกี่ยวกับการทำงาน รวมทั้งการทะเลาะวิวาทกับผู้อื่น ดังภาพ 1

ภาพ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติ
2. เพื่อศึกษาทัศนคติต่อพฤติกรรมการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติ
3. เพื่อศึกษาผลกระทบด้านสุขภาพ ด้านครอบครัวและด้านสังคมจากการบริโภคแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติ

วิธีการศึกษา

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Research) ศึกษาพฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติในตลาดไท อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาคือแบบสอบถามร่วมกับการสัมภาษณ์ แรงงานข้ามชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ทัศนคติ และผลกระทบด้านสุขภาพ ด้านครอบครัวและด้านสังคมจากการบริโภคแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ แรงงานข้ามชาติที่ทำงานอยู่ในตลาดไท อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานีประกอบด้วยแรงงาน 3 สัญชาติคือ สัญชาติพม่า ลาว และกัมพูชา ซึ่งจำนวนประชากรแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่า ลาว และกัมพูชาในจังหวัดปทุมธานี คือ 4,977 843 และ 3,348 คน ตามลำดับ (ข้อมูลจากกรมจัดหางาน ณ เดือน มิถุนายน 2556) และขนาดตัวอย่างหาจาก $n=N/(1+N(e)^2)$ ความเชื่อมั่น 95% และความคลาดเคลื่อน 5% ขนาดตัวอย่างที่ได้คือ 381 คน โดยสุ่มแบบแบ่งชั้นภูมิ (Random Sampling Stratified) และสัดส่วนของกลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติแต่ละสัญชาติ คือ แรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่า 206 คน แรงงานข้ามชาติสัญชาติลาว 34 คน และแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชา 141 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม โดยเครื่องมือวิจัยพัฒนาจากแบบสอบถามของกมลมาลย์ ศิริพูนสวัสดิ์ (2550) บรรจง ควรจิง (2551) และกมล ยะคำแจ่ม (2555) เมื่อพัฒนาแบบสอบถามแล้วให้ที่ปรึกษาโครงการตรวจสอบคุณภาพความตรงเชิงเนื้อหา และได้เสนอแนะให้ปรับเนื้อความข้อคำถามเพื่อให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น แบบสอบถามประกอบด้วย 4 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ปัจจัยส่วนบุคคล จำนวน 7 ข้อ ส่วนที่ 2 พฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ จำนวน 16 ข้อ ส่วนที่ 3 ทักษะการติดต่อพฤติกรรมการดื่มแอลกอฮอล์ จำนวน 9 ข้อ ซึ่งแบบสอบถามส่วนที่ 3 นี้เป็นแบบมาตรประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ (ระดับ 1 ไม่เห็นด้วยมากที่สุด ถึง ระดับ 5 เห็นด้วยมากที่สุด) และส่วนที่ 4 ผลกระทบทางทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพจำนวน 10 ข้อ ผลกระทบทางด้านครอบครัวจำนวน 5 ข้อและผลกระทบทางด้านสังคม 5 ข้อ จากนั้นได้แปลแบบสอบถามเป็นภาษาพม่า ภาษากัมพูชา และภาษาลาวจากผู้เชี่ยวชาญ และตรวจสอบความตรงเชิงประจักษ์ (Face Validity) โดยให้แรงงานข้ามชาติสัญชาติละ 1 คนที่พักอาศัยบริเวณสถานที่ทำวิจัยอ่านข้อคำถามว่าเข้าใจง่ายหรือไม่ เมื่อตรวจสอบความเที่ยงของแบบสอบถามจำนวน 30 ชุด ได้ว่า ค่าความเที่ยงของแบบสอบถามเท่ากับ

0.85 และนอกจากนี้ได้มีการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติ เพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดื่มแอลกอฮอล์

การเก็บรวบรวมข้อมูล

นักวิจัยได้ทำหนังสือเสนอต่อผู้บริหารตลาดไทเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการขอเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำวิจัย เมื่อได้รับอนุญาตจากผู้บริหารตลาดไทจึงลงพื้นที่เก็บข้อมูลภายในตลาดไทเช่นบริเวณตลาดดอกไม้ ตลาดส้ม ตลาดผัก และตลาดผลไม้รวม และระยะเวลาเก็บข้อมูล 3 เดือน รวมทั้งได้มีการสัมภาษณ์แรงงานข้ามชาติ ก่อนการแจกแจงแบบสอบถามนั้นผู้วิจัยได้ขออนุญาตเจ้าของร้านค้าและอธิบายวัตถุประสงค์การวิจัยแก่เจ้าของร้านและกลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติก่อน หากเจ้าของร้านอนุญาตจึงแจกแบบสอบถามแก่แรงงานข้ามชาติ ทั้งนี้แรงงานข้ามชาติต้องมีความสมัครใจในการตอบแบบสอบถามด้วย

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์พฤติกรรมกรรมการบริโภคดื่มแอลกอฮอล์และทัศนคติต่อพฤติกรรมกรรมการดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติโดยคำนวณค่าร้อยละ และวิเคราะห์ผลกระทบจากการดื่มแอลกอฮอล์ทางด้านสุขภาพ ด้านครอบครัว และด้านสังคมโดยสรุปแบบอุปนัย

ผลการศึกษา

1. พฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติ

ส่วนใหญ่แรงงานข้ามชาติทั้งสัญชาติพม่า สัญชาติกัมพูชา และสัญชาติลาวได้เข้ามาประกอบอาชีพในประเทศไทยประมาณ 1 – 3 ปี มากกว่าร้อยละ 50 และเป็นแรงงานข้ามชาติเพศชายมากกว่าหญิง คือ แรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่ามีเพศชายคิดเป็นร้อยละ 71.4 แรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาเพศชายคิดเป็นร้อยละ 86.5 และแรงงานข้ามชาติสัญชาติลาวเพศชายคิดเป็นร้อยละ 70.6 แล้วแรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่มีอายุตั้งแต่ 18 – 41 ปีและสถานภาพของแรงงานในภาพรวมเป็นคนโสด ส่วนรายได้ของ

แรงงานข้ามชาติพบว่า ส่วนใหญ่แรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชามีรายได้ตั้งแต่ 10,001 บาทขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 41.1 แรงงานข้ามชาติสัญชาติลาวมีรายได้ประมาณ 9,001 ถึง 10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 29.4 และแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่ามีรายได้ส่วนใหญ่ประมาณ 8,001 ถึง 9,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 29.6 จากการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่า สัญชาติกัมพูชา และสัญชาติลาวที่เคยดื่มเครื่องแอลกอฮอล์ จำนวน 125 119 และ 19 คน ตามลำดับ และส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติจะดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ครั้งแรกตั้งแต่ 7 – 17 ปี โดยจะดื่มครั้งแรกกับเพื่อนหรือเพื่อนร่วมงาน สำหรับเหตุผลของการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในครั้งแรกของแรงงานทั้ง 3 สัญชาติมีลักษณะต่างกัน นั่นคือ แรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าดื่มครั้งแรกเพราะเพื่อนหรือเพื่อนร่วมงานชักชวนคิดเป็นร้อยละ 40.80 ส่วนแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาเหตุผลหลักเพราะอยากทดลองดื่มคิดเป็นร้อยละ 35.9 และแรงงานข้ามชาติสัญชาติลาวมีสมาชิกในครอบครัวชักชวนคิดเป็นร้อยละ 47.4

พฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์	สัญชาติพม่า (จำนวน 125 คน)		สัญชาติกัมพูชา (จำนวน 119 คน)		สัญชาติลาว (จำนวน 19 คน)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ช่วงเวลาในการดื่มแอลกอฮอล์						
ไม่เป็นเวลา (อยากดื่มก็ดื่ม)	41	32.8	59	49.6	13	68.4
หลังเลิกงาน	34	27.2	20	16.8	6	31.6
ดื่มพร้อมตอนรับประทานอาหารเย็น	7	5.6	8	6.7	0	0.0
ตอนบ่าย	5	4.0	24	20.2	0	0.0
อื่นๆ (ตอนเช้า)	38	30.4	8	6.7	0	0.0
ความถี่ในการดื่ม						
ทุกวัน	20	16.0	54	45.4	1	5.3
5 – 6 วันต่อสัปดาห์	19	15.2	16	13.5	7	36.8
3 – 4 วันต่อสัปดาห์	18	14.4	26	21.8	4	21.1
1 – 2 วันต่อสัปดาห์	21	16.8	10	8.4	5	26.3
นาน ๆ ครั้ง (ดื่มน้อยกว่า 4 ครั้งต่อเดือน)	47	37.6	13	10.9	2	10.5

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละพฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แรงงานข้ามชาติที่เคยดื่มแอลกอฮอล์

สำหรับประเภทเครื่องตีมีแอลกอฮอล์ที่แรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่า กัมพูชา และลาวนิยมมากที่สุดคือ เบียร์ คิดเป็นร้อยละ 40.5 33.7 และ 45.7 และเครื่องตีมีแอลกอฮอล์ที่นิยมรองลงมาคือ เหล้าขาว/เหล้าเซี่ยงฮุน คิดเป็นร้อยละ 26.3 21.5 และ 28.6 ตามลำดับ แล้วช่วงเวลาในการตีมีแอลกอฮอล์ทั้ง 3 สัญชาตินั้นส่วนมากจะตีไม่เป็นเวลาและอยากตีช่วงเวลาไหนก็ตี สำหรับความถี่ในการตีของแรงงานของแรงงานข้ามชาติไม่เหมือนกันคือ แรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาส่วนใหญ่ตีทุกวัน คิดเป็นร้อยละ 45.4 รองลงมาเป็นแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่ามีทั้งนานๆ ครั้งที่จะตี (ตีน้อยกว่า 4 ครั้งต่อเดือน) และ 1 – 2 วันต่อสัปดาห์คิดเป็นร้อยละ 37.6 และ 16.8 ตามลำดับ ส่วนแรงงานข้ามชาติสัญชาติลาวส่วนใหญ่ตี 5 – 6 วันต่อสัปดาห์ คิดเป็นร้อยละ 36.8 ดังตารางที่ 1 ส่วนการตีมีเหล้า/สุรากลั่นของกลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าและสัญชาติลาวจะลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือ ปริมาณการตีครั้งละ 2 – 4 ฝา คิดเป็นร้อยละ 56.3 และ 62.5 ตามลำดับ แต่ในกลุ่มแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาจะตีครั้งละ 1/2 แบน คิดเป็นร้อยละ 51.7 และปริมาณการตีมีเบียร์ของกลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติทั้ง 3 สัญชาติส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ 50 ที่จะตี 1 – 2 กระป๋องต่อครั้ง

ส่วนผู้ร่วมวงตีมีแอลกอฮอล์ของกลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าและสัญชาติกัมพูชาส่วนใหญ่เป็นเพื่อนร่วมงาน คิดเป็นร้อยละ 40 และ 26 สำหรับกลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติลาวมีผู้ร่วมวงตีมีเบียร์ที่สุดเป็นเพื่อนที่ไม่ได้ทำงานที่เดียวกัน คิดเป็นร้อยละ 52.6 ในเรื่องของสถานที่ตีมีแอลกอฮอล์นั้นพบว่า กลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาและสัญชาติลาวจะตีมีแอลกอฮอล์กันที่บ้านตนเองคิดเป็นร้อยละ 27.7 และ 52.6 ตามลำดับ แต่กลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าจะตีมีแอลกอฮอล์ที่บ้านเพื่อนคิดเป็นร้อยละ 31.2 สำหรับร้านขายแอลกอฮอล์ที่แรงงานข้ามชาติทั้ง 3 สัญชาตินิยมไปซื้อมากที่สุดคือ ร้านขายของชำและร้านขายสุราโดยเฉพาะ ดังตารางที่ 2 ซึ่งข้อมูลจำนวนร้านค้าที่ขายเครื่องตีมีแอลกอฮอล์นั้นอาจมีการตอบซ้ำกันเนื่องจากแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่า สัญชาติกัมพูชาและสัญชาติลาวอาจมีในบางรายที่ไปซื้อร้านค้าเดียวกันนี้ นอกจากนี้แรงงานข้ามชาติบางคนได้กล่าวว่าในบางครั้งนั้นก็ได้ฝากเพื่อนบ้านซื้อเครื่องตีมีแอลกอฮอล์จากที่อื่นที่ไม่ใช่บริเวณที่พักอาศัยด้วย

พฤติกรรมกรการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์	สัณชาตัทพม่า (จำนวน 125 คน)		สัณชาตัทกัมพูชา (จำนวน 119 คน)		สัณชาตัทลาว (จำนวน 19 คน)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ผู้ร่วมวงดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์บ่อยที่สุด						
เพื่อนร่วมงาน	55	44.0	31	26.0	8	42.1
เพื่อนนอกที่ทำงาน	34	27.2	30	25.2	10	52.6
บุคคลในครอบครัว	8	6.4	15	12.6	1	5.3
ญาติ	2	1.6	16	13.5	0	0.0
อื่นๆ	26	20.8	27	22.7	0	0.0
สถานที่ดื่มแอลกอฮอล์						
บ้านตัวเอง	21	16.8	33	27.7	10	52.6
บ้านเพื่อน	39	31.2	25	21.0	9	47.4
ที่ทำงาน	10	8.0	5	4.2	0	0.0
ร้านอาหาร	13	10.4	11	9.2	0	0.0
ร้านขายสุรา	13	10.4	26	21.9	0	0.0
อื่นๆ	29	23.3	19	16	0	0.0
สถานที่สามารถหาซื้อเครื่องดื่มแอลกอฮอล์						
ร้านขายของชำ	43	34.4	70	58.8	10	52.6
ร้านขายสุราโดยเฉพาะ	29	23.2	20	16.8	2	10.5
ร้านอาหาร	12	9.6	0	0.0	1	5.3
ร้านขายส่ง	6	4.8	18	15.1	4	21.1
อื่นๆ ร้านสะดวกซื้อ	35	28.0	11	9.2	2	10.5

ตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละพฤติกรรมกรการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เกี่ยวกับผู้ร่วมวงดื่ม สถานที่ดื่ม และสถานที่จำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติที่เคยดื่มแอลกอฮอล์

2. ผลการศึกษาทัศนคติต่อพฤติกรรมกรการดื่มแอลกอฮอล์

แรงงานสัณชาตัทพม่าและสัณชาตัทลาวคิดว่าเมื่อดื่มแอลกอฮอล์แล้วสามารถทำให้มีความมั่นใจในตนเองมากขึ้นนั้นส่วนใหญ่จะเห็นด้วย คิดเป็นร้อยละ 32.8 และ 47.4 ตามลำดับ ถ้าเป็นในส่วนของแรงงานข้ามชาติสัณชาตัทกัมพูชาส่วนมากแล้วจะรู้สึกเฉยๆ สำหรับความคิดเห็นว่าการดื่มแอลกอฮอล์แล้วทำให้มีความสุขสนุกสนานมากกว่าปกติเห็น

ด้วยกันทั้งแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชา สัญชาติพม่าและสัญชาติลาว คิดเป็นร้อยละ 58.8 41.6 และ 31.6 ตามลำดับ และการดื่มแอลกอฮอล์สามารถช่วยลดความวิตกกังวลเรื่องต่างๆ ได้นั้นส่วนมากในกลุ่มแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าและสัญชาติกัมพูชาเห็นด้วยมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 34.4 และ 40.3 แต่ในส่วนกลุ่มแรงงานข้ามชาติสัญชาติลาวเห็นด้วยคิดเป็นร้อยละ 36.8 นอกจากนี้กลุ่มแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าและสัญชาติลาวเห็นด้วยว่าการดื่มแอลกอฮอล์หลังเลิกงานสามารถทำให้พวกเขาารู้สึกว่าเหนื่อยจากการทำงานได้ คิดเป็นร้อยละ 37.6 และ 47.4 แต่แรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาไม่เห็นด้วยกับความคิดเห็นนี้ สำหรับความคิดเห็นว่าการดื่มแอลกอฮอล์ทำให้ขยันทำงานมากยิ่งขึ้น พบว่า แรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่า และสัญชาติลาวคิดเห็นในแบบเดียวกันคือเห็นด้วยว่าการดื่มแอลกอฮอล์สามารถช่วยทำให้พวกเขาทำงานได้มากขึ้น แต่แรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาไม่เห็นด้วยกับความคิดเห็นนี้

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติเกี่ยวกับการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ก่อนและหลังมาประเทศไทย พบว่า กลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติทั้ง 3 สัญชาติมีการดื่มแอลกอฮอล์ก่อนที่จะมาทำงานในประเทศไทยแต่เมื่อมาทำงานในประเทศไทยได้มีการดื่มน้อยลง ซึ่งส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า “ถ้าดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แล้วนั้นกลัวว่านายจ้างจะไม่จ้างงานตน” หากดื่มก็ต่อเมื่อในช่วงเทศกาลสำคัญและงานประเพณีต่างๆ

3. ผลกระทบจากการดื่มแอลกอฮอล์

3.1 ผลกระทบจากการดื่มแอลกอฮอล์ด้านสุขภาพ พบว่า กลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าและสัญชาติกัมพูชามีอาการมือสั่นเดือนละ 1 ครั้ง และอาการนอนไม่หลับของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาเฉลี่ยแล้วเดือนละ 2-3 ครั้งแต่กลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าและสัญชาติกัมพูชาไม่มีอาการนี้ สำหรับการเข้ารับการตรวจสุขภาพประจำปีของแรงงานข้ามชาติทั้ง 3 สัญชาตินั้น พบว่า กลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติมากกว่าร้อยละ 60 ไม่เคยตรวจสุขภาพเลย และมีแรงงานข้ามชาติบางส่วนเท่านั้นที่ทราบว่าตนมีโรคประจำตัว ได้แก่ โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง และโรคหัวใจ ซึ่งผลที่เกิดหลังจากการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์นั้นส่วนใหญ่แล้วอาจก่อให้เกิดอุบัติเหตุจากการขับรถยนต์หรือรถจักรยานยนต์และเกิดอุบัติเหตุขณะทำงานอีกด้วย

3.2 ผลกระทบจากการดื่มแอลกอฮอล์ด้านครอบครัว พบว่า กลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติสัญชาติลาวจะมีเวลาให้กับครอบครัวทุกวันแต่ถ้ากลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าและกัมพูชานั้นในภาพรวมมีเวลาพูดคุยกับครอบครัวน้อยมากนอกจากการพูดคุยที่น้อยแล้วการมีเวลาทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัวนั้นได้ว่าแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาและแรงงานข้ามชาติสัญชาติลาวมีกิจกรรมที่ทำร่วมกัน ซึ่ง

แตกต่างจากแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าที่ใช้เวลาในการทำกิจกรรมร่วมกับครอบครัว 1 - 3 วันต่อเดือน แต่อย่างไรก็ตามการดื่มแอลกอฮอล์ก็อาจส่งผลทำให้แรงงานข้ามชาติทั้ง 3 สัญชาติเกิดการมีปากเสียงหรือการทะเลาะวิวาทกับคนในครอบครัวเฉลี่ยแล้ว 1 - 3 วันต่อเดือน

3.3 ผลกระทบจากการดื่มแอลกอฮอล์ด้านสังคม พบว่า หลังจากการดื่มแอลกอฮอล์อาจมีส่วนทำให้กลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติทั้ง 3 สัญชาตินั้นไม่สามารถมาปฏิบัติงานได้ตรงเวลาหรือมาสายโดยเฉลี่ยเดือนละครั้ง และรวมไปถึงการหยุดงานหรือขาดงานบ่อย ซึ่งกลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติที่ขาดงานบ่อยที่สุดคือ แรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาเฉลี่ยเดือนละ 2 - 3 ครั้ง แต่ต่างจากแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าพบว่าขาดงานเฉลี่ยเดือนละครั้ง ส่วนแรงงานข้ามชาติสัญชาติลาวนั้นมีทั้งขาดงานเดือนละครั้งและงานเดือนละ 2 - 3 ครั้ง จากที่กล่าวมานี้อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ไม่เกิดปัญหากับนายจ้างได้ จากการศึกษาพบว่าแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชามีปัญหากับนายจ้างมากกว่าแรงงานข้ามชาติสัญชาติลาวและสัญชาติพม่า นอกจากนี้ยังพบอีกว่ามีการทะเลาะวิวาทกับเพื่อนร่วมงานด้วยโดยเฉลี่ยแล้วแรงงานข้ามชาติสัญชาติลาวและกัมพูชา มีการทะเลาะวิวาทมากที่สุด คือ เดือนละ 2 - 3 ครั้ง ส่วนแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่ามีการทะเลาะวิวาทกับเพื่อนร่วมงานบ้างเฉลี่ยเดือนละครั้ง นอกจากปัญหาการทะเลาะวิวาทยังพบว่าผลกระทบเรื่องการถูกทำร้ายร่างกายหรือถูกปล้นทรัพย์สินด้วย

จากการสัมภาษณ์แรงงานข้ามชาติทำให้ได้ทราบถึงสาเหตุของการเข้ามาทำงานที่ประเทศไทย ซึ่งมีสาเหตุมาจากแรงงานข้ามชาติต้องการเข้ามาประกอบอาชีพเพื่อให้ตนเองได้มีเงินจำนวนมากๆ แล้วสามารถเลี้ยงตนเองและส่งเงินไปให้ครอบครัวที่ประเทศตนเองได้ใช้ด้วยเช่นกัน ส่วนสาเหตุหลักของการดื่มแอลกอฮอล์คือ การดื่มแอลกอฮอล์จะช่วยลดความวิตกกังวล และส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาตินั้นมีความวิตกกังวลหรือความเครียดจากการทำงานทั้งความกดดันจากการทำงาน เนื่องจากการทำงานที่หนักและบางครั้งต้องทำงานมากกว่า 10 ชั่วโมงต่อวัน นอกจากนั้นยังมีความเครียดจากหัวหน้างานและเจ้าของกิจการ เช่น การถูกต่อว่า การถูกเอารัดเอาเปรียบค่าแรงงาน การถูกโดนหักค่านายหน้าเพื่อตนได้ทำงาน เป็นต้น นอกจากนั้นแรงงานข้ามชาติบางส่วนยังมีความวิตกกังวลในด้านสังคม กล่าวคือ ความหวาดระแวง ความรู้สึกถึงความไม่ปลอดภัยในการดำเนินชีวิต นอกจากความเครียดจากการทำงานต่างๆ ที่ได้กล่าวมานั้นยังมีอีกประเด็นหนึ่งคือ ความเครียดจากการคิดถึงบ้าน คิดถึงครอบครัวที่บ้านเกิดของตน ปัญหาทางครอบครัวรวมทั้งเศรษฐกิจภายในครอบครัว เป็นต้น ดังนั้น การดื่มแอลกอฮอล์ของ

แรงงานข้ามชาติเพื่อเป็นการช่วยสร้างสัมพันธภาพภายในกลุ่มแรงงานข้ามชาติสัญชาติเดียวกันและเพื่อให้ตนเองได้รู้สึกปลอดภัยไม่โดดเดี่ยว

อภิปรายผล

แรงงานข้ามชาติหญิงและชายทั้ง 3 สัญชาติมีเหตุผลในการดื่มที่ต่างกัน คือ กลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติหญิงส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่มีครอบครัวแล้วทั้งครอบครัวที่อยู่ประเทศบ้านเกิด และบางคนมีครอบครัวที่ประเทศไทยซึ่งส่วนใหญ่ของแรงงานข้ามชาติมีลูกแล้ว สาเหตุของการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เกิดจากความวิตกกังวลและความเครียดจากครอบครัว เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติหญิงนอกจากจะต้องทำงานมากกว่า 8 - 10 ชั่วโมงต่อวัน และยังต้องมีหน้าที่ในการดูแลครอบครัว เช่น ทำอาหาร ดูแลความเรียบร้อยและทำความสะอาด แรงงานข้ามชาติหญิงส่วนใหญ่ทั้ง 3 สัญชาติจึงใช้วิธีการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เป็นวิธีหนึ่งในการจัดการความเครียดของตนเอง จากการสังเกตเมื่อลงพื้นที่พบว่า กลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าในช่วงเวลาว่างจากการทำงานมักจะไปที่ร้านขายอาหารของแรงงานข้ามชาติพม่าด้วยกัน และภายในร้านนอกจากจะขายทั้งอาหารพื้นบ้านของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่า และยังมีเครื่องใช้ทั้งอุปโภค บริโภค ไม่ว่าจะเป็นเครื่องประทีนผิวดูเหมือนเครื่องเทศ น้ำมันขวดตัว ยาหม่อง และเส้นก๋วยเตี๋ยวที่เจ้าของร้านชาวพม่านำมาขายจากประเทศของตน ซึ่งภายในร้านมีการเปิดเพลง เปิดคาราโอเกะจากศิลปินที่เป็นชาวพม่า แรงงานสัญชาติพม่าได้ร่วมวงดื่ม สังสรรค์กัน ซึ่งที่ร้านค่าเสมือนเป็นพื้นที่ในการพูดคุยระบายความทุกข์กันซึ่งก็มักจะมีการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ด้วยส่วนมาก สำหรับแรงงานข้ามชาติสัญชาติลาวจะนิยมไปที่ร้านส้มตำซึ่งเจ้าของร้านเป็นชาวลาวเช่นเดียวกัน เมื่อแรงงานข้ามชาติสัญชาติลาวที่ว่างจากการทำงานหรือพักเที่ยงก็จะมากินอาหารที่ร้านส้มตำแห่งนี้ ซึ่งแรงงานข้ามชาติบางคนก็มีการดื่มเบียร์ร่วมกันกับเพื่อนๆ และมีการพูดคุยกัน

แรงงานข้ามชาติทั้งสัญชาติพม่าและกัมพูชามีเหตุผลการดื่มครั้งแรกลักษณะเดียวกันคือ อันดับแรก อยากทดลองดื่มเอง และอันดับที่สองคือเพื่อน/เพื่อนร่วมงานชักชวน ซึ่งใกล้เคียงกับผลการวิจัยเกี่ยวกับสาเหตุของการดื่มแอลกอฮอล์ครั้งแรกในกลุ่มผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมบริเวณกรุงเทพและปริมณฑลที่เป็นคนไทยของ จีรนันท์ แก้วกัลยาและดวงพร แก้วศิริ (2552) คือ ผู้ใช้แรงงานมีสาเหตุการดื่มจากอยากทดลองดื่มและเพื่อน แต่ในสาเหตุการดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานสัญชาติลาวมีความต่างจากทั้ง 2 สัญชาติ นั่นคือ อันดับแรก คนในครอบครัวชักชวน และอันดับสอง อยากทดลองดื่มเอง และประเด็นที่น่าสนใจคือทำไมคนในครอบครัวถึงชักชวนในการดื่มแอลกอฮอล์ ซึ่งอาจมี

เหตุผลมาจากการตีพิมพ์แอลกอฮอล์ในสังคมประเทศลาวถือว่าเป็นเรื่องปกติ (ศูนย์วิจัยธุรกิจและเศรษฐกิจอีสาน, 2557 : ออนไลน์) ส่วนช่วงเวลาตีพิมพ์แอลกอฮอล์ในภาพรวมพบว่ากลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติทั้ง 3 สัญชาติจะตีพิมพ์ไม่เป็นเวลาอยากตีพิมพ์ก็ตีพิมพ์ อาจมีสาเหตุมาจากการเข้ามาในประเทศไทยเพื่อการประกอบอาชีพและทำงานให้มากเพื่อมีรายได้ที่ดีและสามารถนำเลี้ยงดูครอบครัวของตนเองได้ด้วยจึงทำให้เวลาในการตีพิมพ์ไม่แน่นอน นอกจากนี้แรงงานที่ตีพิมพ์แอลกอฮอล์บางส่วนมีความเข้าใจผิดว่าการตีพิมพ์แอลกอฮอล์ช่วยให้มีแรงในการทำงาน ซึ่งเกี่ยวข้องเชื่อมโยงไปถึงการศึกษาของ ดุษฎีอายุวัฒน์และอดิเรก เร่งมานะวงศ์ (2550) ที่ศึกษาแรงงานอ้อยกับการตีพิมพ์สุรา กรณีศึกษาหมู่บ้านแห่งหนึ่งในภาคอีสานพบว่า แรงงานไร้อ้อยในภาคอีสานตีพิมพ์สุราระหว่างการทำงานนั้น เพราะมีความเชื่อว่าการตีพิมพ์สุราระหว่างการที่ทำงานในไร่ก็เพื่อตนเองจะมีแรงในการทำงานและทำให้มีแรงในการยกถังพ่นยาได้ง่าย ซึ่งการตีพิมพ์แอลกอฮอล์ไม่จำเป็นว่าจะต้องในช่วงเวลาอื่นๆ ก็เพื่อทำให้ตนเองขยันทำงานมากขึ้น

แรงงานข้ามชาติทั้งสัญชาติพม่า สัญชาติกัมพูชา และสัญชาติลาวมีความนิยมบริโภคแอลกอฮอล์ชนิดเบียร์ เนื่องจากเบียร์เป็นเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่หาซื้อได้ง่ายและราคาไม่สูงมากเมื่อเทียบกับรายจ่ายของแรงงานข้ามชาติ ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวนี้สอดคล้องกับการรายงานข้อมูลพฤติกรรมการบริโภคของชาวพม่า ชาวกัมพูชา และชาวลาวของศูนย์วิจัยธุรกิจและเศรษฐกิจอีสาน (2557 : ออนไลน์) ในเรื่องพฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในสังคมของแรงงานข้ามชาติสัญชาติลาว สัญชาติพม่า และสัญชาติกัมพูชาพบว่าแรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่จะนิยมดื่มเบียร์ เพราะเป็นเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่มีราคาไม่สูงมากนัก ส่วนแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชานอกจากนิยมดื่มเบียร์แล้วยังนิยมดื่มวิสกี้ (เหล้ากลั่น) ด้วย

สถานที่ซื้อเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติที่ได้รับความนิยมมากที่สุดจากการศึกษาคือ ร้านขายของชำและร้านขายสุราโดยเฉพาะ เนื่องจากเป็นร้านค้าที่พบได้ทั่วไปใกล้สถานที่พักอาศัยและสถานที่ทำงาน ซึ่งได้สอดคล้องกับผลการศึกษา เรื่องการจำกัดการเข้าถึงและการหาซื้อเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (โครงการประเมินเทคโนโลยีและนโยบายสุขภาพ, 2552) ที่พบว่า แหล่งที่เข้าถึงได้ง่ายที่สุดคือ ร้านขายของชำ คิดเป็นร้อยละ 71.1 รองลงมาคือ สถานบริการน้ำมัน

สรุปและข้อเสนอแนะ

1. สรุป

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติ ศึกษาทัศนคติต่อพฤติกรรมการดื่มแอลกอฮอล์ และศึกษาผลกระทบจากการดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติในตลาดไท ขนาดตัวอย่างแรงงานข้ามชาติจำนวน 381 คน ซึ่งผลการศึกษาพบว่า พฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่า สัญชาติกัมพูชา และสัญชาติลาวเคยดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มากกว่าร้อยละ 60 โดยมีเหตุผลที่ดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์คือ ถูกเพื่อนหรือเพื่อนร่วมงานชักชวน และอยากทดลองดื่มเอง เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ได้รับความนิยมมากที่สุดในกลุ่มแรงงานข้ามชาติคือ เบียร์ ซึ่งส่วนมากนิยมซื้อที่ร้านขายของชำและร้านขายสุรา ส่วนทัศนคติของแรงงานข้ามชาติต่อการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ส่วนใหญ่เห็นว่าการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ทำให้มีความสุขสนุกสนานมากกว่าปกติและช่วยคลายความเครียดไปชั่วขณะเพราะได้พูดคุยกับเพื่อนๆ ในวงที่ดื่มด้วยกัน ส่วนผลกระทบจากการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์คือ มักทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกับคนในครอบครัวเฉลี่ย 1 - 3 วัน/เดือน มีปัญหากับนายจ้างเนื่องจากขาดงานบ่อย ซึ่งผลการศึกษาพบว่าแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชามีปัญหากับนายจ้างมากกว่าสัญชาติพม่าและลาว

2. ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้เป็นการศึกษาพฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติในตลาดไท อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ซึ่งการศึกษาที่ได้เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ความเห็นคิดของกลุ่มแรงงานข้ามชาติต่อการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ และผลกระทบจากการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ซึ่งผลกระทบส่วนใหญ่เป็นผลกระทบเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพ ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว และปัญหาการทำงานระหว่างตนเองและนายจ้าง ดังนั้น มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหามาจากการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ควรทำงานร่วมกันทั้งภาครัฐและเอกชน สำหรับภาคเอกชนโดยเฉพาะสถานประกอบการที่มีแรงงานข้ามชาติควรมีมาตรการตรวจสอบสุขภาพแรงงาน และมีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้แรงงานใช้เวลาให้เป็นประโยชน์เพื่อหลีกเลี่ยงการรวมกลุ่มบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ส่วนหน่วยงานทั้งภาครัฐ เช่น กระทรวงแรงงานและกระทรวงสาธารณสุขอาจทำงานร่วมกันในการส่งเสริมและดูแลเรื่องสุขภาพของแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาทำงานในประเทศไทย ในขณะเดียวกันก็ควรเพิ่มความเข้มงวดในเรื่องของการบังคับใช้กฎหมายที่มีอยู่ทั้งในส่วนของการจำกัดอายุ สถานที่จัดจำหน่าย ตลอดจนเวลาที่ห้ามจำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ให้มากขึ้น

นอกจากนี้ สำหรับการจัดทำแผนและนโยบายเพื่อป้องกันการเกิดปัญหาเกี่ยวกับการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติ การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ก็ยังไม่สามารถชี้ให้เห็นผลกระทบของการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ได้เท่าที่ควร ดังนั้นในการศึกษาต่อไปอาจจะต้องมีการการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นเกี่ยวกับผลกระทบของการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ให้ครอบคลุมมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะมีประโยชน์ในการจัดทำแผนและนโยบาย เพื่อป้องกันการเกิดปัญหาเกี่ยวกับการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของแรงงานข้ามชาติต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กมล ยะคำแจ้ง. 2555. ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการดื่มสุราของประชาชนบ้านแม่ป่าช้า หมู่ 12 ตำบลทาลาดูก อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน. สารนิพนธ์สาธิตการศึกษาศาสตรมหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยพะเยา.
- กมลมาลย์ ศิริพูนสวัสดิ์. 2550. พฤติกรรมการดื่มสุรากับการขาดงานและการมาทำงานสายของพนักงาน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ คณะศิลปศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.
- คณะกรรมการบริหารราชการจังหวัดแบบบูรณาการปทุมธานี องค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี. 2556. แผนพัฒนาจังหวัดปทุมธานี พ.ศ.2557 – 2560 ปทุมธานี: องค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี.สืบค้นเมื่อ 16 มกราคม 2557. จาก <http://www2.pathumthani.go.th/551017.pdf>
- โครงการประเมินเทคโนโลยีและนโยบายสุขภาพ. 2552. เรื่องการจำกัดการเข้าถึงและการหาซื้อเครื่องดื่มแอลกอฮอล์. สืบค้นเมื่อ 22 มีนาคม 2557. จาก <http://www.hitap.net/news-documents/news/information/9868>
- จิรนนท์ แก้วกล้า และดวงพร แก้วศิริ. 2552. การบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรม ในเขตกรุงเทพและปริมณฑล: การศึกษาเชิงคุณภาพ. ภาควิชาโภชนวิทยา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

จุฬามาศ ทวีไพบูลย์วงศ์. 2552. การศึกษาแบบแผนการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และ
บทบาทของสังคมในการบรรเทาปัญหาจากการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของ
วัยทำงานในเขตจังหวัดชลบุรี. สืบค้นเมื่อ 19 มกราคม 2556. จาก
<http://kucon.lib.ku.ac.th/Fulltext/KC4807010.pdf>

ดุขฎิ อายูวัฒน์ และอดิเรก เร่งมานะวงศ์. 2550. แรงงานอ้อยกับการดื่มสุรา กรณีศึกษา
หมู่บ้านแห่งหนึ่งในภาคอีสาน, การประชุมวิชาการสุราระดับชาติ ครั้งที่ 3 สุรา
ไม่ใช่สินค้าธรรมดา (166 - 169). นนทบุรี: โรงแรมริชมอนด์.

ทักษพล ธรรมรังสี. 2552. สุราและผลกระทบ ความเชื่อกับความจริง. สำนักงานพัฒนา
นโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ.

บรรจง ควรคง. 2551. ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการดื่มสุราของวัยรุ่น กรณีศึกษา ชุมชน
ส่วย ลาว เขมรอำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์. ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา.

บริษัท อสมท จำกัด (มหาชน). 2553. สธ.เผยสถิตินักดื่มผู้หญิงดื่มเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 65.
สืบค้นเมื่อ 9 มกราคม 2556. จาก <http://www.mcot.net/site/content?id=4ff672520b01dabf3c017e56#UbVzzenbzg>.

ศูนย์วิจัยธุรกิจและเศรษฐกิจอีสาน. 2557. พฤติกรรมผู้บริโภค. สืบค้นเมื่อ 19 มีนาคม
2557. จาก <http://www.ecberkku.com/index.php>.

สุปราณี สูงแข็ง. 2552. พฤติกรรมการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของประชาชน จังหวัด
อุดรธานี ปี 2552. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริม. 2551. หมู่บ้านปลอดเหล้าที่ลำปาง ปฏิบัติการ
“ลด ละ เลิก” เพื่อชุมชน. แหล่งที่มา: <http://www.thaihealth.or.th/Content/Content/13517-หมู่บ้านปลอดเหล้าที่ลำปาง%20ปฏิบัติการ%20ลด%20ละ%20เลิก%20เพื่อชุมชน.html>. ค้นเมื่อ 20 มกราคม 2556.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2553. ภาวะสุขภาพของแรงงานไทย. กรุงเทพฯ : สำนักสถิติ
พยากรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

การวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะทางประชากร ภาวะสุขภาพ พฤติกรรมสุขภาพและ
พฤติกรรมสังคมของผู้สูงอายุ : กรณีศึกษาประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น
Comparative Analysis of Population, Health Condition, Health and
Social Behaviors among Older Persons: Thailand and Japan

อาจารย์ณัฐพัชร สโรบล¹, และคณะ²

Nattapat Sarobola³ and Other⁴

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีอายุยืนยาวของผู้สูงอายุในประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น และเพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลต่อการมีอายุยืนยาวของผู้สูงอายุ โดยมีกลุ่มประชากรเป้าหมาย เป็นผู้สูงอายุ ใน 2 ประเทศ ได้แก่ 1) ประชากรสูงอายุของประเทศญี่ปุ่น จำนวน 497 ราย และ 2) ประชากรสูงอายุของประเทศไทย จำนวนทั้งสิ้น 445 ราย การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้รูปแบบการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร แบบสอบถาม และข้อมูลจากการจัดสัมมนาเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง 5 ประเทศ ที่เป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัยระดับอาเซียน และนำเสนอข้อมูลทั่วไปของประชากรกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้สถิติบรรยายเพื่อแจกแจงความถี่ร้อยละของประชากรกลุ่มตัวอย่าง และเปรียบเทียบข้อมูลทั่วไปและปัจจัยที่มีผลต่อการมีอายุยืนยาว โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุญี่ปุ่นมีสถานภาพการสมรสสูงกว่าผู้สูงอายุไทย ในขณะที่ผู้สูงอายุไทยมีสถานภาพการหย่าร้าง/เป็นหม้าย และสถานภาพโสดสูงกว่า ในด้านสุขภาพ ผู้สูงอายุไทยมีพฤติกรรมเชิงลบที่ส่งผลเสียต่อสุขภาพสูงกว่าผู้สูงอายุญี่ปุ่น ใน

¹ อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² นทีชัย จันทร์ปลุก และจิตินันท์ ตันยวรธนะ

³ Lecture at Faculty of Social Administration, Thammasat University, Thailand

⁴ Nateerai Janpluk and Thitinan Tanyuwattana

E-mail : familypooh@hotmail.com

ด้านการมีส่วนร่วมทางสังคม ผู้สูงอายุญี่ปุ่นเป็นอาสาสมัครและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมสูงกว่าผู้สูงอายุไทย ในขณะที่ด้านการสนับสนุนทางจิตใจและการสนับสนุนแบบช่วยเหลือ ทั้งผู้สูงอายุไทยและญี่ปุ่นได้รับการสนับสนุนทางจิตใจมากที่สุดจากคนในครอบครัว ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ภาครัฐควรมีการผลักดันให้เกิดสวัสดิการด้านสุขภาพที่จำเป็นแก่ผู้สูงอายุ ในขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีการจัดบริการที่เอื้อต่อสุขภาพและวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชน และควรมีบทบาทในการสนับสนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุ

คำสำคัญ : การมีอายุยืนยาว, การวิเคราะห์, ผู้สูงอายุ

Abstract

This research aims to conduct comparative study of the factors affecting older person longevity in Japan and Thailand. It looks into two main population groups which are 497 older persons in Japan and 445 Thai older persons. Methodology used in this research is through information collection from available documents, questionnaires and experience sharing seminars among five data sources countries in Asia. This information is presented in statistical figures describing frequency and percentage of the experiment group and comparing general information as well as factors that affects long lifespan using content analysis method. Research found that in terms of marital status, Japanese older persons hold more “married” status whereas more “divorces/widow” and “single” found for Thais. Health aspect, Thai older person have negative behaviors to health, more than Japanese older persons. Socially, Japanese older person volunteers/participates more in social activities. At the same time, moral support is the support both Thai and Japanese older persons receives most from their families. Recommendation from this research to the government is to provide healthcare for older person. Local

administrative organizations should provide service that could accommodate health and lifestyle of older person in the community.

Keywords : Longevity, Analysis, Older Person

บทนำ

ศตวรรษแห่งผู้สูงอายุ หมายถึง การมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรรวมทั่วโลก และมีแนวโน้มว่าประชากรผู้สูงอายุเหล่านี้จะมีฐานะยากจน ซึ่งเป็นประเด็นท้าทายทั้งทางด้านสังคมและเศรษฐกิจที่แต่ละประเทศจะต้องเตรียมแผนรองรับ องค์การสหประชาชาติได้ประเมินสถานการณ์ว่าปี พ.ศ.2544-2643 (ค.ศ.2001-2100) จะเป็นช่วงเวลาแห่งการก้าวเข้าสู่ศตวรรษการเป็นผู้สูงอายุ การเป็นศตวรรษแห่งผู้สูงอายุไม่ใช่เพียงแค่การมีจำนวนประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปเพิ่มขึ้นเท่านั้น แต่เป็นศตวรรษที่ทุกประเทศต้องร่วมกันพิจารณาถึงผลกระทบที่เกิดจากการเพิ่มจำนวนประชากรและโครงสร้างของประชากรที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมีชีวิตยืนยาวของผู้สูงอายุในสังคมไทยมีการบัญญัติคำว่า ศตวรรษิกชน หรือ คนร้อยปี โดยแปลเป็นคำในภาษาอังกฤษว่า Centenarian จากการศึกษาผู้ที่มีอายุสูงที่สุดในโลกจำนวน 10 อันดับ พบว่า ผู้ที่มีอายุสูงที่สุดในโลก อันดับที่ 1 คือ คุณยาย Jeanne Calment เป็นหญิงชาวฝรั่งเศส มีอายุสูงถึง 122 ปี 164 วัน และผู้สูงอายุเพศชายที่มีอายุสูงสุดเป็นอันดับ 1 คือ คุณตา Jiroemon Kimura ซึ่งเป็นชายชาวญี่ปุ่นอายุ 116 ปี 54 วัน และมีการบันทึกไว้ใน Guinness Book of World Records ซึ่งจากสถิติการเก็บผู้ที่มีอายุสูงที่สุดในโลก ส่วนใหญ่ พบว่าเป็นผู้สูงอายุเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ซึ่งสอดคล้องกับหลักความจริงของการมีอายุคาดเฉลี่ยว่าผู้หญิงมีอายุยืนยาวกว่าผู้ชาย และการที่ผู้สูงอายุมีอายุยืนยาวกว่า 110 ปี ทำให้เกิดการเรียกว่าเป็น อภิศตวรรษิกชน ซึ่ง นอร์ริส แมคเวียร์เตอร์ บรรณาธิการของกินเนส ได้บัญญัติคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Super Centenarian ขึ้นในทศวรรษ 1970

สำหรับประเทศไทย สำนักงานสถิติแห่งชาติ สรุปว่าไทยก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2548 (ค.ศ.2005) โดยมีประชากรผู้สูงอายุ ร้อยละ 10.4 ของประชากรทั้ง

ประเทศ และคาดว่าจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ ในช่วงปี พ.ศ.2567-2568 (ค.ศ. 2024-2025) ในขณะเดียวกัน นักประชากรศาสตร์ไทยได้มีการรวบรวมข้อมูลจำนวนผู้สูงอายุไทยที่มีอายุเกิน 100 ปี ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น เนื่องจากความก้าวหน้าทางการแพทย์และสาธารณสุขทำให้คนรอดชีวิตมากขึ้น และผลจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ทำให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น มีความเป็นอยู่ที่ดี มีโภชนาการทางอาหารที่ถูกหลักอนามัย ประชากรมีมาตรฐานชีวิตที่ดี มีการศึกษา มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการแพทย์ ซึ่งจะส่งผลทำให้ประชาชนมีสุขภาพที่ดีขึ้น อัตราการตายลดลง ประชากรมีอายุยืนยาวจนทำให้โลกเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และโครงสร้างของประชากรโลกเปลี่ยนไปในช่วงของผู้สูงอายุเพิ่มจำนวนมากขึ้น ตั้งแต่ปี ค.ศ.2010

นอกจากนี้ การสำรวจผู้สูงอายุที่มีอายุสูงที่สุดในประเทศไทยรายงานโดยสำนักข่าวผู้จัดการออนไลน์ พบว่า คุณยายที่มีอายุสูงที่สุดในประเทศไทย ชื่อ คุณยายสาย เวียงแก้ว อายุ 123 ปี เกิดเมื่อปี 2435 เป็นคนจังหวัดขอนแก่น การมีอายุยืนยาวของคุณยายนั้นได้มีการให้ข้อมูลด้านวิธีการดำเนินชีวิตว่าจะรับประทานผักเป็นประจำและไม่ทานเนื้อสัตว์ชนิดอื่นนอกจากปลา เป็นคนอารมณ์ดีและออกกำลังกายเป็นประจำ อย่างไรก็ตาม การพบผู้สูงอายุที่มีอายุสูงที่สุดในประเทศไทยนั้นไม่สามารถอ้างอิงอายุที่แท้จริงได้ เนื่องจากระบบการยื่นขอจดทะเบียนเกิดของประเทศไทยเกิดขึ้นไม่นาน เมื่อเทียบกับประเทศตะวันตก (ปราโมทย์ ปราสาทกุล : 2549) ที่นับถือศาสนาคริสต์ซึ่งจะมีหลักฐานการเกิดที่น่าเชื่อถือ เพราะเด็กเกิดใหม่จะต้องมีพิธีการเข้ารีต (แบบดิส) ซึ่งทำที่โบสถ์และมีการลงบันทึกชื่อเด็กและพ่อแม่เอาไว้เป็นหลักฐาน และประเทศญี่ปุ่นที่มีระบบการจดทะเบียนชีพที่ดี เริ่มมาตั้งแต่สมัยเมจิเมื่อร้อยกว่าปีก่อน ชาวญี่ปุ่นภูมิใจว่าข้อมูลร้อยละ 90 ของเขาเชื่อถือได้ ปัจจุบันเขามีข้อมูลค่อนข้างสมบูรณ์ว่าคนสูงอายุสูงสุดในประเทศเป็นใครอยู่ที่ไหน และมีอายุกี่ปี ซึ่งนับว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ให้ความสำคัญแก่ศตวรรษิกชนมาก นอกจากนี้ มีการนำเสนอข้อมูลคนร้อยปีที่น่าสนใจในปี 2005 ประมาณว่ามีคนร้อยปีอยู่ในโลกนี้ทั้งหมด 450,000 คน มีการให้ข้อมูลจำนวนคนร้อยปีอยู่ในโลกนี้ทั้งหมด 450,000 คน มีข้อมูลจำนวนคนร้อยปีของบางประเทศ ดังนี้ (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลจำนวนคนร่อยปีในโลก

ประเทศ	จำนวนคนร่อยปี
สหรัฐอเมริกา	71,000 คน
ญี่ปุ่น	24,000 คน
สหราชอาณาจักร	17,000 คน
จีน	17,000 คน
ฝรั่งเศส	15,000 คน
ไทย	14,493 คน
เม็กซิโก	14,000 คน
เยอรมัน	14,000 คน
อิตาลี	11,000 คน
สเปน	4,000 คน
รัสเซีย	4,000 คน

ที่มา: ศตวรรษิกชน คนร่อยปี, ปราโมทย์ ประสาทกุล (2549)

ซึ่งในการสำรวจผู้สูงอายุไทยที่มีอายุเกิน 100 ปีนั้น มีข้อมูลจากการศึกษาวิจัยของนักศึกษาปริญญาเอกกาญจนาภิเษก พบว่า จากการสำรวจตัวเลขผู้ที่มีอายุเกิน 100 ปี ที่ระบุไว้ในทะเบียนราษฎรเมื่อปี 2553 พบว่ามีจำนวนทั้งสิ้น 14,493 คนทั่วประเทศ ซึ่งแท้จริงแล้วข้อมูลในทะเบียนราษฎรมีความผิดพลาดสูงและไม่สำรวจต่อเนื่อง ตัวเลขผู้สูงอายุเกิน 100 ปี จึงมีจำนวนมากเกินจริง โดยผู้สูงอายุที่เสียชีวิตแล้วแต่ไม่มีการคัดออกจากระบบทะเบียนราษฎร

เรื่องการมีอายุยืนยาวนั้นเป็นเรื่องของการมีชีวิตอยู่ของผู้สูงอายุ โดยส่วนใหญ่จะพิจารณาจากอายุคาดเฉลี่ยของผู้สูงอายุไทยซึ่งเพิ่มสูงขึ้น เมื่อคนไทยอายุ 60 ปีจะมีอายุคาดเฉลี่ยอยู่อีก 22 ปี และเมื่ออายุ 65 ปีจะมีอายุคาดเฉลี่ยอยู่อีก 18 ปี ในอนาคต

30 ปีข้างหน้า เมื่อคนไทยอายุ 60 ปี จะมีอายุคาดเฉลี่ยอยู่อีก 26 ปี และเมื่ออายุ 65 ปีจะมีอายุคาดเฉลี่ยอยู่อีก 20 ปี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในอีก 30 ปีข้างหน้าอายุคาดเฉลี่ยของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ย 3-5 ปี ซึ่งเป็นการคาดการณ์ที่แสดงถึงการมีอายุที่ยืนยาวมากขึ้นของผู้สูงอายุไทย (สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย, 2556 : 34) และจากการคาดการณ์ดังกล่าว ทำให้คณะผู้วิจัยเกิดความสนใจในการศึกษาปัจจัยในด้านสุขภาพและสังคมที่นอกเหนือจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีทางการแพทย์ว่า อะไรคือปัจจัยที่ทำให้ผู้สูงอายุมีอายุยืนยาว โดยมีการตั้งสมมุติฐานไว้ว่า พฤติกรรมสุขภาพ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมและการสนับสนุนทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญ ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้เป็นความร่วมมือในการศึกษาวิจัย โดยมหาวิทยาลัยฟูกุอิในประเทศญี่ปุ่นได้เป็นผู้ริเริ่มทำโครงการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบเรื่องการมีอายุยืนยาวของผู้สูงอายุในแถบอาเซียน ประกอบด้วย ประเทศญี่ปุ่น ประเทศไต้หวัน ประเทศจีน ประเทศมาเลเซีย และประเทศไทย ซึ่งในการนำเสนอบทความนี้ผู้วิจัยได้นำเอาข้อมูลในส่วนของประเทศไทยมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกันในประเทศที่มีประชากรสูงอายุที่มีอายุยืนยาวอย่างประเทศญี่ปุ่นภายใต้ความร่วมมือในการศึกษาวิจัย เรื่อง A Comparative Study between Asian countries on Health and Longevity from the Viewpoint of the Changes and Social Relationship ขึ้น ซึ่งเนื้อหาในการนำเสนอบทความวิจัย เป็นการนำเสนอเชิงพรรณนาเปรียบเทียบลักษณะทางประชากร เนื่องจากผู้วิจัยเป็นผู้รับผิดชอบหลักในส่วนของการรวบรวมข้อมูลของประเทศไทยในด้านพฤติกรรมสุขภาพและพฤติกรรมสังคม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีอายุยืนยาวของผู้สูงอายุในประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น
2. เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลต่อการมีอายุยืนยาวของผู้สูงอายุในประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น

ขอบเขตการศึกษา

1. ขอบเขตด้านเนื้อหาในการศึกษา

การนำเสนอบทความวิจัยนี้เน้นนำเสนอผลการศึกษาลักษณะทางประชากร ภาวะสุขภาพ พฤติกรรมสุขภาพและพฤติกรรมสังคมของผู้สูงอายุในประเทศไทยโดยใช้การเปรียบเทียบกับผลการศึกษาของประเทศญี่ปุ่น โดยใช้ข้อมูลจากเอกสารหนังสือและบทความที่เกี่ยวข้องมาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ผลการศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง 2 ประเทศ คือประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น

ขอบเขตด้านเนื้อหาในงานวิจัยเรื่อง A Comparative Study between Asian countries on Health and Longevity from the Viewpoint of the Changes and Social Relationship เป็นการศึกษาเปรียบเทียบใน 2 ประเด็นหลักที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุคือ 1) ประเด็นด้านการมีปฏิสัมพันธ์ของผู้สูงอายุในสังคม และ 2) ประเด็นด้านการมีอายุยืนยาวโดยตัวแปรหลักที่สำคัญที่มีผลต่อการมีอายุยืนยาว ประกอบด้วย สุขภาพกาย สุขภาพจิต การสนับสนุนทางสังคมในด้านสุขภาพ โดยงานวิจัยนี้มีขอบเขตด้านเนื้อหาในประเด็นพฤติกรรมทางสุขภาพและสังคมของผู้สูงอายุที่มีผลต่อการมีอายุยืนยาวเป็นหลัก

2. ขอบเขตด้านประชากรกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา

กลุ่มประชากรเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ แบ่งออกเป็น 2 ประเทศ ได้แก่

2.1 ประชากรผู้สูงอายุของประเทศญี่ปุ่น คือ ผู้สูงอายุที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไปที่อยู่ในจำนวน 6 เมืองใน Fukui Prefectures (2007-2008) และ จำนวน 10 เมืองในประเทศญี่ปุ่น ได้แก่ Aomori, Kanagawa, Nagano, Toyama, Ishikawa, Fukui, Shiga, Kochi, Nagasaki, Okinawa (2009-2010)

2.2 ประชากรผู้สูงอายุของประเทศไทย คือ ผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปที่อยู่ในพื้นที่ตำบลบางสีทอง จังหวัดนนทบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท และประชากร

ผู้สูงอายุ คือ ผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปอาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลปายangk จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นพื้นที่ชนบท

ระเบียบวิธีวิจัย

รูปแบบในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา โดยใช้รูปแบบในการเก็บรวบรวมข้อมูล 3 รูปแบบคือ

1. การสืบค้นข้อมูลและวิเคราะห์จากเอกสาร (Documentary Searching) ตำรา และบทความทางวิชาการ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

2. การเก็บแบบสอบถาม ประกอบด้วย

- 2.1 การเก็บแบบสอบถามในประเทศญี่ปุ่น จำนวน 6 เมืองใน Fukui Prefectures (ค.ศ.2007-2008)

- 2.2 การเก็บแบบสอบถามในประเทศญี่ปุ่น จำนวน 10 เมือง ได้แก่ Aomori, Kanagawa, Nagano, Toyama, Ishikawa, Fukui, Shiga, Kochi, Nagasaki, Okinawa (ค.ศ.2009-2010)

- 2.3 การเก็บแบบสอบถามในประเทศไทย จำนวน 2 จังหวัด คือ ตำบลบางสีทอง จังหวัดนนทบุรีและตำบลปายangk จังหวัดลำปาง

- 2.4 การเก็บแบบสอบถามในประเทศแถบภูมิภาคอาเซียน จำนวน 4 ประเทศ ได้แก่ ประเทศไต้หวัน ประเทศจีน ประเทศมาเลเซีย และประเทศไทย

ซึ่งแบบสอบถามที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นแบบสอบถามที่ทางมหาวิทยาลัยฟูกุอิเป็นผู้ออกแบบและนำมาใช้ทั้ง 5 ประเทศ โดยนักวิจัยของประเทศไทยเป็นผู้นำแบบสอบถามไปเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้สูงอายุในชุมชนเท่านั้น และส่งให้ทางมหาวิทยาลัยฟูกุอิเป็นผู้ประมวลผล และส่งข้อมูลกลับมายังประเทศไทยเพื่อเขียนผลการศึกษา

3. การจัดสัมมนาเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง 5 ประเทศที่เป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัยประกอบด้วย ประเทศญี่ปุ่น ประเทศไต้หวัน ประเทศจีน ประเทศมาเลเซีย และประเทศไทย โดยผู้แทนแต่ละประเทศนำเสนอเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเชิงปริมาณ และนำเสนอสถานการณ์ผู้สูงอายุของแต่ละประเทศ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. นักวิจัยเดินทางไปสำรวจชุมชนเพื่อศึกษาตำแหน่งของครัวเรือนที่มีประชากรสูงอายุ
2. นักวิจัยอธิบายวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยแก่ผู้นำชุมชนและสมาชิกชมรมผู้สูงอายุก่อนทำการเก็บรวบรวมข้อมูล
3. นักวิจัยลงเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการสุ่มแบบบังเอิญโดยเริ่มต้นจากการแนะนำตนเอง และอธิบายถึงประเด็นคำถามและวัตถุประสงค์ของการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้แก่ผู้สูงอายุ พร้อมทั้งสอบถามถึงความสมัครใจในการให้ข้อมูล
4. เมื่อสิ้นสุดข้อคำถาม นักวิจัยจบบทสนทนาด้วยการขอบคุณและยุติการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. นำเสนอข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สถิติบรรยายเพื่อแจกแจงความถี่ร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง
2. การวิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูลลักษณะทางประชากร ภาวะสุขภาพ พฤติกรรมสุขภาพและพฤติกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบเรื่องการมีอายุยืนยาวในผู้สูงอายุระหว่างประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น คณะผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 ประเด็นหลักดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้สูงอายุ

การศึกษาข้อมูลทั่วไปของผู้สูงอายุในบทความนี้ขอนำเสนอบางประเด็นที่น่าสนใจที่ได้จากผลการศึกษา ดังนี้

1.1 สถานภาพการสมรส ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุญี่ปุ่นมีสถานภาพการสมรส ร้อยละ 88.2 ซึ่งสูงกว่าประเทศไทยที่มีสถานภาพการสมรส ร้อยละ 67.9 ในขณะที่ผู้สูงอายุในชนบทไทยมีสถานภาพการหย่าร้าง/เป็นหม้าย และสถานภาพโสดสูงกว่า ร้อยละ 25.4 และ 6.7

1.2 สมาชิกในครัวเรือน ผู้ศึกษาขอแนะนำเสนอผลการศึกษาประเด็นดังกล่าวใน 2 ประเด็นย่อย ได้แก่

1) บุคคลที่อยู่อาศัยด้วยกันในครัวเรือน ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุญี่ปุ่นอยู่อาศัยกับคู่สมรสมากที่สุด ร้อยละ 82.7 และรองลงมาคืออยู่กับลูก ร้อยละ 48.1 ในขณะที่อันดับ 2 ของผู้สูงอายุในชนบทไทยอยู่อาศัยกับคู่สมรส ร้อยละ 59.5 ผู้สูงอายุในชนบทไทยอยู่อาศัยกับลูกมากที่สุด ร้อยละ 75.2

2) มีสมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ใกล้บริเวณบ้าน อย่างน้อยใช้เวลาในการเดินทางไม่เกิน 30 นาที ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุในชนบทไทยมีสมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ใกล้บริเวณบ้านมากกว่าผู้สูงอายุญี่ปุ่น ร้อยละ 73.3

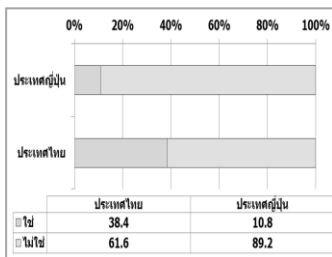
2. ปัจจัยด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต

2.1 ปัจจัยด้านสุขภาพกาย

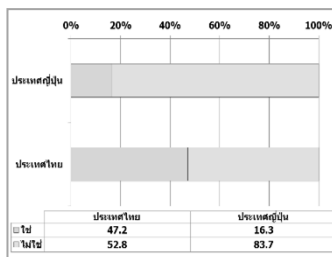
ในด้านสุขภาพกายผู้ศึกษาขอแนะนำเสนอปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบย่อยด้านสุขภาพ 7 องค์ประกอบที่มีผลต่อการมีอายุยืนยาวหรืออายุสั้นของผู้สูงอายุได้แก่ 2.1.1) พฤติกรรมการสูบบุหรี่ 2.1.2) การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ 2.1.3) การรับประทานอาหารเข้า 2.1.4) การรับประทานอาหารระหว่างมื้อ 2.1.5) การควบคุมน้ำหนัก 2.1.6) การออกกำลังกาย 2.1.7) จำนวนชั่วโมงการนอนพักผ่อน

ตารางที่ 2 พฤติกรรมเชิงลบ
(พฤติกรรมกรรมการสูบบุหรี่, พฤติกรรมการดื่มแอลกอฮอล์
และพฤติกรรมการรับประทานอาหารระหว่างมือ)

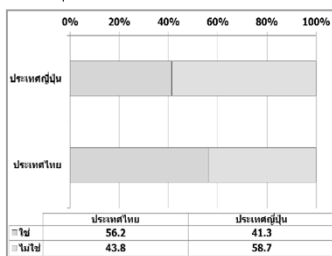
ตารางที่ 2.1 พฤติกรรมการสูบบุหรี่

ตารางที่ 2.2 พฤติกรรมการดื่มแอลกอฮอล์

ตารางที่ 2.3 พฤติกรรมการรับประทานอาหารระหว่างมือ

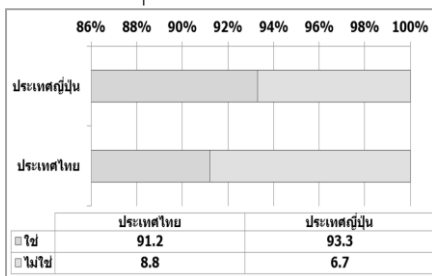

ผู้สูงอายุในชนบทไทยมีพฤติกรรมการสูบบุหรี่ ร้อยละ 38.4 (ตารางที่ 2.1) และพฤติกรรมการดื่มแอลกอฮอล์ ร้อยละ 47.2 (ตารางที่ 2.2) และการรับประทานอาหารระหว่างมือ ร้อยละ 56.2 (ตารางที่ 2.3) ซึ่งเป็นพฤติกรรมเชิงลบที่ส่งผลเสียต่อสุขภาพสูงกว่าผู้สูงอายุญี่ปุ่น

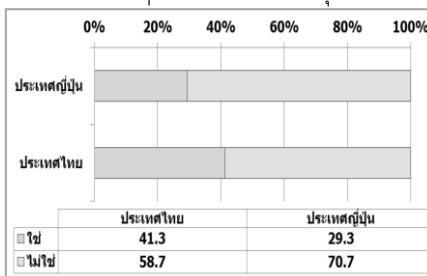
ตารางที่ 3 พฤติกรรมเชิงบวก

(พฤติกรรมการรับประทานอาหารเข้า, พฤติกรรมเรื่องการควบคุมน้ำหนัก, พฤติกรรมการออกกำลังกาย และจำนวนชั่วโมงในการนอนพักผ่อน)

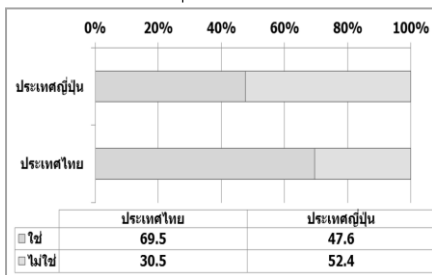
ตารางที่ 3.1 พฤติกรรมการรับประทานอาหารเข้า

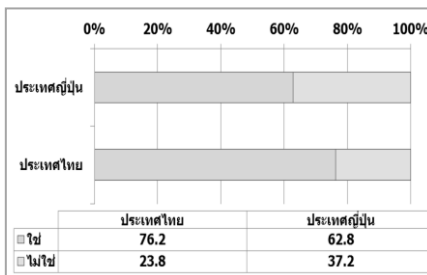
ตารางที่ 3.2 พฤติกรรมเรื่องการควบคุมน้ำหนัก

ตารางที่ 3.3 พฤติกรรมการออกกำลังกาย

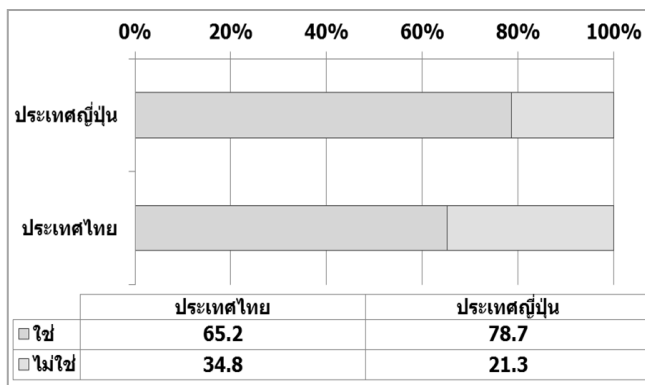
ตารางที่ 3.4 จำนวนชั่วโมงในการนอนพักผ่อน

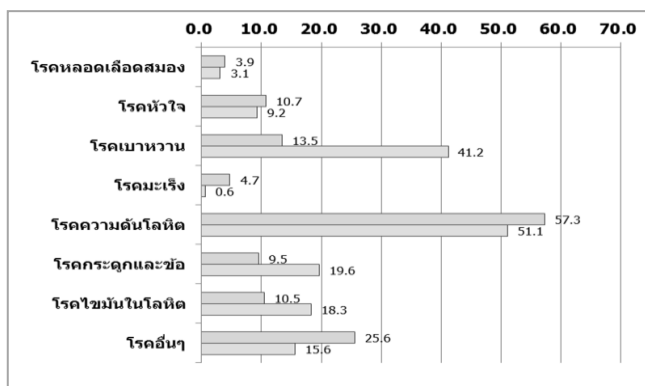
พฤติกรรมเชิงบวก พบว่า รับประทานอาหารเข้าสู่ถึง ร้อยละ 93.3 (ตารางที่ 3.1) ซึ่งมากกว่าผู้สูงอายุในชนบทไทย ยกเว้นพฤติกรรมเรื่องการควบคุมน้ำหนัก (ตารางที่ 3.2) การออกกำลังกาย (ตารางที่ 3.3) และจำนวนชั่วโมงในการนอนพักผ่อน (ตารางที่ 3.4) ผู้สูงอายุในชนบทไทยมีพฤติกรรมที่ดีกว่า ร้อยละ 41.3 ร้อยละ 69.5 และ 76.2 ตามลำดับ นอกจากนี้ในด้านพฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุ ได้แก่ การตรวจสุขภาพประจำปี และโรคประจำตัวผู้สูงอายุ ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุญี่ปุ่นตรวจสุขภาพประจำปี ร้อยละ 78.7 ซึ่งมากกว่าผู้สูงอายุในชนบทไทย ร้อยละ 65.2 (ตารางที่ 4)

ในขณะที่โรคประจำตัวที่พบมากที่สุดในผู้สูงอายุญี่ปุ่นคือ โรคความดันโลหิตสูง ร้อยละ 57.3 เช่นเดียวกับผู้สูงอายุไทย ร้อยละ 51.1 แต่โรคที่ผู้สูงอายุในชนบทไทยเป็นมากกว่าผู้สูงอายุญี่ปุ่นคือ โรคเบาหวาน ร้อยละ 41.2 โรคกระดูกและข้อเข่าเสื่อม ร้อยละ 19.6 (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 4 การตรวจสอบสุขภาพประจำปี

ตารางที่ 5 โรคประจำตัวของผู้สูงอายุ

2.2 ปัจจัยด้านสุขภาพจิต

ด้านสุขภาพจิตพิจารณาจากบุคคลที่ผู้สูงอายุมีความรู้สึกที่สามารถพูดคุยได้อย่างสบายใจ ผลการศึกษาปรากฏว่า ผู้สูงอายุญี่ปุ่นรู้สึกสบายใจมากที่สุด ร้อยละ 65 ที่จะคุยกับคู่สมรสและรองลงมา ร้อยละ 57.8 พอใจที่จะพูดคุยกับเพื่อน ผู้สูงอายุในชนบทไทยรู้สึกสบายใจมากที่สุด ร้อยละ 59.6 ที่จะพูดคุยกับลูก รองลงมา ร้อยละ 42.8 พอใจจะพูดคุยกับคู่สมรส

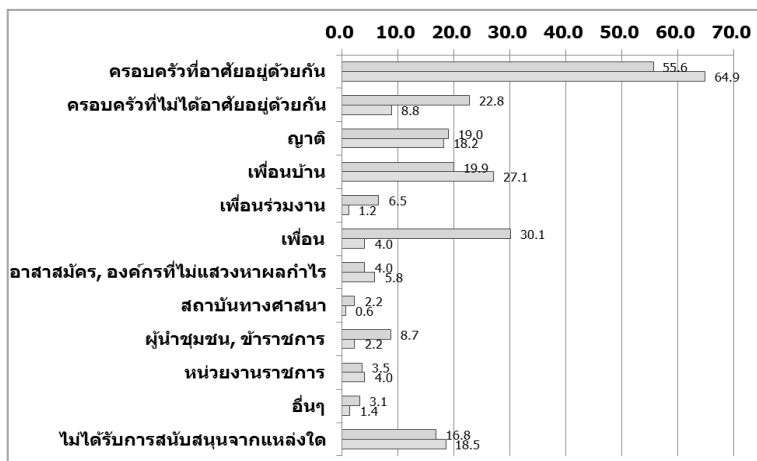
3. การมีส่วนร่วมทางสังคม

ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุญี่ปุ่นเป็นอาสาสมัครและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ร้อยละ 83.2 ซึ่งสูงกว่าผู้สูงอายุไทย ร้อยละ 32.8 ในขณะที่ความรู้สึกไวใจคนในชุมชนนั้น พบว่าผู้สูงอายุญี่ปุ่นรู้สึกไวใจคนในชุมชน ร้อยละ 52.1 ในขณะที่ผู้สูงอายุในชนบทไทยรู้สึกไวใจคนในชุมชนเพียง ร้อยละ 17.5 ในขณะที่ส่วนใหญ่มองว่าไวใจได้เป็นบางคน ร้อยละ 77.5 และการมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านนั้นผู้สูงอายุในชนบทไทยมากที่สุดจะคุยกับเพื่อนบ้านบ่อยๆ แต่เป็นเพียงการสนทนาสั้นๆ ร้อยละ 66.1 ในขณะที่ผู้สูงอายุญี่ปุ่นมากที่สุดจะเน้นการพูดคุยกับเพื่อนบ้านเป็นบางครั้ง ร้อยละ 43.5

4. การสนับสนุนทางสังคม

การสนับสนุนทางสังคมแบ่งผลการศึกษาออกเป็น 2 ส่วนได้แก่ การสนับสนุนทางจิตใจและการสนับสนุนแบบช่วยเหลือ โดยผลการศึกษาปรากฏว่า ทั้งผู้สูงอายุในชนบทไทยและญี่ปุ่นได้รับการสนับสนุนทางจิตใจมากที่สุดจากคนในครอบครัวที่อาศัยอยู่ด้วยกัน ร้อยละ 64.9 และ 55.6 รองลงมา ผู้สูงอายุญี่ปุ่นได้รับการสนับสนุนจิตใจจากเพื่อนร้อยละ 30.1 (ตารางที่ 6) ผู้สูงอายุไทยได้รับการสนับสนุนทางจิตใจจากเพื่อนบ้าน ร้อยละ 27.2 ในขณะที่ การสนับสนุนแบบช่วยเหลือนั้น ผู้สูงอายุทั้งไทยและญี่ปุ่นได้รับการสนับสนุนมากที่สุดจากคนในครอบครัวที่อาศัยอยู่ด้วยกัน ร้อยละ 53.9 และ ร้อยละ 41.9 รองลงมาคือ ผู้สูงอายุในชนบทไทยไม่ได้รับการสนับสนุนจากบุคคลใด ร้อยละ 31.6 และผู้สูงอายุญี่ปุ่น ร้อยละ 35.2

ตารางที่ 6 การได้รับการสนับสนุนทางจิตใจ

ผลการอภิปราย

การวิเคราะห์เปรียบเทียบเรื่องการมีอายุยืนยาวในผู้สูงอายุระหว่างประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น สามารถอภิปรายผลได้ ดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุญี่ปุ่นมีสถานภาพการสมรสสูงกว่าประเทศไทยซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลเชิงปริมาณในประเด็นบุคคลที่อยู่อาศัยด้วยกันในครัวเรือน ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุในชนบทของไทยส่วนใหญ่อยู่อาศัยกับลูกมากที่สุด ในขณะที่ผู้สูงอายุญี่ปุ่นอยู่อาศัยกับคู่สมรสมากที่สุด ซึ่งสามารถอภิปรายได้ว่า สังคมและวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมญี่ปุ่นค่อนข้างแตกต่างกันในเรื่องของวิถีครอบครัว ผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่โดยเฉพาะในชนบทยังคงอาศัยอยู่กับครอบครัวและบุตรหลาน หรือเมื่อบุตรหลานแต่งงานออกไปก็จะปลุกบ้านอยู่ใกล้กับพ่อแม่ เพื่อที่จะไปมาหาสู่กันได้ ในขณะที่สังคมญี่ปุ่นนั้นเมื่อลูกสาวแต่งงานออกไปก็จะไปอยู่กับบ้านสามีเพื่อไปดูแลพ่อแม่สามี หรืออาจแยกครอบครัวไปอยู่กันลำพังเป็นครอบครัวเดี่ยว ส่งผลให้ข้อมูลด้านสมาชิกในครัวเรือนของผู้สูงอายุไทยกับญี่ปุ่นมีความแตกต่างกัน

2. ปัจจัยด้านสุขภาพร่างกาย พบว่า ผู้สูงอายุในชนบทไทยส่วนใหญ่มีพฤติกรรมที่เสี่ยงต่อสุขภาพสูงกว่าผู้สูงอายุญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมการสูบบุหรี่ การรับประทานอาหารระหว่างมื้อ และพฤติกรรมการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า ผู้สูงอายุไทยโดยเฉพาะในชนบทส่วนใหญ่ยังคงมีพฤติกรรมการสูบบุหรี่ โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคเหนือซึ่งเป็นพื้นที่ของกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ แต่การสูบบุหรี่ของผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นเพศชายและเป็นผลพวงที่เกิดมาจากการสูบบุหรี่ตั้งแต่วัยหนุ่มสาว ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลของ (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2550 น. 37) ที่มีผลการศึกษาว่า ผู้สูงอายุที่ยังสูบบุหรี่อยู่เพราะสูบบุหรี่มาตั้งแต่วัยหนุ่มสาว โดยเริ่มตั้งแต่อายุ 15-19 ปี ร้อยละ 48.9 รองลงมา 20-24 ปี ร้อยละ 26.5 โดยอายุเฉลี่ยเมื่อเริ่มสูบบุหรี่คือ 19 ปี

ในส่วนของการดื่มแอลกอฮอล์ก็เช่นเดียวกัน ผู้สูงอายุในชนบทของประเทศไทยมีความเชื่อที่ผิดเกี่ยวกับการดื่ม ตัวอย่างเช่น ผู้สูงอายุเชื่อว่าการดื่มเป็นการบำรุงทำให้มีกำลังวังชา พฤติกรรมการดื่มของผู้สูงอายุไทยในชนบทส่วนใหญ่ เกิดจากค่านิยมประเพณี โดยในสมัยก่อนงานบุญ งานศพ งานเลี้ยงสังสรรค์ในชุมชนจะนิยมดื่มสุรากันในงาน ซึ่งในช่วงหลังสำนักงานส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้มีการจัดกิจกรรมรณรงค์ลด ละ เลิกการดื่มในงานเลี้ยงต่างๆ แต่ผู้สูงอายุยังคงเคยชินกับพฤติกรรมการดื่ม และนอกจากการดื่มสุราที่หาซื้อได้ทั่วไปแล้ว ในสังคมชนบทของไทยจะมีการดื่มเครื่องดื่มเหล้า และยาตอง ทั้งนี้ "ยาตองเหล้า" มีสรรพคุณสารพัดประโยชน์ เป็นยารักษาโรคต่างๆ เช่น อาการปวดเมื่อย บำรุงเลือด บำรุงร่างกาย บำรุงธาตุ บางสูตรยังสามารถช่วยเพิ่มสมรรถภาพทางเพศ แต่ในทางกลับกันบางกลุ่มบุคคลกล่าวว่า "ยาตองเหล้า" เป็นเพียงข้ออ้างของคนดื่มสุรา ไม่ได้มีสรรพคุณทางสมุนไพรจริง และอาจอันตรายจากการดื่มเครื่องดื่มเหล้านี้อีกด้วย ซึ่งพฤติกรรมการดื่มสุราในผู้สูงอายุนี้ไปสอดคล้องกับผลการศึกษา (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2550 น. 39) ว่าสถิติการดื่มสุราและเครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์ของผู้สูงอายุในระหว่าง 12 เดือนของการศึกษามีผู้สูงอายุดื่มถึง 3 ใน 4 โดยส่วนใหญ่ดื่มทุกเดือน ร้อยละ 42.4 รองลงมาดื่มทุกสัปดาห์ ร้อยละ 26.9 แต่มีประเด็นที่น่าสนใจว่าในปี 2553 มีการรายงานว่า จำนวนนักดื่มผู้สูงอายุมีแนวโน้มลดลงเหมือนว่าการรณรงค์ลด ละ เลิก เหล้า

จะได้ผลในกลุ่มที่ตึมน้อยอยู่แล้ว แต่หากเป็นกลุ่มที่ตึมประจำยังคงมีพฤติกรรมเช่นเดิม ซึ่งนักตีฆาประจามีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย (ชินฤทัย กาญจนะจิตราและคณะ, 2553 น. 54)

ซึ่งจากประเด็นข้างต้นที่กล่าวมาจัดเป็นเป็นพฤติกรรมเชิงลบที่เป็นผลมาจากวัฒนธรรมความเชื่อ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันของผู้สูงอายุในประเทศไทย และประเทศญี่ปุ่น จึงไม่น่าแปลกใจเลยว่าเหตุใดผู้สูงอายุญี่ปุ่นจึงมีอายุยืนยาว เพราะผู้สูงอายุญี่ปุ่นมีการแสดงพฤติกรรมทางด้านสุขภาพเชิงลบในสัดส่วนที่น้อย และในทางกลับกันผู้สูงอายุในชนบทไทยมีการแสดงพฤติกรรมทางด้านสุขภาพในเชิงบวกในสัดส่วนที่มาก ซึ่งสามารถอธิบายผลได้ดังนี้

พฤติกรรมการออกกำลังกายซึ่งเป็นพฤติกรรมในเชิงบวกที่ผู้สูงอายุในชนบทไทยทำมากกว่าผู้สูงอายุญี่ปุ่น สามารถอธิบายได้ว่า ผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่มีการให้คำนิยามการออกกำลังกายว่า “การขยับร่างกาย แม้เพียงเล็กน้อย หรือการทำงานบ้านก็คือ การออกกำลังกาย” เพราะหลายปีที่ผ่านมาได้มีการประชาสัมพันธ์สื่อสารผ่านทางโทรทัศน์และวิทยุให้เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางโดยมีเนื้อความว่า “แค่ขยับเท่ากับออกกำลังกาย” ด้วยเหตุนี้ ผู้สูงอายุในชนบทไทยจึงมองว่าตนเองมีพฤติกรรมการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ แม้ว่าบางรายจะไม่เคยได้ออกนอกบ้านเลย ซึ่งต่างจากการออกกำลังกายของผู้สูงอายุในประเทศญี่ปุ่น แต่ก็จะเชื่อว่าการได้ทำกิจกรรมในบ้าน ทำสวน ทำงานบ้านคือการออกกำลังกาย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และวรรณลักษณ์ เมียนเกิด, 2550 น.88) ที่ปรากฏผลการศึกษาว่ารูปแบบการออกกำลังกายของผู้สูงอายุนอกจากการรำไม้พลอง การวิ่ง การเดินแล้ว ยังรวมถึงการทำงานบ้านซึ่งคิดเป็นร้อยละ 2.6 เช่นเดียวกับผลการศึกษา (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2550 น.37) ที่ระบุว่า การออกกำลังกายของผู้สูงอายุไทยมีการรวมเรื่องของการที่ต้องใช้แรงมากอยู่แล้วในการทำงานและการทำงานบ้านเข้าไปด้วย ซึ่งในระยะหลัง นักวิชาการด้านสุขภาพได้พยายามให้คำจำกัดความเพิ่มเติมว่า การออกกำลังกายคือ การทำกิจกรรมที่เคลื่อนไหวร่างกายอย่างต่อเนื่องติดต่อกันเป็นเวลา 30 นาที จึงจะถือได้ว่าเป็น การออกกำลังกาย แต่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ไม่ได้ให้คำจำกัดความการออกกำลังกาย แต่พิจารณาถึงมุมมองของ

ผู้สูงอายุต่อการออกกำลังกายเป็นหลัก จึงมีความเป็นไปได้ว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่มองว่าตนมีพฤติกรรมการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ

จำนวนชั่วโมงในการนอนหลับพักผ่อน สำหรับจำนวนชั่วโมงในการพักผ่อนที่เหมาะสมในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดไว้ที่ 7-8 ชั่วโมง ซึ่งผู้สูงอายุไทยมีจำนวนชั่วโมงในการนอนหลับสูงกว่าผู้สูงอายุญี่ปุ่น ซึ่งอภิปรายได้จากวิถีชีวิตของผู้สูงอายุไทยที่มักนิยมการตื่นเช้าและเข้านอนเร็ว บางรายตื่นตั้งแต่เวลา 4.00 น. และเข้านอนเวลา 19.00 น. ในขณะที่วัฒนธรรมของผู้สูงอายุไทยนิยมนอนในช่วงเวลากลางวัน ตั้งแต่ 13.00-16.00 น. หรือที่เรียกกันว่า “การงีบหลับ” ซึ่งหมายถึง การนอนหลับเพียงระยะเวลาอันสั้นในช่วงกลางวัน ซึ่งผู้สูงอายุไทยมีความเชื่อว่าจะส่งผลดีต่อสุขภาพและทำให้ร่างกายสดชื่น

ในขณะเดียวกันพฤติกรรมด้านสุขภาพที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่พบจากการศึกษา คือ การตรวจสุขภาพประจำปี ซึ่งพบว่าผู้สูงอายุญี่ปุ่นมีการตรวจสุขภาพประจำปีมากกว่าผู้สูงอายุในชนบทไทย ประเด็นนี้อภิปรายได้ว่า ด้วยความแตกต่างของระบบสวัสดิการและบริการด้านสาธารณสุขของประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นย่อมส่งผลต่อการเข้าถึงบริการในข้อนี้ การตรวจสุขภาพของคนไทยไม่ได้รวมอยู่ในระบบสวัสดิการสุขภาพเช่นในประเทศญี่ปุ่น เมื่อผู้สูงอายุไทยมีความต้องการในการตรวจสุขภาพกับทางโรงพยาบาลแบบครอบคลุมโรคภัยแรง ผู้สูงอายุจำเป็นต้องชำระค่าตรวจสุขภาพด้วยตนเอง ในราคาประมาณครั้งละ 5,000-10,000 บาท ซึ่งปัจจุบันมีผู้สูงอายุเข้ารับการตรวจสุขภาพประจำปีจำนวนไม่มาก หากมีการไปสำรวจเรื่องการตรวจสุขภาพกับผู้สูงอายุชนบทไทย ส่วนใหญ่จะตอบว่าได้รับการตรวจสุขภาพ ซึ่งบริการดังกล่าวเป็นการตรวจเบื้องต้นที่ทางหน่วยบริการสาธารณสุขในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการหรือจัดหามาให้ ซึ่งมีบริการตรวจเบาหวาน ความดันโลหิตสูง ตรวจปัสสาวะ และมีการทดสอบสมรรถนะทางกาย ชั่งน้ำหนัก วัดส่วนสูงเป็นต้น (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และวรรณลักษณ์ เมียนเกิด, 2550 น.86) ซึ่งผู้สูงอายุหลายคนเข้าใจผิดคิดว่าเป็นการตรวจสุขภาพที่เพียงพอแล้ว แต่ในความเป็นจริงเป็นการตรวจสุขภาพเบื้องต้นเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ หากหน่วยบริการสาธารณสุขไม่จัดบริการให้ ผู้สูงอายุในชุมชนก็จะไม่ได้รับการตรวจสุขภาพ

3. **การมีส่วนร่วมทางสังคม** ผลการศึกษาปรากฏว่า ผู้สูงอายุญี่ปุ่นเป็นอาสาสมัครและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมสูงกว่าผู้สูงอายุไทย ซึ่งอธิบายได้ว่าผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่มีบทบาทภาระหลักใน 2 ด้าน คือ 1) ภาระในการดูแลลูกหลานและภาระงานบ้าน และ 2) ภาระในการทำงานหรือการประกอบอาชีพเพื่อหารายได้ และปัญหาด้านสุขภาพ เช่น เดินทางมาร่วมกิจกรรมไม่ไหว ไม่มีลูกหลานมาส่ง ซึ่ง (ศศิพัฒน์ ยอดเพชรและวรรณลักษณ์ เมียนเกิด, 2550 น.121) ได้อธิบายไว้ตรงกันถึงปัญหาของการที่ผู้สูงอายุไม่เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมเพราะมีปัญหาสุขภาพ และผลการศึกษายังสอดคล้องกับ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2550 น.26-27) ที่มีการสรุปว่าผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมน้อย แต่กิจกรรมที่เข้าร่วมมากที่สุดคือ กลุ่มฌาปนกิจร้อยละ 40

โดยสรุป แม้ว่าจะมีผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยที่เข้าร่วมในกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ หรือเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขและอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ แต่เมื่อเทียบกับสัดส่วนของผู้สูงอายุในชุมชนแล้ว ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะติดภาระหลักเสียมากกว่าการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม ซึ่งผลการศึกษาในประเด็นนี้ไปสอดคล้องกับงานวิจัย (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และวรรณลักษณ์ เมียนเกิด, 2550 น.111-113) ซึ่งมีการศึกษาความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุไทยในกิจกรรมต่างๆของทางชมรม พบว่า สมาชิกมีส่วนร่วมในการประชุมและเข้าร่วมกิจกรรมในระดับมาก แต่มีส่วนร่วมในการคิดกิจกรรมใหม่ๆ การมีส่วนร่วมในการเข้าร่วมคิดดำเนินการ การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ในระดับปานกลาง

ในขณะที่ความรู้สึกไว้วางใจคนในชุมชนนั้น พบว่าผู้สูงอายุญี่ปุ่นรู้สึกไว้วางใจคนในชุมชนมากกว่าผู้สูงอายุไทย ส่วนหนึ่งสามารถอธิบายได้ว่า เนื่องจากพื้นที่ที่อยู่อาศัยของผู้สูงอายุที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทั้งจังหวัดลำปางและจังหวัดนนทบุรี เป็นพื้นที่ที่มีการอพยพย้ายถิ่นฐานสูง คนที่ย้ายเข้ามาอยู่อาศัยเป็นคนกลุ่มใหม่ ส่งผลให้ความไว้วางใจหรือเชื่อมั่นของคนในชุมชนลดน้อยลง นอกจากนี้ ผู้สูงอายุไทยมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากในอดีตที่อยู่กันแบบพี่น้อง มาเป็นวิถีความเป็นอยู่แบบสมัยใหม่มากขึ้นคือต่างคนต่างอยู่ และจะให้ความไว้วางใจเฉพาะในบางคนที่รู้จักสนิทสนมกันมาตั้งแต่ในอดีตเท่านั้น

4. การสนับสนุนทางสังคม ในส่วนของการสนับสนุนทางสังคมจากการอภิปราย สามารถนำเสนอผลการศึกษได้เป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) การสนับสนุนทางจิตใจ และ 2) การสนับสนุนแบบช่วยเหลือ โดยผลการศึกษาพบว่า ทั้งผู้สูงอายุไทยและญี่ปุ่นได้รับการสนับสนุนทางจิตใจและการช่วยเหลือมากที่สุดจากคนในครอบครัวที่อาศัยอยู่ด้วยกัน ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า แม้ว่าบุคคลในครอบครัวที่อยู่ด้วยกันกับผู้สูงอายุในประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นจะแตกต่างกันดังประเด็นข้างต้น แต่ผู้สูงอายุทั้ง 2 ประเทศต่างได้รับการสนับสนุนทางจิตใจและการให้ความช่วยเหลือจากบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดมากที่สุด ซึ่งส่วนใหญ่คือคนในครอบครัวเช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นว่าบุคคลในครอบครัวของผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในการสนับสนุนผู้สูงอายุในทุกๆ ด้าน ซึ่งสอดคล้องกับ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2550 น.45) ที่ระบุข้อมูลว่า การเกื้อหนุนทางสังคมของผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่มาจากลูกหลาน โดยเฉพาะด้านการเงิน ร้อยละ 56 แต่ในทางกลับกันผู้สูงอายุจะได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือด้านสิ่งของ เสื้อผ้า ของใช้ต่างๆ จากบุตรนอกครัวเรือนมากกว่า

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการศึกษาวิจัยไปใช้

1) การส่งเสริมกิจกรรมดูแลตนเองของผู้สูงอายุให้มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี สิ่งสำคัญคือการหลีกเลี่ยงการแสดงพฤติกรรมสุขภาพในเชิงลบ ได้แก่ การดื่มสุรา การดื่มแอลกอฮอล์ การไม่รับประทานอาหารระหว่างมื้อ และการเพิ่มพฤติกรรมสุขภาพในเชิงบวก ซึ่งได้แก่ การควบคุมน้ำหนัก การรับประทานอาหารเช้า การออกกำลังกาย และการนอนพักผ่อนให้เพียงพอ รวมถึงการให้ความสำคัญกับการตรวจสุขภาพประจำปีอย่างสม่ำเสมอ ในด้านสุขภาพจิตผู้สูงอายุควรมองหาบุคคลที่สามารถพูดคุยได้อย่างสบายใจ ในยามที่ประสบปัญหาหรือมีเรื่องไม่สบายใจ เพื่อเป็นที่พึ่งและเป็นบุคคลที่ผู้สูงอายุสามารถปรับทุกข์เพื่อผ่อนคลายความทุกข์ได้

2) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือชุมชน ควรมีบทบาทในการกระตุ้นให้ผู้สูงอายุตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทาง

สังคม เพราะกิจกรรมทางสังคมเป็นเครื่องมือที่จะทำให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี ได้รับการพัฒนาตนเอง ดังนั้น ผู้สูงอายุควรหาเวลาว่างจากภาระงานของครอบครัว เพื่อเข้าร่วมกับกิจกรรมทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นงานอาสาสมัคร การเข้าร่วมกลุ่มหรือชมรม ซึ่งจะช่วยให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกว่าตนมีคุณค่ามากขึ้นและมีอายุยืนยาวขึ้น

3) การสนับสนุนกิจกรรมทางสังคม การสนับสนุนทางสังคมส่วนใหญ่เกิดจากสมาชิกหรือคนในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นผู้สูงอายุควรได้รับการพัฒนาศักยภาพเพื่อที่จะมีความสามารถในการพึ่งพิงตนเองได้ให้มากที่สุด โดยเฉพาะการสนับสนุนในเรื่องการเงินและสิ่งของ หรือการให้ความช่วยเหลือด้านต่างๆ ซึ่งมักไม่ได้รับการสนับสนุนมากนักจากกลุ่มบุคคลอื่นยกเว้นคนในครอบครัว ดังนั้น หากผู้สูงอายุสามารถพึ่งพิงตนเองได้ ผู้สูงอายุจะสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ

2. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

1) ข้อเสนอแนะต่อภาครัฐ ภาครัฐควรมีการผลักดันให้เกิดสวัสดิการด้านสุขภาพที่จำเป็นแก่ผู้สูงอายุ ได้แก่ สวัสดิการด้านการตรวจสุขภาพประจำปีแก่ผู้สูงอายุ โดยจัดให้ผู้สูงอายุมีสิทธิในการเข้ารับการตรวจสุขภาพที่ครอบคลุมทั้งด้านสุขภาพกาย การตรวจวัดสายตา การตรวจสุขภาพฟัน เพื่อให้ทราบปัญหาและจัดบริการให้ความช่วยเหลือ หรือเพื่อให้เกิดการป้องกันความเสื่อมในวัยสูงอายุ การจัดสวัสดิการดังกล่าวจะช่วยสนับสนุนให้เกิดการมีชีวิตยืนยาวของผู้สูงอายุ และช่วยให้ผู้สูงอายุที่มีชีวิตยืนยาวได้ดำรงอยู่อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดีอีกด้วย

2) ข้อเสนอแนะต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดให้มีบริการที่เอื้อต่อสุขภาพและวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุในชุมชน การจัดศูนย์บริการทางด้านสุขภาพเพื่อให้ผู้สูงอายุมีทางเลือกที่หลากหลายในการร่วมกิจกรรม นอกจากนี้ ท้องถิ่นยังมีความบทบาทในการสนับสนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุที่ต้องการความช่วยเหลือทั้งในด้านการเงินและสิ่งของที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ในรายที่ประสบปัญหาและไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาวิจัยในเรื่องของวิถีการรับประทานอาหาร วิถีคิด และการปรับตัวในการดำรงชีวิตที่มีผลต่อการมีอายุยืนยาวของผู้สูงอายุ รวมทั้งการศึกษาในรายภูมิภาคในประเทศไทย เพื่อหาตัวชี้วัดทางภูมิประเทศ ภูมิอากาศที่มีผลต่อการมีอายุยืนยาวของผู้สูงอายุ

2) ควรมีการศึกษาการเตรียมการรองรับกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่จะมีอายุยืนยาวขึ้นในประเทศไทยทั้งในด้านการจัดสวัสดิการสังคม และการจัดบริการที่เหมาะสมในชุมชน เพื่อให้สามารถรองรับกับการขยายตัวของจำนวนประชากรสูงอายุในทุกช่วงอายุ

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

ชินัญทัย กาญจนจิตรรา และคณะ. (2553). สุขภาพคนไทย 2553: วิถีทุนนิยม สังคมมีโอกาสน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

มูลนิธิสธารณสุขแห่งชาติ (มสช.). (2549). เวทีนโยบายสาธารณะ: เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุ. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: บริษัท เปนไท พับลิชชิ่ง จำกัด. ได้รับทุนสนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ภายใต้แผนงานพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.). (2551). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ.2550. กรุงเทพฯ: ทีคิวพี.

สัมฤทธิ์ ศรีธำรงสวัสดิ์ และกนิษฐา บุญธรรมเจริญ. (2553). Synthesis of Long-term Care System for the Elderly in Thailand. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: บริษัท ทีคิวพี จำกัด. ได้รับทุนสนับสนุน โดย สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.

วรเวศม์ สุวรรณระดา และวรวรรณ ชาญด้วยวิทย์. (2553). สวัสดิการยามชราบ้านาญแห่งชาติ. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: บริษัท คิวพี จำกัด. ได้รับทุนสนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ภายใต้แผนงานวิจัยและพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีผู้สูงอายุ.

Foundation of Thai Gerontology Research and Development Institute (TGRI). (2013). SITUATION OF THE THAI ELDERLY 2013. (ม.ป.ท.)

งานวิจัย

นาริรัตน์ จิตรมนตรี และสาวิตรี ทยานศิลป์. (ม.ป.ป.). รายงานการวิจัย การทบทวนองค์ความรู้และแนวทางการจัดระบบสวัสดิการผู้สูงอายุในประเทศไทย. ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) Thipaporn Portawin and Nuchanat Yuhangow. Administrative Strategy for Social Welfare System for Thai Senior Citizens. รายงานวิจัย คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมมหาวิทยาลัย ห้วเฉียวเฉลิมพระเกียรติ. (2544).

ระพีพรรณ คำหอม และคณะ. The Evaluation on Social Welfare Services to develop the quality of Life of the Elderly in Thailand. โครงการวิจัยและพัฒนา นโยบายระบบสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในประเทศไทย. (2542).

จิราลักษณ์ จงสถิตมัน พรประภา สินธุนาวา และณภัส ศิริสัมพันธ์. An Evaluation of Governmental Homes for the Aged: Case Studies of the Three Homes for the Aged. (2543).

อภิญา เวชชัย. The Evaluation of the allowance for the Elderly. โครงการวิจัยและพัฒนา นโยบายระบบสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในประเทศไทย. (2544).

ปิยะฉัตร ชื่นตระกูล. The Evaluation of The Funeral Welfare Service For The Improvement of Quality of Life of the Elderly People. (ม.ป.ป.).

ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. An Evaluation on Social Services for Aging People in Communities : A Case Study of Services of Welfare Centers in Communities.

(ม.ป.ป.)

ช.ชยินทร์ เพ็ชฌัญไชยภูมิ. The Guidelines and Legal Measures Relating to the Older Persons Welfare in Thailand. (ม.ป.ป.).

ศิริพร จิรวัดน์กุล. ทบทวนวรรณกรรม เรื่อง ภาวะสุขภาพและอนามัยผู้สูงอายุ. คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (2537).

สุกัญญา นิธิกร และนนุช สุนทรชวากานต์. Resource allocation for improving quality of life of the aged: a proposed guideline. โครงการวิจัยและพัฒนาโยบายระบบสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในประเทศไทย. (2542).

สำนักงานสถิติแห่งชาติ.(2551). ผู้สูงอายุไทย 2550 มุมมอง/เสียงสะท้อนจากข้อมูลสถิติ. กรุงเทพฯ: บริษัท พี.เอ.ลีฟวิ่ง จำกัด.

มูลนิธิพัฒนาผู้สูงอายุ. เวทีประชาคมองค์กรเอกชน: ชุมชนด้านผู้สูงอายุ 4 ภาค. ได้รับทุนสนับสนุนโดยสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. (ม.ป.ป.).

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และวรรณลักษณ์ เมียนเกิด. (2548). การประเมินการพัฒนาสมรรถภาพด้านการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของสาขาสภาฯ (ประเด็นด้านความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการสาขาสภาฯ ของคณะกรรมการสาขาสภาฯ). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และวรรณลักษณ์ เมียนเกิด. (2550). การประเมินการพัฒนาสมรรถภาพด้านการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของสาขาสภาผู้สูงอายุฯ. กรุงเทพฯ: มิสเตอร์ก๊อปปี้.

วารสารวิชาการ

สมโภชน์ อเนกสุข และกชกร สังขชาติ. [2548/06-10]. “The way of life of the over 100 years elderly in Chonburi Province, Thailand”. วารสารศึกษาศาสตร์. ปีที่ 17 (ฉบับที่ 1).

เอกสารประกอบการประชุม

นทีรีย จันทรปลูก และฐิตินันท์ ดันยววรรณะ. (2557). A Comparative Study between Asian countries on Health and Longevity from the Viewpoint of the Changes and Social Relationship. International Symposium: Healthy Longevity and Changes in Relationship with Community, Neighborhood, Family in the Global Economy. (Comparison of the Asian regions.).

แหล่งสืบค้นออนไลน์

Sukhothai Thammathirat open University. สังคมผู้สูงอายุ: นัยต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ. [150516]. Available from: <http://www.stou.ac.th/stouonline/lom/data/sec/Lom12/05-01.html>.

ปราโมทย์ ประสาทกุล. ใครคือผู้มีอายุสูงสุดในโลก. [150516]. Available from: <http://www.popterms.mahidol.ac.th/newsletter/showarticle.php?articleid=45>.

ปราโมทย์ ประสาทกุล. ศตวรรษิกชน คนร้อยปี. [150516]. Available from: <http://www.popterms.mahidol.ac.th/newsletter/showarticle.php?articleid=12>.

ปราโมทย์ ประสาทกุล และศุทธิดา ขววัน. การใช้ข้อมูลทะเบียนราษฎรเพื่อศึกษาประชากรศาสตร์ของคนร้อยปี. [150516]. Available from: <http://www.thai>

centenarian.mahidol.ac.th/TECIC/index.php?Option=com_docman&task=doc_download&gid=97&Itemid=54.

การศึกษาเพื่อชีวิตและชุมชน : บทเรียนจากพื้นที่และข้อเสนอเชิงนโยบาย¹

Education for Life and Community : Area-based Experience and Policy Recommendation

อาจารย์ ดร.พรใจ ลีทองอิน²

Pornjai Leetongin, Ph.D³

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้เพื่อความยั่งยืนของชุมชนและนโยบายสาธารณะที่เอื้อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก วิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้ให้ข้อมูลหลัก 34 คน เลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยใช้หลักการเลือกตัวอย่างทางทฤษฎี ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชนต้องบูรณาการความรู้ที่ดำรงอยู่กับความรู้สมัยใหม่ในเชิงปฏิบัติให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนเพื่อให้ความรู้เชิงบูรณาการที่ถูกสร้างขึ้นมีเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิต กระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ยังทำให้ชุมชนมีความรู้ สามารถพึ่งพาตนเองและนำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชน

คำสำคัญ : กระบวนการเรียนรู้ การสร้างความรู้ ความยั่งยืนของชุมชน

Abstract

The purpose of this research is to study learning process and knowledge construction that promote sustainable community and public policy that encourage community participation in educational management.

¹ การวิจัยภายใต้การสนับสนุนจากงบประมาณรายได้นักศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

² อาจารย์ประจำภาควิชาพื้นฐานของการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

³ Lecture at Department of Foundations of Education, Faculty of Education, Srinakharinwirot University, Thailand

E-mail : pjleetong@gmail.com

Employing grounded theory was the methodology used in the study. The 34 key informants were purposively selected through the theoretical sampling. The data were collected and analyzed through in – depth interviewing. The research finding reveals that the learning process that promotes sustainability in the community include the integrating of prior knowledge and practical knowledge that relevant to the community way of life and those of knowledge constructed aim at community living. Through this process, the learning process and knowledge construction consolidate the community in wisdom, self- reliance which contribute to sustainable community.

Keyword : learning process, knowledge construction, sustainable community

นัยสำคัญของการศึกษา

การใช้การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นเครื่องมือสำหรับการเตรียมคนเข้าสู่อาชีพ ในภาคอุตสาหกรรมและบริการตามนโยบายการพัฒนาที่มุ่งปรับเปลี่ยนประเทศไทยให้เป็นประเทศพัฒนาตลอดเวลากว่าห้าทศวรรษที่ผ่านมา นั้น แม้ว่าในด้านหนึ่งจะทำให้ความสามารถในการเข้าถึงการศึกษาในระบบของเด็กและเยาวชนเพิ่มขึ้นและอยู่ในโรงเรียนยาวนานขึ้น ดังจะเห็นได้จากอัตรานักเรียนต่อจำนวนประชากรวัยเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายซึ่งไม่ใช่การศึกษาภาคบังคับในปี พ.ศ.2558 เป็นร้อยละ 77.29 ระดับอุดมศึกษา (ปริญญาตรีและต่ำกว่า) เป็นร้อยละ 46.22 จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของประชากรที่มีอายุ 15 ปี ขึ้นไป เพิ่มขึ้นเป็น 8.1 ปี และประชากรกลุ่มอายุ 15-59 ปี เพิ่มขึ้นเป็น 9 ปี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2558) แต่ในทางตรงกันข้ามการเข้าถึงการศึกษาของเยาวชนซึ่งรวมถึงลูกหลานของคนในชนบทที่เพิ่มและยาวนานขึ้น กลับทำให้ครอบครัวและชุมชนซึ่งเคยมีอำนาจอิสระในการศึกษาถูกกันออกไปจากกระบวนการเรียนรู้ของคนรุ่นลูกหลาน ความรู้ที่สะสมอยู่ในชุมชนจึงไม่ได้รับการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแต่กลับถูกแทนที่ด้วย

ระบบความรู้ชุดใหม่ที่คนในชุมชนไม่ได้สร้างขึ้น นอกจากนั้นการที่ความรู้ในระบบโรงเรียนไม่ได้มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้เรียนซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนชนบท การศึกษาที่รัฐลงทุนไปจำนวนมากจึงไม่ได้ตอบสนองชีวิตและความต้องการรวมทั้งช่วยในการฟื้นฟูและพัฒนาศักยภาพหรือสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ยิ่งไปกว่านั้นกลับทำให้คนในชนบทหันมาให้ความสำคัญกับความรู้ในระบบโรงเรียนและวิถีชีวิตแบบใหม่เช่นเดียวกับสังคมภายนอก พลังสร้างสรรค์ของชุมชนจึงถูกลดทอนลงและตกอยู่ในภาวะของการพึ่งพิงความรู้และเทคโนโลยีจากภายนอก

แม้ว่ากรอบแนวทางในการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 อันเป็นกฎหมายแม่บทซึ่งเชื่อมต่อกับบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญได้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยสร้างชุดความหมายใหม่ของการศึกษาให้หมายถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิตและให้คุณค่ากับการเรียนรู้ที่ใช้งานได้จริง แทนที่จะให้คุณค่าเฉพาะการเรียนรู้ในระบบที่ผูกพันกับปริญญาและวุฒิบัตรทางการศึกษาเท่านั้น ดังบทบัญญัติในมาตรา 15 ที่นิยามความหมายของการศึกษารอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาจึงถูกนิยามในความหมายที่ยืดหยุ่นและคำนึงถึงเงื่อนไขของผู้เรียนแต่ละกลุ่มที่มีสภาพปัญหาและความต้องการที่แตกต่างกัน รวมทั้งกำหนดให้การเรียนรู้ตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพ หรือประสบการณ์การทำงานเป็นความหมายส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม พรบ.การศึกษาแห่งชาติด้วย นอกจากนั้นยังกำหนดให้การศึกษาทั้งสามรูปแบบมีสถานะที่เท่าเทียมกัน เนื่องจากผู้เรียนสามารถเทียบโอนผลการเรียนที่สะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกันหรือต่างรูปแบบได้ แต่การจัดการศึกษาที่ยังอยู่ในกรอบคิดของระบบโรงเรียนและกำหนดเนื้อหาหลักสูตรรวมทั้งวิธีการวัดและประเมินผลจากส่วนกลาง (สมัชชาปฏิรูปประเทศไทย , 2555) กลับเป็นอุปสรรคที่ขัดขวางการออกงามและหยั่งรากของความหมายการศึกษาชุดใหม่ที่เพิ่งถูกสร้างขึ้นในสังคมไทย

การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตามหลักการที่ว่า “สังคมทั้งมวลมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา” ซึ่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติได้กำหนดให้เป็นหนึ่งในสามหลักการที่สำคัญของการศึกษาไทย และนิยามความหมายของสังคม

ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่นนั้น แม้หลักการดังกล่าวจะสอดคล้องกับกระแสเรียกร้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาหรือจนถึงขั้นเรียกร้องให้รัฐคืนการศึกษาให้ชุมชนของบุคคลกลุ่มต่างๆ ที่เรียกร้องมาตั้งแต่ช่วงก่อนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ทั้งนี้เพราะเชื่อกันว่าการศึกษาที่สอดคล้องกับชีวิตของคนในชนบทไม่สามารถจัดขึ้นได้โดยการผูกขาดอำนาจในการจัดการศึกษาจากรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่กระนั้นปัญหาการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาก็ยังคงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญและได้รับการพูดถึงอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้จากข้อเรียกร้องให้แก้ไขกฎระเบียบต่างๆ ที่ยังคงเป็นอุปสรรคขัดขวางการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ อาทิ การจดทะเบียนจัดการศึกษาโดยครอบครัว ศูนย์การเรียนรู้ของบุคคล องค์กรชุมชน และองค์กรเอกชน สิทธิการเทียบโอนผลการเรียนตามมาตรา 15 เป็นต้น ทั้งนี้เพราะแม้ว่าแนวคิดการมีส่วนร่วมจะเกี่ยวพันโดยตรงกับอำนาจในการตัดสินใจ แต่ในหลายกรณีหรือในหลายสถานการณ์ รัฐยังคงมองการมีส่วนร่วมในความหมายของการเข้ามามีส่วนร่วมหรือการให้ความร่วมมือ หรือการปรับตัวให้เข้ากับขั้นตอนการทำงานแบบราชการ (Hirsch, 1990)

แม้อุปสรรคของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาทั้งในระดับฐานคิดและกฎระเบียบยังไม่ได้ถูกรื้อถอน และทำให้ในภาพรวมของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนยังคงอยู่ในขอบเขตที่จำกัดหรือเพียงเข้ามามี “ส่วนร่วม” ในการจัดการศึกษาตามความหมายของรัฐเท่านั้น แต่ในสภาวะการณ์เช่นนี้ กลับมีบางชุมชนสามารถสร้างความรู้จากประสบการณ์จนสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อพลิกฟื้นและกำหนดแนวทางในการพัฒนาชุมชนของตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรีและสร้างความยั่งยืนให้แก่ชุมชน การศึกษาบทเรียนของชุมชนที่ลุกขึ้นมาจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจึงมีความสำคัญต่อการออกแบบนโยบายสาธารณะที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของสังคมเพื่อการปฏิรูปการศึกษาตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

งานวิจัยนี้มุ่งหาคำอธิบายเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ที่ทำให้ชุมชนมีอำนาจอิสระ สามารถเข้าถึงความรู้สมัยใหม่ได้อย่างรู้เท่าทัน และสามารถบูรณาการ

ความรู้ที่มีอยู่เดิมกับความรู้สมัยใหม่ เพื่อนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกอย่างเสมอภาคและมีศักดิ์ศรี โดยกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้ 1.ศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยศึกษาแนวคิดและการจัดการความรู้ของชุมชน 2.ศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ทั้งในระดับชุมชนและในระดับความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก และ 3.ศึกษานโยบายสาธารณะที่เอื้อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (Grounded Theory) (Strauss and Corbin, 1998) ในการทำความเข้าใจกระบวนการเรียนรู้ในทัศนะของคนในชุมชน โดยเลือกชุมชนแม่ทา⁴ เป็นสนามของการศึกษา ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกและจากการวิเคราะห์เอกสาร เลือกผู้ให้ข้อมูลหลักโดยใช้หลักการเลือกตัวอย่างทางทฤษฎี (Theoretical Sampling) กล่าวคือผู้วิจัยกำหนดคุณลักษณะของผู้ให้ข้อมูลที่เชื่อว่าจะให้ข้อมูลที่แตกต่างใน 6 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มแรก ผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและสภาพของชุมชนในอดีต บริบทของความเปลี่ยนแปลงในชุมชน กระบวนการปรับตัวและศักยภาพของชาวบ้านต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยเลือกกำนัน แก่เหมือนผู้นำตามธรรมชาติและผู้สูงอายุที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันเป็นผู้ให้ข้อมูลรวม 6 คน

กลุ่มที่สอง ผู้นำเยาวชนและชาวบ้านที่มีบทบาทในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนรวม 10 คน เลือกผู้ให้ข้อมูลหลักโดยคำนึงถึงคุณลักษณะด้านภูมิหลังและด้านสถานภาพ

⁴ ชุมชนแม่ทามีความหมายสองนัย นัยแรกหมายถึงชาวบ้านในตำบลแม่ทา ซึ่งประกอบด้วย 7 หมู่บ้านคือ บ้านท่ามอน บ้านท่าข้าม บ้านค้อกลาง บ้านห้วยทราย บ้านปานอด บ้านดอนชัย และบ้านใหม่ดอนชัย นัยที่สองหมายถึงชาวบ้านที่เรียนรู้ร่วมกันด้านการรวมกลุ่มในตำบลแม่ทา ตำบลทาเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ และตำบลทาป่าสัก จังหวัดลำพูน ซึ่งต่อมาได้ร่วมกันจัดตั้งสถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทาและสหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา

กลุ่มที่สาม อดีตครูใหญ่ ครูโรงเรียนในชุมชนและนักพัฒนาที่มีประสบการณ์ในการทำงานเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนรวม 4 คน

กลุ่มที่สี่ นักวิชาการด้านการศึกษาและการศึกษาทางเลือกและนักพัฒนาด้านการศึกษาทางเลือกรวม 5 คน

กลุ่มที่ห้า ผู้นำและชาวบ้านในชุมชนอื่นๆ ที่มาดูงานและเข้ารับการอบรมหลักสูตรต่างๆ ที่สถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทาและองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทาจัดขึ้น 2 ชุมชนรวม 7 คน

กลุ่มที่หก ผู้บริหารท้องถิ่น (อบจ. และอบต.) ที่รับถ่ายโอนโรงเรียนรวม 2 คน

เมื่อการเก็บข้อมูลดำเนินไปได้ระยะหนึ่ง ผู้วิจัยอาศัยข้อสรุปเชิงทฤษฎีหรือสมมติฐานชั่วคราว (Temporary Hypothesis) ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมา เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดคุณลักษณะในการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักคนต่อไป ทั้งนี้เพื่อมุ่งปรับเปลี่ยนข้อสรุปเชิงทฤษฎีให้มีความสมบูรณ์ และผู้วิจัยตัดสินใจยุติการสัมภาษณ์เมื่อข้อมูลที่ได้มาไม่ช่วยในการปรับเปลี่ยนข้อสรุปเชิงทฤษฎี โดยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรวมทั้งหมด 34 คน

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับลึก เริ่มจากการถอดเทปบทสนทนาแบบคำต่อคำ จากนั้นจึงแยกแยะข้อมูลด้วยการลงรหัส (coding) และทำรหัสหมวดหมู่ (code mapping) กำหนดชื่อมโนทัศน์ จัดหมวดหมู่มโนทัศน์ เชื่อมโยงและเปรียบเทียบมโนทัศน์ที่สะท้อนปรากฏการณ์ที่คล้ายคลึงกัน

ส่วนข้อมูลจากเอกสารที่นำมาวิเคราะห์ ผู้วิจัยวิเคราะห์โดยคำนึงถึงผู้ผลิตเอกสาร จึงแบ่งเอกสารออกเป็นสามประเภทดังนี้ 1.เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและความเปลี่ยนแปลงของชุมชน ได้แก่ เอกสารที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เอกสารเกี่ยวกับการศึกษาปัญหาด้านหนี้สินของสมาชิกในชุมชน เอกสารด้านภูมิปัญญาของชาวบ้าน โดยเอกสารส่วนนี้เป็นเอกสารที่ผลิตโดยเยาวชนซึ่งที่ถูกรับเรียกว่าคนรุ่นใหม่ นักพัฒนาเอกชนและบุคคลภายนอก 2.เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา สถาบันพัฒนาทรัพยากร

และเกษตรกรรมยังยืนแม่ทาและองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทา และ 3.เอกสารประกอบการสัมมนาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาในการนำเสนอแบ่งเนื้อหาเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนแม่ทา และส่วนที่สองเป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎีและข้อเสนอเชิงนโยบาย

แม่ทาในกระแสความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการเรียนรู้เพื่อพลิกฟื้นชุมชน

ชุมชนแม่ทาดังอยู่ในแอ่งที่ราบขนาดเล็กตามลุ่มน้ำแม่ทาซึ่งเป็นลุ่มน้ำย่อยของกลุ่มน้ำแม่ปิง ห่างจากตัวจังหวัดเชียงใหม่ประมาณ 75 กิโลเมตร มีภูเขาน้อยใหญ่สลับซับซ้อนทางทิศตะวันตกและทิศตะวันตกเฉียงเหนือเป็นแนวกั้นจากแอ่งที่ราบลุ่มเชียงใหม่-ลำพูน และแนวภูเขาทางทิศตะวันออกกั้นจากแอ่งที่ราบลุ่มลำปาง พื้นที่ส่วนใหญ่จึงเป็นหุบเขาที่ถูกโอบล้อมด้วยภูเขาน้อยใหญ่ มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 500 เมตร การที่ชุมชนตั้งอยู่ในแอ่งที่ราบขนาดเล็ก ทำให้ที่ดินทำกินมีจำกัด ชาวบ้านส่วนใหญ่มีที่นาเฉลี่ยน้อยกว่า 5 ไร่ คราวเรือนเกือบทั้งหมดปลูกข้าวไว้บริโภค ที่นาส่วนใหญ่มีน้ำเพียงพอสำหรับการทำนาเพราะมีระบบเหมืองฝายทดน้ำจากแม่น้ำเข้าที่นา ชาวบ้านเริ่มปลูกพืชพาณิชย์หลังการสัมปทานทำไม้ครั้งสุดท้ายยุติลง⁵ ในช่วงประมาณต้นทศวรรษ 2510 ยาสูบเป็นพืชพาณิชย์ชนิดแรกที่ชาวบ้านปลูก และปลูกในลักษณะของการทำเกษตรแบบมีสัญญาผูกพัน (contract farming) กับโรงบ่มที่เข้ามาตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชน ผลตอบแทนที่ดีจากการปลูกยาสูบ ทำให้มีการขยายพื้นที่ปลูกยาสูบเข้าไปในเขตพื้นที่ป่าที่เคยให้สัมปทานและชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่ตัดไม้ขาย ต่อมาปลายทศวรรษ 2510 ยาสูบมีราคาลดลง ชาวบ้านที่ปลูกยาสูบจึงมีหนี้สินจำนวนมากเพราะการปลูกยาสูบมีต้นทุนสูง ต้องใช้ทั้งยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเร่ง ปุ๋ยฝัง และชาวบ้านบางคนยังมีหนี้จากการซื้อรถไถเพื่อขยายพื้นที่ปลูกยาสูบ ถัดจากยาสูบก็มีพืชชนิดอื่นๆ ถูกนำเข้ามาในชุมชน อาทิ ข้าวพันธุ์ กข. ถั่วลิสง มะเขือเทศ ชিং ถั่วฝักยาว เป็นต้น ในช่วงต้นทศวรรษ 2520 ชาวบ้านบางส่วนเริ่มหันมาปลูกข้าวโพดฝักอ่อนตามคำแนะนำของกำนันตำบลทาปลาดุกเนื่องจากได้ผลดีและไม่ต้องใช้จ่ายฆ่าแมลงเหมือนการปลูกยาสูบ การปลูกข้าวจึงเปลี่ยนมาใช้พันธุ์

⁵ ปารอบชุมชนแม่ทาให้สัมปทานทำไม้แก่บริษัทบอมเบย์เบอร์มา ในปี พ.ศ.2441-2451 และให้สัมปทานไม้หมอนรถไฟและเหมาทำไม้ลำปางใน ปี พ.ศ.2480-2507

ข้าวตอบแทน เพราะจะเก็บเกี่ยวได้เร็ว ทำให้สามารถปลูกข้าวโพดฝักอ่อนได้ทัน 2 ครั้งในทีนาซึ่งส่วนใหญ่มีน้ำเพียงพอสำหรับปลูกข้าวโพดฝักอ่อนทั้ง 2 ครั้ง แต่หากปลูกข้าวโพดรุ่นที่สามจะต้องสูบน้ำเข้าทีนาเอง เพราะในเดือนมีนาคม-เมษายนน้ำในแม่น้ำจะแห้ง การปลูกข้าวโพดในรุ่นที่สามจึงมีต้นทุนสูง ทำให้ชาวบ้านไม่นิยมปลูก นอกจากจะปลูกข้าวโพดฝักอ่อนในทีนาแล้ว ชาวบ้านยังปลูกข้าวโพดในที่สวนอีกด้วย โดยทั่วไปมักจะปลูกประมาณ 2 ครั้งเพราะอาศัยน้ำฝนในปี พ.ศ.2529 ชาวบ้าน 6 ครอบครัวหันมาทำการเกษตรยั่งยืน จนถึงปัจจุบันมีครอบครัวที่ทำเกษตรยั่งยืนประมาณ 86 ครอบครัว ส่วนครอบครัวที่ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนโดยใช้สารเคมีมีประมาณครึ่งหนึ่งของครัวเรือนทั้งหมดหรือประมาณ 750 ครัวเรือน นอกจากปลูกข้าวไร่บริโภคและปลูกข้าวโพดฝักอ่อนไว้ขายแล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังนิยมเลี้ยงวัวทั้งวัวเนื้อ (วัวขุน) และวัวนมเพื่อรีดนมส่งขายด้วย เพราะต้นข้าวโพดและฝักข้าวโพดที่แก่แล้วเป็นอาหารที่วัวชอบ การเดินทางไปทำงานต่างประเทศยังเป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจของหลายครัวเรือน ประเทศที่นิยมเดินทางไปทำงานในปัจจุบัน ได้แก่ ประเทศญี่ปุ่น ไต้หวันและเกาหลีใต้ ขณะนี้มีชาวบ้านทำงานอยู่ในประเทศเหล่านี้ประมาณ 50-60 คน ชาวบ้านประมาณ 10 คนทำงานรับจ้างในเมืองแบบถาวร เช่น งานก่อสร้าง และมีหลายคนทำงานรับจ้างในเมืองแบบชั่วคราวนอกฤดูกาลผลิตหรือยามไม่มีงานในไร่นา ส่วนคนหนุ่มสาวหลายคนนิยมทำงานในนิคมอุตสาหกรรมจังหวัดลำพูน การหาของป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด น้ำผึ้ง ผักและสัตว์ป่า ยังเป็นรายได้อีกทางหนึ่งด้วยเช่นกัน

ในปี พ.ศ. 2529 โครงการพัฒนาชนบทอำเภอสันกำแพงขยายงานเข้ามาทำงานในชุมชนแม่ทาโดยมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โครงการฯ สนับสนุนให้ชาวบ้านรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหา นำชาวบ้านไปดูงานในชุมชนอื่นๆ ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยถกเถียงกันในเรื่องวิถีชีวิต การทำมาหากิน การจัดการทรัพยากร จนนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาที่บูรณาการทุกประเด็นปัญหาในชุมชนและผู้นำตามธรรมชาติเริ่มชวนชาวบ้านตั้งกลุ่ม โดยกลุ่มธนาคารข้าวเปลี่ยนเป็นกลุ่มกิจกรรมกลุ่มแรกที่ชาวบ้านก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2530 เพื่อแก้ปัญหาข้าวไม่พอกิน แต่ต้องยุติการดำเนินกิจกรรมภายหลังก่อตั้งได้เพียง 1 ปี

เนื่องจากสมาชิกที่มีฐานะดีไม่ต้องการให้สมาชิกที่ยากจนยืมข้าวเพราะกังวลว่าจะไม่สามารถนำข้าวมาคืนได้ ชาวบ้านจึงมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการตั้งกลุ่มและเห็นร่วมกันว่าขนาดของกลุ่มที่เหมาะสมที่จะทำให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมซึ่งจะทำให้กลุ่มสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนต้องมีสมาชิก 5-10 คน เมื่อได้มีการแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ปัญหาการรวมกลุ่ม ชาวบ้านจึงหันมารวมกลุ่มปือกในชุมชนและทำกิจกรรมร่วมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มร้านค้า กลุ่มเลี้ยงหมู ธนาคารข้าว กลุ่มปือกที่เริ่มจากบ้านปางกายขยายไปทุกหมู่บ้านในตำบลแม่ทาและยังขยายไปยังตำบลใกล้เคียงคือทาเหนือและทาปลาดุกด้วย ภายในเวลาประมาณ 2 ปีมีการตั้งกลุ่มปือกรวม 24 กลุ่ม และมีชาวบ้าน 6 ครอบครัวเริ่มปลูกผักปลอดสารพิษ และต่อมาพัฒนาเป็นเกษตรทางเลือก ในปี พ.ศ.2533 ผู้นำตามธรรมชาติและชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนและเห็นร่วมกันว่ากลุ่มต้องรวมตัวเป็นเครือข่าย เพราะหากปล่อยให้แต่ละกลุ่มดำเนินกิจกรรมไปตามลำพัง ปัญหาเชิงโครงสร้างของชุมชนอาจไม่ได้รับการแก้ไข เช่น ปัญหาหนี้สิน ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและชุมชนอาจล่มสลายได้ จึงรวมตัวตั้งเป็นเครือข่ายใช้ชื่อว่า เครือข่ายคณะกรรมการกลางเขตแม่ทา เพื่อพลิกฟื้นชุมชน โดยในช่วงแรกเนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน เครือข่ายจึงมีบทบาทในการต่อรองราคาขายข้าวโพดฝักอ่อนกับพ่อค้าคนกลาง และต่อรองราคาปุ๋ยและยาฆ่าแมลงกับบริษัท ซึ่งต่อมาได้เข้ามาจัดจำหน่ายให้สมาชิกเอง เมื่อเกิดวิกฤติภัยแล้งในปี พ.ศ.2534-2535 ทำให้ขาดแคลนน้ำในการทำการเกษตร เครือข่ายคณะกรรมการกลางเขตแม่ทาจึงเข้าไปมีบทบาทในเรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ มีการวิเคราะห์ปัญหาการขาดแคลนน้ำและหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน และเห็นร่วมกันว่าจะทำป่าชุมชนกันแนวเขตป่า ปรับแนวเขตป่าและกำหนดกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ป่า รวมทั้งยังเห็นร่วมกันว่าควรผลักดันให้มีการกำหนดนโยบายให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการป่า จึงเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คนน.) แต่เนื่องจากปัญหาความขัดแย้งในแนวทางการจัดการป่าและปัญหาความไม่แน่นอนทางการเมืองทำให้สิทธิชุมชนยังไม่ได้รับการรับรอง (อัจฉรา รักยุติธรรม, 2542 : 8-12) ชาวบ้านจึงหันมาทำงานอนุรักษ์และจัดการป่าในระดับชุมชนและชาวบ้าน 6 ครอบครัวที่เริ่มปลูกผักปลอดสารพิษ

ในปี พ.ศ.2529 ได้ร่วมกันตั้งกลุ่มแม่ทา 1 ในปี พ.ศ.2536 เพื่อสนับสนุนช่วยเหลือกันในการปลูกและขายผักปลอดสารพิษ และในปีเดียวกันนี้ ชาวบ้านได้ตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตำบลแม่ทา ทำงานในรูปโครงสร้างของสภาตำบลแม่ทาเพื่อขับเคลื่อนงานด้านการขอเอกสารสิทธิในที่ดินทำกิน และต่อมาชาวบ้านได้ร่วมกันจัดทำโฉนดชุมชน ในปี พ.ศ. 2539-2540 การบริหารจัดการเครือข่ายคณะกรรมการกลางเขตแม่ทาของคณะทำงานบางชุดไม่โปร่งใส ทำให้สมาชิกขาดความไว้วางใจ เครือข่ายฯ จึงอ่อนแอลงอย่างต่อเนื่อง กอปรกับเครือข่ายเป็นการรวมตัวอย่างไม่เป็นทางการ จึงไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ทำให้ในที่สุดเครือข่ายคณะกรรมการกลางเขตแม่ทาต้องยุบตัวลง แต่แกนนำบางคนซึ่งทำเกษตรยั่งยืนและเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มได้ชักชวนชาวบ้านพูดคุยแลกเปลี่ยนและสรุปบทเรียนร่วมกันว่าทางออกที่มั่นคงและยั่งยืนของชุมชนคือการทำเกษตรยั่งยืน กลุ่มชาวบ้านที่ทำเกษตรยั่งยืนได้รวมตัวเป็นเครือข่ายเกษตรยั่งยืนในปี พ.ศ.2543 และในปีเดียวกันนั้นยังได้ร่วมกันก่อตั้งสถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทาเพื่อทำหน้าที่ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนให้สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนและก่อตั้งสหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกดำเนินธุรกิจร่วมกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันและช่วยสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสมาชิกและส่วนรวมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม จนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ต่อมาได้จดทะเบียนเป็นสหกรณ์ เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ.2544

กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความยั่งยืนของชุมชน

การกำหนดให้ชนบทเป็นภาคการผลิตสินค้าเกษตรกรรม อาหาร และแหล่งแรงงานราคาถูกในยุคของการพัฒนาประเทศไปสู่สังคมอุตสาหกรรมและความทันสมัยที่ดำเนินมาเกือบครึ่งศตวรรษที่ผ่านมาได้สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างใหญ่ไพศาลขึ้นต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในชนบท แม้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้จะมิได้ทำให้ชุมชนหมู่บ้านเกือบทั้งหมดตกอยู่ในภาวะอ่อนแอหรือล้มละลาย เพราะชุมชนหลายแห่งสามารถปรับวิถีการดำรงชีวิตจนดำรงอยู่ในกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงนี้ได้อย่างเข้มแข็ง ดังที่ปรากฏในวาทกรรมทางเลือกการพัฒนา แต่ท่ามกลางความสำเร็จในการกำหนดทางเลือกของชุมชนเหล่านี้ สิ่งที่ยังดำรงอยู่ควบคู่กันไปก็คือความยากลำบากในการ

ดำรงชีวิตของผู้คนอีกเป็นจำนวนมากในชุมชนอีกหลายแห่ง ซึ่งส่วนใหญ่ประสบปัญหาหนี้สินสะสมเพิ่มพูนอย่างต่อเนื่อง มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภคและการดำเนินกิจกรรมทางการผลิตที่ต้องใช้ทุนในรูปของเงินตราที่เพิ่มสูงขึ้น โดยนัยนี้ ชุมชนบางแห่งที่แสวงหาทางออกจากชีวิตที่ยากลำบากจนสามารถดำรงอยู่ในกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงนี้ได้จึงเกิดขึ้นจากการหนุนเสริมจากองค์กรพัฒนาเอกชนดังเช่นในกรณีของชุมชนแม่ทา เมื่อองค์กรพัฒนาเอกชนถอนตัวออก กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนแม่ทาก็ยังสามารถดำรงอยู่ได้พร้อมๆ กับสามารถสร้างองค์ความรู้อย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นห้องเรียนเกษตรยั่งยืนที่มีชีวิต ความงอกงามและยั่งยืนของกระบวนการเรียนรู้ทำให้ชุมชนสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชนอื่นๆ และผู้สนใจทั่วไปซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในฐานะผู้รู้ การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนแม่ทาจะเริ่มเมื่อนักพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชนปรากฏตัวขึ้นในชุมชนหรือในปี พ.ศ.2529 จนถึงปัจจุบัน แม้ว่ากระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนจะเป็นรูปเป็นร่างอย่างชัดเจนในช่วงกลางทศวรรษ 2540 ก็ตาม การวิเคราะห์จะชี้ให้เห็นถึงองค์ประกอบอันเป็นสาระสำคัญของแนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การจัดการความรู้ของชุมชน รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความยั่งยืนของชุมชน

การเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องของชุมชนแม่ทามีองค์ประกอบอันเป็นสาระสำคัญที่ทำให้กระบวนการเรียนรู้นำไปสู่การสร้างคามยั่งยืนของชุมชนดังนี้ 1) เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เนื้อหาการเรียนรู้เป็นเรื่องการดำเนินชีวิตที่ให้ความสำคัญกับความต่อเนื่องและความยั่งยืนของชีวิตและชุมชน 2) เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการแลกเปลี่ยนเชิงความคิดและผู้เข้าร่วมเรียนรู้สามารถเข้าและออกจากกระบวนการเรียนรู้ได้โดยสมัครใจหรือมีอำนาจอิสระ (autonomy) 3) เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ 4) เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการแลกเปลี่ยนผ่านการรวมกลุ่มขนาดเล็กและการสร้างเครือข่าย และ 5) เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สร้างเงื่อนไขให้ผู้เข้าร่วมเรียนรู้ขบคิดถึงสภาวะการณ์ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

กระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตบนฐานความยั่งยืนของชุมชน เมื่อวิเคราะห์หลักสูตรเส้นทางเศรษฐกิจและหลักสูตรสุขพอเพียง ซึ่งสถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทาสร้างขึ้นจากประสบการณ์การเรียนรู้เพื่ออบรมชาวบ้านและผู้สนใจทั่วไป รวมทั้งหลักสูตรระบบการจัดการสุขภาวะชุมชนโดยชุมชน ที่องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทาจัดให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยมีสถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทาเป็นวิทยากรหลัก จะเห็นได้ว่าสาระการเรียนรู้ที่กำหนดในหลักสูตรดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นหัวข้อการจัดการทรัพยากรโดยองค์กรชุมชน ซึ่งหลักสูตรเส้นทางเศรษฐกิจแบ่งเป็นสามหัวข้อย่อยคือ พัฒนาการและการแข่งขันทรัพยากร การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน องค์กรท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรและเกษตรยั่งยืน หัวข้อบทเรียนเกษตรกรรมยั่งยืน ทักษะศึกษาไร่นาตัวอย่าง เกษตรกรรมยั่งยืน แนวคิดหลักการ เกษตรกรรมยั่งยืน ระบบนิเวศกับเกษตรกรรมยั่งยืนและเทคนิคที่เหมาะสม ฝึกปฏิบัติ เทคนิคเกษตรกรรมยั่งยืน ตลาดทางเลือกกับเกษตรกรรมยั่งยืน กระบวนการกลุ่มและการสืบทอด คู VCD “ผู้ฝันอันยั่งยืน” ผลผลิตจากสวนสุโตก ตลาดชุมชน แผนชีวิตที่พอเพียง บทเรียนการบริหารจัดการหนี้ ประชาธิปไตยภาคประชาชน เวทีประชาคม วิทย์ชุมชนคนอีกแม่ทา พัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง คนรุ่นใหม่ การเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นต้นนั้น สะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนปฏิบัติการอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตที่สำนึกถึงความยั่งยืนของชุมชน ทั้งนี้เพราะความรู้ที่สร้างขึ้นจึงเป็นความรู้ที่ช่วยให้คนในชุมชนสามารถดำเนินชีวิต การจัดการชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน กล่าวคือ ในระดับครอบครัว ความรู้ที่สร้างขึ้นช่วยให้ชาวบ้านสามารถจัดการปัญหานี้ขึ้นซึ่งเป็นปัญหาวิกฤตของชุมชนได้ ช่วยให้ชาวบ้านสามารถวางแผนการใช้ชีวิตได้อย่างพอเพียง มีความรู้ในการทำเกษตรยั่งยืนที่เหมาะสมกับระบบนิเวศจนสามารถพึ่งพาตนเองได้ เพราะสามารถผลิตอาหารที่มีคุณภาพพอเพียงสำหรับบริโภคในครอบครัวและเหลือขายเป็นเงินสดเพื่อเก็บออมหรือใช้ซื้อสินค้าและบริการที่จำเป็นหรือส่งลูกเรียนหนังสือในโรงเรียน ในระดับชุมชน ความรู้ที่สร้างขึ้นเป็นความรู้ที่ทำให้ชาวบ้านสามารถสร้างและพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้คนรุ่นปัจจุบันและคนรุ่นลูกหลานสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิตได้อย่างยั่งยืน รวมทั้งยังเป็นความรู้ในการสร้างและ

พัฒนากระบวนการกลุ่มและเครือข่ายเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสามารถส่งต่อความรู้ไปให้คนรุ่นลูกหลานสืบทอดเพื่อสร้างความยั่งยืนของชุมชนอีกด้วย กระบวนการเรียนรู้และความรู้ที่ชาวบ้านสร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักในการดำรงชีวิตจึงมีความต่อเนื่องและความยั่งยืนของชีวิตและชุมชนเป็นจุดมุ่งหมาย

กระบวนการเรียนรู้เน้นการแลกเปลี่ยนเชิงความคิดและผู้เข้าร่วมการเรียนรู้มีอำนาจอิสระ ประสบการณ์ที่เรียนรู้จากการตั้งกลุ่มในช่วงระยะแรก ทำให้ชาวบ้านมองว่าการรวมกลุ่มเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่ความยั่งยืน ต้องเป็นการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างของชุมชนหรือเป็นปัญหาที่ใหญ่กว่าที่แต่ละกลุ่มเผชิญอยู่ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่ากลุ่มกำกับคิดหรือกลุ่มความคิด กลุ่มกำกับคิดแตกต่างจากกลุ่มกิจกรรม เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มธนาคารข้าว กลุ่มร้านค้า กลุ่มเลี้ยงวัว กลุ่มเลี้ยงหมู ฯลฯ ที่เกิดขึ้นทั่วไป เพราะกลุ่มกำกับคิดใช้กิจกรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างเงื่อนไขให้กลุ่มขับเคลื่อนตัวอย่างการพูดคุย เช่น เลี้ยงวัวแบบไหนถึงทำให้มีวัวตลอดไป ผลสำเร็จของการดำเนินกิจกรรมจึงไม่ใช่เป้าหมายของการรวมกลุ่ม การรวมกลุ่มในลักษณะเช่นนี้ อาจทำให้บางคนไม่ได้รับหรือมองไม่เห็นประโยชน์ที่จะได้รับ การเข้าร่วมโดยความสมัครใจจึงเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นในการสร้างความต่อเนื่องของการรวมกลุ่ม กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความยั่งยืนของชุมชนจึงต้องเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ชาวบ้านสามารถเข้าและออกจากกระบวนการเรียนรู้ได้โดยสมัครใจ หรือมีอำนาจอิสระในการตัดสินใจหรือเป็นผู้กำหนดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองโดยพิจารณาจากประโยชน์ที่ได้รับหรือเงื่อนไขที่แวดล้อมอยู่หรือเป็น “นายตัวเอง” การให้ความสำคัญกับการตัดสินใจโดยอิสระ ทำให้จำนวนชาวบ้านที่เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้และจำนวนกลุ่มเพิ่มขึ้นอย่างช้าๆ ดังจะเห็นได้จากการเพิ่มขึ้นของชาวบ้านที่ทำเกษตรยั่งยืนและจำนวนกลุ่มในเครือข่ายเกษตรยั่งยืนแม่ทากว่าคือ สามปีหลังจากชาวบ้านที่ทำเกษตรยั่งยืนได้ก่อตั้งกลุ่มแม่ทา 1 อย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ.2536 ในปี พ.ศ.2539 จึงเกิดกลุ่มแม่ทา 2 พ.ศ.2541 เกิดกลุ่มแม่ทา 3 พ.ศ.2543 เกิดกลุ่มแม่ทา 4 และต่อมาเมื่อ พ.ศ.2544 เกิดกลุ่มแม่ทา 5-7 พ.ศ.2546 เกิดกลุ่มแม่ทา 8 และ พ.ศ.2547 เกิดกลุ่มแม่ทา 9 อย่างไรก็ตาม แม้การเข้าร่วมโดยสมัครใจจะทำให้มีจำนวนชาวบ้านที่เป็นสมาชิกของกลุ่มแบบกำกับคิดไม่มากนัก และน้อยกว่ากลุ่มกิจกรรม

ที่มีอยู่จำนวนมากในชุมชนก็ตาม แต่การเข้าร่วมโดยสมัครใจก็เป็นผลให้มีการลาออกจากการเป็นสมาชิกกลุ่มน้อยมาก ชุมชนแม่ทาจึงมีชาวบ้านจำนวนมากที่เติบโตจากการเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ที่ยังคงมีบทบาทอย่างแข็งขันในฐานะแกนนำหรือที่ปรึกษาในกระบวนการเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนชุมชนสู่ความยั่งยืน

กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติ การดำเนินชีวิตที่ต้องอาศัยฐานทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีลักษณะเฉพาะ มีความหลากหลายแตกต่างกัน ทำให้การปฏิบัติเป็นองค์ประกอบอันเป็นสาระสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เพราะชาวบ้านเชื่อว่าความรู้ที่ใช้ประโยชน์ได้ต้องสร้างขึ้นจากการปฏิบัติคือต้องใช้ ต้องทำ เพราะความรู้ไม่ใช่สิ่งที่หามาได้ ความรู้สำเร็จรูปจึงเป็นเพียงความรู้ที่ฉาบฉวย ใช้ประโยชน์ไม่ได้ ผู้มีความรู้หรือผู้รู้จึงต้องเป็นผู้สร้างความรู้จากการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ดังคำกล่าวของปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนที่ว่า “.....การที่เฮารู้เรื่องป่า เรื่องเกษตร เรื่องสหกรณ์ได้นะเพราะเฮาทำมากับมือของตัวเก้า....” หากนำความรู้ที่ชุมชนสร้างขึ้นจากการปฏิบัติมาวิเคราะห์ จะช่วยให้เข้าใจว่าเพราะเหตุใดชาวบ้านจึงให้ความสำคัญกับการปฏิบัติ ดังเช่นความรู้ในการทำเกษตรยั่งยืนเนื่องจากที่ดินทำกินของชาวบ้านมีทั้งพื้นที่ลาดชัน พื้นที่ดอน และพื้นที่ลุ่ม การวางแผนและใช้ประโยชน์ที่ดิน การวางระบบและจัดการแหล่งน้ำ การเตรียมพื้นที่ การเลือกพืชที่จะปลูกและการเลี้ยงสัตว์รวมทั้งการปรับปรุงบำรุงดินจึงมีความแตกต่างกัน ความรู้ในการจัดการที่ดินในระบบเกษตรยั่งยืนที่ชาวบ้านสร้างขึ้นจากการปฏิบัติจึงแตกต่างกัน เช่น พื้นที่ลาดชัน มีข้อได้เปรียบไม่ต้องกังวลน้ำท่วมในหน้าฝนเหมือนพื้นที่ลุ่ม จัดการน้ำแบบประปาภูเขาได้จึงไม่ต้องสูบน้ำขึ้นมาใช้เหมือนพื้นที่ดอน และพื้นที่ลุ่ม แนวคิดในการทำการเกษตรคือรักษาสภาพป่าต้นน้ำให้อุดมสมบูรณ์และจัดการพื้นที่ให้มีความใกล้เคียงกับป่าธรรมชาติโดยปลูกพืชหลายระดับ ต้องเลือกพืชให้เหมาะสมกับพื้นที่ เน้นการปลูกพืชทนแล้งได้ดี เช่น ตะไคร้ สับปะรดพันธุ์พื้นบ้าน จีเหล็กมะขามป้อม

กระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการแลกเปลี่ยนผ่านการรวมกลุ่มขนาดเล็กและการสร้างเครือข่าย นอกจากองค์ประกอบด้านการปฏิบัติแล้ว การแลกเปลี่ยนผ่านการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายยังเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของแนวคิดกระบวนการ

เรียนรู้ของชุมชน เพราะการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนภายในกลุ่มนอกจากจะช่วยถอดบทเรียนจากการปฏิบัติแล้วยังช่วยให้ชาวบ้านสามารถเรียนรู้ประสบการณ์ที่หลากหลายโดยไม่ต้องลองผิดลองถูกด้วยตนเองหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าหนุนเสริมด้านความรู้ การจัดการและช่วยเหลือด้านทรัพยากร กลุ่มที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีขนาดที่เหมาะสมและเอื้อให้สมาชิกทั้งหมดได้เรียนรู้ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพต้องมีสมาชิก 5 -10 คน จากการศึกษากลุ่มในเครือข่ายเกษตรยั่งยืนพบว่า มีเพียงกลุ่มแม่ทา 2 ที่มีสมาชิกเกิน 10 คน และสมาชิกในกลุ่มแม่ทาส่วนใหญ่มักเป็นญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านหรือมีแปลงปลูกผักอยู่ใกล้กัน โดยทั่วไป การแลกเปลี่ยนมักเกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เช่น พบกันที่ตลาด ในแปลงปลูกผัก หรือก่อนที่ไฟฟ้าและโทรศัพท์จะเข้ามาในชุมชน ชาวบ้านมักมานั่งพูดคุยกันรอบกองไฟที่สุ่มยามค่ำคืนในช่วงฤดูหนาว แต่การแลกเปลี่ยนอย่างเป็นทางการจะจัดขึ้นตามการนัดหมายของแต่ละกลุ่ม นอกจากนั้นชาวบ้านยังเห็นว่าเมื่อกลุ่มดำเนินกิจกรรมไปแล้ว กลุ่มไม่ควรรับสมาชิกเพิ่ม แต่ควรให้ชาวบ้านที่สนใจรวมตัวกันก่อตั้งกลุ่มใหม่ เพราะการรับสมาชิกใหม่อาจเป็นอุปสรรคในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้หรือทำให้กลุ่มต้องย้ายอยู่กับที่เพื่อรอคอยให้สมาชิกใหม่เรียนรู้ เนื่องจากกลุ่มที่ก่อตั้งเป็นกลุ่มขนาดเล็กและอาจมีจำนวนมาก การรวมตัวเป็นเครือข่ายจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะนอกจากจะเพิ่มพลังแห่งการเรียนรู้แล้ว การรวมตัวเป็นเครือข่าย จะทำให้เรื่อง/ประเด็นในการแลกเปลี่ยนถูกยกระดับเป็นเรื่องของชุมชน หรือทำให้ชุมชนเป็นตัวตั้งอีกด้วย

กระบวนการเรียนรู้ที่สร้างเงื่อนไขให้ผู้เข้าร่วมเรียนรู้สถานการณ์ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง การทำให้ชาวบ้านสนใจเรียนรู้และร่วมคิดวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเพื่อเข้าใจถึงผลลัพธ์และผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความยั่งยืนของชุมชน เพราะจะทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนแม่ทาพบว่าด้วยลักษณะของกลุ่มที่ตั้งขึ้นซึ่งเป็นกลุ่มกำกับหรือกลุ่มความคิดและการสร้างเครือข่าย ทำให้ปัญหาที่เกิดขึ้นหรือคาดว่าจะเกิดขึ้นกับชุมชน เช่น ปัญหาความแห้งแล้ง ปัญหาการเตรียมประกาศขยายเขตพื้นที่อุทยานแม่ตะไคร้ ปัญหาหนี้สิน ปัญหาเยาวชนออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน จะได้รับความสนใจและมีการนำมาวิเคราะห์เพื่อ

หาทางแก้ไขและป้องกันทั้งในระดับกลุ่มและระดับเครือข่าย ซึ่งกระบวนการดังกล่าวทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องทั้งนี้เพราะปัญหาดังกล่าวมักมีความซับซ้อน เช่น ปัญหาหนี้สินที่ดำเนินการวิจัยโดยเยาวชน⁶ ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้สาเหตุและหาแนวทางแก้ไขและสามารถสร้างความรู้ในการจัดการหนี้และวางแผนการใช้ชีวิตอย่างพอเพียงผ่านการเรียนจากการวิเคราะห์ต้นทุนในการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน⁷ หาวิธีการชำระหนี้ ทำบัญชีรายรับรายจ่ายประจำวันในครัวเรือน เป็นต้น ความพยายามแก้ปัญหาความแห้งแล้งใน ปี พ.ศ.2534-2535 ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ชาวบ้านได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดการป่ากับชาวบ้านในชุมชนอื่นๆ ได้ศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่า ได้มีส่วนร่วมในการผลักดันนโยบายป่าชุมชน ฯลฯ

การจัดการความรู้เพื่อความยั่งยืนของชุมชน

การก่อตั้งสถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อทำหน้าที่ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนให้สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของการจัดการความรู้ของชุมชน เพราะแสดงให้เห็นว่า ชุมชนมีการสะสมความรู้และพร้อมที่จะนำความรู้ที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนกับบุคคลภายนอกชุมชน การวิเคราะห์การจัดการความรู้ของชุมชนจึงแบ่งเป็น 2 ช่วงคือ พ.ศ.2529-2543 และ พ.ศ.2543 จนถึงปัจจุบัน การจัดการความรู้ในช่วงแรกนั้น เนื่องจากความรู้ของชาวบ้านเป็นความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติ การจัดการความรู้จึงเป็นการแลกเปลี่ยนผ่านกลไกที่ชาวบ้านสร้างขึ้นคือ กลุ่มและเครือข่าย ทั้งนี้ความรู้ในการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายซึ่งเป็นความรู้ที่ชาวบ้านใช้ในการอบรมตามหลักสูตรของสถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืน

⁶ การสำรวจหนี้สินของชาวบ้านห้วยทรายจำนวน 257 ครัวเรือน 3 ครั้งโดยใช้ข้อมูลจากแหล่งเงินกู้ 2 แหล่ง คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) และสหกรณ์การเกษตรแม่ทา จำกัด รวมทั้งการสำรวจหนี้สินนอกระบบจากชาวบ้าน ในระหว่างเดือนเมษายน 2544-กรกฎาคม 2545 พบว่าหนี้สินทั้งหมด ณ เดือนมิถุนายน 2544 24,990,645 บาท เดือนพฤศจิกายน 2544 28,348,485 บาทและเดือนมิถุนายน 2545 23,106,701 บาท (เทอดศักดิ์ กองพรม, 2544: 55)

⁷ ต้นทุนในการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนในฤดูแล้ง รุ่นที่ 1 จำนวน 20 กิโลกรัม เช่น คำนํ้ามันเชื้อเพลิงตัดต่อฟาง ค่าแรงตัดต่อฟางเผาฟาง ยกร่องน้ำ ใส่ข้าวโพด ถอดดอก เก็บ แกะข้าวโพด ค่าเมล็ดพันธุ์ ยาฟูราดาน ค่าปุ๋ยสูตร 46-0-0 ปุ๋ยสูตร 16-20-0 สองครั้ง ค่าอาหาร รวม 11,099 บาท รายได้จากการขายข้าวโพดรวม 16,591บาท รายรับมากกว่ารายจ่าย 5,492 บาท ส่วนต้นทุนในการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนในฤดูแล้ง รุ่นที่ 2 รวม 11,066 บาท รายได้จากการขายข้าวโพดรวม 9,818 บาท รายรับน้อยกว่ารายจ่าย 1,250 บาท (เทอดศักดิ์ กองพรม, 2544: 86-87)

แม่ทา และยังเป็นแนวปฏิบัติในการสร้างกลุ่มของชุมชนจนถึงปัจจุบัน ก็เป็นผลจากการจัดการความรู้ของชุมชน เช่นเดียวกับความรู้ในการจัดการป่าซึ่งทำให้ชาวบ้านสามารถออกกระเปียบข้อปฏิบัติการรักษาป่าไม้เมื่อ พ.ศ.2542 สามารถจัดทำแนวเขตพื้นที่การดูแลป่า จำแนกผืนป่าเป็น 3 อย่าง และจัดทำลงในระบบฐานข้อมูลชุมชน รวมทั้งจัดทำแผนที่จำลองมาตราส่วน 1:5,000 ไว้ในหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านศึกษาลักษณะภูมิประเทศและเส้นทางการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน รวมทั้งความรู้ในการทำเกษตรยั่งยืนชาวบ้านใช้ในการอบรมตามหลักสูตรของสถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทา

เมื่อสถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทาก่อตั้งขึ้นและเยาวชนกลุ่มแรก 11 คนกลับมาชุมชน การจัดการความรู้เปลี่ยนจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นการถ่ายทอดความรู้เป็นหลัก โดยมีเยาวชนทำหน้าที่ในการรวบรวมเพื่อจัดระบบความรู้ทั้งภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ เช่น ระบบเหมืองฝาย การเลี้ยงผีขุนน้ำ ความเชื่อและพิธีกรรม และความรู้จากประสบการณ์ที่ฝังอยู่ในตัวแกนนำหรือชาวบ้าน เช่น ประวัติศาสตร์และพัฒนาการของชุมชน ความรู้ในการรวมกลุ่ม ความรู้ในการทำเกษตรยั่งยืน ความรู้ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ป่า ความรู้ในการแปรรูปผลผลิต ความรู้ในการจัดการดิน เป็นต้น โดยเยาวชนได้นำความรู้เหล่านี้ไปอบรมนักเรียนโรงเรียนบ้านห้วยทราย และต่อมาได้มีการตั้งกลุ่มเกษตรน้อยเพื่อให้เป็นผู้สืบทอดการสร้างการเรียนรู้ให้เยาวชนรุ่นต่อไป

ผลที่เกิดขึ้นจากการกระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ที่ดำเนินอย่างต่อเนื่องมานานเกือบสามทศวรรษนั้น ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นทั้งกับชาวบ้านที่เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ทั้งในด้านโลกทัศน์และวิถีชีวิตแล้ว ยังสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับชุมชน รวมทั้งการจัดการความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกด้วย

กระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการคิดวิเคราะห์เพื่อเข้าใจปัญหาของตนเอง ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน ทำให้ชาวบ้านเข้าใจสาเหตุของปัญหานี้สินและสามารถจัดการหนี้สินของตนเองได้ กระบวนการเรียนรู้ยังทำให้ชาวบ้านสามารถเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิต หันมาทำเกษตรยั่งยืน มีสุขภาพดีแตกต่างจากเมื่อครั้งปลูกยาสูบและข้าวโพดฝักอ่อน ชีวิตจึง

มีความสุข และเกิดสำนึกถึงความเป็นคนที่เท่าเทียมกับคนอื่น ๆ เป็นไต้หวัน ดังข้อความตอนหนึ่งในหนังสือ “แม่ทา คนเปลี่ยนโลก” ที่ว่า

“.....ลุงอินสอนมีความสุขมากที่ปลูกผักให้คนในครอบครัวมีความสุขภาพดี...สวนเดิมที่มีแต่กล้วยน้ำว้า ก็มีพืชหลากหลายชนิดขึ้น ทั้งชมพู ส้มโอ เสาวรส สับปะรด ฯลฯ เก็บกินเก็บขายได้ไม่ซ้ำกันทั้งปี.....” (ฐิติรักษ์ จาพบ, 2556 : 77) และ “.....วันนี้งานของพวกผม (นกคักดี ดวงแก้วเรือน) ของคนแม่ทาไม่ใช่การไปสร้างสิ่งดีๆ ให้กับแม่ทา ผมว่าแม่ทาได้อยู่แล้ว...ผมต้องการพลกำลังของคนแม่ทา ให้รักษาสิ่งที่ดีอยู่ให้ยั่งยืน ถึงแม้ว่าแม่ทาจจะไม่ใช่ชุมชนที่รวยที่สุด แต่เป็นชุมชนที่มีอยู่มิถุนายน มีความสุขที่สุด ผมโชคดีที่เป็นคนแม่ทา.....” (ปิยะพร ศรีแปลก, 2556 : 35)

กระบวนการเรียนรู้ยังทำให้ชาวบ้านสามารถเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชุมชนด้วย ทั้งนี้เพราะชาวบ้านที่เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ถูกมองจากคนในชุมชนว่าเป็นผู้มีความรู้และหลายคนได้รับเลือกตั้งเป็นผู้นำทางการของชุมชน ซึ่งนอกจากผู้นำเหล่านั้นจะทำงานตามภารกิจแล้ว ยังมีบทบาทที่เข้มข้นในการขับเคลื่อนชุมชนสู่ความยั่งยืน นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ยังทำให้ป่าและแหล่งน้ำรอบชุมชนฟื้นกลับคืนความอุดมสมบูรณ์จากการรักษาป่าและทำเกษตรยั่งยืน

นอกจากกระบวนการเรียนรู้ยังทำให้ชาวบ้านสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองและเปลี่ยนแปลงชุมชนจนมีความสุขตามความหมายของชาวบ้านแล้ว กระบวนการเรียนรู้ยังเป็นปฏิบัติการของการเปลี่ยนแปลงการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาวบ้านกับโลกภายนอก กล่าวคือ ในมิติของชาวบ้าน การที่แม่ทาเป็นแหล่งเรียนรู้เกษตรยั่งยืน ทำให้ชาวบ้านหลายคนมีโอกาสดำเนินสิ่งที่ตนเองทำในฐานะวิทยากร หรือมีโอกาสพาชาวบ้าน/ผู้สนใจ/ผู้เข้ารับการอบรมดูแปลงปลูกผัก บางคนได้รับเชิญไปเล่าสิ่งที่ตนเองทำกับบุคคลภายนอกชุมชน หลายคนมีโอกาสดำเนินการถ่ายทอดความรู้จากการปฏิบัติ/ภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อนให้เยาวชนหรือบุคคลภายนอกที่มาสัมภาษณ์ กระบวนการเรียนรู้จึงมีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านมองเห็นตนเองแตกต่างจากอดีต เพราะเห็นว่าตนเองก็มีความรู้ คนในชุมชนแม่ทามีความรู้และชุมชนแม่ทามีความรู้ โดยนัยนี้ กระบวนการเรียนรู้จึงมีนัยของการทำให้ชาวบ้านหลุดออกจากกรอบของการใช้ความรู้เพื่อครอบงำซึ่งมีนัยของอำนาจ

เพราะความรู้ที่ชาวบ้านสร้างขึ้นเป็นประจักษ์พยานว่าความรู้ไม่ได้มีเพียงแบบเดียว แบบที่คนทั่วไปเข้าใจกัน ในมิติของบุคคลภายนอก ปรากฏการณ์แม่ทานนอกจากจะเป็นการตั้งคำถามกับการจัดลำดับสูง-ต่ำของความรู้ ซึ่งมองความรู้ท้องถิ่นว่าเป็นความรู้ที่ล้าหลังความรู้ชั้นต่ำแล้ว ยังเป็นการตั้งคำถามกับการมองความรู้แบบคู่ตรงข้าม ทั้งนี้เพราะในกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ใหม่ ชาวบ้านจะบูรณาการความรู้ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ความรู้จากประสบการณ์และความรู้แบบวิทยาศาสตร์

ข้อสรุปเชิงทฤษฎีและข้อเสนอเชิงนโยบาย

ความเข้าใจถึงกระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้เพื่อให้ชุมชนสามารถสืบทอดวิถีชีวิตจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งต่อไปได้นั้นมีความสำคัญต่อการปฏิรูปการศึกษา เนื้อหาส่วนนี้จะเป็นการสรุปกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความยั่งยืนของชุมชนและข้อเสนอเชิงนโยบายในทัศนะของชาวบ้าน

ข้อสรุปเชิงทฤษฎี

1. การปรับวิธีการผลิตเพื่อการบริโภคไปสู่การผลิตเพื่อการค้า ทำให้คนในชุมชนไม่สามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาเพียงความรู้เดิมของชุมชนหรือความรู้ที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์ดังเช่นในอดีตที่ผ่านมาเท่านั้น หากแต่ยังต้องพึ่งหรือใช้ประโยชน์จากความรู้สมัยใหม่ในการทำมาหากินอีกด้วย เช่น ความรู้ด้านการตลาด การแปรรูปสินค้า การบรรจุภัณฑ์ ในกรณีของชุมชนแม่ทา แม้ว่าจะหันกลับมาปลูกผักทำเกษตรปลอดสารพิษแต่เมื่อการขายเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายและผู้ซื้ออยู่นอกชุมชน การเข้าถึงความรู้สมัยใหม่จึงเป็นสิ่งจำเป็นเช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากความรู้สมัยใหม่เป็นความรู้ที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนไม่คุ้นเคยและเป็นความรู้ที่แตกต่างจากความรู้เดิม การเข้าถึงความรู้สมัยใหม่จึงเป็นข้อจำกัดที่สำคัญของคนส่วนใหญ่ในชุมชนชนบทหลายแห่ง แต่งานวิจัยนี้ค้นพบว่า ความรู้ที่คนในชุมชนแม่ทาร่วมกันสร้างสรรค์และสั่งสมเป็นหลักสูตรการเรียนรู้และถ่ายทอดสู่ลูกหลานของตนเป็นความรู้เชิงบูรณาระหว่างความรู้เดิมของชุมชนกับความรู้สมัยใหม่ที่ถูกรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในบริบทของชุมชน ความรู้เชิงบูรณาการที่ถูกสร้างขึ้นจึงมีเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิตและทำมาหากินอยู่ในชุมชน

กระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้จึงทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางความรู้และนำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชน คนในชุมชนจึงเลื่อมองตนเองว่าเป็นคนไม่มีความรู้ ความรู้ที่ชุมชนสร้างขึ้นในกระบวนการเรียนรู้ที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องจึงเติบโตงอกงามและดำรงอยู่ในชุมชนรวมทั้งเกื้อหนุนให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2. ความหลายหลายและความเป็นพลวัตของความรู้เชิงบูรณาการที่ชาวบ้านสร้างขึ้น ทำให้สถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดและจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ดำรงอยู่ในชุมชน อาทิ บ้าน วัด โรงเรียน มีข้อจำกัดในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ชาวบ้านจึงสร้างกลไกเชิงสถาบันขึ้นมาใหม่แทนที่จะยึดติดกับสถาบันดังกล่าว และกลไกเชิงสถาบันที่สร้างขึ้นมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาวการณ์ของชุมชน จากการจัดตั้งกลุ่มและรวมตัวเป็นคณะกรรมการเครือข่ายมาสู่การจัดตั้งสถาบันที่เป็นทางการซ้อนทับกลุ่มและคณะกรรมการเครือข่ายในปัจจุบัน ทำให้กลไกเชิงสถาบันมีความเข้มแข็งในการสร้างการมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และดำเนินกิจกรรม

ข้อเสนอเชิงนโยบาย

การศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนพบว่าในทัศนะของคนในชุมชน ความยั่งยืนอาจเกิดขึ้นได้หากปราศจากการสืบทอดของคนรุ่นลูกหลาน การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้ลูกหลานของตนเองในโรงเรียนหรือการมีอำนาจจัดการศึกษาเองจึงเป็นภารกิจที่ชุมชนปรารถนาจะกระทำ ยิ่งไปกว่านั้น การที่ชุมชนสามารถจัดการศึกษาให้ลูกหลานหรือมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จะมีส่วนสำคัญในการทำให้ชุมชนต้องจัดการความรู้ของตนเอง ซึ่งนั่นย่อมหมายถึงชุมชนสามารถยกระดับการเรียนรู้ของตนเอง ความพยายามในการขยายโอนโรงเรียนจึงเกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า เพราะแม้ชุมชนจะกลายเป็นห้องเรียนมีชีวิตในสายตาของคนภายนอก แต่ความรู้ที่งอกงามอยู่ในชุมชนและเกื้อหนุนให้คนทั้งชุมชนเรียนรู้ตลอดชีวิตกลับไม่อยู่ในพื้นที่ความรู้ซึ่งค้ำยันกฎหมายของสังคม โดยนัยนี้ การปฏิรูปการศึกษาจึงจำเป็นต้องปฏิรูปโครงสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาด้วยการเอื้ออำนาจให้ชุมชนที่มีความปรารถนาจะจัดการศึกษาสามารถดำเนินการได้ดังนี้

1. แก้ไขกฎกระทรวงที่กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการประเมินความพร้อมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2547 ให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ตามบทบัญญัติมาตรา 41 และ 42 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 และฉบับที่ 3 พ.ศ.2553 และจัดทำแผนปฏิบัติการเป็นขั้นตอนชัดเจนในการถ่ายโอนแผนการกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีแผนกลยุทธ์เพื่อเตรียมการและดำเนินการจัดการศึกษา แผนปฏิบัติการแปลงกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ และการกำกับ ควบคุม ตรวจสอบ รวมทั้งโอนงบประมาณที่กระทรวงศึกษาธิการสนับสนุนสถานศึกษานั้นๆ ให้้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแผนการกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีรายได้และจัดงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอ

2. กำหนดนโยบายและทิศทางการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาขององค์กรชุมชน ฯลฯ ตามบทบัญญัติมาตรา 39 ของ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติให้ชัดเจนโดยจัดทำประกาศหรือระเบียบให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดและจัดกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง โดยสถานศึกษาหรือเขตพื้นที่การศึกษาทำหน้าที่สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ตามการออกแบบของชุมชนและเป็นเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชุมชน ทั้งนี้ เพราะแม้ว่าบทบัญญัติมาตรา 24 และ 29 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกำหนดให้สถานศึกษาดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้และร่วมกับองค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน ตลอดจนหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนา ระหว่างชุมชน แต่ในทางปฏิบัติก็ยังไม่มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนา ระหว่างชุมชน รวมทั้งไม่สามารถตอบสนองระบบการเรียนรู้ของชุมชนที่ต้องการเข้าถึงความรู้ที่แตกต่างหลากหลาย และกลไกตามมาตรา 40 คณะกรรมการสถาน ศึกษาขั้นพื้นฐานก็มีหน้าที่เพียงกำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษา ทำให้คณะกรรมการสถานศึกษาจากภาคส่วนของชุมชนไม่มีส่วนในการกำหนดกระบวนการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้ที่จำเป็นสำหรับชุมชน

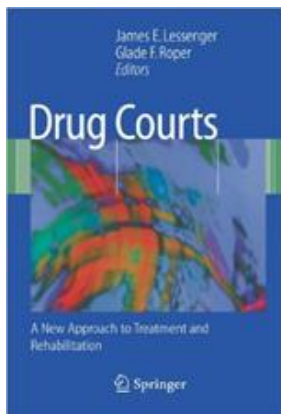
เอกสารอ้างอิง

- จิตติรักษ์ จาพบ. (2556). แม่ทา คนเปลี่ยนโลก. เชียงใหม่ : โครงการรักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบล วิถีพอเพียง ตำบลแม่ทา สถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทา.
- เทอดศักดิ์ กองพรม. (2545). “กระบวนการสร้างสำนึกการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สินแบบยั่งยืน” กรณีศึกษาบ้านห้วยทราย ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่. ม.ป.ท. : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย ภาคเหนือ (สกว. ภาค).
- ปิยะพร ศรีแปลก. (2556). แม่ทา คนเปลี่ยนโลก. เชียงใหม่ : โครงการรักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบล วิถีพอเพียง ตำบลแม่ทา สถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทา.
- สมัชชาปฏิรูปประเทศไทย. (2555). การปฏิรูปการศึกษา : ปรับทิศทางการศึกษาเพื่อสร้างคุณภาพและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม. เอกสารหลักประกอบการประชุมสมัชชาปฏิรูประดับชาติ ครั้งที่ 2 ระบียุทธศาสตร์ที่ 2.6. 14 กุมภาพันธ์ 2555.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2558). รายงานภาวะสังคมไตรมาสสาม 2558. ค้นเมื่อ 12 พฤศจิกายน 2558. http://social.nesdb.go.th/social/Portals/0/Documents/Q3-2558_final_website_214.pdf
- อัจฉรา รักยุติธรรม. (2542). 3 ทศวรรษป่าชุมชนภาคเหนือ. ใน บุญตา สืบประดิษฐ์ และ อัจฉรา รักยุติธรรม (บรรณาธิการ), 3 ทศวรรษป่าชุมชน ท่ามกลางความสับสนของสังคมไทย. (หน้า 1-14). เชียงใหม่ : มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ.
- Hirsch, Philip. (1990). Development Dilemmas. in Rural Thailand. Singapore : Oxford University.
- Strauss, Anselm L and Corbin, Juliet M. (1998). Basics of Qualitative Research : Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. (2nd edition) London : Sage Publications.

บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review)

รองศาสตราจารย์ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์¹

Associate Professor Sakchai Lertpanichpun²

Drug Courts: A New Approach to Treatment and Rehabilitation

บรรณาธิการ : James E. Lessenger Glade F. Roper

สำนักพิมพ์ : Springer Book Publishing, U.S.A

ปีที่พิมพ์ : ค.ศ. 2007 (พ.ศ.2550) (Kindle e-book Edition)

จำนวนหน้า (ปกอ่อน) : 486 หน้า

" *Drug Courts: A New Approach to Treatment and Rehabilitation* "

“ศาลยาเสพติด : แนวคิดใหม่ในการบำบัดและแก้ไขฟื้นฟู”

เมื่อเดือนเมษายน 2559 ที่ผ่านมา ผู้วิจารณ์ได้มีโอกาสไปประชุม UNGASS 2016 (The UN General Assembly will hold a Special Session 2016 on drugs) หรือ การประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยพิเศษด้านยาเสพติด ปี 2559 ณ นครนิวยอร์ก กับทางสำนักกิจการในพระดำริพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา (โครงการกำลังใจ) นับเป็นช่วงเวลาที่ได้รับข้อมูลใหม่ๆ จากต่างประเทศมากมาย อีกทั้งยังมีโปรแกรมไปดูงานด้านศาลยาเสพติด ที่กรุงวอชิงตัน ดีซี ทำให้ผู้วิจารณ์สนใจศาลดังกล่าวเป็นพิเศษ เนื่องจากมีรูปแบบผสมผสานเชิงสหวิชาชีพมาใช้ใช้แต่กฎหมาย

¹ อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² Lecture at Faculty of Social Administration, Thammasat University, Thailand

E-mail : sakchai_tu@hotmail.com

เพราะท่านผู้พิพากษาได้แสดงบทบาททั้งเป็นนักกฎหมาย นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา ฯลฯ ร่วมกับนักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา นักอาชญาวิทยาตัวจริง เพื่อช่วยเหลือผู้ต้องหาและจำเลยที่ติดยาเสพติด ผู้วิจารณ์จึงได้สั่งซื้อ e-book เรื่อง Drug Courts จาก Amazon เพราะประสงค์จะศึกษาและให้ท่านผู้อ่านได้รับทราบรายละเอียด และข้อสังเกตในหนังสือเล่มนี้

สิ่งแรกที่จะเรียนท่านผู้อ่าน ก็คือ ปีที่พิมพ์หนังสือ คือ ปี ค.ศ.2007 หรือ พ.ศ. 2550 คือ เมื่อ 5 ปีที่แล้ว บ่งบอกว่าเรื่อง ศาลยาเสพติดไม่ใช่เรื่องใหม่ในต่างประเทศ ซึ่งในความเป็นจริงก็เป็นเช่นนั้น เพราะศาลยาเสพติดในสหรัฐอเมริกา ดำเนินการมาแล้วกว่า 20 ปี³ ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้เองก็มีประสบการณ์ด้านการเรียนการสอนด้านศาลยาเสพติดในรัฐแคลิฟอร์เนีย

ในหนังสือ Drug Courts แบ่งเป็นบทย่อย 29 บท โดยแต่ละบทมีผู้เขียนประจำบท นำเสนอการใช้ศาลยาเสพติดเชิงประสบการณ์จริงในรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา

บทที่ 1 เป็นบทนำเรื่องศาลยาเสพติด (Introduction to Drug Courts) เขียนโดย Glade P. Roper อธิบายความเป็นมาของการใช้สารเสพติดในทางที่ผิดในสหรัฐอเมริกา กระบวนการยุติธรรมทางอาญาและบทบาทของผู้พิพากษาในคดียาเสพติดในอดีต และการสร้างทางเลือกใหม่ๆ ในปัจจุบัน

บทที่ 2 ว่าด้วยโรคของการเสพติด (The Disease of Addiction) เขียนโดย S. Alex Stalcup กล่าวถึง สารเคมีในยาเสพติดที่สร้างความสุขในสมอง ก่อให้เกิดโรคของการเสพติด อันเป็นผลมาจากการสร้างตัวกระตุ้นแรงเสริมเชิงบวกทำให้เรามีพฤติกรรมซ้ำ

บทที่ 3 ว่าด้วยพื้นฐานทางชีววิทยาของการติดยาเสพติดและแอลกอฮอล์ (The Biologic Basis of Drug and Alcohol Addiction) เขียนโดย Olga A. Katz, Nikita B. Katz, and Steven Mandel เป็นบทที่มองปัญหาเสพติดทั้งในเชิงชีววิทยาและปัจจัยแวดล้อม รวมไปถึงทัศนคติทางสังคมและการเมือง

³ สำหรับประเทศไทยยังไม่มีศาลยาเสพติดโดยเฉพาะ แต่มีศาลอุทธรณ์แผนกคดียาเสพติด

บทที่ 4 ว่าด้วยพื้นฐานทางสังคมวิทยาของยาเสพติดและแอลกอฮอล์ (The Sociologic Basis of Drug and Alcohol) เขียนโดย Noosha Niv ทำให้เราได้เห็นผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมและความสัมพันธ์ ทางสังคม โดยเน้นไปที่บทบาทของบิดามารดา ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง คู่สมรส ที่ก่อให้เกิดปัญหาเสพติดและทำให้ปัญหานี้ยังคงดำรงอยู่

บทที่ 5 ว่าด้วยผลทางกายภาพจากการใช้ยาเสพติดและแอลกอฮอล์ในทางที่ผิด (The Physical Consequences of Drug and Alcohol Abuse) เขียนโดย Hitoshi Nakaishi ในบทนี้ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบของยาเสพติดต่อร่างกายทั้งสุรา สารสกัดจากฝิ่น กัญชา รวมทั้งนิโคตินในบุหรี่ที่มีผลต่อร่างกายอย่างมีนัยสำคัญ

บทที่ 6 ว่าด้วยยาเสพติดและแอลกอฮอล์ในหญิงตั้งครรภ์และผลกระทบต่อเด็ก (Drugs and Alcohol in Pregnancy and the Affected Children) เขียนโดย Ira J. Chasnoff ซึ่งเป็นปัญหาสาธารณสุขอย่างมากต่อสุขภาพของมารดาและเด็กในครรภ์ โดยเฉพาะเด็กเมื่อคลอดออกมาจะมีพัฒนาการที่ไม่สมบูรณ์หรือไม่ก็มีปัญหาทางระบบประสาท รวมไปถึงมีลักษณะทางร่างกายที่ผิดปกติอีกด้วย

บทที่ 7 ว่าด้วยผลทางสังคมต่อการใช้ยาเสพติดและแอลกอฮอล์ในทางที่ผิด (The Social Consequences of Drug and Alcohol Abuse) เขียนโดย Heather R. Hayes and Julie M. Queler กล่าวถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นเชิงสังคม ทั้งในแง่กฎหมาย ความรุนแรงในครอบครัว สถิติอาชญากรรมอันเนื่องมาจากยาเสพติด

บทที่ 8 ว่าด้วยการบำบัดรักษาทางยาสำหรับผู้ติดยาเสพติดและแอลกอฮอล์ (The Pharmacologic Treatment of Alcohol and Drug Addiction) เขียนโดย Nikita B. Katz, Olga A. Katz, and Steven Mandel เป็นบทที่ให้ความสำคัญไปที่การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด โดยมีงานวิจัยสนับสนุนจากสถาบัน NIDA (The National Institute on Drug Abuse) ของสหรัฐอเมริกา เช่น การใช้ยาชนิดอื่นที่ปลอดภัยทดแทนการใช้สารเสพติด

บทที่ 9 ว่าด้วยภาวะโรคร่วมทางจิตเวชและการสารเสพติดในทางที่ผิด (Co-Occurring Substance Abuse and Mental Health Disorders) เขียนโดย Edward L.

Hendrickson and Bert Pepper ผู้เขียนได้ให้ข้อมูลด้านความชุกของภาวะโรคร่วมทางจิตเวช การประเมินและจำแนก การพัฒนาแผนการบำบัดรักษา มาตรฐานของการบำบัดรักษา การใช้ชุมชนเข้าร่วมในการดูแลแก้ไข ตลอดจนการใช้รูปแบบเชิงสหวิทยาการ และการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่

บทที่ 10 ว่าด้วยกลยุทธ์ในการให้คำปรึกษา (Counseling Strategies) เขียนโดย Kathy R. Lay and Lucy J. King กล่าวถึง ความสำคัญของการให้คำปรึกษา ซึ่งความเป็นจริงก็คือทำให้เรารับทราบถึงลักษณะนิสัย สังคม ครอบครัว สภาวะทางจิตใจของผู้ใช้บริการของเรา เพื่อให้เขาเข้าใจตนเอง อีกทั้งการให้คำปรึกษาจะสามารถประเมินและหาทางเลือกอื่นให้เขาสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข

บทที่ 11 ว่าด้วยการอบรมทักษะชีวิตสำหรับผู้ใช้บริการ (Client Life Skills Training) เขียนโดย Terri E. Thompson, Rick A. Thompson, and James E. Lessenger เป็นการแนะนำให้มีการเตรียมความพร้อมของผู้ติดยาในการกลับไปใช้ชีวิตกับครอบครัว รวมถึง การให้การศึกษา การฝึกอาชีพ การช่วยหางานให้ทำ และวิธีหลีกเลี่ยงการกลับไปใช้ยาในทางที่ผิดอีก

บทที่ 12 ว่าด้วยองค์กรเพื่อการสงเคราะห์และช่วยเหลือตนเอง (Self-Help and Mutual Aid Organizations) เขียนโดย Anne M. Herron and Dee S. Owens ซึ่งแต่เดิมรัฐจะเป็นผู้ดำเนินการเองเกือบจะทั้งหมด เอกชนไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องเท่าไรนัก ปัจจุบันกลับกลายเป็นว่าเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมและทำงานได้ผลอย่างไม่น่าเชื่อ เช่น การจัดตั้งสถานบำบัดผู้ติดสุรานินนาม (Alcohol Anonymous) โดยกลุ่มอดีตผู้ติดสุราดำเนินการเอง ที่สำคัญคือ การทำให้ผู้ใช้บริการรู้จักตนเองและเห็นคุณค่าในตนเอง

บทที่ 13 ว่าด้วยการเสริมสร้างบริการสนับสนุนในศาลยาเสพติด (Building Supportive Services in Drug Courts) เขียนโดย Dennis A. Reilly บทนี้จะให้ความสำคัญในด้านความต้องการจำเป็นของผู้ใช้สารเสพติดที่ควรได้รับการช่วยเหลือ เช่น ที่พักอาศัย การฝึกอาชีพ ความสัมพันธ์ในครอบครัว การดูแลตนเองก่อนคลอด ภาระหนี้สิน การเลี้ยงดูบุตรของตน เป็นต้น

บทที่ 14 ว่าด้วยวิธีการตรวจพิสูจน์สารเสพติด (Drug Testing Methods) เขียนโดย Karl Auerbach เน้นความสำคัญของความเที่ยงตรงในการตรวจหาสารเสพติด เนื่องจากมีผลต่อการบำบัดรักษาและการควบคุมตัวผู้เสพติด ปัจจุบันมีวิทยาการสามารถตรวจสอบได้จากเลือด เส้นผม เล็บ และเหงื่อ

บทที่ 15 ว่าด้วยกระบวนการตรวจพิสูจน์สารเสพติดและแอลกอฮอล์ (The Drug and Alcohol Testing Process) เขียนโดย Richard L. McIntire, James E. Lessenger, and Glade F. Roper โดยบทนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการตรวจพิสูจน์ที่เป็นระบบ ได้แก่ ใช้การสุ่มตรวจผู้ที่เข้าโปรแกรมของศาลยาเสพติดโดยไม่แจ้งให้ทราบล่วงหน้า ช่วงระยะเวลาการตรวจที่ขึ้นอยู่กับผู้เข้าโปรแกรมแต่ละบุคคล การป้องกันการใช้ตัวอย่างปลอม การรายงานผลการตรวจต่อศาลทันทีในวันที่เก็บตัวอย่าง และต้องมีความเที่ยงตรง

บทที่ 16 ว่าด้วยการกลโกงการตรวจพิสูจน์สารเสพติด Drug Testing Scams เขียนโดย Richard L. McIntire and James E. Lessenger ได้ให้ข้อควรระวังในการตรวจสารเสพติดจากผู้เข้ารับการบำบัด ได้แก่ การเจือปนสารอย่างอื่นในตัวอย่างที่เก็บ การปลอมแปลง การสับเปลี่ยน การใช้ให้คนอื่นมาแทน การให้สินบนเจ้าหน้าที่ เป็นต้น

บทที่ 17 ว่าด้วยการวิเคราะห์ผลการตรวจสารเสพติด Analysis of Drug Testing Results เขียนโดย Olga A. Katz, Nikita B. Katz, Steven Mandel, and James E. Lessenger กล่าวถึงรายละเอียดในการวิเคราะห์และแปลผลการตรวจพิสูจน์ซึ่งต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ

บทที่ 18 ว่าด้วยศาลยาเสพติดสำหรับเยาวชน (Juvenile Drug Courts) เขียนโดย Cheryl L. Asmus and Denise E. Colombini เป็นบทที่ให้ตัวอย่างศาลยาเสพติดสำหรับเยาวชนในแง่ของหลักการ การจัดองค์กร การดำเนินงานและการประเมินผล อันมีแนวคิด ทฤษฎีเช่นเดียวกับศาลยาเสพติดสำหรับผู้ใหญ่ คือ เชื่อว่าการบำบัดรักษาน่าจะได้ผลดีกว่าการลงโทษ

บทที่ 19 ว่าด้วยองค์กรศาลยาเสพติดและการปฏิบัติงาน (Drug Court Organization and Operations) เขียนโดย Glade E Roper and James E. Lessenger

เป็นการให้ข้อมูลด้านการจัดตั้งองค์ศาลยาเสพติดที่ใช้กันอยู่ทั่วไป (ในสหรัฐอเมริกา) ซึ่งทำงานกันเป็นทีมเพื่อช่วยให้ผู้เข้าโปรแกรมไม่มีพฤติกรรมอาชญากร ไม่กลับเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญ่อีก และสามารถสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนของตนเอง

บทที่ 20 ว่าด้วยพื้นฐานทางกฎหมายสำหรับศาลยาเสพติด (The Legal Basis for Drug Courts) เขียนโดย Glade E Roper กล่าวถึงเรื่องการออกกฎหมายศาลยาเสพติด หรือ Drug Treatment Court Act เพื่อกำหนดอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย เนื่องจากศาลนี้มีองค์ประกอบจากบุคลากรจากหลายหน่วยงาน เช่น ผู้พิพากษา อัยการ พนักงานคุมประพฤติ ผู้แก้ไขฟื้นฟู ตำรวจ ฯลฯ จึงควรมีโครงสร้างการทำงานตามกฎหมายที่ชัดเจน เนื่องจากศาลจะใช้อำนาจในการพิพากษาคดีและกำหนดเงื่อนไขบางอย่าง เช่น การคุมความประพฤติ การส่งตัวเข้ารับการรักษาหลังมีคำตัดสินว่าจำเลยมีความผิดตามฟ้อง ส่วนอัยการอาจสั่งไม่ฟ้องคดีนั้นได้หากผู้ต้องหายอมเข้ารับการรักษาและการรักษาได้ผลดี

บทที่ 21 ว่าด้วยเงินทุน/งบประมาณในการดำเนินงานศาลยาเสพติด Drug Court Funding Options เขียนโดย Glade E Roper, Dennis A. Reilly, Dee S. Owens, and James E. Lessenger ในบทนี้จะเปรียบเทียบให้เห็นถึงการใช้งบประมาณแผ่นดินของศาลยาเสพติด จะประหยัดกว่าการใช้เรือนจำเป็นจำนวนมาก

บทที่ 22 ว่าด้วยยุทธศาสตร์ในการบริหารการให้รางวัลและการบังคับโทษ (Strategies for Administering Rewards and Sanctions) เขียนโดย Douglas B. Marlowe โดยใช้หลักการทางจิตวิทยา เช่น การวางเงื่อนไขตามทฤษฎีการเรียนรู้แบบลงมือกระทำ (Operant Conditioning) เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้กระทำผิดที่เข้าสู่กระบวนการของศาลยาเสพติด ทั้งในแง่ของการให้รางวัลเมื่อมีความประพฤติเชิงบวกและลงโทษเมื่อความประพฤติเชิงลบ เป็นต้น

บทที่ 23 ว่าด้วยอุปสรรคของศาลยาเสพติด (Roadblocks to Success) เขียนโดย Glade E Roper ได้ให้ข้อมูลด้านปัญหาของศาลมาจากหลายปัจจัย เช่น ระยะเวลาเริ่มแรกอัยการไม่ค่อยเห็นด้วยเพราะดูเหมือนว่าศาลยาเสพติดจะมีความเมตตา กรุณาต่อผู้ต้องหา/จำเลยมากเกินไป เจ้าหน้าที่ศาลเองอาจรู้สึกต่อต้านเพราะต้องทำงานเอกสาร

มากขึ้น ต้องมีการนัดให้ผู้ต้องหา (ในช่วงประกันตัว)/จำเลย มาศาลบ่อยขึ้น ฯลฯ แม้แต่ หมายจำเลยเองก็รู้สึกว่ายุ่งยากกว่าการตัดสินให้ถูกความเข้าคุก จึงต้องอาศัยจิตใจที่เปิดกว้างและความตั้งใจจริงในการทำศาลยาเสพติด

บทที่ 24 ว่าด้วยยุทธศาสตร์ด้านการใช้งานคุมประพฤติ (Probation Strategies) เขียนโดย Helen Harberts กล่าวถึงงานคุมประพฤติ (พนักงานคุมประพฤติ) ที่ถือว่าเป็นกุญแจสำคัญในการดูแลช่วยเหลือผู้กระทำผิดในชุมชน เพราะจะเป็น ผู้รับผิดชอบสอดส่องดูแลเข้าโปรแกรมของศาลยาเสพติด และรายงานให้ศาลทราบถึง ความก้าวหน้าของบุคคลเหล่านั้น อีกทั้งพนักงานคุมประพฤดียังเป็นผู้ป้องกันสังคมอีกด้วย

บทที่ 25 ว่าด้วยภาวะการถอยกลับไปเสพยาอีก (Relapse) เขียนโดย Timothy J. Kelly, James M. Gaither, and Lucy J. King ผู้เขียนได้เปรียบเทียบกับ โรคเบาหวาน หรือโรคความดันโลหิตสูง ที่ผู้ป่วยมักกลับไปมีอาการอีก เป็นเพราะไม่ได้รับการบำบัดที่มีคุณภาพ จึงควรมีแผนการบำบัดรักษาที่ดีทั้งทางด้านการบำบัดด้วยยาและการบำบัดด้วยวิธีการทางจิตสังคม

บทที่ 26 ว่าด้วยการบังคับใช้กฎหมายของศาลยาเสพติด (Law Enforcement and Drug Courts) เขียนโดย Ronald R. Thrasher ในบทนี้ได้ให้ความสำคัญต่อ เจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายที่ต้องทำงานกับศาลยาเสพติด เช่น ตำรวจเขต ตำรวจรัฐ พนักงานคุมประพฤติ พนักงานพักการลงโทษ และเจ้าหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้อง จำเป็นต้องมีการฝึกอบรมให้บุคคลเหล่านั้นเข้าใจบทบาทของตนกับศาลยาเสพติดอย่างชัดเจน

บทที่ 27 ว่าด้วยการเก็บบันทึกข้อมูลและการเก็บสถิติ (Record Keeping and Statistics) เขียนโดย Cary N. Heck and Aaron Roussell กล่าวถึงการเก็บข้อมูลของ ศาลฯ เพื่อการวิจัยและประเมินผลการทำงานศาลยาเสพติด โดยจะมีการพิจารณา องค์ประกอบสำคัญคือ ปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) ผลที่ได้รับ (Outputs) และประโยชน์ที่เกิดขึ้น (Outcomes)

บทที่ 28 ว่าด้วยทางเลือกของนโยบายเพื่ออนาคต (Policy Options for the Future) เขียนโดย James P. Gray เป็นการกล่าวถึงนโยบายที่ควรจะเป็นในอนาคต จาก

ประสบการณ์ของผู้เขียนซึ่งเป็นผู้พิพากษามา 22 ปีและเคยทำงานเป็นพนักงานอัยการด้วย เช่น นโยบายการแลกเปลี่ยนเข็มฉีดยา นโยบายการป้องกันการใช้ยาเกินขนาด นโยบายการใช้อินเทอร์เน็ตแทนสารเสพติด เป็นต้น

และในบทสุดท้าย **บทที่ 29** ว่าด้วยกรณีศึกษาของของศาลยาเสพติด (Case Study of Drug Court Intervention) เขียนโดย Glade P. Roper เป็นบทปิดท้ายกล่าวถึงกรณีศึกษาที่ประสบผลสำเร็จของการใช้ศาลยาเสพติด

จะเห็นว่าหนังสือเล่มนี้ได้ให้รายละเอียดในการดำเนินงานศาลยาเสพติดทุกแง่มุม ทั้งเชิงบวกคือความสำเร็จ และเชิงลบคือปัญหาอุปสรรคที่จะเกิดขึ้นในอนาคตเนื่องจากการเป็นการทำงานที่ต้องอาศัยความร่วมมือของหน่วยงานอันหลากหลาย ทั้งนักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ บุคลากรทางการแพทย์ พนักงานคุมประพฤติ หน่วยงานความ โดยเฉพาะกับทางพนักงานอัยการซึ่งบางท่านอาจมีแนวคิดไปในทางลงโทษมากกว่า ผู้พิพากษาในศาลยาเสพติดจึงต้องมีทักษะพิเศษในการเป็น “มือประสานสิบทิศ” เพื่อให้การช่วยเหลือ ผู้เสพ-ผู้ติดยาบรรลุผล อีกทั้งยังต้องเผชิญกับปัญหาด้านพฤติกรรมของผู้ติดยาเสพติดแต่ละคนเข้าไปอีก

หนังสือ “Drug Courts” จึงเปรียบเสมือนคู่มือนำทางในการจัดตั้งศาลยาเสพติด เพราะได้ให้องค์ความรู้ในการบริหารจัดการ การดำเนินการสร้างแนวทางใหม่ในการช่วยเหลือ บำบัด สงเคราะห์ผู้ใช้ยาเสพติดในทางที่ผิด ผสานกับการใช้ความรู้ทางกฎหมายที่สำคัญคือปฏิบัติการของศาลยาเสพติดในสหรัฐอเมริกาประสบผลสำเร็จมากที่สุด เห็นได้จากกรณีศึกษาที่ผู้เขียนยกมา อ้างอิง และถ้าหากผู้เขียนยกกรณีศึกษาที่ล้มเหลวมาเทียบเคียงด้วยจะยิ่งดีมากที่สุด เพื่อเป็นอุทาหรณ์ให้ประเทศที่สนใจจะนำไปตัวอย่างคำถามตอนท้ายสุดนี้จึงอยู่ที่ว่า แล้วประเทศไทยของเราควรนำมาประยุกต์ ทดลองใช้หรือไม่ อย่างไร เป็นคำถามที่ผู้พิพากษารอคอยคำตอบอยู่.

.....

หลักเกณฑ์การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์ ในวารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

1. เป็นบทความทางวิชาการหรือบทความวิจัยด้านสังคมสงเคราะห์ สวัสดิการสังคมและการบริหารสังคม (เช่น องค์ความรู้ด้านสวัสดิการแรงงาน การพัฒนาชุมชน การศึกษา สังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์ฝ่ายกายและฝ่ายจิต สังคมสงเคราะห์ในกระบวนการยุติธรรม ฯลฯ) ที่ไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ในที่ใดมาก่อน
2. เป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ
3. ระบุชื่อบทความ ชื่อ-นามสกุลจริง (ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) ตำแหน่งทางวิชาการ สถานที่ทำงานของผู้เขียนบทความ และ E-mail
4. ส่งต้นฉบับบทความมีความยาวไม่เกิน 20 หน้ากระดาษ A4 จำนวน 2 ชุด พร้อมทั้งส่งแผ่นบันทึกข้อมูลบทความ 1 แผ่น ไปยัง “**บรรณาธิการวารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต เลขที่ 99 หมู่ที่ 18 ถ.พหลโยธิน ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120**” ข้อความในบทความพิมพ์ด้วยโปรแกรม Microsoft Word ใช้ขนาดตัวอักษร 16 รูปแบบ ตัวอักษร TH Sarabun New
5. บทความต้องมีบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ มีความยาวไม่เกินหนึ่งหน้ากระดาษ A4 โดยระบุชื่อบทความ ชื่อ-นามสกุลผู้เขียน คำสำคัญ เนื้อความ
6. หากเป็นงานแปลหรือเรียบเรียงจากภาษาต่างประเทศ ต้องมีหลักฐานการอนุญาตให้ตีพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษรจากเจ้าของลิขสิทธิ์
7. เกณฑ์การพิจารณา มีดังนี้

7.1 กองบรรณาธิการจะพิจารณาเบื้องต้น

- 7.2 ผู้ทรงคุณวุฒิ (ผู้ประเมินบทความ) เป็นผู้พิจารณาเนื้อหาสาระ ตรวจสอบความถูกต้อง และคุณภาพทางวิชาการ
8. กองบรรณาธิการจะไม่คืนต้นฉบับและแผ่นบันทึกข้อมูลให้กับเจ้าของบทความ
 9. ลิขสิทธิ์บทความของผู้เขียนและสงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย การตีพิมพ์ซ้ำต้องได้รับอนุญาตจากผู้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ในกรณีที่มีแหล่งเงินทุน จะต้องมีการอนุญาตให้ส่งบทความเป็นลายลักษณ์อักษรจากแหล่งเงินทุนด้วย
 10. ผู้เขียนบทความซึ่งมี~~ใช่~~เป็นบทความที่ส่งเพื่อให้จบตามหลักสูตรการศึกษา หากได้รับการตีพิมพ์จะได้รับวารสารเป็นอนินันต์นาการ จำนวน 1 เล่ม

การอ้างอิงเอกสาร

การอ้างอิงใช้การอ้างอิงแบบนามปี และการเขียนรายการอ้างอิงตามแบบของ APA (American Psychological Association) ดังตัวอย่าง

พรทิพย์ กาญจนนิต และคณะ. (2546). *การจัดการความรู้: สู่วงจรคุณภาพที่เพิ่มพูน*. กรุงเทพฯ: สำนักปลัดทบวงมหาวิทยาลัย.

Axinn, J., & Levin, H. (1997). *Social Welfare: A History of the American Response to Need*. 4th ed. White Plains, NY: Longman.

ขั้นตอนการส่งบทความของวารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

ผู้เขียนจะต้องดำเนินการตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1) การกรอกรายละเอียดแบบฟอร์ม

- 1.1 ผู้เขียนจะต้อง download แบบฟอร์มเพื่อกรอกประวัติส่วนตัว
- 1.2 ผู้เขียนต้องทำจดหมาย/บันทึกข้อความเพื่อขอส่งบทความพิจารณาตีพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษรจากต้นสังกัด (กรณีนักศึกษาทำในลักษณะจดหมายทั่วไป และลงชื่อนักศึกษาผู้ขอส่งบทความ)

2) การส่งต้นฉบับ

- 1.1 ผู้เขียนจะต้องนำต้นฉบับตามข้อกำหนดรูปแบบวารสาร จำนวน 3 ชุด พร้อมไฟล์ Word Document ในแผ่น ซีดีรอม (CD Rom 1) แผ่นส่งด้วยตนเอง หรือไปรษณีย์มาที่กองบรรณาธิการวารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กทม.10200

1.2 กรณีส่ง E-Mail มายังกองบรรณาธิการ ทางกองบรรณาธิการจะดำเนินการพิจารณาบทความของท่านก็ต่อเมื่อได้รับเอกสารต้นฉบับครบถ้วนแล้วเท่านั้น

3) การพิจารณาบทความจากผู้ทรงคุณวุฒิ

บทความจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ พิจารณอย่างน้อย 2 ท่าน ต่อ 1 เรื่อง และจะส่งผลการพิจารณาให้ผู้เขียนตามที่กรอกรายละเอียดในแบบฟอร์มข้างต้น

ขั้นตอนการพิจารณาดังนี้

1.1 กรณีที่บทความผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิโดยไม่ต้องปรับแก้ไข ผู้เขียนจะได้รับใบตอบรับการตีพิมพ์เผยแพร่

1.2 กรณีที่บทความผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้วลงความเห็นว่าจะปรับแก้ไข ตามคำแนะนำจากผู้ทรงคุณวุฒิก่อนจึงจะจัดพิมพ์ผลงานได้ ท่านจะไม่ได้รับใบตอบรับการตีพิมพ์เผยแพร่จนกว่าส่งผลงานที่ปรับแก้ตามข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิมาให้พิจารณาใหม่ (แก้ไขภายใน 7 วัน)

1.3 กรณีที่บทความไม่ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ ท่านจะไม่ได้รับใบตอบรับการตีพิมพ์เผยแพร่ (ทางกองบรรณาธิการจะติดต่อท่านกลับตามเบอร์ติดต่อที่ให้ไว้ข้างต้น และจะไม่ส่งต้นฉบับคืนให้แก่ผู้เขียนบทความ)

**แบบฟอร์มเสนอบทความเพื่อรับการพิจารณาตีพิมพ์
ในวารสารสังคมสงเคราะห์
(ส่งแนบมาพร้อมกับบทความ)**

เรียนบรรณาธิการ

ข้าพเจ้า (นาย/นาง/นางสาว).....รหัสนักศึกษา.....

ตำแหน่งทางวิชาการ / สาขา / หมวดวิชา (โปรดระบุ).....

หน่วยงาน /สังกัด / คณะ

ขอส่งบทความวิจัย (Research Article)

.....บทความวิชาการ (Academic Article)

ชื่อเรื่อง (ไทย).....

.....

ชื่อเรื่อง (อังกฤษ)

.....

ชื่อผู้เขียน คนที่ 1

ชื่อผู้เขียน คนที่ 2

ชื่อผู้เขียน คนที่ 3

ชื่อผู้เขียน คนที่ 4

(กรณีผู้เขียนหลายคนกองบรรณาธิการขอสงวนให้ใช้ชื่อผู้เขียนหลักเพียงคนเดียว

ในบทความที่ได้รับการตีพิมพ์)

ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก

.....

.....

โทรศัพท์ที่ทำงาน.....โทรศัพท์มือถือ.....

โทรสาร..... E-Mail.....

ข้าพเจ้ารับรองว่าบทความนี้

() เป็นผลงานของข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียว

() เป็นผลงานของข้าพเจ้าและผู้ร่วมงานตามชื่อที่ระบุในบทความจริง

โดยบทความนี้ไม่เคยตีพิมพ์ในวารสารใดมาก่อนนับจากวันที่ข้าพเจ้าได้ส่ง
บทความฉบับนี้มายังกองบรรณาธิการวารสาร

ผู้เขียน.....

(.....)

วันที่.....

หมายเหตุ : โปรดระบุชื่อทุนวิจัย (ถ้ามี)

.....
.....
.....

วิธีการเขียนบทความ

บทความวิชาการที่จะตีพิมพ์ในวารสารคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มีส่วนประกอบดังต่อไปนี้

1) **ชื่อเรื่อง (Title)** การกำหนดชื่อเรื่อง ต้องใช้ภาษาที่เป็นทางการ ชื่อเรื่องชัดเจน ตรงไปตรงมา และครอบคลุมประเด็นของเรื่องและมีความยาวไม่เกิน 100 ตัวอักษร ชื่อเรื่องจะต้องสื่อถึงเนื้อหาของเรื่อง ซึ่งต้องมีลักษณะที่เจาะลึก ไม่กว้างเกินไป มีความใหม่และน่าสนใจ สอดคล้องกับเวลา สถานการณ์และนโยบายของวารสาร

2) **บทคัดย่อ (Abstract)** ควรเขียนให้สั้น กระชับ เน้นประเด็นสำคัญของงานที่ต้องการนำเสนอจริงๆ มีความยาวไม่เกิน 10 ถึง 15 บรรทัด โดยบทคัดย่อมักจะประกอบด้วยเนื้อหาสามส่วน คือ เกริ่นนำ สิ่งที่ทำ และสรุปผลสำคัญที่ได้ ซึ่งอ่านแล้วต้องเห็นภาพรวมทั้งหมดของงาน ควรมีคำสำคัญ (Keyword) อยู่ในย่อหน้าต่อจากบทคัดย่อ เพื่อให้ระบบสืบค้นฐานข้อมูลตรวจพบ

3) **บทนำหรือคำนำ (Introduction)** ส่วนนี้จะเป็นส่วนที่ผู้เขียนจงใจให้ผู้อ่านเกิดความสนใจในเนื้อเรื่อนั้นๆ ซึ่งสามารถใช้วิธีการและเทคนิคต่างๆ ตามแต่ผู้เขียนจะเห็นสมควร เช่น อาจใช้ภาษาที่กระตุ้น จูงใจผู้อ่านหรือยกปัญหาที่กำลังเป็นที่สนใจขณะนั้นขึ้นมาอภิปราย หรือตั้งประเด็นคำถามหรือปัญหาที่ท้าทายความคิดของผู้อ่านหรืออาจจะกล่าวถึงประโยชน์ที่ผู้อ่านจะได้รับจากการอ่าน เป็นต้น นอกจากจะเป็นส่วนที่ใช้จูงใจผู้อ่าน ส่วนนำเป็นส่วนที่ผู้เขียนสามารถกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการเขียนบทความนั้น หรือให้คำชี้แจงที่มาของการเขียนบทความนั้นๆ รวมทั้งขอบเขตของบทความนั้น เพื่อช่วยให้อ่านไม่คาดหวังเกินขอบเขตที่กำหนด

นอกจากนั้น ผู้เขียนอาจใช้ส่วนนำนี้ในการปูพื้นฐานในการอ่านที่ควรจะอ่านเรื่อนั้นให้แก่ผู้อ่านหรือให้กรอบแนวคิดที่จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาสาระที่นำเสนอต่อไป

บทนำประกอบด้วย

(1) หลักการและเหตุผล (Rationale) หรือความเป็นมาของภูมิหลัง (Background) หรือความสำคัญของเรื่องที่เขียน (Justification) หัวข้อนี้จะทำให้ผู้อ่านได้ทราบเป็นพื้นฐานไว้ก่อนว่าเรื่องที่เลือกมาเขียนมีความสำคัญหรือมีความเป็นมาอย่างไร เหตุผลใดผู้เขียนจึงเลือกเรื่องดังกล่าวมาเขียน ในการเขียนบทนำในย่อหน้าแรกซึ่งถือว่าเป็นการเปิดตัวบทความทางวิชาการและเป็นย่อหน้าที่ดึงดูดความสนใจของผู้อ่าน

(2) วัตถุประสงค์ เป็นการเขียนว่าในการเขียนบทความในครั้งนี้ต้องการให้ผู้อ่านได้ทราบเรื่องอะไรบ้าง โดยจำนวนวัตถุประสงค์ในแต่ละข้อไม่ควรมีมากเกินไปและวัตถุประสงค์แต่ละหัวข้อจะต้องสอดคล้องกับเรื่องหรือเนื้อหาของบทความ

(3) ขอบเขตของเรื่อง ที่ผู้เขียนต้องการจะบอกกล่าวให้ผู้อ่านทราบและเข้าใจตรงกันเพื่อเป็นกรอบในการอ่านโดยการเขียนขอบเขตนั้น อาจขึ้นอยู่กับปัจจัยในการเขียน ได้แก่ ความยาวของงานที่เขียน หากมีความยาวไม่มากก็ควรกำหนดขอบเขตการเขียนให้แคบลงไม่เช่นนั้นผู้เขียนจะไม่สามารถนำเสนอเรื่องได้ครบถ้วนสมบูรณ์และระยะเวลาที่ต้องรวบรวมข้อมูล กำหนดเรื่องที่เขียนลึกซึ้ง สลับซับซ้อนหรือเป็นเรื่องเชิงเทคนิคอาจจะยากต่อการรวบรวมข้อมูลและเรียบเรียงเนื้อเรื่อง ดังนั้นหากมีเวลาน้อยก็ควรพิจารณาเขียนเรื่องที่มีขอบเขตไม่กว้างหรือสลับซับซ้อนไม่มากนัก

(4) คำจำกัดความหรือนิยามต่างๆ ที่ผู้เขียนเห็นว่าควรระบุไว้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านในกรณีที่คำเหล่านั้นผู้เขียนใช้ในความหมายที่แตกต่างจากความหมายทั่วไปหรือเป็นคำที่ผู้อ่านอาจจะไม่เข้าใจ

4) เนื้อเรื่อง (Body) การเขียนส่วนเนื้อเรื่องจะต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ประกอบกัน กล่าวคือ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์ (Sciences) นั้นเป็นหลักวิชาการที่ผู้เขียนจะต้องคำนึงถึงในการเขียน ได้แก่ กรอบแนวความคิด (Conceptual framework) ที่ผู้เขียนใช้ในการเขียนจะต้องแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของเหตุผลที่นำไปสู่ผล (Causal relationship) การอ้างอิงข้อมูลต่างๆ ในส่วนศิลป์ (Art) ได้แก่ ศิลป์ในการใช้ภาษาเพื่อ

นำเสนอเรื่องที่เขียน การลำดับความ การบรรยาย วิธีการอ้างอิง สถิติและข้อมูลต่างๆ ที่ใช้ในการประกอบเรื่องที่เขียน เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจและประทับใจมากที่สุด

5) ส่วนสรุป รวมถึงข้อเสนอแนะสำหรับบทความวิจัย บทความทางวิชาการที่ดีควรมีการสรุปประเด็นสำคัญๆ ของบทความนั้นๆ ซึ่งอาจทำในลักษณะที่เป็นการย่อคือการเลือกเก็บประเด็นสำคัญๆ ของบทความนั้นๆ มาเขียนรวมกันไว้อย่างสั้นๆ ทำย่อบทหรือ อาจใช้วิธีการบอกผลลัพธ์ว่า สิ่งที่กำลังมาามีความสำคัญอย่างไร สามารถนำไปใช้อะไรได้บ้าง หรือจะทำให้เกิดอะไรต่อไป หรืออาจใช้วิธีการตั้งคำถามหรือให้ประเด็นทิ้งท้ายกระตุ้นให้ผู้อ่านไปสืบเสาะแสวงหาความรู้หรือคิดค้นพัฒนาเรื่องนั้นต่อไป งานเขียนที่ดีควรมีการสรุปในลักษณะใดลักษณะหนึ่งเสมอ

6) ส่วนอ้างอิง เนื่องจากบทความวิชาการ เป็นงานที่เขียนขึ้นบนพื้นฐานของวิชาการที่ได้มีการศึกษา ค้นคว้า วิจัยกันมาแล้ว และการวิเคราะห์วิจารณ์อาจมีการเชื่อมโยงกับผลงานของผู้อื่น จึงจำเป็นต้องมีการอ้างอิงเมื่อนำบทความหรือผลงานของผู้อื่นมาให้โดยการระบุให้ชัดเจนว่าเป็นงานของใคร ทำเมื่อไหร่และนำมาจากไหน เป็นการให้เกียรติเจ้าของงาน และประกาศให้ผู้อื่นรับรู้ ว่า ส่วนนั้นไม่ใช่ความคิดของผู้อื่น รวมทั้งเป็นการให้หลักฐานแก่ผู้อ่าน ให้ผู้อ่านสามารถไปสืบเสาะแสวงหาความรู้เพิ่มเติม หรือติดตามตรวจสอบหลักฐานได้ การอ้างอิงควรจะเป็นการกระทำอย่างมีจุดหมาย เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบแหล่งที่มาของความรู้ และช่วยให้ผู้อ่านมีโอกาสหาความรู้เพิ่มขึ้นและเป็นการแสดงว่าสิ่งที่นำมากล่าวมีหลักฐานควรเชื่อถือได้เพียงใด ความรู้พื้นฐานๆ เป็นสิ่งที่ผู้อ่านเข้าใจได้ง่าย ไม่จำเป็นต้องมีการสืบค้นอะไรอีก ไม่จำเป็นต้องมีการอ้างอิง ควรอ้างอิงเท่าที่จำเป็น การอ้างอิงมากเกินไปจนจำเป็นจำทำให้บทความดูรุ่มร่าม และก่อความรำคาญในการอ่านได้

นอกจากนั้น พึงตระหนักอยู่เสมอว่าการคัดลอกงานของผู้อื่นนั้นทำได้ แต่ต้องเป็นการนำมาเพื่ออธิบายสนับสนุนเท่านั้น มิใช่ลอกเอามาเป็นเนื้อหาของตน

ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความในวารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความภายในสถาบัน

1. ศาสตราจารย์ ดร.สุรพล ปธานวนิช	13. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงษ์เทพ สันติกุล
2. ศาสตราจารย์ ดร.สุวิจฉรา เปี่ยมญาติ	14. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธัญญลักษณ์ วีระสมบัติ
3. ศาสตราจารย์ระพีพรรณ คำหอม	15. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรินทร์รัตน์ กาญจนบุญชู
4. รองศาสตราจารย์ ดร.นฤมล นิราทร	16. อาจารย์ ดร.มาตี ลิมสกุล
5. รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พวงงาม	17. อาจารย์ ดร.มาลี จิรวพัฒน์
6. รองศาสตราจารย์ ดร.กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์	18. อาจารย์ ดร.วิไลภรณ์ โคตรบึงแก
7. รองศาสตราจารย์เล็ก สมบัติ	19. อาจารย์ ดร.นราเขต ยิ้มสุข
8. รองศาสตราจารย์อภิญญา เวชยชัย	20. อาจารย์ ดร.จิรพรรณ นฤภัทร
9. รองศาสตราจารย์กิตติยา นรามาศ	21. อาจารย์ ดร.ธัญญา รุจิเสถียรทรัพย์
10. รองศาสตราจารย์ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์	22. อาจารย์ ดร.อัจฉรา ชลาชนานาวิน
11. รองศาสตราจารย์วรรณวดี พูนพอกสิน	23. อาจารย์ ดร.นิธมน รัตนะรัต
12. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรรณลักษณ์ เมียนเกิด	24. รองศาสตราจารย์ ดร.วรวิมล ไรมรัตน์พันธ์
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มธ.
	25. อาจารย์ ดร.สร้อยมาศ รุ่งมณี
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มธ.

ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความภายนอกสถาบัน

1. ศาสตราจารย์ พ.ต.อ.(พิเศษ) ดร.จักรพงษ์ วัฒนวานิช
โรงเรียนนายร้อยตำรวจ
2. Professor Dr.David Engstrom
Department of Social Work,
San Diego State University
3. Professor Dr.Jon Kei Matsuoka
Department of Social Work,
University of Hawaii
4. รองศาสตราจารย์ ดร.ทิพาภรณ์ โพธิ์ถวิล
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม
มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
5. รองศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญประภา ภัทรานุกรม
สาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และการพัฒนาสังคม
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก
6. รองศาสตราจารย์วุฒิสาร ตันไชย
สถาบันพระปกเกล้า
7. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุนทียะ จิตสว่าง
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
8. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อารีนา เลิศแสนพร
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม
มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
9. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม
มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
10. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธัญชัช วิมิฏภูมิประเทศ
คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์
มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
11. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สัญญาพงศ์ ล้อมประเสริฐ
วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยรังสิต
12. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสรี วรพงษ์
คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล
13. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ อมรสิริพงศ์
ภาควิชาสังคมศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล
14. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โกนิษฐ์ ศรีทอง
ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
15. อาจารย์ ดร.ฐิยาพร กันตารณวัฒน์
คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร
ลาดกระบัง
16. อาจารย์ ดร.ฐิตียา เพชรมณี
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
17. ดร.สดี ไค้ คัมทรัพย์อนันต์
สถาบันราชานุกูล
18. ดร.ฉัตรชัย ยอดอุดม
สำนักทันตวิทยา กรมราชทัณฑ์
19. ดร.อังคณา บุญสิทธิ์
กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม
20. Dr.Bala Raju Nikku
School of Social Sciences,
Universiti Sains Malaysia

“Education is the most powerful weapon
which you can use to change the world.”

“การศึกษาเป็นอาวุธที่ทรงพลังที่สุด
ที่เราจะนำมาใช้ในการเปลี่ยนแปลงโลก”

-Nelson Mandela-

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
Faculty of Social Administration Thammasat University

วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ | Journal of Social Work

ศูนย์ท่าพระจันทร์

2 ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง
เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200
โทรศัพท์: 02-613-2500
โทรสาร: 02-224-9417

ศูนย์รังสิต

99 หมู่ที่ 18 ถนนพหลโยธิน ดอนเมือง
คลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 12120
โทรศัพท์: 02-696-5502
โทรสาร: 02-696-5513

ศูนย์ลำปาง

248 หมู่ 2 ลำปาง-เพียงใหม่
ดงยางคก อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง 52190
โทรศัพท์: 054-268703 กด 3
โทรสาร: 054-268703 กด 5300